

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

**ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI İZDÜŞÜMÜNDE
TÜRK AİLE HUKUKUNDA NAFKA**

Yüksek Lisans Tezi

Yılmaz ŞAHİN

Ankara – 2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

**ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI İZDÜŞÜMÜNDE
TÜRK AİLE HUKUKUNDA NAFKA**

Yüksek Lisans Tezi

Yılmaz ŞAHİN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gülriz UYGUR

Ankara - 2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

Yılmaz ŞAHİN

ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI İZDÜŞÜMÜNDE

TÜRK AİLE HUKUKUNDA NAFKA

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gülriz UYGUR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Gülriz UYGUR

.....

Doç. Dr. Saim ÜYE

.....

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Süzgün ŞAHİN

.....

Tez Savunma Tarihi: 29.12.2020

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Gülriz UYGUR danışmanlığında hazırladığım “Eleştirel Erkeklik Çalışmaları İzdüşümünde Türk Aile Hukukunda Nafaka (Ankara 2020) ” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 11.01.2021

Yılmaz ŞAHİN

ÖNSÖZ

Tezin yazım sürecinin tamamında desteğini esirgemeyen, ihtiyaç duyduğum her an yanımda yer alan, engin bilgi ve birikimiyle tezime çok büyük katkılar sunan, tezin sistematığının geliştirilmesinde bana yol gösteren kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Gülriz UYGUR’a sonsuz teşekkürü borç bilirim.

Yine tez jürimde yer alarak değerli görüş ve eleştirileriyle tezime katkı sunan sayın hocalarım Doç. Dr. Saim ÜYE ve Dr. Öğr. Üyesi Fatma Süzgün ŞAHİN’e de ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Tezin yazım süresince ihtiyaç duyduğum kaynaklara ulaşmamda bana maddi desteklerini sunan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’na (TÜBİTAK) da şükranlarımı sunarım.

Son olarak tezimle ilgili konuları birlikte tartıştığımız, tez yazım sürecinde birbirimizi motive ettiğimiz başta yüksek lisans arkadaşlarıma, “Daha tez bitmedi mi?” sorularıyla beni tez yazmaya teşvik eden kıymetli arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

Doğduğumdan itibaren her zaman yanımda olan ve beni destekleyen canım aileme minnetle.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI	
I. ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARININ ARKA PLANI.....	7
A. Toplumsal Cinsiyet Kavramının Anlamı	7
B. Feminizm	10
1. Anlamı	10
2. Feminist Teori Dalgaları.....	12
3. Feminist Teoriler	20
4. Feminist Teori ve Eleştirel Erkeklik Çalışmalarının Doğuşu.....	27
II. ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARININ TEMEL KAVRAMLARI	29
A. Erkek Tanımı	30
B. Erkeklik.....	32
III. ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI	34
A. Erkeklikler Nedir?.....	34
B. Erkekliklerin Tarihi.....	38

C. Erkekliklerin Amacı	40
D. Hegemonik Erkeklik Söylemi.....	41
E. Erkek Olmak	46
F. Erkeklikler Alanında Yapılan Çalışmalar	52
IV. ERKEKLİKLER VE DİĞER DİSİPLİNLER.....	54
A. Eleştirel Irk Teorisi	55
B. Psikoloji	56
C. Karmaşıklık Teorisi.....	59
D. Queer Teori	60
V. ERKEKLİKLERE ELEŞTİREL BAKIŞLAR.....	61
İKİNCİ BÖLÜM: ERKEKLİKLER HUKUK TEORİSİ	
I. FEMİNİST HUKUK TEORİSİ.....	66
A. Feminist Hukuk Teorisi ve Erkeklikler	70
B. Feminist Hukuk Metodolojisi ve Erkeklikler.....	73
II. ERKEKLİKLER HUKUK TEORİSİNİN KAPSAMI VE AMACI.....	83
III. ERKEKLİKLER HUKUK TEORİSİNİN TEMEL SORUNLARI.....	89
A. Hukuki Pratikler ve Kurumlar	89

B. Hukuki Metotlar ve Hukuki Muhakeme	94
C. Hukuki Söylemlerde Erkeğin İnşası	95
1. Hegemonik Erkeklik ve Hukuk	97
IV. ERKEKLİKLER HUKUK TEORİSİNİN ALANLARI	102
A. Aile Hukuku.....	106
B. Erkeklikler ve Kriminoloji	109
C. Erkeklikler ve Hukuk Eğitimi	111
V. ERKEKLİKLER HUKUK TEORİSİNİN YASA VE YARGI KARARLARIYLA İNŞA EDİLMESİ.....	113
A. Cinsel Saldırı Suçu ve Erkeklikler.....	113
B. Örnek Davalar	121
1. İtfaiyede Terfi Sorunu: Ricci v. Destefano	122
2. Makyaj Yapmak İstemeyen Garson: Jespersen v. Harrah’s Operating Co., Inc.	122
3. Erkeklik, İktidar ve Başörtüsü: Şahin v. Türkiye	129
4. Eşcinsel Bir Entelektüel: Oscar Wilde’ın Yargılanması.....	137
C. Anayasa Mahkemesi Kararlarında	138
D. Yargıtay Kararlarında	147
1. Ekonomik Güç ve Erkeklikler	148
2. Şiddet ve Erkeklikler	150
3. Kadın Üstünde Tahakküm ve Erkeklikler	152

4. Heteroseksüellik ve Erkeklikler.....	153
5. Cinsel Organ ve Erkeklikler	155
6. Cinsel Performans ve Erkeklikler	156
7. Değerlendirme	160

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NAFAKAYA ERKEKLİKLERLE BAKMAK

I. NAFAKANIN HUKUKİ BOYUTU

A. Türk Aile Hukukunda Nafaka Türleri.....

1. Tedbir Nafakası	164
2. İştirak Nafakası.....	166
3. Yardım Nafakası	167
4. Yoksulluk Nafakası	169
a. Yoksulluk Nafakasının Tarihçesi.....	171
b. Yabancı Hukuk Sistemlerinde Yoksulluk Nafakası	174
c. Yoksulluk Nafakasına Dair Mevzuat.....	175
d. Türk Yargısında Yoksulluk Nafakası Sorunu.....	177
i. Anayasa Mahkemesi.....	177
ii. Yargıtay Kararları.....	179

II. NAFAKANIN TOPLUMSAL CİNSİYET BOYUTU

A. Boşanma ve Feminizm.....

B. Nafaka ve Feminizm

C. Sosyo-Hukuki Sorunlar

D. Meclis ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Nafaka Çalışmaları

1. TBMM Boşanma Komisyonu Araştırma Raporu.....	209
2. Ankara Barosu Kadın Hakları Merkezi Tüm Yönleriyle Nafaka Çalıştayı	211
3. Konda Raporu	212
4. Yoksulluk Nafakası Araştırması Raporu	215
5. Türkiye Barolar Birliği ve Diğer Barolar	216
6. Bilge Kadın Araştırma Merkezi (BİLKA).....	220
7. Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)	221
8. Mor Çatı ve Nafakahakkınadokunma.com	222
9. Hazar Derneği Çalıştayı.....	222
10. Boşanmış İnsanlar ve Aile Platformu Sivil İnisiyatifi (BİAP)	224
11. Değerlendirme	225
III. NAFAKANIN ERKEKLİKLER BOYUTU	227
A. Aile Hukuku ve Erkeklikler	227
1. Babalık Tartışmaları	229
B. Boşanma ve Erkeklikler	234
1. Boşanma ve Babalık	236
2. Boşanmaya Götüren Sebeplerde Erkeklikler	239
a. Şiddet	242
C. Erkeklerin Çetin İmtihani: Nafaka	244
1. Ön Yargılı ve Kısıtlı Hâkimler	245
2. Haysiyetsizlik ve Erkeklikler	251
3. Velayet ve Erkeklikler	254
4. Tazyik Hapsi ve Erkeklikler	258

5. Nafaka Al(a)mayan Erkekler	261
6. Nafaka Ödeyen Yoksul Erkekler	264
7. Nafaka Ödemeyen Erkekler	268
D. Nafakaya İlişkin Kararlara Erkeklikler Hukuk Teorisiyle Bakmak	272
1. Anayasa Mahkemesi İtiraz Yolu: Kestel Asliye Mahkemesi	272
a. Kestel Asliye Mahkemesi'nin Başvurusu	272
b. Anayasa Mahkemesi	282
c. Karşı Oy Yazısı	287
d. Genel Değerlendirme	290
2. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru: Esat İnevi	291
3. Yargıtay	292
SONUÇ	297
KAYNAKÇA	305
ÖZET	341
ABSTRACT	342

KISALTMALAR

ABKHM : Ankara Barosu Kadın Hakları Merkezi

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AYM : Anayasa Mahkemesi

BGB : Bürgerliches Gesetzbuch (Alman Medeni Kanunu)

BİAP : Boşanmış İnsanlar ve Aileleri Platformu

BİLKA : Bilge Kadın Araştırma Merkezi

bkz. : Bakınız

CD : Ceza Dairesi

CEDAW : Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination
Against Women (Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan
Kaldırılması Sözleşmesi)

CGK : Ceza Genel Kurulu

dk. : Dakika

E. : Esas

HD : Hukuk Dairesi

HGK : Hukuk Genel Kurulu

HSK : Hâkimler ve Savcılar Kurulu

K. : Karar

LGBTİQ+ : Lezbiyen Gey Biseksüel Trans İnterseks Queer ve diğerleri.

m. : Madde

NHİD : New Haven İtfaiye Departmanı

s. : Sayfa

ss. : Sıralı Sayfa

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBNA : Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması

TCK : Türk Ceza Kanunu

TL : Türk Lirası

TMK : Türk Medeni Kanunu

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜBAKKOM: Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu

v. : Versus (karşı)

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

ZGB : Schweizerisches Zivilgesetzbuch (İsviçre Medeni Kanunu)

GİRİŞ

“Kadınların yüzde 50’sine mahkeme kararıyla almaya hak kazandıkları nafaka ödenmiyor. Mahkemelerin taleplerin yüzde 48’ini kabul etmeleri sonucu bağlanan ortalama nafaka tutarı ise 370 TL.”¹ “Türkiye’de kadınlar nafaka hakkı için mücadele ettikleri kadar aslında boşanmak için de çabalıyor. Erkeklerin büyük bir kısmı boşanmak isteyen ya da barışma teklifini kabul etmeyen kadını öldürüyor.”²

“Aydın’ın Nazilli ilçesinde, 4 gün önce cezaevinden tahliye olan H. Ç., nafaka borcunu ödeyemediği için kendini asarak yaşamına son verdi.”³ “Kayseri’nin Develi ilçesinde bir kişi, nafaka borcunu ödeyemediğini söyleyerek intihara kalkıştı.”⁴ “Eski eşine ödeyeceği 10 bin liralık birikmiş nafaka yüzünden çıkan tartışmada, 2 yıl önce evlendiği eşi A.K.’yı tüfekle öldürdükten sonra intihar etti.”⁵

¹ “Ortalama Nafaka Sadece 370 TL: Nafakalar Ödenmiyor”,

<https://www.birgun.net/haber/ortalama-nafaka-sadece-370-tl-nafakalar-odenmiyor-274674>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

² “Boşanmaktan Nafakaya Giden Yol: Öldürülmekten Kurtulmak”,

<https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/215938-bosanmaktan-nafakaya-giden-yol-oldurulmekten-kurtulmak>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

³ “Nafaka İntiharı”, <https://www.posta.com.tr/nafaka-intihari-124638>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

⁴ “Nafaka Mağduru Adam İntiharın Eşiğinden Döndü”,

<https://m.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/690601.aspx>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

⁵ “Eski Eşine Nafaka için Tartıştığı Yeni Eşini Öldürüp, İntihar Etti”,

<https://www.hurriyet.com.tr/eski-esine-nafaka-icin-tartistigi-yeni-esini-ol-40833333>,

(Erişim Tarihi: 14.04.2020)

Yukarıdaki örnekler nafaka sorununun iki tarafına aittir. Nafaka sorunu, ülkemizde son zamanlarda çeşitli çevrelerde tekrardan tartışılan bir konu olmuştur. Özellikle yakın zamanda birçok baro, sivil toplum örgütü yoksulluk nafakasına dair çalışmalar yapmıştır. Genellikle kadın aktivistleri, nafakanın bir hak olduğunu ileri sürerek yoksulluk nafakasını savunurken, kendilerini nafaka mağduru olarak adlandıran gruplara yoksulluk nafakasının (kendi ifadeleriyle süresiz nafakanın) zulüm olduğunu iddia etmektedir. Bu tartışmalarda iki taraf birbirlerini “kadın düşmanı/erkek düşmanı” diye etiketlemekte ve böylece anlaşma olanağını azaltmaktadırlar. Nafaka sorununun psikolojik, sosyolojik, ekonomik boyutu da önemli olmasına rağmen, bu çalışmada bu alanlardan da beslenen toplumsal cinsiyet çalışmaları ve hukuki boyut üzerinde durulacaktır.

Günümüzde toplumsal cinsiyet çalışmaları göz önünde tutulmadan yapılan düzenlemeler eleştirilmektedir.⁶ Öte yandan, toplumsal cinsiyet çalışmaları uzun bir süredir bütün erkeklerin aleyhine yürütülen bir propaganda gibi algılanmış ve algılanmaya da devam etmektedir.⁷ Oysa toplumda, tek bir erkek türü olmadığı gibi erkeklerin tamamını canavar gibi görmek de feminizm değildir. Feminist hareket başta madunlaştırılmış erkeklikler yararına eylemlerde bulunmuştur. Eşcinsel erkeklerin hukuk önünde birtakım haklar kazanması bu durumun başlıca örneklerinden birisidir. Nafaka gibi toplumsal cinsiyet rejimiyle doğrudan ilgili olan bir hukuki kurumun düzenlenmesinde bu çalışmaların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Hukukun ve hukuki düzenlemelerin toplumsal cinsiyet inşasında merkezi bir öneme sahip olduğunu görmek zor değildir. Nafakanın gerek tarihinde gerek sosyolojik

⁶ Serpil SANCAR, *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, Metis Yayınları, İstanbul 2009, s. 26.

⁷ Raewyn W. CONNELL, *Erkeklikler*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2019, s. 421.

analizinde toplumsal cinsiyet rollerinin ne kadar etkili olduğu gör÷lmektedir. Böylece hukuk sadece nafakayı normlarla düzenlemekle kalmamakta, ayrıca ataerkil düzeni yeniden inşa etmekte ve hegemonik erkeklik ideolojisini kuvvetlendirmektedir. Çeşitli hukuk alanlarındaki davaların, tüzüklerin, ifadelerin ve beyanların analizini içeren sosyo-hukuki araştırmalar, erkeklikler hakkındaki fikirlerin hukukta anlaşılmasının, düzenlenmesinin veya başka bir şekilde yorumlanmasının yolunu açmıştır.⁸ Bu sebeple erkeklikler çalışmaları, nafaka kurumunun anlaşılmasında ve ilgili normların daha hakkaniyetli bir şekilde uygulanması konusunda farklı bir perspektif sunacaktır.

Sonuç olarak, nafaka sorunu sadece hukuki bir sorun değil, aynı zamanda bir toplumsal cinsiyet sorunudur. Ataerkil düzene hâkim olan hegemonik erkeklik ideolojisi hem kadınlara hem erkeklere zarar vermektedir. Bu durum yalnızca Türkiye’de değil, diğer ÷lkelerde de var olan bir sorundur. Bu yüzden, çalışma yalnızca eleştirel erkeklik çalışmalarıyla hukukta hegemonik erkekliğin ve erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rollerini görünür kılmakla kalmayacak, ayrıca nafaka olgusunu ve nafakanın yarattığı etkileri erkeklikler perspektifiyle bireysel ve toplumsal açıdan analiz ederek, sorunun hakkaniyetli bir şekilde çözüme kavuşturulmasına çalışacaktır.

Çalışma, Giriş ve Sonuç kısmı dâhil olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın Birinci Bölümünde eleştirel erkeklik çalışmalarından (erkeklikler) bahsedilecektir. Bu bölümde öncelikle toplumsal cinsiyet kavramından, daha sonra erkekliklerin arka planından bahsedilecek ve arka plan ele alınırken feminist teori üzerinde durulacaktır. Devamında, erkek ve erkeklik kavramından bahsedilecek, sonrasında eleştirel erkeklikler çalışmalarının ne olduğu ve olmadığı anlatılacak, tarihçesine ve amacına değinilecektir. Bu çerçevede ataerkil düzeni sürdüren ideoloji

⁸ Richard COLLIER, *Men, Law and Gender: Essays on the ‘Man’ of Law*, Routledge, New York 2010, s. 25.

olan hegemonik erkeklik ideolojisi ve akabinde özellikle Türkiye’de erkeklere yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri anlatılacaktır. Böylece eleştirel erkeklik çalışmalarının hukukla ilişkisine geçilmeden teorik zemin oluşturulmuş olacak ve tezin konusu olan soruyu çözümlmek konusunda fayda sağlayacaktır. Erkekliklerin diğer disiplinlerle ilişkisine kısaca değinerek, benimsen yaklaşımın çok-boyutlu ve bütüncül olduğunun farkına varılması, yine ilerleyen bölümlerde nafakayı farklı yönlerden analiz ederken yol gösterecektir. Bölümün sonlarına doğru bu alanda önceden yapılmış bazı önemli çalışmalara değinilecek ve onların nasıl yol gösterici olabileceği üzerinde durulacaktır. Bölümün sonundaysa eleştirel erkeklik çalışmalarına yöneltlen itirazlara değinilecek ve karşı argümanların eleştirdikleri noktalar belirlenip tezin sorusunu ele alırken bu noktalar da göz önünde bulundurulacaktır.

Çalışmanın İkinci Bölümünde eleştirel erkeklik çalışmalarıyla hukukun arasındaki ilişki, bir başka deyişle erkeklikler hukuk teorisi ele alınacaktır. Öncelikle bu bölümde, erkeklikler hukuk teorisinin arka planı anlatılacak ve feminist hukuk teorisinden bahsedilecektir. Aynı zamanda feminist hukuk metodolojisiyle erkeklikler arasında bir ilişki kurulmaya çalışılacaktır. Daha sonra feminist hukuk teorisiyle erkeklikler hukuk teorisi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar belirtilecek ve erkeklikler hukuk teorisinin temel amaçları anlatılacaktır. Erkeklikler bakış açısıyla hukuki pratiklere ve kurumlara, hukuki metotlar ve muhakemeye, hukuki söyleme bakılacak, ardından hukukta var olan hegemonik erkeklik ideolojisine değinilecektir. Bu çerçevede erkeklikler hukuk teorisinin hukukun hangi alanlarında daha etkili olduğu ve diğer alanlarda yapılan çalışmalar anlatılacaktır. Aile hukuku, kriminoloji ve hukuk eğitimi gibi alanlar üzerine yapılan çalışmalar çok daha fazla olduğundan bu alanlar daha detaylı bir şekilde anlatılacaktır. Erkeklikler hukuk teorisine ilişkin genel çerçeve çizildikten sonra bazı yabancı ülkelerdeki davaların ve uluslararası davaların erkeklikler hukuk teorisine analizi yapılacak daha sonra Türk Yargısındaki bazı kararlar

incelenecektir. Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay kararlarına erkekliklerle bakmanın önemi vurgulanacak ve erkeklikler hukuk teorisinin amacı, kapsamı ve yöntemine kısaca değinilip bu bölüm sonlandırılacaktır. Böylece toplumsal cinsiyet ve hukuk çalışmaları için erkeklikler hukuk teorisinin getirdiği bakış açısının toplumsal cinsiyet adaletini sağlama yolunda ne derece önemli stratejiler üretebileceği gösterilmiş olacaktır.

Tezin Üçüncü Bölümünde erkeklikler hukuk teorisiyle Türk Aile Hukuku'nda nafaka incelenecektir. Bu inceleme yapılmadan önce nafakanın Türk hukukundaki yeri ve önemi anlatılacak, nafakaya dair gerekli hukuki bilgiler kısaca verilecektir. Özellikle nafakanın bir türü olan yoksulluk nafakası, toplumda daha fazla tartışıldığından bu nafaka türü daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Nafakaya dair hukuki bilgiler verildikten sonra nafakanın toplumsal cinsiyet boyutu ele alınacaktır. Bu kısımda nafaka ve boşanma feminizm açısından ele alınacak, STK'ların nafaka araştırmalarına yer verilecek ve ilgili araştırmalar toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenecektir. Daha sonra aile hukuku ve boşanma hukuku erkekliklerle kısaca incelenecektir. En son nafaka, nafakaya ilişkin sorunlar ve nafakaya dair yargı kararları erkeklikler hukuk teorisi açısından ele alınacaktır.

Sonuç bölümündeyse tezin genel çerçevesi, kapsamı ve amacına değinilip tezin sorusuna getirilecek yanıtlar verilecektir. Kısaca, bu çalışmada, hukukun toplumda etkisini en çok gösterdiği alanlardan birisi olan nafakaya dair normlar ve uygulamalar eleştirel erkeklik çalışmaları perspektifiyle incelenecektir.

Bu tezin sınırlılığı olarak kabul edilebilecek bir sorun vardır: erkeklikler ve hukukun birlikte ele alındığı çalışma sayısı oldukça azdır. Öte yandan nafakanın erkeklere olan etkilerine dair neredeyse hiç çalışma yapılmaması, nafaka alacaklılarının ve nafaka yükümlülerinin sayısına dair net veri olmaması, nafaka miktarlarının ve

ödenmeyen nafaka alacaklarının tespitinin olmaması bu çalışmayı sınırlayan diğer unsurlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI

I. ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARININ ARKA PLANI

A. Toplumsal Cinsiyet Kavramının Anlamı

Toplumsal cinsiyet kavramı, İstanbul Sözleşmesi'nin 3. maddesinde “herhangi bir toplumun, kadınlar ve erkekler için uygun olduğunu düşündüğü sosyal anlamda oluşturulmuş roller, davranışlar, faaliyetler ve özellikler” olarak tanımlanmıştır.⁹

Toplumsal cinsiyet kavramı yaklaşık 50 yıllık bir maziye sahiptir. Geçtiğimiz 50 yılda toplumsal cinsiyet kavramının henüz hem toplumda, hem hukukta tam olarak anlaşılmadığını söylemek mümkündür. Toplumsal cinsiyet ilişkisel bir kavramdır. Bir başka deyişle, insanlar arasındaki iletişimlerde ve etkileşimlerde ortaya çıkar ve temelde kadınlık ve erkeklik arasındaki ilişkileri mercek altına almakta ve eril tahakkümün nasıl inşa edildiği üstünde durmaktadır. Cinsiyet kavramı biyolojiye referans verirken, toplumsal cinsiyet kavramı öğrenmeye atıf yapan bir kavramdır.¹⁰ Toplumsal cinsiyet bir yönüyle bireylerin cinsiyetine göre yüklenmiş rollerini ve taşıması gereken niteliklerini ifade etmektedir.¹¹ Erkeklikler alanının önde gelen isimlerinde **Raewyn W.**

⁹ “İstanbul Sözleşmesi'nin Tüm Maddeleri”, <https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/229375-istanbul-sozlesmesi-nin-tum-maddeleri>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

¹⁰ Linda L. LINDSEY, *Gender Roles: A Sociological Perspective*, 2016, s. 4.
<https://www.taylorfrancis.com/books/e/9781315664095>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020)

¹¹ Vivien BURR, *Gender and Social Psychology*, 2002, s. 11.

Connell, toplumsal cinsiyeti, genital organlarla alakalı olarak insanları kategorize eden bir pratik olarak ele almıştır.¹²

Cinsiyet yerine toplumsal cinsiyet ifadesinin kullanılmasının birçok sebebi vardır. Toplumsal cinsiyet temelinde bir sosyal inşadır ve bu ifade biyolojik determinizme isyan etmek amacıyla sıkça kullanılmaktadır. Kadınlara ve erkeklere yüklenen roller toplumdaki sosyal inşanın bir sonucudur. Bu sosyal inşa birey doğar doğmaz başlamakta ve yaş aldıkça daha da ilerlemektedir. Aile, okul, kamusal alan, ekonomik alan hepsi bu sosyal inşaya bilinçli ya da bilinçsiz şekilde katkıda bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları feminizmden ayrı düşünülemez. Feminist hareket başta kadınlar olmak üzere madunlaştırılmış¹³ birçok topluluğun haklarını savunmuş ve onların daha adil bir düzende yaşayabilmesi için mücadele etmiştir. Diğer toplumsal cinsiyet çalışma alanlarının da başlangıç noktası feminizm olmuştur.

<https://www.taylorfrancis.com/books/9780203130414>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020)

¹² Raewyn W. CONNELL, *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*, Polity Press, Cambridge 2003, s. 141.

¹³ Madunlaştırmak kelimesi “madun” kökünden türetilen bir kelimedir. “*Tarihsel süreç içerisinde ‘madun’ kavramı ilk kez hegemonya ile ilintili olarak Antonio Gramsci tarafından ‘subaltern’ terimiyle ortaya atılmıştır. Gramsci’nin bu tanımı günümüzde ‘ezilen’ ya da ‘öteki’ olarak tabir ettiğimiz, toplumda sesi duyulamayan kişileri kapsamaktadır.*” Detaylı bilgi için bkz. Selin KİRAZ, Seyra KESTEL, “Kadınların Madun Sorunsalı ve Bir Alternatif Olarak Yeni Medyada Dijital Aktivizm: Change.org”, 2017, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394856>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

Toplumsal cinsiyet kavramını idrak edebilmek için toplumda mevcut olan toplumsal cinsiyet adaletsizliğinin farkında olmak gerekir. Bazı erkekliklerin kadınlara ve LGBTİQ+ bireylere karşı kamusal ve ekonomik hayatta daha avantajlı olması ve onların bu adaletsizlikten zarar görmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden anlaşılan manadır.¹⁴ Bu farkındalık sayesinde toplumsal cinsiyet çalışmalarının nihai gayesi olan toplumsal cinsiyet eşitliğine dair ürettiği stratejiler ve politikalar daha anlaşılır olacaktır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini istemek, kadın ve erkeği aynılaştırmayı istemek değildir. Kamusal ve ekonomik alanda haklardan yararlanma konusunda cinsiyete bağlı ayrımcılık olmamasını istemektir. Bu eşitlik için Birleşmiş Milletler, *Important Concepts Underlying Gender Mainstreaming* adlı raporunda erkeklerin de kadınlar kadar elini taşın altına koyması gerektiğini, erkeklerin kadınlara ve kadın kavramına karşı düşüncelerini değiştirmesi gerektiğini belirtip, ardından erkeklerin bu düzenden olumsuz şekilde etkilendiğinin görülmesi gerektiğini de ifade etmiştir.¹⁵

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelinde gelenekselleşmiş düşünceler ve ön yargılar bulunmaktadır. Bu eşitsizlik, bazı düşünürlerin iddia ettiği gibi biyolojik temelli değildir. Eşitsizliği inşa eden düşünceler ve kavramlar toplumla iç içe olduğundan bu eşitsizliği görünür kılmak ve farkındalık yaratmak önem taşımaktadır. Yakın zamana kadar en temel haklardan mahrum olan kadınlar, seslerini ulusal ve uluslararası alanda duyurmuşlar ve mücadeleleri sonucunda mahrum bırakıldıkları hakları kazanmışlardır. Ancak, bütün bu çabaya rağmen toplumsal cinsiyet eşitsizliği hâlen devam etmektedir.

¹⁴ Gülriz UYGUR, Nadire ÖZDEMİR, “Giriş”, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* içinde (Derleyen: Gülriz UYGUR, Nadire ÖZDEMİR), Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, ss. 7-8.

¹⁵ “Important Concepts Underlying Gender Mainstreaming”, s. 1.

<http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/factsheet2.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020)

Öte yandan toplumsal cinsiyet çalışmaları son zamanlarda ortaya çıkan eleştirel erkeklikler çalışmaları ve queer teori gibi alanlardan da beslenerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kapsamını genişletmiştir. Bu görece yeni olan disiplinlerce ataerkil düzenden zarar görenlerin yalnızca kadınlar değil eşcinseller, trans bireyler ve hatta erkeklerin de birçoğunun bu düzenden zarar gördüğü ortaya konulmuştur.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine sebep olan önemli etkenlerden birisi toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet alanında çalışan kuramcılar, genellikle kadınlara atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinin üstünde durmuşlardır. Ancak toplumda erkeklere de atfedilen birtakım toplumsal cinsiyet rolleri olduğunu ve bu rollerin erkekleri de olumsuz etkileyebileceğine dair sistemli bir çalışma yürütmemişlerdir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini anlayabilmek ve esaslı bir çözüm getirebilmek için ataerkil düzenin, başka bir deyişle eril tahakkümün nasıl ortaya çıktığını ve toplumda nasıl tutunabildiğini bilmek gereklidir.¹⁶

Yukarıda toplumsal cinsiyetle feminizmin ayrılmaz bir bütün olduğundan bahsetmiştik. Bu nedenle aşağıda eleştirel erkeklik çalışmalarından önce feminizm anlatılacak, daha sonra eleştirel erkeklik çalışmaları üzerinde durulacaktır.

B. Feminizm

1. Anlamı

Feminizm ve eleştirel erkeklik çalışmalarının arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Eleştirel erkeklik çalışmaları, pro-feminist çalışmaların içinden çıkan bir

¹⁶ SANCAR, 2016, s. 15.

alandır. Feminizmin kendisi yüz yılı geçen tarihi ve literatürüyle çok geniş olmakla birlikte, feminizmin anlamından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Bell Hooks feminizmi “cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir hareket”¹⁷ olarak tanımlamıştır. Türk Dil Kurumu’ndaki kelime anlamıysa “toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı, kadın hareketi”dir.¹⁸ Feminist hareketin ilk temelleri Fransız İhtilalinden sonra atılmışsa da esas olarak felsefi unsurları da içine katarak 1960’lı yıllarda ivme kazanmıştır.¹⁹ Kadının hukuk karşısında “öteki” olmaktan kurtulup, haklarını kazanması uzun yıllar süren mücadelenin bir sonucudur.²⁰ Kadınların erkeklerle resmi olarak eşit olduğu yerlerde bile, feministler mevcut sistemdeki gerçek eşitsizlikleri açıklamaya çalışmışlardır. Böylece, reform sürecinin dahi yeniden oluşturulan eşitsizlik tohumunu nasıl içerebileceğini göstermişlerdir. Kadın sorusu, eşitsizlikle mücadele etmeye ve kadının hukukta ve toplumdaki

¹⁷ “Feminizm Herkes İçindir”, <http://www.yeniduzen.com/feminizm-herkes-icindir-94584h.htm>, (Erişim Tarihi: 17.04.2020)

¹⁸ “Feminizm”, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=feminizm>, (Erişim Tarihi: 10.11.2020)

¹⁹ Fatma Süzgün ŞAHİN, “Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji (Yüksek Lisans Tezi)”, Ankara 2006, ss. 6-7. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=-L8ilcwn9ZRRc_YMKxXW1r2nInmSwHR2AsFKp9uxrr7NH4TM038BQX0Bwp_9zmy, Ankara 2006, (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

²⁰ Türkiye’de kadının seçme ve seçilme hakkını kazanması da benzer bir şekilde gerçekleşmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Yılmaz ŞAHİN, “Cumhuriyet Döneminde Türk Kadın Hareketleri”, 2018, ss. 50-52.

<http://www.ankarabarasu.org.tr/site/ankarabarasu/hgdmakale/2018-ozel/12.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.04.2020)

sessizliklerini ve gereksinimlerini açığa çıkarmaya devam etmektedir. Feminist teorinin gelişmesiyle farklı kadın gruplarının farklı ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak gittikçe daha da kritik hale gelmiş, özellikle de tek bir kadın grubunun deneyiminin feminist analizlere yön vermemesi ve hükmetmemesi gerektiği anlaşılmıştır.

2. Feminist Teori Dalgaları

Feminist tarihin beş dalga şeklinde seyrettiğini söylemek mümkündür. 19. ve 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ilk dalga, esas olarak kadınların oy kullanma hakkıyla ilgili olmuştur. 1960'larda ve 1970'lerde zirvede olan ikinci dalgaysa eşit hukuki ve sosyal haklar için kadınların özgürleşme hareketine atıfta bulunmaktadır. 1990'larda başlayan üçüncü dalga, ikinci dalga feminizmin devamı olmakla birlikte ikinci dalgaya ilişkin bir tepkiye işaret etmektedir.²¹ Dördüncü dalga feminizm daha çok teknolojinin ve sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmış ve odağında cinsiyetçi söylemleri ele almıştır. Beşinci dalga feminizmse örgütlü siyasi aktivizmi ve sürdürülebilirliği odak noktası yapmıştır.²²

Birinci dalga feminizm, Batı dünyasında 19. ve 20. yüzyılın başlarında meydana gelen bir feminist aktivite ve düşünce dönemidir. Hukuki konulara, özellikle de

²¹ Sally Ann DRUCKER, "Betty Friedan: The Three Waves of Feminism", 2018, <http://www.ohiohumanities.org/betty-friedan-the-three-waves-of-feminism>, (Erişim Tarihi: 04.10.2020)

²² Natasha GARCHA, "COVID: The Fifth Wave of Feminism", 2020, <https://medium.com/@natashagarcha16/covid-the-fifth-wave-of-feminism-f2e3d2a2a123>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

kadınların oy hakkını güvence altına almaya odaklanmıştır. Birçok bilim insanı, 1848 *Seneca Falls Bildirgesi*ni birinci dalga feminizmin resmi başlangıcı olarak göstermektedir. Bu bildirgede aralarında erkeklerin de bulunduğu yaklaşık 300 aktivist, kadınların kamusal ve sivil yaşama tam katılımını, yükseköğrenim hakkına ve mesleki olanaklara sahip olmasını, boşanma hakkı, mülk sahibi olma hakkı, miras hakkı, velayet hakkı ve oy kullanma hakkını kazanmasını talep etmişlerdir.²³ Bu süreçteki talepler genel olarak **Wollstonecraft**'ın kaleme aldığı *Vindication of the Rights of Women* adlı eserin çizdiği çerçeve kapsamında belirlenmiştir. Bu dönemde kadınların protestoları ses getirmiştir. Böylece kadınlar başta oy kullanma hakkı olmak üzere eğitimde fırsat eşitliği, kamusal alanda çalışma hakkı gibi hakları elde etmişlerdir. Feminizm daha somut hale geldikçe ve bir kavram olarak geliştikçe, feministler genellikle ilk dalganın başarılarını kesin olarak kabul etmişlerdir. İlk dalga gelecekteki feministler için zemin hazırlamış ve kadınlara temel yasal haklar verilmesinde hayati bir rol oynamıştır. Ayrıca hegemonik erkeklik ideolojisine direnmenin ve cinsel devrimin temellerini de oluşturan birinci dalga feminizm kadınların diğer alanlarda da mücadele etmesi konusunda ilham vermiştir.²⁴

İkinci dalga feminizm, 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu döneme 1963 yılında **Betty Friedan** tarafından yazılan ve gelenekselleşmiş cinsiyet rollerine meydan okuyan

²³ Mike ALLEN, "First-Wave Feminism", 2017,

<http://methods.sagepub.com/Reference/the-sage-encyclopedia-of-communication-research-methods/i5709.xml>, (Erişim Tarihi: 04.10.2020)

²⁴ Gün TAŞ, "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri", 2016, ss. 167-168.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/269956>, (Erişim Tarihi: 04.10.2020)

The Feminine Mystique adlı kitabı damga vurmuştur.²⁵ Bu dalga, savaş karşıtı hareketler ve sivil haklar hareketleri bağlamında ortaya çıkmıştır. Bu aşamada, cinsellik ve üreme baskın konular olmuştur. İkinci dalgada feminist hareket enerjisinin çoğunu cinsiyete bakılmaksızın toplumsal eşitliği garanti altına alan *Eşit Haklar Tasarısı*'nı geçirmeye harcamıştır. Özellikle aile kurumunun ve cinselliğe ilişkin pratiklerin ataerkil yapıda olması bu dönemde eleştirilmiştir. İkinci dalga, Marksizm ve psiko-analitik teorinin birleşimine dayalı olarak gittikçe daha fazla teorik hale gelmiştir. Kadınların boyun eğmesini daha geniş ele alan ataerkil eleştiriler, kapitalizm, normatif heteroseksüellik ve kadının eş ve anne rolleriyle ilişkilendirmeye başlamıştır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının farklılaştırılması da bu dönemde gerçekleşmiştir. Feminizmin ilk dalgasına genellikle orta sınıf, batılı, beyaz kadınlar yön vermiştir. Ancak ikinci dalgaya "Kadın mücadelesi sınıf mücadelesidir" anlayışı egemen olmuştur. Böylece, bu dönemde feminist hareket kardeşlik ve dayanışma arayışıyla farklı ırklardan ve gelişmekte olan milletlerden kadınlar tarafından da yürütülmüştür. Feministler bu dönemde kadınlardan sosyal bir sınıf olarak söz etmiş ve ırk, sınıf ve cinsiyet baskısının birbiriyle bağlantılı olduğunu göstermek için "kişisel olan politiktir" ve "kimlik politikası" gibi ifadelere referans vermiştir. Bu süreçte çocuklardan hükümetin en üst kademelerine kadar toplumu yukarıdan aşağıya cinsiyetçilikten kurtarmak için yoğun bir çaba harcanmıştır.²⁶ İkinci dalga, daha fazla eşitliğe götüren birçok hukuki ve kültürel zaferi içeren oldukça başarılı bir dönem olsa da, eksiklikleri olduğu fark edilmiştir. Örneğin, o dönem öne çıkan feministlerin kendi deneyimleri ve sorunları etrafında odaklanan feminist teori yazarlarının beyaz orta sınıf kadınlar olması dikkat çekmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ırkçılığa karşı hareketin de etkin olduğu bu

²⁵ DRUCKER, 2018.

²⁶ Martha RAMPTON, "Four Waves of Feminism", 2008,

<https://pacificu.edu/magazine/four-waves-feminism>, (Erişim Tarihi: 04.10.2020)

dönemde beyaz olmayan kadınlar, feminist hareket tarafından yeterince temsil edilmediklerini düşünmüşlerdir. Hareketin birçok siyahi, Latin, Asyalı üyesi olsa da, bu kadınlar anlatıdan dışlanmış ve görmezden gelinmiş hissetmişlerdir. Önde gelen beyaz feministlerin gündeminin genellikle onlarınkiyle çelişmesi bu hissiyata yol açan en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Sonuç olarak bu durum, üçüncü dalganın doğmasına öncülük etmiştir.²⁷

Üçüncü dalga feminizm, ikinci dalga feminizme getirilen eleştirilerden yola çıkarak doğmuştur. Feminizmi tek tip kadına indirgeyen bakış açısı başta olmak üzere kadınlar bu dalgada hem feminen gözükp hem erkek baskılarına karşı koyabileceklerini dile getirmişlerdir. Üçüncü dalga, feminizmi tartışırken ırkın, etnisitenin, sınıfın, dinin, cinsiyetin ve milliyetin ne kadar önemli faktörler olduğunu göstererek kadınların yaşamlarını kesişimsel olarak görmekte ve kadınların yaşamlarıyla ilgili konuları uluslararası düzeyde incelemektedir.²⁸

Üçüncü dalganın kadınları, mağduriyetten kaçınarak ve kadınsı güzelliği cinsiyetçi bir ataerkilliğin nesneleri olarak değil, özneleri olarak tanımlayarak sahneye güçlenmiş olarak çıkmışlardır. Cinsiyetçi kültürü yıkmak, onu sözlü silahlardan mahrum bırakmak için “sürtük” ve “fahişe” gibi aşağılayıcı terimleri benimseyen bir taklit retoriği geliştirmişlerdir. Öte yandan, üçüncü dalga feminizm genel kadın sorunlarından ziyade bireysel kadın sorunlarına ışık tutmak istemiştir. Mutlak eşitlikten ziyade farklılıkların da göz önünde bulundurulduğu bir eşitlik anlayışını benimsemiştir. Bu sebeplerden ötürü, bu dönemde feministler eğitim başta olmak üzere çeşitli yollarla

²⁷ Tara ANAND, “A Brief Summary of the Second Wave of Feminism”, 2018, <https://feminisminindia.com/2018/04/25/summary-second-wave-of-feminism>, (Erişim

Tarihi: 04.10.2020)

²⁸ TAŞ, 2016, s. 171.

feminizmi olabildiğince yaymaya çalışmıştır. Öte yandan bu süreçte yalnızca ataerkil yapı eleştirilmemiş, aynı zamanda ekonomi, siyaset, çevre sorunları gibi konularda da feminist perspektif geliştirilerek alternatif çözümler üretmeye çalışılmıştır. Üçüncü dalganın temel amaçlarından bahsetmek zordur. Üçüncü dalganın bir özelliği ortak hedeflerin reddedilmesidir. Çünkü üçüncü dalga feminist perspektif geliştirilerek alternatif çözümler üretmeye çalışılmıştır. Üçüncü dalganın temel kendisini ortak şikâyetleri olan bir grup olarak tanımlamamaktadır.²⁹ Bu sebeple bu dönemde feministler mevcut sorunlara karşı ortak bir çözüm söylemi geliştirememişlerdir.³⁰

Dördüncü dalga feminizmin 2010 civarlarında ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Dördüncü dalgada kesişimsellik³¹, kadınların güçlendirilmesi³² ve sosyal medya kullanımı³³ öne çıkan noktalardır. Kesişimsellik özellikle marjinalleştirilmiş kadınların yanı sıra LGBTİQ+ bireylere ve erkeklere de feminizmde ciddi anlamda yer verilmeye başlanmıştır. Dördüncü dalga feminizm eleştirel ırk teorisi, queer teori,

²⁹ RAMPTON, 2008.

³⁰ TAŞ, 2016, s. 172.

³¹ Ealasaid MUNRO, “Feminizm: A Fourth Wave?”, 2013, s. 24.

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/2041-9066.12021>, (Erişim Tarihi:

11.11.2020)

³² Jessica ABRAHAMS, “Everything You Wanted to Know About Fourth Wave Feminism—But Were Afraid to Ask”, 2017,

<https://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/everything-wanted-know-fourth-wave-feminism>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

³³ Constance GRADY, “The Waves of Feminism, and Why People Keep Fighting Over Them, Explained”, 2018, <https://www.vox.com/2018/3/20/16955588/feminism-waves-explained-first-second-third-fourth>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

eleştirel erkeklik çalışmalarından da beslenmektedir.³⁴ Sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla kadınlar, deneyimlerini daha kolay bir şekilde ifade etme imkânı bulmuş ve seslerini duyurabilmişlerdir. Cinsel taciz, iş yerinde karşılaşılan cinsiyetçi tavırlar, kadın cinayetleri gibi konularda sessiz kalmayan feministler, kamuoyu oluşturmuştur. Böylece birçok farklı alanda cinsiyetçiliğe karşı politikaların hayata geçirilmesini sağlamışlardır. Bu dönemde, teknolojinin ve sosyal medyanın kullanımıyla artan feminist etkinlik hakkında **Kira Cochrane**, dördüncü dalga feminizmin karakteristiğinin teknoloji tarafından belirlendiğini dile getirmiştir.³⁵ Dördüncü dalga feminizmde kadınlar için adalet, eşit ücret, kadına şiddet, cinsiyetçi normlar (özellikle işyerlerinde) ve body-shaming³⁶ başlıca kadınların üstünde durduğu sorunlar olmuştur. Özellikle *Harvey Weinstein* olayları sırasında ve cinsel istismara yönelik kadınların başlattığı *#MeToo Hareketi* tüm dünyada ses getirmiştir³⁷. Ülkemizde de yakın zamanda ortaya çıkan *#İstanbulSözleşmesiYaşatır* hareketi tüm dünyaya yayılmış ve dünyaca ünlü birçok oyuncu da bu harekete destek vermiştir.³⁸ Sonuç olarak, dördüncü dalga özellikle ergenlerle genç kadınlara güven vermiştir. Onlara anlaşıldıklarını, yalnız olmadıklarını hissettirmiştir. Sosyal medyanın yardımıyla

³⁴ RAMPTON, 2008.

³⁵ Kira COCHRANE, “The Fourth Wave Of Feminism: Meet The Rebel Women”, 2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/dec/10/fourth-wave-feminism-rebel-women>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

³⁶ Kişinin bedeninden utanmasına neden olma

³⁷ “The Silence Breakers”, <https://time.com/time-person-of-the-year-2017-silence-breakers/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

³⁸ “Sosyal Medyada İstanbul Sözleşmesi Yaşatır Kampanyası”, <https://m.bianet.org/bianet/kadin/212195-sosyal-medyada-istanbul-sozlesmesi-yasatir-kampanyasi>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

oldukça geniş tabana yayılan dördüncü dalga feminizm, güçlü demokrasi anlayışı, eğlenmeyi ve paylaşmayı sevmeye gibi özellikleri ruhunda barındırmıştır.³⁹ Öte yandan dördüncü dalga feminizm, bazı feminist düşünürler tarafından eleştirilmiştir. Eleştirilerin bir kısmı feminizmin kapitalistleştirilmesi yönündedir. Büyük şirketlerin feminizmi bir reklam malzemesi olarak kullanmasının, felsefi temelde kapitalizme eleştiri olan feminizmin ruhuna aykırı olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca, dördüncü dalga feminizmin teknolojiyle kuvvetli bir bağı olması, teknoloji erişimi olmayanlar için adaletsizlik yaratabileceğinden dolayı eleştirilmiştir.⁴⁰ Bununla birlikte, dördüncü dalga feminizmde, kadınların en ufak anlaşmazlıklarda birbirlerine karşı saldırgan tavırlarda bulunabileceklerini ifade eden **Ealasaid Munro**, ana akım feminizmin kesişimselliğe rağmen hala beyaz kadınların mücadelesine odaklandığını ve oyuncuların sosyal medyadan verdikleri desteğin feminizmin kesişimselliğine zarar verdiğini ifade etmiştir.⁴¹

Bazı feminist kuramcılar, feminizmde beşinci dalgaya geçildiğini ifade etmektedir. Beşinci dalgada örgütlenmiş siyasi aktivizm ve sürdürülebilirlik kavramları öne çıkmaktadır. 2017 yılında yapılan *Kadın Yürüyüşü*, beşinci dalga'nın başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Bu yürüyüşe katılan *Kadınların Eşitliği Partisi* (*Women's Equality Party*) lideri **Sophie Walker**, kadınların örgütlenmeye başladığı ve

³⁹ Elenaor COURTEMANCHE, "Fourth and Fifth Waves",

<https://arcade.stanford.edu/blogs/fourth-and-fifth-waves>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

⁴⁰ Ragna Rok JONS, "Is the 4th Wave of Feminism", 2013,

<http://bluestockingsmag.com/2013/08/19/is-the-4th-wave-of-feminism-digital/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

⁴¹ MUNRO, 2013, s. 25.

harekete geçtiği beşinci dalgaya girildiğini belirtmiştir.⁴² Beşinci dalga feminizmi anlamak için dördüncü dalgadan beşinci dalgaya geçiş iyi analiz edilmelidir. Sosyal medya sayesinde geniş tabana yayılma, feministlerin kamusal alanda da seslerinin daha gür çıkmasını sağlamıştır. Çevrimiçi eylemlerle yetinmemeye başlayan feministler, yürüyüşler ve geniş çaplı eylemler organize ederek aktivist yanlarını güçlendirmiştir.⁴³ Kısaca, beşinci dalga feminizmin, sosyal medyanın belirli siyasi olaylara yanıt olarak hızlı ve kolay bir kitle örgütlenme yöntemi sağlamasıyla ve 2016'daki siyasi gösterilerin artmasıyla temelleri atılmıştır. *Kadın Yürüyüşü*'yle de beşinci dalga daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. **Walker**, Feminizm 5.0'ın protestodan iktidara giden sürecin bir aracı olduğunu ifade etmiştir. Beşinci dalga feminizm hâlâ yaratım sürecindedir. Bu yüzden feministlerin bu dönemde hedefledikleri amaçlar ve yaptıkları eylemler beşinci dalga feminizmin çerçevesini oluşturacak ve ona yön verecektir.⁴⁴

⁴² “We Launch the Fifth Wave”,

https://www.womensequality.org.uk/we_launch_the_fifth_wave, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

⁴³ Yakın zamanda Polonya’da gerçekleşen kürtaj yasağı karşıtı eylemler bu duruma örnektir. Bkz. “Polonya’da Kürtaj Yasağını Protesto Eden Kadınlar Grevde”,

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54719857>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

⁴⁴ Shannon MULVEY, “How is Western-Influenced Contemporary Performance Practice in Dialouge with Fifth Wave Feminism”, 2018, ss. 5-11.

<https://kar.kent.ac.uk/73585/1/272Shannon%20Mulvey%20Master%20of%20Arts%20by%20Practice%20as%20Research%20in%20Drama%20Dissertation%20H.pdf>,

(Erişim Tarihi: 11.11.2020)

3. Feminist Teoriler

Günümüzde birçok feminist teoriden bahsetmek mümkündür: Liberal Feminizm, Radikal Feminizm, Postmodern Feminizm, Kültürel Feminizm, Pro-feminizm, Pop Feminizm, Siyahi Feminizm, İslami Feminizm... Ancak yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda dört feminist teorinin diğer teorilere nazaran daha ön planda olduğunu söylemek mümkündür: Liberal Feminizm, Postmodern Feminizm, Kültürel Feminizm ve Radikal Feminizm. Bu başlık altında bu dört feminist teoriyle birlikte eleştirel erkeklik çalışmalarının temelini oluşturan pro-feminizme yer verilecektir.

Liberal feminizm, kadınların kendi eylemleri ve seçimleriyle eşitliklerini korumaya odaklanan, feminist bir teorinin bireyselci bir biçimidir. Liberal feministler, toplumun, kadınların doğası gereği erkeklerden daha az entelektüel ve fiziksel olarak yetenekli olduğuna dair yanlış inanca sahip olduklarını dolayısıyla akademi, işyeri ve toplumda kadınlara karşı ayrımcılık yapıldığını ileri sürmektedirler.⁴⁵ **Susan Wendell**, liberal feminizmin fırsat eşitliği de dâhil olmak üzere en belirli siyasi taahhütlerinin kadınların özgürleşmesi için önemli olduğunu belirtmekte, ancak bu taahhütlerin sosyalist ve radikal feminizmin hedefleriyle bağdaşmayabileceğini de ifade etmektedir.⁴⁶ Liberalizmin temel ilkeleri liberal feminizme, kamuoyunu ve hükümeti feminist felsefelerinin mevcut hukuka dâhil edilmesi gerektiğine diğer akımlardan daha

⁴⁵ Rosemarie TONG, *Feminist Thought A More Comprehensive Introduction*, Routledge, New York 2019, ss. 11-50.

⁴⁶ Susan WENDELL, “A (Qualified) Defense of Liberal Feminism”, 2001, s. 65.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1527-2001.1987.tb01066.x>, (Erişim

Tarihi: 23.04.2020)

ikna edici bir tutum sergilemesini sağlamıştır.⁴⁷ Hukukta eşitlik, kadınların eğitim hakkı, kadınların kamusal hayata, iş hayatına ve hukuk hayatına katılımı⁴⁸, aile içinde kadın, kadının kendi bedeni üzerindeki hakları gibi birçok konuya değinen liberal feminizmin amacı kadın erkek eşitliğinin sağlanmasıdır. *Mary Wollstonecraft, Wendy Williams, John Stuart Mill* bu alanın önde gelen isimlerinden birkaçıdır.

Kültürel feminizm, bir “kadın doğası” ya da "kadın özü" olduğu görüşünden yola çıkarak dişil nitelikleri yeniden değerlendirmeye ve tanımlamaya çalışmaktadır. Dişil değerlerin hâkim olduğu bir toplum görüşünü savunan kültürel feminizm temelinde anaerkil bir perspektife sahiptir.⁴⁹ **Broke Williams**, kültürel feminizmi radikal feminizmin apolitikleştirilmiş hali olarak tanımlamıştır. Kadınların erkeklere benzemediğini ifade eden kültürel feministler, kadınların ataerkil düzene ve ataerkil değerlere karşı çıkarak toplum hayatına adapte olmaları gerektiğini böylece toplumsal refahın sağlanacağını iddia etmektedirler.

Radikal feminizm, ataerkil düzenin bütün sosyal ve ekonomik bağlamlarda tamamen ortadan kaldırılmasını ve toplumun radikal bir şekilde yeniden düzenlenmesini savunan feminist akımdır. Radikal feministler, toplumu erkeklerin kadınlara egemen olduğu ve kadınları ezdiği bir ataerkillik olarak görmektedir. Mevcut sosyal normlara ve

⁴⁷ L. Ryan MUSGRAVE “Liberal Feminism, from Law to Art: The Impact of Feminist Jurisprudence on Feminist Aesthetics”, ss. 214-215.

<https://www.cambridge.org/core/journals/hypatia/article/liberal-feminism-from-law-to-art-the-impact-of-feminist-jurisprudence-on-feminist-aesthetics/E66A323B7F1A019E47C04EF56BFA900D>, (Erişim Tarihi: 11.04.2020)

⁴⁸ Adnan GÜRİZ, *Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1997, s. 62.

⁴⁹ ŞAHİN, 2006, ss. 11-12.

kurumlara meydan okuyarak toplumu haksız bir yapıdan kurtarmak amacıyla ataerkil düzeni yıkmak için çalışmaktadırlar. Radikal feministler ataerkillik yüzünden, kadınların erkek normunun ötekisi olarak görüldüğünü, bu yüzden sistematik olarak kadınların ezildiğini, marjinalleştirildiğini ve sınıf olarak erkeklerin, kadınların ezilmesinden yararlandığını iddia etmektedirler.⁵⁰ Radikal feminist hukuk kuramcıları, hukukun ataerkil düzeni güçlendirdiğini ve hukuk camiasında kadınların artmasıyla bu düzenin değişmeyeceğini bu sebeple hukukta yapılan reformların mütemediyen yetersiz kalacağını ileri sürmektedirler.⁵¹

Postmodern feminizm, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açan, toplumda yerleşik olan ataerkil düzenin normlarını istikrarsız hale getirmeyi amaçlamaktadır. Postmodern feministler, tüm kadınların aynı olmadığını savunmaktadır. Kadınlar arasında var olan farklılıkları kucaklayarak, özcülüğü ve evrensel tek bir gerçeklik olgusunu reddetmektedirler. Evrensel bir hakikat, toplumun tüm kadınlarına uygulanırsa bireysel deneyimin en aza ineceği ifade edilmektedir. Postmodern feminizm, kadınları, toplumda norm olarak gösterilen fikirlerin farkında olmaları konusunda uyarmaktadır. Çünkü kadınlara dair normlar eril düşünceden kaynaklanmaktadır. Postmodern feministler toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açan söylemleri analiz ederek ve bu söylemlere karşı yapıbozumcu bir tutum sergileyerek toplumda eşitliği sağlamaya

⁵⁰ Ti-Grace ATKINSON, “Radical Feminism”, *Radical Feminism: A Documentary Reader* içinde (Derleyen: Barbara A. CROW), New York University Press, New York 2000, ss. 82-89.

⁵¹ Catharine A. MACKINNON, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Metis Yayınları, İstanbul 2015, ss. 271-273.

çalışmaktadır.⁵² Feminizmin önde gelen isimlerinden **Judith Butler**, önceki feminizm akımlarının biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımını eleştirmektedir. Beden gibi maddi şeylerin neden sosyal yapı süreçlerine tabi olmadığını varsayıldığını soran **Butler**, bu varsayımın yeterli bir özcülük eleştirisine izin vermediğini savunmaktadır. Ona göre, feministler cinsiyetin toplumsal bir yapı olduğunu kabul etmelerine rağmen her zaman aynı şekilde inşa edildiğini öngörmektedir.⁵³

Her ne kadar feminizm kadınlara yönelik problemlerin daha önemli ve çözümünün bir an önce olması gerektiği düşüncesinden yola çıkarak ilk çalışmalarında kadını öncelese de zamanla erkeğe de yer vermiştir. Çünkü **Connell**'ın da ifade ettiği gibi ataerkil düşüncüyü anlayabilmek için sadece kadınları değil, aynı zamanda erkeği ve erkeklikleri de anlamak ve incelemek gerektiği fark edilmiştir. *Pro-feminizm* esasen feminist hareketin yayılmasıyla ortaya çıkan erkeklik krizinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yaşanan erkeklik krizinde kimi erkekler anti-feminist olurken kimi feminist yanlısı erkekler de (pro-feministler) yaşanan krizin toplumsal cinsiyet eşitliğini esas alan bir toplumun inşa edilmesiyle çözüleceğini ifade ederek feminizmi desteklemiştir. Kısaca, pro-feminizm, toplumsal cinsiyet adaletini ve eşitliğini gerçekleştirmek amacıyla feminizmi aktif bir şekilde destekleyen erkeklerin oluşturduğu diğer feminizm

⁵² Roberta SANDS, Kathleen NUCCIO, "Postmodern Feminist Theory and Social Work: A Deconstruction", [doi:10.1093/sw/40.6.831](https://doi.org/10.1093/sw/40.6.831), [ISSN 1545-6846](https://doi.org/10.1093/sw/40.6.831), (Erişim tarihi: 23.04.2020)

⁵³ Judith BUTLER, "Contingent Foundations", *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange* içinde (Derleyen: Seyla BENHABİB ve arkadaşları) Routledge, Newyork 1995, ss. 35-58.

türleri gibi feminizmin bir türüdür.⁵⁴ Pro-feminizmin ortaya çıktığında liberal feminizm ve radikal feminizmden etkilendiği söylenebilir. Liberal pro-feministler, ataerkil yapının kadın-erkek herkes için eşit baskı oluşturduğu savını öncelerken, radikal pro-feministler erkeğin temelde kadın üstünde hegemonya kurduğunu ve şiddet kullanarak bu hegemonyayı kuvvetlendirdiğini ileri sürmüşlerdir.⁵⁵

Toplumsal cinsiyet eşitliğine erkekleri dâhil etmenin yani pro-feminizmin en az dört boyutu olduğu söylenebilir. Bunlar, aktivizm ve savunuculuk, erkeklere yönelik yerel programlar ve uygulamalar, ulusal ve uluslararası düzeyde siyasi çalışmalar, araştırmalardır.⁵⁶

Öncelikli olarak pro-feminist erkekler, kadına yönelik şiddetin engellenmesi ve kadınların siyasi haklarını kazanmasına yönelik çalışmalarda destek vermişlerdir.⁵⁷ Günümüzde pro-feminist erkekler, tecavüze ve pornografiye karşı feministlerle birlikte mücadele etmektedirler. Ayrıca eğitimde ve iş yerlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin

⁵⁴ Pro-feminizmin bir erkeklik hareketi olup olmadığıysa literatürde tartışmalıdır.

Detaylı bilgi için bkz. Michael FLOOD, “Frequently Asked Questions about Pro-Feminist Men and Pro-Feminist Mens Politics”, 2009,

<http://xyonline.net/content/frequently-asked-questions-about-pro-feminist-men-and-pro-feminist-mens-politics#ArepartofMM>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

⁵⁵ Lorraine CODE, *Encyclopedia of Feminist Theories*, Routledge, Londra 2001, s. 402. <https://www.taylorfrancis.com/books/9780203195598>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

⁵⁶ Michael FLOOD, “Men and Gender Equality”, s. 8. <https://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/Engaging%20Men%20in%20Building%20Gender%20Equality%20-%20Flood%20chapter.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

⁵⁷ Michael S. KIMMEL, “Men’s Responses to Feminism at the Turn of the Century”, 1987, s. 262. <https://www.jstor.org/stable/189564?seq=1>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

sağlanması için birçok çalışma yürütmektedirler.⁵⁸ Erkek hastalıkları, erkek cinsel sağlığı, babalık, genç erkeklik, askerlik gibi konularda da literatüre katkıda bulunmaktadır.⁵⁹ *International Center of Research on Women (ICRW)* tarafından 2018 yılında yayınlanan *Gender Equality and Male Engagement: It Works When Everyone Plays* adlı rapor, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla erkeklerin ve erkek çocuklarının etkin rol alması için uygulanacak programlara ve bu programların nasıl finanse edilebileceğine yönelik genel bir çerçeve çizmektedir.⁶⁰ Bir başka pro-feminist kuruluş *MenEngage*, erkeklik ve toplumsal cinsiyet literatürüne önemli katkılar sunmaktadır. *MenEngage*, 1995 ile 2015 arasında yapılan çalışmalardan yola çıkarak UNFPA desteğiyle geniş kapsamlı bir araştırma yayınlamıştır.⁶¹

Erkeklerin hiçbir zaman kadın olmanın ne olduğunu bilemeyeceği, erkeklerin ezilme deneyimine sahip olmadığı, erkeklerin imtiyazlı konumlarını kolayca feda edemeyeceği ve bu feda olmadan feminizme katkıda bulunamayacakları, feminizmin kadınlar tarafından oluşturulan ve kadın hakkında olduğu düşüncesi, feminist erkeklerin feminizm için söz sahibi olup kadınları baskılayacağı gibi sebeplere dayanan bazı

⁵⁸ FLOOD, 2009.

⁵⁹ “Men Building Gender Equality Guide”, <https://xyonline.net/content/men-building-gender-equality-guide-xys-content#Menfeminism>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

⁶⁰ “Gender Equity and Male Engagement”, https://www.icrw.org/wp-content/uploads/2018/04/ICRW_Gender-Equity-and-Male-Engagement_Full-report.pdf, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

⁶¹ “Men, Masculinities and Changing Power”, 2014, <https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/Men-Masculinities-and-Changing-Power-MenEngage-2014.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

feminist düşünürler, erkeklerin feminist olamayacağını savunmaktadırlar.⁶² Ancak günümüzde çoğu feminist erkeklerin feminist olamayacağı düşüncesine karşı çıkarak, feminizmin “gender-queer” olduğunu ifade etmektedir.⁶³ Öte yandan pro-feminist çalışmalarda öncü isimlerden olan **Michael Flood** bu sebeplerden bazılarına dayanarak erkeklerin kendilerini feminist olarak değil pro-feminist olarak adlandırmasının daha doğru olduğunu belirtmektedir. Ancak, bazı feminist düşünürler bu ayrımın olmaması gerektiğini savunmaktadırlar.⁶⁴

Sonuç olarak, pro-feminizm nihayetinde toplumsal cinsiyet adaleti tesis edilmiş, demokratik ve eşitlikçi bir toplum istemektedir. Pro-feminist olmak, anti-feminist olmak, erkek karşıtı olmak veya erkeklikten suçluluk duymak değildir. Pro-feministler, toplumsal cinsiyete yönelik ön yargıların yıkılması için toplumun her bireyinin sorumlu olduğunun bilincinde olan erkeklerdir. Feminizmin başlattığı toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümünde erkeklere de görev düşmektedir. Pro-feministler bu süreçte feministler tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Toplumsal cinsiyet adaletini kişisel ve siyasi bir hedef olarak benimseyen pro-feministler, ataerkil düzene günlük

⁶² Fidelma ASHE, “Deconstructing the Experiential Bar: Male Experience and Feminist Resistance”, 2004, s. 187.

<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1097184X03257524?journalCode=jmma>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

⁶³ Debjani CHAKRAVARTY, *Men and Feminism* (Kitap İncelemesi), (İnceleyen: Shira TARRANT), 2013, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00497878.2013.794083?scroll=top&needAccess=true&journalCode=gwst20>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

⁶⁴ FLOOD, 2009.

yaşantılarında da karşı çıkarak hegemonik erkeklik ideolojisinden sıyrılmış bir erkekliğin mümkün olduğunu tüm dünyaya göstermeye çalışmaktadırlar.⁶⁵

4. Feminist Teori ve Eleştirel Erkeklik Çalışmalarının Doğuşu

Genel olarak feminist teori erkekleri, ataerkilliği ve eril özellikleri ağırlıklı olarak iktidar, egemenlik, eşitsizlik ve tabi kılma kaynakları olarak incelemiştir. Feministler tarafından geliştirilen çeşitli eşitsizlik teorileri, erkeklerin hiyerarşik gücünü, hukuki ve ekonomik yapının eril kimliğini açıkça veya dolaylı olarak pekiştiren yapıları ve söylemleri görünür kılmakta ve onlara meydan okumaktadır. Öte yandan feminist teori bütün erkekleri, kadınları eşit derecede baskılayan bir grup olarak analiz etme eğilimindedir. Bu nedenle, feminist teori, erkeklerin kadınlar üzerinde bir grup olarak sahip oldukları gücü analiz ederken, erkeklerin nasıl bir güç elde ettiklerini, erkeklerin aradaki güç farkını nasıl koruduklarını ve bu farklılığın sadece kadınlara değil, aynı zamanda bazı erkeklere de ne şekilde zarar verdiğini her zaman dikkate almamıştır.⁶⁶ Bununla birlikte, feminist çalışmalar, erkek gruplarının kültürel veya ekonomik sermayeye eşit erişime sahip olmasalar da, farklı şekillerde de olsa, tüm erkeklerin hâlâ ataerkil yapıdan faydalanıp faydalanmadıkları sorusuna odaklanmaktadırlar.⁶⁷

Eleştirel erkeklik çalışmalarının terimleriyle feminist öğretinin terimleri basit bir şekilde karşılaştırılamamaktadır. Çünkü bir grup olarak erkekler, kadınlardan çok farklı

⁶⁵ FLOOD, 2009.

⁶⁶ MCGINLEY, COOPER, 2012, ss. 3-4.

⁶⁷ COLLIER, 2010a, ss. 15-16.

bir konumdadır. Grup olarak erkekler, grup olarak kadınlardan daha güçlü, imtiyazlı ve desteklenmiş bir pozisyonundadır. Baskın grubun incelenmesiyle dezavantajlı grubun incelenmesi aynı değildir. Bu nedenle erkeklikler alanının odağı ve gelişimi oldukça farklı ve ayırt edici olmuştur. Eleştirel erkeklik çalışmaları, erkeklerin sahip olduğu bu gücün, nasıl ve neden sürdürüldüğünü analiz etmektedir. Aynı zamanda, erkeklerde ve erkekliklerde bu gücün nasıl betimleyici bir rol oynadığına odaklanılmaktadır. Öte yandan, eşitlik gündeminin, erkekliklerde feminizm kadar açık bir şekilde mevcut olduğunu söylemek mümkün değildir.

Bu alanda yapılan çalışmalar erkeklikler ve feminist teoriyi birleştirip *Büyük Toplumsal Cinsiyet Projesi* oluşturma fikrini akla getirmektedir. Ancak ikisinin farklı konumlarda olduğu bu yüzden bir çatı altında birleştirilmelerinin mümkün olmadığı belirtilmektedir.⁶⁸ Eleştirel erkeklik çalışmaları ve feminist teori birbirleri içindeki ortak yararları odaklanmalıdır. Toplumsal cinsiyet söyleminin kutuplaştırıcı etkisini azaltacak şekilde çalışmalar ortaya konulmalıdır. Bu söylemin kutuplaştırıcı etkisini azaltmanın bir yolu cinsiyeti aşan kimlikleri ve durumları incelemektir. Gerilimi azaltmanın diğer bir yolu da, birbirlerine diğerini sormak için hem feminist hem erkeklikler teorilerinin anlayışlarını kullanmaktır. Böylece, eşitsizlik için varsayılan bir açıklamanın altında başka neler olup bittiği anlaşılabilecektir.⁶⁹

Feminizm, eleştirel erkeklik çalışmaları sayesinde erkek sorusunu daha dikkatli sorabilme yetisini kazanabilir. Öte yandan erkekliklerse feminizmden kadın sorusunu sorabilmeyi öğrenebilir. Böylece eleştirel erkeklik çalışmaları içinde kadınlar göz ardı edilmeyecektir. Ataerkil düzeni ortadan kaldırmak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği

⁶⁸ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, ss. 34 -35.

⁶⁹ Örneğin, anne ve babaları karşılaştırmak yerine ebeveynlik kavramı üzerinden cinsiyeti aşan bir inceleme yapmak.

konusunda feminist çalışmalardan faydalanılabilir. Feminist teoriden eleştirel erkeklik çalışmalarına diğer bir katkı da, maddi farklılıkları ve koşulları belirlemeye devam etmenin önemini güçlendirmek olabilir. Erkeklik çalışmalarının öncü isimlerinden **Jeff Hearn** de erkeklerin kimliklerini nasıl tanımladıklarına değil, bir grup olarak erkeklerin maddi koşullarına odaklanılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁷⁰ Öte yandan **Hearn**, erkeklik çalışmalarıyla feminizm arasında bir ayrım yapılmasını doğru bulmamaktadır, erkeklikleri feminist teorinin bir uzantısı olarak görmektedir.⁷¹

II. ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARININ TEMEL KAVRAMLARI

Eleştirel erkeklik çalışmaları eril tahakkümün nasıl ortaya çıktığını ve hegemonik erkeklik ideolojisinin yanı sıra farklı erkeklikler olduğunu öne sürmekte, böylece sosyal yapılarda ve kültürde ataerkil düzenin mevcudiyetini ifşa ederek ona meydan okumaktadır. Eleştirel erkeklik çalışmalarını iyi bir şekilde anlayabilmek için

⁷⁰ Jeff HEARN, “From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men”, 2004, s. 49.

https://www.researchgate.net/profile/Jeff_Hearn/publication/249744523_From_Hegemonic_Masculinity_to_the_Hegemony_of_Men/links/58382a2008ae3a74b49ccd62.pdf,

(Erişim Tarihi: 24.04.2020)

⁷¹ Gökçesu AKŞİT, Berfin VARİŞLİ, “Türkiye’de Eleştirel Erkekler ve Erkeklikler Konusunu Feminizm İçinde Çalışmak: Jeff Hearn ile Erkekler ve Erkekliklere Ulaşırız Yaklaşımlar Üzerine Bir Röportaj”, 2014, s. 81.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/938067>, (Erişim Tarihi: 15.12.2020)

“erkek” ve “erkeklik” tanımlarının yapılması gereklidir. Bu bölümde öncelikle erkek ve erkeklik kavramları anlatılacak, ardından eleştirel erkeklik çalışmalarına değinilecektir.

A. Erkek Tanımı

Yakın geçmişte toplumsal cinsiyet kuramcıları “*Erkek kimdir?*” sorusunu sormaya başlamış ve bu alanda sistematik bir çalışma yürütmeye başlamışlardır. Böylece toplumsal cinsiyet çalışmalarındaki feminist lens erkeklere çevrilmiştir. Birçok kuramcının katkılarıyla feminist hareketin içinden eleştirel erkeklik çalışmaları, diğer adıyla erkeklikler disiplini ortaya çıkmıştır. Pozitivistlere göre erkeklik XY kromozomuna, penise ve belirli bir miktar testosterona sahip olmakken, toplumsal cinsiyet kuramcıları erkeklige çok farklı bir açıdan yaklaşmışlardır. Tek bir erkek tanımı ya da erkeklik tanımı olamayacağını, birden fazla erkek tanımı olduğunu, bu sebeple alanın erkeklikler olarak adlandırılmasını gerektiğini düşünmüşlerdir.⁷²

Erkek olmak için gerekli olan negatif unsulardan birisi kadın olmamaktır⁷³. Kadın ve erkek kavramları birbirinin zıt anlamlısı gibi algılanmaktadır. Kadın ve erkek arasında doğuştan gelen birçok farklılık olduğu iddia edilmekte, bazı psikologlar da bu farklılığı sıkı bir şekilde savunmaktadır.⁷⁴ Ancak, her ne kadar iki cinsiyet arasında bir

⁷² CONNELL, 2019, s. 95.

⁷³ Diğer negatif unsursa eşcinsel olmamaktır.

⁷⁴ CONNELL, 2019, s. 47. “... Jung (erkek ve dişi arasındaki) bu kutuplaşmayı olduğu kabullenmekle kalmıyor, ayrıca bu karşıtlığı kökleri insan ruhuna ilişkin edebi hakikatlerde bulunan değişmez bir durum gibi sunuyordu.”

psikolojik farklılık olsa da, bu farklılık gelir eşitsizliği, çocuk bakımı vb. toplumsal cinsiyet alanlarında mevcut olan farklılıklardan daha azdır.⁷⁵

Kadın ve erkeğin farklı olduğunu savunan bazı düşünürler, biyolojik farklılıklardan hareket etmektedirler. Kimileri bu farklılıkları hiyerarşik olarak ele alıp, erkeğin kadından üstün olduğunu savunurken, kimi düşünürler bu farklılıkların çoğul farklılıklar şeklinde ele alınması gerektiğini belirtmektedir. **Linda Nicholson** toplumsal cinsiyetin, cinsiyetler arasındaki mutlak farklılıkların toplumsal anlamını inşa ettiğini söylemektedir.⁷⁶

Erkeği tanımlamak zor olsa da erkek sorgusu birçok fayda sağlamaktadır. Öncelikle erkekleri erkek olarak sorgulamak, kadın erkek eşitliği ve adalet konularının analizini, varsayımsal, evrensel tek bir erkek modeli yerine, çoklu erkeklikler modeliyle değiştirerek arttırmaktadır. Erkeklerin gücünün analizi karmaşık olsa da sosyal yapıların ve kültürün nasıl eril olduğunu göstermesi açısından faydalı olacaktır. Böylece konuya ilişkin literatür, çalışmalarla zenginleştirilecek ve ilgili unsurların ataerkil yapısı daha da belirginleştirilecektir. İkinci olarak erkekleri sorgulamak, erkeklerin de mevcut ataerkil sistemde dezavantajlı olduklarını gösterecektir. Bazı açılardan bütün erkekler, erkek oldukları için dezavantajlıdır. Savaşlarda en ağır kayba uğrayanlar ve yaralananlar erkeklerdir. Erkekler şiddet içeren suçların kurbanlarıdır. Erkekler genellikle birçoğunun ödemek istemeyeceği, ancak hegemonik erkeklik ideolojisinin dayattığı bir bedel ödemektedirler. Üçüncü olarak erkekleri sormak, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Erkeklerin arasındaki ilişkiler, kadın ve erkek arasındaki ilişkileri de etkilemektedir. Erkekler arası ilişkilerin detaylıca analiz edilmesi, kadın-erkek ilişkileri arasındaki birçok sorunu çözmeye yardımcı olacaktır. Son olarak, erkeği

⁷⁵ CONNELL, 2019, s. 60.

⁷⁶ SANCAR, 2016, s. 179.

sorgulamak ve erkeğe soru sormak erkeklerin feminist olup olamayacağı ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmada kadınların müttefikleri olup olmadığı konusunda da daha iyi bir fikir verecektir.⁷⁷

B. Erkeklik

Erkeklik, tanımı toplumdan topluma değişse de, genel olarak erkekliği tanımlamak için dört temel stratejiden bahsedilmektedir. İlk olarak *özcü yaklaşımlar*, erkekliğin bir özü olduğunu iddia etmekte ve erkeklerin hayatını bu öz çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu yaklaşım keyfi olmaya müsait olduğu için eleştirilmektedir. *Pozitivist sosyal bilim* erkekliği erkeğin yaptığı olarak tanımlamaktadır. Bu psikolojide kullanılan erkeklik/dışılık ölçeğinin altında yatan fikirdir. Bu tanımlama, üç farklı açıdan eleştirilmiştir. İlki, bakış açılarından bağımsız betimleme olamayacağı için eylemlerin varsayımlar üzerinden belirlenmesidir. İkincisi, eylemleri cinsiyetlere göre ayırabilmek için önceden bu ayrımın yapılması gerektiğini bu yüzden varsayımlara dayanan tiplerin esas kabul edilmesidir. Üçüncüsüyse erkeklerin yaptıkları erkeklik olarak tanımlandığı takdirde “erkeksi” “kadınsı” kullanımlarının devre dışı kalmasıdır. *Normatif olarak erkeklik*, erkeklerin olmaları gereken şey olarak tanımlanmıştır. Bu durum farklı erkeklik standartlarına ve normlarına sebep olmakta böylece zaman zaman hiçbir erkeğin karşılayamayacağı normlar türetmektedir. *Göstergebilimsel yaklaşım*,

⁷⁷ Nancy E. DOWD, “Masculinities and Feminist Legal Theory”, 2008, ss. 204-206.

<https://scholarship.law.ufl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1421&context=facultypub>,

(Erişim Tarihi: 14.04.2020)

erkekliği dişilik olmayan olarak tanımlamaktadır. Bu tanım feminist ve kültürel analizde son derece faydalı olsa da, sınırlı bir kapsama sahiptir.⁷⁸

Bu alanın kurucusu olarak görülen **Connell** erkekliği şöyle tanımlamaktadır: *“Erkeklik, aynı anda hem toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde bir yerdir hem de kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyetli bu yere bağlanmalarıyla sonuçlanan pratikler ve bu pratiklerin bedensel deneyim, kişilik ve kültür üzerindeki etkileridir.”*⁷⁹

Eleştirel erkeklik çalışmalarının önde gelen düşünürlerinden **Michael Kimmel**, güçlü erkeklik tanımının kadınların bakış açısından geldiğini belirtmektedir. Kadınların bakış açısından bakan erkekler, kendilerini güçsüz olarak görmektedirler.⁸⁰ Bu güçsüzlük duygusu kontrol etme arzusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle erkeklik, büyük ölçüde korku, utanç ve duygusal izolasyon hakkındadır.⁸¹ Bir başka düşünür olan **Susan Faludi**, erkekliğin sürekli bir mücadele olduğunu, asla başaramadığını, ancak her zaman kanıtlanması gereken bir duygu olup güçsüzlük duygusunun kritik bir bileşeni olduğunu ileri sürmektedir.⁸² Erkeklik normlarının temel unsurlarından bazıları

⁷⁸ CONNELL, 2019, ss. 136-141.

⁷⁹ CONNELL, 2019, s. 142.

⁸⁰ Michael S. KIMMEL, “Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity”, *Theorizing Masculinities* içinde (Derleyen: Harry BROD ve Michael KAUFMANN), Sage Publications, Kaliforniya 1994, s. 136.

⁸¹ Scott COLTRANE, “Theorizing Masculinities in Contemporary Social Science”, *Theorizing Masculinities* içinde (Derleyen Harry BROD ve Michael KAUFMANN), Sage Publications, Kaliforniya 1994, s. 39.

⁸² Detaylı bilgi için bkz. Susan FALUDI, *Stiffed: The Betrayal of the American Man*, William Morrow Paperbacks, New York 1999.

negatiftir. Erkeklik için en yaygın iki tanımlayıcı ve zorunlu olumsuzluklar olan unsurlar kadın olmamak ve eşcinsel olmamaktır.⁸³

Erkeklik teorisyenlerinin bakış açısından erkeklığe bakmak gerekirse onlar, erkeklığı, erkekliklerini birbirlerine kanıtlamak için birbirleriyle rekabet etmeye teşvik eden sosyal bir yapı olarak görmektedir. Bu davranışlar kadınlara zarar vermektedir. Çünkü erkekler, erkekliklerini birbirlerine kanıtlamak için rekabet etmektedirler. Bu durum, genellikle kadınların bu rekabette piyon olarak kullanılmasına yol açmaktadır.⁸⁴ Ayrıca bu rekabet, cinsiyetlerin sert bir şekilde ayrılmasına, erkeklerin kadınlardan daha da farklılaşmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden kadınsı olan her şeyin erkeklerin erkeklığını azaltacağı düşünülmekte ve bu düşünce kadınların aşağılık olduğu izlenimine yol açmaktadır.⁸⁵

III. ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI

A. Erkeklikler Nedir?

Eleştirel erkeklik çalışmaları genel olarak erkek kimliğinin nasıl inşa edildiğini ve sürdürüldüğünü anlamakla birlikte sosyal yapılarla kültürlerin nasıl eril kimlik

⁸³ DOWD, 2008, s. 209.

⁸⁴ Detaylı bilgi için bkz. Michael S. KIMMEL, *The Gender of Desire: Essays on Male Sexuality*, State University of New York Press, Albany 2005.

⁸⁵ Ann C. MCGINLEY, Frank Rudy COOPER “Masculinities, Multidimensionality And Law: Why They Need One Another”, *Masculinities And The Law: A Multidimensional Approach* içinde (Derleyen: Ann C. MCGINLEY ve Frank Rudy COOPER), New York University Press, New York 2012, ss. 3-4.

kazandığını ortaya koymakla ilgilidir.⁸⁶ Ancak, erkeklikleri sadece bu şekilde tanımlamak mümkün değildir çünkü birden fazla anlama sahiptir. İlk olarak erkeklere grup olarak kadınlar üzerinde bir güç sağlayan yapı anlamına, ikinci olarak bu gücü korumak için tasarlanmış eril olarak nitelendirilen bir dizi pratikler anlamına, üçüncü olarak kadın veya erkek olarak bu eril pratiklerin içinde bulunmak ya da bu pratikleri bizzat uygulamak anlamına gelmektedir. Son olarak bu terim, sosyal bilimlerin çeşitli alanlarındaki toplumsal cinsiyet kuramcıları tarafından ortaya konulan teori ve öğretilerin bütününe ifade etmektedir.⁸⁷

Erkeklikler, temelde erkek olmak için toplumsal olarak inşa edilmiş birçok tanım olduğunu ve bu tanımların zaman içinde ve farklı coğrafyalara göre değişebildiğini öne süren bir disiplindir. Başka bir ifadeyle erkeklikler, ilk olarak erkeklerin belirli bir ortamda nasıl davranması gerektiğine dair ya da erkeklerden beklenen davranışlara dair algılanan kavramlar ve ideallerle ilgilidir.⁸⁸ İkincisi, erkeklikler **Connell** tarafından temelleri ortaya atılan, hegemonik erkeklik ideolojisi olarak tanımlanan baskın erkeklik normlarını görünür kılan, eleştiren ve imha etmeye çalışan toplumsal cinsiyet çalışmalarının bir alt alanıdır. Üçüncü olarak, eleştirel erkeklik çalışmaları erkekliği biyolojik olarak ele almak yerine sosyal bir inşa olarak ele alan bir disiplindir. Bu

⁸⁶ DOWD, 2008, ss. 231–233.

⁸⁷ Nancy E. DOWD, Nancy LEVIT, Ann C. MCGINLEY “Feminist Legal Theory Meets Masculinities Theory”, *Masculinities And The Law: A Multidimensional Approach* içinde (Derleyen: Ann C. MCGINLEY ve Frank Rudy COOPER), New York University Press, New York 2012, s. 25.

⁸⁸ “Masculinities: Male Roles and Male Involvement in the Promotion of Gender Equality: A Resource Packet.”, s. 5.

http://www.unicef.org/emergencies/files/male_roles.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

yüzden erkeklik, kişinin sahip olduğu bir şey değil, sürekli olarak dâhil olduğu veya gerçekleştirdiği bir dizi pratiktir. Bu anlamda etkileşimli olup birey, sosyal ve kültürel yapıyla ilgilidir. Akışkandır, sabit değildir, ne evrenseldir ne zamansızdır. Değişken ve şekil verilebilirdir. Dördüncü olarak erkeklikler, erkeklerin kadınlarla olduğu kadar, diğer erkeklerle olan ilişkisiyle de ilgilenmektir. Çünkü birçok erkek kendini güçsüz hissetmektedir. Bu hissiyatın temel sebebi erkeklerin kadınlara göre konumlarından ziyade, diğer erkeklere karşı olan konumlarıdır.⁸⁹ Beşinci olarak erkeklikler, toplumsal cinsiyet ilişkileri tarafından yapılandırılmış uygulamalardır. Doğal olarak tarihseldirler. Erkekliğin yapılışı ve yeniden oluşumu, toplumdaki çıkar dengesini ve toplumsal değişimin yönünü etkileyen politik bir süreçtir.⁹⁰

Sonuç olarak, erkeklik kavramı erkeklikler söyleminin özneleri olarak sadece kadınlardan bahsetmeyen, söylemlerin çoğulluğunun ve olasılığının analizine açılan bir tema olarak farklı kurumsal ve kültürel bağlamlarda kullanılmaktadır. Çünkü bütün erkeklerin kültürel, sembolik veya ekonomik sermayeye eşit erişimlerinin olmadığı kabul edilmektedir. Ancak bütün bu tanımlarla birlikte, mevcut çeşitlilik ışığında, erkekliğin ne gerektirdiği ve ne olduğu hâlâ belirsizdir. Erkeklikler alanının öncü isimlerinden **Richard Collier** de bu konuya ilişkin birtakım sorular sormaktadır: *“Erkeklik bir söylem mi, bir güç yapısı mı, psişik bir ekonomi mi, bir tarih mi, bir ideoloji mi, bir kimlik mi, bir davranış mı, bir değer sistemi mi, hatta bir estetik midir?*

⁸⁹ DOWD, 2008, ss. 209–210.

⁹⁰ Raewyn W. CONNELL, *Masculinities*, University of California Press, Kaliforniya 1995, s. 44.

Yoksa aynı zamanda bu kavramların karşılıklı olarak ayrılması mı ya da onları birbirinden ayıran manyetik itme kuvveti midir?”⁹¹

Eleştirel erkeklikler çalışmaları, günümüzde hacimli bir disiplinler arası teorik ve ampirik araştırmalar grubu içinde, çalışılacak konulara farklı şekillerde ve çeşitli açılardan araştırma yapmak için yaygın olarak kullanılmakta ve yapıların ve kültürlerin nasıl eril kimliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.⁹² Erkeklikler bilimi, esasen eleştirel sosyal bilimin bir alt parçasıdır. Eleştirel sosyal bilim etik bir nedene gereksinim duyar. Erkeklikler de toplumsal cinsiyette eşitliğe ve adalete katkıda bulunmayı etik neden olarak belirlemiştir.⁹³

Erkeklikler, zaman zaman feminizm karşıtı ya da kadın düşmanı olan hareketlerle karıştırılmaktadır. Ancak eleştirel erkeklik çalışmaları pro-feminist hareketin içinden çıkmış bir alan olmakla birlikte, amacı toplumsal cinsiyet adaletine katkıda bulunmaktır.

Öte yandan **Collier**, erkeklerin öznelliklerini, bedenlerini ve pratiklerini incelemek için daha geniş kavramsal bir çerçeve üretilmesi gerektiğini bu yüzden erkeklikler terimiyle birlikte, eril kimliklerin de yeniden teorileştirilmesinin de gerekli

⁹¹ Richard COLLIER, “Feminist Legal Studies and the Subject(s) of Men: Questions of Text, Terrain and Context in the Politics of Family Law and Gender”, *Feminist Perspectives on Family Law* içinde, (Derleyen: Alison DİDUCK, Katherine O'DONOVAN), Routledge-Cavendish, New York 2006, s. 240.

⁹² Richard COLLIER, “Masculinities, Law, and Personal Life: Towards a New Framework for Understanding Men, Law, and Gender”, *Harvard Journal of Law and Gender*, Cilt 33 (2010), Sayı 2, s. 431.

⁹³ CONNELL, 2019, s. 96.

olduğunu ifade etmektedir.⁹⁴ Öte yandan, eleştirel erkeklik çalışmalarını iyi bir şekilde anlayabilmek için öncelikle “erkek” ve “erkeklik” tanımlarının yapılması ve bu kavramlara sorular yöneltmesi önemlidir. Bu yüzden ilk olarak ilgili kavramların tanımlarına yer verilmiştir. Öte yandan, disiplinin tarihi gelişimini bilmek de erkeklikler hakkında daha derin bir kavrayış sağlayacaktır.

B. Erkekliklerin Tarihi

Feminist öğretilerde 1970'lerde ortaya çıkan bir akım, toplumsal cinsiyet normlarına meydan okuyarak, erkekleri cinsiyetsiz varlıklar olarak değil, cinsiyetlendirilmiş varlıklar olarak incelemeye başlasa da kadın çalışmalarının gelişimiyle birlikte, 1980'lerde erkeklik çalışmaları ortaya çıkmaya başlamıştır.⁹⁵ **Peter F. Murphy**, 1970'lerin sonunda ilk kez erkeklerin, erkeklere atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinin etkilerini incelemeye başladığını açıklamaktadır. Böylece erkekler feminist lensi kendilerine çevirerek erkekleri incelemek için kullanmaya başlamışlardır.⁹⁶

Erkeklikler disiplinin yayılması için 1989'da bir bilim insanı Amerikan üniversitelerinde kabaca 200 seminer düzenlemiş benzer örnekler de İngiltere'de ve

⁹⁴ COLLIER, 2010b, s. 476.

⁹⁵ David BUCHBINDER, *Masculinities and Identities*, Melbourne University Press, Melbourne 1994, ss. 22-25.

⁹⁶ Peter Francis MURPHY, *Feminism and Masculinities*. Oxford University Press, Londra 2004, s. 9.

Avustralya'da gerçekleşmiştir.⁹⁷ Aynı zamanlarda, **Robert Bly**'nin belirgin bir anti-feminist mesajı olan *Iron John*'dan esinlenen bir başka erkek hareketi de bu dönemde etkin olmuştur.⁹⁸ Ortaya çıkan erkeklikler disiplini, aynı zamanda LGBTİQ+ bireylere yönelik yapılan çalışmalardan da beslenmiştir.⁹⁹

Bir terim olarak *erkeklikler* 1980'lerde ortaya çıkmış ve 1990'ların başında, özellikle sosyoloji disiplininde yer alan tutarlı bir disiplin olarak kendine yer bulmuştur.¹⁰⁰ 1995 yılında **Connell'in** kaleme aldığı *Erkeklikler (Masculinities)* kitabıyla birlikte artık diğer sosyal bilimlerle de ilgili olan bir disiplin haline gelmiştir. Erkeklikler, hegemonik erkeklikler, suç ortağı erkeklikler, ikincil erkeklikler ve madunlaştırılmış erkekliklerde olduğu gibi çoğul olarak sorgulanmaktadır. Ataerkilliğe göre çerçevelenen **Connell'in** bu yaklaşımının ilk taslakları 1979'da erkeklerin ve erkek çocuklarının sosyolojisine dayanmaktadır.¹⁰¹

⁹⁷ BUCHBINDER, 1994, s. 23.

⁹⁸ Michael S. KIMMEL & Michael KAUFMAN, “Weekend Warriors: The New Men's Movement”, *Theorizing Masculinities* içinde (Derleyen: Harry BROD ve Michael KAUFMANN), Sage Publications, Kaliforniya 1994, ss. 259-261.

⁹⁹ Harry BROD, “Some Thoughts on Some Histories of Some Masculinities: Jews and Other Others”, *Theorizing Masculinities* içinde (Derleyen: Harry BROD ve Michael KAUFMANN), Sage Publications, Kaliforniya 1994, s. 82.

¹⁰⁰ Stephen M. WHITEHEAD & Frank J. BARRETT, “The Sociology of Masculinity”, *The Masculinities Reader*” içinde (Derleyen: Stephen M. WHITEHEAD & Frank J. BARRETT), Polity Press, Kaliforniya 2001, s. 1.

¹⁰¹ Jeff HEARN, “From Masculinity To Masculinities And Back To Men ... And Fame Too ...”, 2016, <https://discoversociety.org/2016/03/01/from-masculinity-to-masculinities-and-back-to-men-and-fame-too/>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

C. Erkekliklerin Amacı

Erkekliklerin tek bir kavramsal çerçeve dâhilinde beş amacı bulunmaktadır. İlk olarak “*modern Batı’da erkeklik çalışmalarının tarihinin izini sürmek*”, ikinci olarak “*toplumsal cinsiyet kuramını takviye edecek bir erkeklik kuramı sunmak*”, üçüncü olarak “*değişim süreci içindeki dört grup erkeğin yaşamlarını belirlemek*”, dördüncü olarak “*batılı erkekliklerle bu erkekliklerin siyasi dışavurumlarının tarihini bir araya getirmek*” ve son olarak “*toplumsal cinsiyet eşitliği siyaseti için stratejiler önermek*”tir.

102

Her ne kadar eleştirel erkeklik çalışmaları ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar pek çok çalışma yapılsa da toplum nezdinde kalıplaşmış olan erkeklik rollerinin varlığı devam etmektedir. Ancak eril tahakkümün, eski katı mevcudiyetinin kalmadığı söylenebilir.¹⁰³

Nancy Dowd, eleştirel erkeklik çalışmaları içinde erkeklerin bir grup olarak itaatkâr olmadığından ve erkeklerle ilgili değerler değersizleştirilmediğinden, erkeklikleri oluşturan unsurların incelenmesinin, eşitlik ve sosyal adalet endişesi olsa bile, açık bir hedefe sahip olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁴ Erkeklerle alakalı olan çoğu şey değer olarak kabul edildiğinden sorun değer iddia etme meselesi değildir. Değerli olmayan ve erkeklikten ayırmak istenilen şiddet gibi negatif nitelikler, çözülmesi zor bir sorun ortaya çıkarmaktadır. Eleştirel erkeklik çalışmaları, bu niteliklerin nasıl elde edildiğini veya bırakılabileceğini inceleyebilir veya daha olumlu nitelikleri teşvik edebilir. Böylece sosyal yapılarda ve kurumlarda eril olan belirlenerek, hiyerarşi ya da

¹⁰² CONNELL, 2019, ss. 9-10.

¹⁰³ CONNELL, 2019, s. 338.

¹⁰⁴ DOWD, 2008, s. 209.

cinsiyet ayrımcılığı tanımlanabilir, hatta muhtemelen ortadan kaldırılabilir. Ancak eleştirel erkeklik çalışmalarında egemenliği ortadan kaldırmanın yolları veya tutarlı bir eşitlik vizyonunun güçlü bir şekilde tanımlanamaması bu hedefe ulaşma noktasında önemli bir eksikliktir.¹⁰⁵

D. Hegemonik Erkeklik Söylemi

Eleştirel erkeklik çalışmalarını anlayabilmek için hegemonik erkeklik söylemini bilmek gerekmektedir. Gerek feministlerin gerek erkeklikler teorisyenlerinin mücadele ettiği ataerkil düzen, hegemonik erkeklik ideolojisinden güç almakta ve bu ikisi birbirini besleyerek daha da güçlenmektedir.

Toplumsal cinsiyet ve iktidar sorunlarına **Gramsci**'nin hegemonya kavramıyla bakmak isteyen toplumsal cinsiyet kuramcıları, hegemonik erkeklik kavramını ilk olarak 1985 yılında yayınlanan bir makalede kullanmıştır. Daha sonra **Connell**, bu kavramı geliştirerek oldukça sık kullanılmasını sağlamıştır. **Connell** hegemonik erkekliği “*ataerkinin meşruluğu sorununa hâlihazırda verilmiş, kabul gören yanıtı somutlaştıran toplumsal cinsiyet tertibatı*”¹⁰⁶ olarak tanımlamaktadır.

Connell'a göre, hegemonik erkeklik bir açıdan cinsiyet pratiğinin yapılandırılması ve erkeklerin baskın konumunu garanti eden veya garanti altına alan ideolojidir. Çeşitli erkekliklerle ilişkili olduğu kadar kadınlarla olan ilişkide de inşa edilmektedir.¹⁰⁷ Hegemonik erkeklik ideolojisinin varlığının en önemli sebeplerinden

¹⁰⁵ DOWD, 2008, ss. 209–211.

¹⁰⁶ CONNELL, 2019, s. 150.

¹⁰⁷ CONNELL, 1995, s. 44.

biri erkeklerin kadınların boyun eğmesinden faydalanmasıdır. Hegemonik erkeklik, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğinin kurumsallaşmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu yüzden hegemonik erkeklik, kadınlarla ilgili başarılı bir strateji içerdiği sürece mevcut olacaktır.¹⁰⁸

Connell, erkeklerin iktidarını oluşturan ve bu iktidarın devamını sağlayan üç mekanizmadan bahsetmektedir: “*cinsiyete dayalı işbölümü, toplumsal cinsiyet sisteminin bir iktidar ağı olarak işlemesi, kateksis.*”¹⁰⁹ *İktidar ilişkileri*, kadınların itaat etmeye zorlandıkları ataerkil düzen ve bu düzene karşı direnişi içermektedir. *Üretim ilişkileri*, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün ekonomik açıdan kadın ve erkek arasında erkek lehine adaletsizliğini ele almakta ve kapitalizmle toplumsal cinsiyet arasındaki bağları içermektedir. *Kateksis* toplumsal cinsiyet düzeninin arzuyu, dolayısıyla cinselliği de şekillendirdiğinden yola çıkarak bu durumun tahakküme katkıda bulunmasını ifade etmektedir.¹¹⁰ Bu üçünün arasındaki düzen, sabit bir sistem değil, tarihsel kompozisyonun birliğidir. Üretilen şey bir toplumsal cinsiyet düzeni olmakla birlikte, kadın ve erkek arasındaki tarihsel olarak yapılandırılmış bir güç ilişkileri modeli, kadınlık ve erkeklik tanımlarıdır. Dolayısıyla, **Connell**’a göre ilerici bir erkeklikler siyasetinin geliştirilmesi, seçim, koşullandırma, insan doğası gibi kişisel olanla sınırlandırılmamaktadır.¹¹¹

¹⁰⁸ Tim CARRIGAN, Bob CONNELL, John LEE, “Toward A New Sociology Of Masculinity” *Feminism and Masculinities* içinde, (Derleyen: Peter F. MURPHY), Oxford University Press, New York 2004, s. 155.

¹⁰⁹ SANCAR, 2016, ss. 31-32.

¹¹⁰ CONNELL, 2019, ss. 146-147.

¹¹¹ COLLIER, 2010b, s. 455.

Kimmel, hegemonik erkekliği “*gücü elinde tutan erkeklerin erkeklik imajı*” olarak tanımlamaktadır.¹¹² Gücü elinde tutan erkekler, hegemonik erkeklikle alakalı hukuki ve kültürel normları erkeklerin doğal yapısıyla ilişkilendirmiştir.¹¹³ Hegemonik erkeklik ideolojisi, futboldan pornografiye, sinemadan vücut geliştirmeye kadar her alanda erkekleri sarıp sarmalamıştır.¹¹⁴ Böylece hegemonik erkeklik kendisini her mecrada hissettirmekte ve gücü elinde tutmaya devam etmektedir. Öte yandan erkeklerin, hegemonik erkeklikten kopması toplum içerisinde kolay olmamaktadır. Çocukluktan itibaren belirli kalıplar içerisinde yetiştirilen erkeklerin, bu rolden sıyrılmaları ciddi çaba gerektirmektedir. Yerleşmiş erkeklik öğretilerini bırakmak ve onu değiştirmek bir anlamda erkeklere tanınan imtiyazlardan vazgeçmek anlamına geldiğinden, hegemonik erkeklik anlayışını bırakmak erkekler için birçok açıdan oldukça zordur.¹¹⁵ Ancak bu rolden sıyrılmayı başarabilen erkeklerin ifade yeteneklerinde ve duygularını rahatça aktarabilme konusunda gelişim gösterdiği görülmektedir.¹¹⁶

Hegemonik erkekliğin bir sonucu olarak toplum, erkek çocuklarını erkekliklerini kanıtlamak için birbirleriyle rekabet etmeye teşvik etmekte ve erkek çocuklar üstünde baskı kurmaktadır. Böylece erkekler arasında acımasız bir rekabet yaratılmakta ve kendilerini kanıtlamak için erkekler cinsiyet içi bir savaşa girmektedir. Bir erkek, diğer

¹¹² Kenneth CLATTERBAUGH, “What Is Problematic About Masculinities?”,

Feminism and Masculinities içinde, (Derleyen: Peter F. MURPHY), Oxford University Press, New York 2004, s. 200.

¹¹³ COLLIER, 2010b, s. 458.

¹¹⁴ SANCAR, 2016, s. 302.

¹¹⁵ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, ss. 29-30.

¹¹⁶ CONNELL, 2019, s. 233.

erkeklerle erkekliğini kanıtlamak için kadınları veya kız çocuklarını kullanılacak nesneler olarak görmektedir. Bu durum erkeklerin kızlara karşı pervasız, yıkıcı davranışlarda bulunmasına yol açmaktadır.

Birçok toplumda fiziksel ve finansal olarak güçlü olan erkeklerin kadınlar tarafından arzulanması diğer erkeklerde kıskançlığa sebep olmaktadır. Bu nedenle erkek çocuklar baskın, rekabetçi ve saldırgan olarak yetiştirilmekte ve sosyalleştirilmektedir. Erkeklerin bu şekilde güçlü ve baskın olmak zorunda bırakılması, onların cinsel olarak da güçlü olması gerektiği algısına sahip olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle erkekler genellikle cinsellikleriyle övünmektedirler.¹¹⁷ Tüm bunlar esasen hegemonik erkekliği oluşturan toplumsal cinsiyet rollerini göstermektedir. Örneğin, erkeğin cinsellik yönünden güçlü olması gerektiği algısı Yargıtay'ın kusur değerlendirmelerini etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hegemonyanın temel özelliği sadece egemen olanın saf gücü sayesinde değil, aynı zamanda tabi olanın desteğiyle mevcut olmasıdır. Akademisyenler *ataerkil pay* kavramıyla, tüm erkeklerin hegemonik erkeklik ideolojisinin merkezi olan ataerkil yapıdan nasıl faydalandığını açıklamaktadırlar. Tüm erkekler, istemeseler de bu ataerkil paydan yararlanabilmek için bedel ödemektedir. Ancak, birçoğu ödenen bedel karşılığında herhangi bir fayda görmemektedir. Bu bedellere birkaç örnek vermek gerekirse; erkekler erkek şiddetinin temel hedefleridir. Bir başka örnek, erkeklerin duyguları reddederek sosyalleşmesinin ilişkiler üzerinde yaşam boyu olumsuz bir etkisi olmasıdır. Diğer bir örnek, erkeklerin eve ekmek getirme rolü, çocuklarıyla ilgilenmek isteyen babaları çaresiz bırakmaktadır. Öte yandan, ödenen bu bedeller sürekli değerli

¹¹⁷ “Masculinities: Male Roles And Male Involvement In The Promotion Of Gender Equality: A Resource Packet.”, s. 5.

http://www.unicef.org/emergencies/files/male_roles.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

gösterilmekte, erkekliklerin üstünlük iddiası için feda edilmesi gereken bir şey olarak vurgulanmaktadır. Böylece bedel ödemek değerli bir hâle getirilmektedir. Eleştirel erkeklik çalışmaları, bu bedelleri ifşa edip bedel ödemeye meydan okuyarak eşitsizliğin giderilmesi çaba göstermektedir. Hegemonik erkekliğin erkekler arasında da bir eşitsizlik yarattığı açıktır. Ancak, erkeklerin eşitlik anlayışıyla kadınların eşitlik anlayışını bir tutmamak gerekmektedir. Çünkü erkekler bir grup olarak avantajlı konumda bulunduklarından, erkeklerin eşitlik anlayışı ve yapması gerekenler kadınlara nazaran oldukça farklılık göstermektedir.¹¹⁸

Hegemonik erkeklik söylemini yalnızca erkekler oluşturmamaktadır. Bazı kadınların da erkeklerle birlikte ataerkil düzene katkı yaptığı söylenebilir. Özellikle bazı annelerin (ve babaların) erkek çocuklarını hegemonik erkeklik anlayışıyla büyütmeleri¹¹⁹, genç kızların hegemonik erkekliğin yapısını güçlendiren romantik hikâyelere ilgi göstermeleri, kadınların ataerkil düzene yaptığı başlıca yatırımlardır.¹²⁰

Öte yandan, **Connell**'in hegemonik erkeklik tezi, erkeklikler doktrininde kapsamlı tartışmalara yol açmasının yanı sıra ciddi şekilde de eleştirilmiştir. Bu eleştiriler ve tartışmalardan sonra **Connell**, tek başına ya da başkalarıyla birlikte çalışarak daha önceki hegemonik erkeklik tasvirini çeşitli şekillerde değiştirmiştir. Yeni yazılarında bazı eleştirilere tepki gösterirken, küresel politikalar da dâhil olmak üzere yeni konuları da ele almıştır. Sonraki yapılan düzeltmelere rağmen, bazı düşünürler hegemonik erkeklik kavramını hâlâ sorunlu olarak görmeye devam etmektedir.¹²¹

¹¹⁸ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, ss. 29-30.

¹¹⁹ Benim oğlum yapar/eder söylemleri bu duruma bir örnektir.

¹²⁰ CONNELL, 2019, s. 407.

¹²¹ Detaylı bilgi için bkz. Richard HOWSON, *Challenging Hegemonic Masculinity*, Routledge, New York 2006.

Eleştirilerden bir tanesi hegemonik erkekliğin, bireysel erkeklerin öznelliğini kuramsallaştırmakta ve bu öznellikte yakın ilişki kurmakta başarısız olmasıdır. Özellikle bazı erkeklerin hegemonik erkekliği besleyen eylemlerde bulunurken, bazı erkeklerin neden bu eylemlerde bulunmadığını açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu durum **Collier**'e göre daha geniş birtakım soruları gündeme getirmektedir: “Eğer belirli sosyo-kültürel, yapısal konumlardaki tüm erkekler için erkeklikler sunuluyorsa, erkekler neden başka bir eril kimlik değil de bir başkasını seçerler? Örneğin baba hakları aktivizmini savunan acılı bir babanın eylemleri, hegemonik erkeklikle ilişkili değerlere bağlılıkla ne kadar özdeşleşebilir? Hegemonik erkeklik, erkeklerin bu bağlamda veya başka herhangi bir bağlamda hukukla ilişkilerinin, duygusal ve psikolojik karmaşıklığını açıklamada ne kadar yeterlidir?”¹²²

Hegemonik erkekliğin normal yaşantılarımızda ve bilim alanında nelere karşılık geldiğini anlamak için sadece teorik fikirlerle bağlı kalmayıp, erkekliğin pratik zeminlerine de bakılmalıdır. Çünkü toplumdan topluma hegemonik erkeklik ideolojisini oluşturan nitelikler ve değerler farklılık göstermektedir. Bu yüzden erkeklere yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin pratikleri eleştirel erkeklik çalışmalarında önemli bir yer teşkil etmektedir.¹²³

E. Erkek Olmak

1950’lerde **Helen Hacker**, *Erkekliğin Yeni Külfetleri* isimli makalesinde erkeklerden artık sadece *kapı gibi sağlam* olmalarının beklenmediğini, ayrıca toplum

¹²² COLLIER, 2010b, s. 457.

¹²³ CONNELL, 1995, s. 35.

tarafından farklı sosyal yeteneklere de sahip olmasının istendiğini söylemektedir.¹²⁴ Günümüzde bu isteğin ne kadar uç noktalara geldiği açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle flört veya evlilik için seçilecek olan partnerlerin birden çok özelliğe sahip olması istenmekte, bu istekler sosyal medya vb. yerlerde de açıkça dile getirilmektedir.¹²⁵ **Pınar Selek**, Türkiye'de bir erkeğin toplum tarafından kabul edilmesi için geleneksel olarak sünnet, askerlik hizmeti, iş arama, evlilik aşamalarını geçmek zorunda olduğunu vurgulamaktadır.¹²⁶

Bu alanda üniversite öğrencileriyle yapılmış olan bir çalışma, Türkiye’de erkeklerin hemen hemen her açıdan güçlü olmasının beklenildiğini ortaya koymuştur. Öğrencilerin güç konusundaki farklı ifadeleri duygusal, sosyal, fiziksel ve cinsel açıdan güçlü olarak sınıflandırılabilir. Erkek öğrencilerin ifadeleri genellikle şu şekildedir: *“En acı durumunuzda bile diğer insanlara gösteremezsiniz”, “Erkekler sosyal açıdan güçlü olmalı”, “Erkekler fiziksel olarak güçlü görünmelidir”, “Cinsel açıdan güçlü”, “Kadına izin veren konumda olmak”, “Erkekler son sözü söyler”, “Yakışıklı ve kaslı olmak”, “Kariyer kaygılarına dayalı yaşamda ekonomik istek ve başarıya sahip olmak.”* Bu çalışmanın sonuçlarına dayanarak, erkeklerin toplumda erkek olarak çok baskı altında olduğu söylenebilir. Çünkü bu çalışma bu beklentilerin genç erkekleri etkilediğini ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargılar erkek öğrencileri olumsuz etkilemektedir. Türkiye'de ataerkil bir toplumdan mustarip

¹²⁴ CONNELL, 2010, s. 62.

¹²⁵ “Falanca olmayan da kendine erkek demesin” gibi söylemler sosyal medya jargonunda oldukça sıkça kullanılmaktadır. Özellikle, Türkiye’nin en popüler sosyal medya mecralarından birisi olan Ekşi Sözlük’te bu tür söylemlerin çok fazla olduğu görülmektedir.

¹²⁶ Pınar SELEK, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İletişim Yayınları, Ankara 2011.

olan kadınlar toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili zorluklar konusunda yalnız değildir; çünkü erkekler de bu zorluklardan etkilenmektedir.¹²⁷

Her ne kadar erkeklerden farklı sosyal yeteneklere sahip olması istense de, bazı beklentiler erkeklikle iç içe geçmiştir. Bu beklentiler artık beklenti olmaktan çıkmış ve erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rollerine dönüşmüştür. Erkeklerle yüklenen en önemli rol, aile reisi kavramıyla iç içe olan eve ekmek getiren erkek rolüdür. Erkeklik, iş gücü piyasasının da etkisiyle eve ekmek getirme rolünü koşulsuz bir şekilde barındırmaktaydı. Ancak, literatürdeki çalışmalar bu toplumsal cinsiyet rolünün temeline ve kaynağına ilişkin herhangi bir yorumda bulunmamaktaydı.¹²⁸ Sanayi devrimiyle fabrikaların açılması üretim alanıyla haneyi birbirinden ayırmıştır. Böylece evi geçindirmekle sorumlu olan “aile reisi” erkek rolüyle “fabrika işçisi” erkek rolü çatışmaya başlamıştır. Çünkü aile reisi her türlü şart altında çalışıp evine ekmek götürmekle yükümlüyken, işçi gerektiğinde grev yapabilmeli ve işi bırakabilmeliydi. Özellikle sanayi devriminin ilk zamanlarında fabrikada çalışmak önemli ölçüde kas gücü gerektirdiğinden, bu toplumsal cinsiyet rolü daha da pekiştirilmiştir.¹²⁹ Aile reisi algısına, Sanayi Devrimi’nin etkisiyle erkek işçilere fazladan ödenen aile reisi ücretinin de önemli etkisi olmuştur. Bu durum erkeklerle ağır bir toplumsal cinsiyet rolü yüklemiş, böylece kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet adaletsizliğini

¹²⁷ Öznur BAYAR, Özlem HASCAN AVCI, Muharrem KOÇ, “What’s Expected of Men in Turkish Culture: Perceptions of Male University Students”, ss. 8-9.

<http://www.ijassh.com/index.php/IJASSH/article/view/28>, (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

¹²⁸ CONNELL, 2019, s. 71.

¹²⁹ SANCAR, 2016, s. 63.

pekiştirmiştir.¹³⁰ Aile reisi algısı dolaylı olarak eve ekmek getiren kişinin erkek olmasıyla bağdaştırılmıştır. Ancak erkeğin eve ekmek getirmesi olanaksız hale geldiğindeyse bu durum erkekler üzerinde psikolojik ve toplumsal baskı oluşturmuştur. Özellikle işsizlikle boğuşan genç erkekler günümüzde bu rolün altında daha da ezilmektedir.¹³¹ Öte yandan toplumda yaygın olan bir safsata da şudur: “*Erkeğin maaşı aile için, kadının maaşıysa kendi harçlığıdır.*” Bu tür biçilen toplumsal cinsiyet rolleri, çalışmak istemeyen, aylak dolaşan, düzene karşı gelen protest işçinin davranışını cinsiyetle bağdaştırarak işsiz erkek, erkek değildir algısını yaratmaktadır. Başka bir deyişle erkeğin kendisini erkek olarak tanımlayabilmesinin yolu çalışmaktır.¹³²

Toplum, erkekten sadece eve ekmek getirmesini istememektedir. Ataerkil düzende erkeklik ve başarı kavramları birbirine perçinlenmiştir. Topluma göre bir iş ne kadar zahmetli olursa olsun, ne kadar güç olursa olsun bir erkek o işin üstesinden gelmelidir. Erkeklerden sadece iş yaşantılarında değil, kadın – erkek ilişkilerinde de başarılı olması istenmekte ve beklenmektedir.¹³³ Hegemonik erkeklik ideolojisinin de etkisiyle toplum erkeğe cinsellikten konuşma şekline, yaptığı spordan sağlığına kadar

¹³⁰ CONNELL, 2019, s. 149. Detaylı bilgi için bkz. Sonya O. ROSE, *Limited*

Livelihoods: Gender and Class in Nineteenth Century England, Taylor and Francis, Londra 2012.

¹³¹ CONNELL, 2019, s. 169. İşsizlik yüzünden evlenemeyen gençler eylemde bulunmuşlar, genel seçimlerde bir partinin adayı genç erkekleri evlendirme vaadinde bulunmuştu. Bkz. “Davutoğlu, Evlenemeyen Gençlere Eş Bulma Vaadinde Bulundu”, <https://www.haberler.com/basbakan-davutoglu-sanliurfa-da-7805017-haberi/>, (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

¹³² SANCAR, 2016, s. 58.

¹³³ SANCAR, 2016, ss. 289-290.

her alanda belirli bir prototip çizmektedir. İlk olarak, toplumumuzda erkeklerin erkeklikleri doğrudan cinsellikle bağdaştırılmaktadır. Cinsel performans sorunu yaşayan erkeklere, “*erkekliğin yok*” veya “*iktidarsız*” denilmesi veya işsiz kalan ve ailesini geçindirmekte zorluk çeken birisine “*erkek misin sen?*” diye sorulması toplumdaki örneklerden birkaçıdır. Erkekliğin zedelendiği durumlarda erkeklere farklı farklı tepkiler verebilmekte ve bu zedelenmenin sonuçları kadın şiddetine kadar varabilmektedir.¹³⁴ İkinci olarak erkeklerin, ataerkil düzenden ötürü yaşadıkları bir sıkıntı da toplumsal yakışıklılık anlayışına maruz kalmalarıdır. Şişman erkekler, kısa erkekler, kel erkekler tam manasıyla erkek değildirler. Erkekler kaslı, uzun boylu ve gür saçlı olmalıdır, böylece ataerkil düzeni oluşturan değerlerle kendisini bağdaştırabilir. Bu toplumsal yakışıklılık algısını resimlerde, heykellerde dahi görmek mümkündür. Günümüzde sosyal medyanın, dizilerin ve sinemanın etkisiyle bu toplumsal yakışıklılık baskısı daha fazla etkin hale gelmektedir. Öte yandan, erkekten sadece güçlü bir vücuda sahip olması beklenilmez, ayrıca erkek bedensel olarak tamamen zinde olmalıdır. Sağlığını kaybetmiş erkek, başarısız erkek olarak algılanmaktadır. Özellikle kas gücü gerektiren sporları yapmak erkekler arasında takdir görürken, esnekliğe ve dayanıklılığa dayanan pilates, aerobik gibi sporları yapmak alay konusu olmakta, bu tür sporları yapan erkeklere eşcinsellikle alakalı şakalar yapılmaktadır. Herhangi bir rahatsızlığını dile getirmek, diyet yapmak erkekler arasında feminen bir davranış olarak algılanmaktadır. Son olarak, ataerkil düzen, erkeğin nasıl konuşması gerektiğine kadar karışmaktadır. Eğer bir erkek kibar konuşuyorsa, ince sesliyse o kişinin erkekliğiyle alakalı şakalar yapılmakta ve erkekliğinin eksik olduğu ima edilmektedir.¹³⁵

¹³⁴ CONNELL, 2019, s. 116.

¹³⁵ SANCAR, 2016, ss. 243-261.

Erkeklik ve askerlik kavramları geçmişten günümüze kadar giderek birbiriyle perçinleşmiştir. “*Erkekliği belirleyen şey nedir ve neden bir kadın orduya alınmazken erkek alınır?*” sorusu önemlidir. Çünkü erkeklerin bedel ödediği alana dair sorulardan birisidir. Ataerkil düzenin en çok kendini gösterdiği kurumlardan birisi de ordudur. İsrail gibi istisnai ülkeler dışında askerlik erkekler içindir.¹³⁶ Askerlikte istenilen erkeklik tipi, diğer erkekliklere yer vermemektedir. Bu yüzden eşcinsel erkeklerin ordu içindeki konumları birçok tartışmaya sebep olmuştur. Eşcinsel erkekler Türkiye’de askerlikten muaf iken, Amerika Birleşik Devletleri’nde eşcinsel olduğu anlaşılan askerin görevine son verilmektedir. Savaşma kabiliyetinin cinsel yönelimle alakası olmamasına rağmen, askerlik kurumu eşcinselliğe karşı çok katı bir tutum sergilemektedir. Bu durumun bir sebebi de toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında erkeğe yüklenen geleneksel rolün zarar görmemesidir. Bu konu, bir erkeklik türü olan eşcinsel erkeklerin, toplumsal cinsiyet rollerinden nasıl olumsuz bir şekilde etkilendiğini göstermektedir.¹³⁷ Öte yandan, Türkiye’de asker ocağına ayrı bir önem atfedilmekte ve “adam olma yeri” olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bazı yörelerde askerliğini yapmayana kız verilmemektedir. Çünkü askerliğini yapmamış birisi tam manasıyla erkek olmamıştır. Askere gitmek istememe durumu olan “vicdani ret” daha çok devlet otoritesine aykırı bir davranış gibi algılanmakta olup, yerleşik toplumsal cinsiyet düzeni açısından pek ele alınmamaktadır.¹³⁸

Sonuç olarak erkeğe yüklenen birçok toplumsal cinsiyet rolü bulunmaktadır. Erkeklerden ekonomik açıdan, cinsellik açısından, fiziki açıdan güçlü olmasını

¹³⁶ SANCAR, 2016, s. 153.

¹³⁷ CONNELL, 2019, s. 145.

¹³⁸ SANCAR, 2016, s. 164.

istenmekte ve hegemonik erkeklik ideolojisine aykırı bir davranışta bireyin erkekliğini kaybedeceği tehdidi sürekli olarak vurgulanmaktadır.

F. Erkeklikler Alanında Yapılan Çalışmalar

Erkeklik çalışmalarında yapılan çalışmalar yasaların ve kurumların, aile bakıcısı olmak isteyen erkekleri, eril olmak istemeyen erkekleri ve ayrımcılığa uğrayan erkekleri, tecavüze uğrayan veya cinsel tacize uğrayan erkekleri, işyerinden ceza adaleti sistemine nasıl hırpaladığını ve marjinalleştirdiğini incelemiştir.¹³⁹

Eleştirel erkeklik çalışmaları alanında dünyada ve ülkemizde birçok etkinlik ve çalışma yapılmıştır. Amerika ve Britanya eleştirel erkeklik çalışmalarında öncü ülkeler olsalar da Japonya, Avustralya, Ortadoğu gibi ülkelerde de bu çalışmalar yaygındır.¹⁴⁰ Özellikle 2000’li yıllarda erkekler de ataerkil düzene ve etkilerine karşı örgütlenmeye başlamıştır. Örneğin *Beyaz Kurdele Kampanyası*, dünyada en yaygın olan kampanyalardan birisidir ve şiddete karşı erkekleri bilinçlendirmek amacıyla kurulmuş bir organizasyondur.¹⁴¹ Erkekler ve erkeklikler üzerine araştırmalara daha küresel yaklaşımlar hızla gelişmektedir. Erkekler ve erkekliklere dair meselelerde küresel farkındalık kazanılmaktadır. *MenEngage*, çoğu Afrika’da ve diğer bölgelerde olmak

¹³⁹ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, s. 27.

¹⁴⁰ CONNELL, 2019, s. 14.

¹⁴¹ SANCAR, 2016, s. 285.

üzere 700'den fazla grup ve ağ üyesiyle çalışmaktadır. Ayrıca 2014 yılında ilan edilen *Delhi Deklarasyonu ve Eylem için Çağrı* metni bu alanda önemli bir gelişmedir.¹⁴²

Yine ülkemizde bu alanda kayda değer çalışmalar yapılmaktadır. Öncelikle, Eleştirel Erkeklikler İncelemeleri İnisiyatifi birçok alanda faaliyet göstermektedir.¹⁴³ KASAUM'la birlikte ilk *Uluslararası Erkekler ve Erkeklikler Sempozyumu* 2014 yılında İzmir'de düzenlemiştir. Yine 2019 yılında bu sempozyumun ikincisi Özyeğin Üniversitesi'nde düzenlenmiştir.¹⁴⁴

Mevcut toplumsal cinsiyet düzeninde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair söylemlerde, eylemlerde bulunan erkekler daha fazla ilgi çekmektedir. Gerek toplumda erkeklere daha fazla verilen önemden gerek kadın organizasyonların bu tür hareketleri aşırı övmesinden yaptıkları çalışmalar kamuoyunda ses getirmektedir.¹⁴⁵ Cinsiyet eşitliğine dair çalışmalarda erkeklerin aktif bir şekilde rol alması bu açıdan önem taşımaktadır.

Her ne kadar bu çalışmalar umut verici olsa da yetersizdir. Erkeklerin ve erkekliklerin pek çok alanda nasıl bir rol oynadıkları konusunda eleştirel analize katılan diğer sosyolojik çalışmalara acilen ihtiyaç vardır. Bunlardan bazıları militarizm, merkez

¹⁴² “Cinsiyet Adaleti için Erkekler ve Oğlan Çocuklar: Delhi Deklarasyonu ve Eylem için Çağrı”, http://menengage.org/wp-content/uploads/2014/11/Delhi-Declaration-and-Call-to-Action_Turkish_final.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2020)

¹⁴³ Detaylı bilgi için bkz. <http://masculinitiesjournal.org/>, (Erişim Tarihi: 06.10.2020)

¹⁴⁴ Detaylı bilgi için bkz. “2. Uluslararası Erkekler ve Erkeklikler Sempozyumu”, 2019, <https://www.ozyegin.edu.tr/tr/etkinlikler/8705/2-uluslararasi-erkekler-ve-erkeklikler-sempozyumu>, (Erişim Tarihi: 06.10.2020)

¹⁴⁵ SANCAR, 2016, s. 298.

bankaları ve küresel finans endüstrisi, çok uluslu şirketler, çevre, seyahat ve ulaşım, küresel seks ticareti, dünya dinleri, biyo-endüstriler ve hukuktur.

IV. ERKEKLİKLER VE DİĞER DİSİPLİNLER

Eleştirel erkeklik çalışmaları hukukta olduğu gibi diğer disiplinlerde de tek yönlü bakış açısını ortadan kaldırmaya yardımcı olmaktadır. Tek cinsiyetli odaklı yaklaşım disiplinler diğer cinslere dair bilgi edinilmesini engellemektedir. Örneğin, kızlarda hiperaktivite ve dikkat eksikliğinin semptomları henüz belirsizken, erkek menopozuna dair yapılan araştırmalar da oldukça azdır. Erkeklikler özellikle erkeğin gözükmediği diğer disiplinlerde erkeğin görünür kılınmasını amaçlamaktadır.¹⁴⁶

Erkeklikler, hegemonik erkeklik ideolojisi karşısında birey olarak erkeklerin yerleşik ancak ulaşılamaz erkeklik normlarına uymaları için karşılaştıkları sosyal baskılar nedeniyle çoğunun güçsüz kendisini güçsüz hissettiğini kabul etmektedir. Erkekler sırayla bu duyguya farklı şekillerde yanıt vermekte ve farklı erkeklik türleri gerçekleştirmektedir. Söz konusu durum ırksal, sınıf, cinsel ve diğer kimliklere, başkalarının onu nasıl gördüğüne ve kimliğini nasıl gerçekleştirdiğine bağlı olarak erkeği etkileyecektir. Bu yüzden eleştirel erkeklik çalışmalarında çok boyutlu bir yaklaşımın tercih edilmesi önemlidir.¹⁴⁷ Bu çok boyutlu yaklaşımı anlayabilmek için diğer disiplinlerden kısaca bahsetmek önemlidir. Bu kısımda hukuk diğer bir disiplin olarak ele alınmayacak hukuk ve erkeklikler arasındaki ilişki diğer bölümde uzun bir şekilde incelenecektir.

¹⁴⁶ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, s. 33.

¹⁴⁷ MCGINLEY, COOPER, 2012, ss. 10-11.

A. Eleştirel Irk Teorisi

Eleştirel ırk teorisi sosyal bilimlerde epistemik felsefeden geliştirilen, ırk, hukuk ve iktidarla ilişkili olarak toplumu ve kültürü incelemek için eleştirel teori kullanan bir kuramdır. Bu teori 1980'lerin ortasından sonuna kadar Amerikan hukuk fakültelerinde ırk konularında eleştirel hukuk çalışmalarının yeniden çalışılması şeklinde bir hareket olarak başlamıştır.

Eleştirel ırk teorisi *Martin Luther King, Jr. ve Du Bois* gibi figürler aracılığıyla Amerikan sivil haklar geleneğinden ve *Malcolm X, Kara Panterler ve Frantz Fanon* gibi düşünürlerden ilham almıştır. Radikal kara düşünce ve milliyetçi düşünceye dalmış olan eleştirel ırk teorisi, beyaz insanların, siyahi insanlara karşı tarihsel avantajlarını koruma çabalarına odaklanan hukuk, politika ve Amerikan sosyolojisinin teorik anlayışlarını geliştirmiştir.¹⁴⁸ Teori için önemli bilim insanları arasında *Derrick Bell, Patricia Williams, Richard Delgado, Kimberlé Williams Crenshaw, Camara Phyllis Jones ve Mari Matsuda* yer almaktadır.

Eleştirel ırk teorisi, ilk olarak beyaz üstünlüğünün ve ırksal gücün zaman içinde devam edeceğini ve özellikle hukukun bu süreçte rol oynayabileceğini ileri sürmektedir. İkincisi, eleştirel ırk çalışmaları hukuk ve ırksal güç arasındaki ilişkiyi dönüştürme olasılığını araştırmakta ve daha geniş olarak ırksal kurtuluşa ve itaatsizliğe ulaşma çalışmalarını sürdürmektedir. Eleştirel ırk teorisi eğitim, hukuk, siyaset bilimi, kadın

¹⁴⁸ “Critical Race Theory”, <https://www.britannica.com/topic/critical-race-theory>,

(Erişim Tarihi: 12.04.2020)

alışmaları, etnik araştırmalar, iletişim ve Amerikan alışmaları alanlarında öğretilmekte ve bu alanlara yeni perspektifler sunmaktadır.¹⁴⁹

Eleştirel ırk teorisi, erkeklikler açısından önemlidir. Erkeklikler, erkek ve erkeklik sorununu ele alırken sadece orta sınıf, beyaz erkekliklerin sorununu ele almamaktadır. Erkeklikler çalışmalarının bir özelliğinin de çoğulcu olması olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu yüzden, farklı ırka mensup erkeklerin yaşadıkları sorunlar, o erkekliklerin hegemonik erkeklik ideolojisinden gördüğü zararlar, toplumsal cinsiyet adaletinin tesis edilmesinde büyük önem taşımaktadır. Erkeklikler ve eleştirel ırk teorisi el ele vererek, toplumdaki dezavantajlı erkekliklerin yaşadığı sorunları dile getirmekte ve bu sorunların çözümü için stratejiler üretmektedir.

B. Psikoloji

Erkeklikler çok boyutlu bir çalışma alanı olduğundan, bu tezde erkeklik çalışmalarını bütün yönleriyle ele almak mümkün değildir. Ancak, erkeklik çalışmalarının psikolojik yönü hukuki çalışmalarda erkeklik okumalarıyla da ilgilidir. Amaç, eril tinin sosyal bir anlayışını geliştirmektir. Böylece hukuk da dâhil olmak üzere çeşitli bağlamlarda erkeklerin davranışlarına ışık tutmak mümkün olacaktır.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Lewis R. GORDON, “A Short History of the 'Critical' in Critical Race Theory”,

2006,

[https://web.archive.org/web/20120301005859/http://www.habermas.org/critraceth01bk.](https://web.archive.org/web/20120301005859/http://www.habermas.org/critraceth01bk.htm)

[htm](https://web.archive.org/web/20120301005859/http://www.habermas.org/critraceth01bk.htm), (Erişim Tarihi, 12.04.2020)

¹⁵⁰ COLLIER, 2010a, ss. 39-40.

Psikoloji, eleştirel erkeklik çalışmaları için önemli bir disiplindir. Psikanalitik ve psikolojik okumaların yanı sıra, erkeklerin toplumsal cinsiyete dayalı davranışlarının belirli ortamlarda daha iyi incelenmesinin önünü açmaktadır. Erkeklikle ilgili tespit edilen/edilecek sorunlar, toplumsal cinsiyet adaletsizliğinin varlığı ve inşası üzerine daha kapsamlı düşünmemizi sağlayacaktır. Psikologların erkeklikle ilgili olarak tespit ettikleri eril sorunların bir kısmı şunlardır: Yetişkin erkeklerle erken çocuklukta temas eksikliği ve yetişkinlerin babalarıyla olan ilişkilerinden memnuniyetsizliği, yaşam boyu psikolojik, fiziksel ve sosyal etkileriyle erken yaşlardan itibaren öğretilen duyguların bastırılması, samimi ilişkiler yaratma ve sürdürmede zorluk ve diğerleriyle genel olarak sağlıklı, sağlam ilişkiler eksikliği, sosyal bağımsızlık modeline aykırı boşanma veya yetişkin ilişkilerinin dağılmasına bağlı önemli zihinsel sağlık sorunları, şiddete orantısız katılım ve hapishanelerde orantısız temsil ve kadınlardan daha kısa bir ortalama ömür.¹⁵¹

Barry Richards, erkeklığe psikanalitik temelli üç modeli tanımlar. **Richards**, üçünden ikisinin negatif model olduğunu not etmektedir. Birincisi, Freudyen model olup babayla özdeşleşmenin savunmacı ve rekabetçi olduğu ve hadım kaygısı içerdiğine dair modeldir. İkincisi, erkeklerin annelerini reddettiği ve bağımlılığa direndiği, gelişimsel görevin ortaya çıktığı zaman anne merkezli bakımın etkilerini araştıran modeldir. Erkeklik analizine dayanan çok daha yeni bir model olan üçüncü model, babayla sevgi dolu bir yetişkin olarak özdeşleşmesini içeren modeldir. Bu model özerklik açısından önemlidir. Sadece bu üçüncü modelde erkeklikte ruhsal yaşamın iyi

¹⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. Christopher KILMARTIN, Andrew M. SMILER, *The Masculine Self*, Sloan Publishing, New York 2015.

huyulu, gerçekten gerekli olan psikolojik yaşam kalitesine sahip olmayla ilgili olduğu yer almaktadır.¹⁵²

Öte yandan toplumdaki kadın sorunlarının temelinde erkeklerin davranışları bulunduğunu ileri süren görüş bulunmaktadır. Erkeklerin neden böyle davrandıklarına yönelik farklı açıklamalar getirilmiştir. **Karen Horney**, bu durumu kadın korkusuna ve vajina kıskançlığına bağlamaktadır. Böylece erkeklerin kadınlığa verdiği olağandışı tepkileri ve kadınların madunlaştırılması arasındaki bağlantıyı kurmaktadır.¹⁵³ Öte yandan bazı psikologlar kadınlar ve erkekler arasında psikolojik bir farklılık olduğunu iddia ettikleri yukarıda belirtilmişti. Ancak, iki cinsiyet arasında bir psikolojik farklılığın toplumsal cinsiyet açısından var olan farklılıktan daha az olduğu ileri sürülmektedir.¹⁵⁴

Maskülen kimliklerin kişilere bağlandığı birçok öznellik söylemi vardır ve gerçekten de bu yaklaşım nihayetinde gerçek, tarihsel olarak spesifik ve indirgenemez psikolojik süreçlere dayanmaktadır. Birey düzeyinde öznelğin teorileştirilmesinin, toplumsal değişimin daha geniş anlamda kolaylaştırılmasında nasıl etkili bir strateji olabileceği açık değildir. **Connell**'a göre maskülen kimliklerin analizinin psikolojik

¹⁵² Barry RICHARDS, “Masculinity, Identification, and Political Culture”, *Men, Masculinities & Social Theory* içinde, (Derleyen: Jeff HEARN and D. H. J. MORGAN), Routledge, Londra 2015, ss. 160-169.

¹⁵³ Karen HORNEY, “The Dread of Woman: Observations on a Specific Difference in the Dread Felt by Men and Women Respectively for the Opposite Sex”, *Female Sexuality* içinde, (Derleyen: Russell GRIGG), Routledge, Londra 2018, ss. 241–252.

¹⁵⁴ CONNELL, 2019, s. 60.

süreçlere indirgenmesi, bu geniş toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri hakkında daha az kavrayış sağlayan bireyselci terapi amaçlı yaklaşımlara yol açma eğilimindedir.¹⁵⁵

İster toplumsal yapı ve bireysel / kolektif uygulamaların etkileşimi içine gömülmüş ve yeniden oluşturulmuş olarak anlaşılmış olsun, isterse psişik ve toplumun olasılıkları yoluyla söylemsel olarak oluşturulmuş olsun, erkeklik, hukuki araştırmalarda çeşitli nitelikleri ve fikirleri içeren çok farklı şekillerde kullanılmıştır. Erkeklerin ve erkeklerin cinsiyete dayalı deneyimlerinin ve kimliklerinin psikolojik özelliklerini ve bir dizi kültürel uygulamayı, değeri ve rasyonaliteyi tanımlamak için konuşlandırılmıştır.

C. Karmaşıklık Teorisi

Karmaşıklık bilimi, sistemlerin bölümleri arasındaki çeşitli ilişkilere bakar ve bu sistemin kolektif davranışlarını değerlendirmektedir. Sosyal bilimlere uygulanan karmaşıklık teorisiyse ilişkilerin karmaşık dinamiklerini ve kurumlarla olan etkileşimlerini incelemektedir. Karmaşıklık teorisi, insanların çevrelerindeki yaşama adapte olan, ancak doğrusal olmayan karmaşık organizmalar olduğunu söylemektedir.¹⁵⁶ Benzer şekilde, hukuk da gelişen ve daha organize hale gelen uyarlanabilir bir kurumdur. Bu anlayış, toplumsal cinsiyet teorisine uygulandığı zaman, karmaşıklık teorisi cinsiyetlenen konunun karmaşık olduğunu kabul edecektir: aile koşulları, cinsellik, ırk, sınıf, yaş ve günlük etkileşimler için önemli olan diğer özellikler söz

¹⁵⁵ CONNELL, 1995, ss. 206-211.

¹⁵⁶ Detaylı bilgi için bkz. Roger LEWIN, *Complexity: Life at the Edge of Chaos*, The University of Chicago Press, Chicago 2000.

konusudur. Toplumsal cinsiyet ilişkileri çeşitli ağlarda ortaya çıkmakta ve toplumsal cinsiyet birden fazla dinamiğe sahip olan bir süreçte oluşturulmaktadır. **Connell** bireyin bulunduğu ortama göre (ev, ofis, spor salonu vb.) farklı erkekliklere büründüğünü ifade ederek eleştirel erkeklik çalışmalarında bu hususa dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yalnızca feminist teori ya da erkeklik çalışmaları yoluyla cinsiyet anlayışı nispeten tek boyutlu kalacaktır ancak cinsiyetlendirme çok boyutlu, dinamik ve ilişkisel bir süreçtir.¹⁵⁷

D. Queer Teori

Queer teorisinin gelişimi de dâhil olmak üzere cinsel yönelim etrafında teorisinin gelişimi, erkeklikler biliminin öncülerinden biri olmuştur. Erkeklikler ve queer teori arasında devam eden ilişki, araştırılması gereken önemli bir teorik perspektiftir. Queer teorisi, cinsiyet / toplumsal cinsiyet sınıflandırmasına direndiği için erkeklikler teorisi için de hem yaratıcı hem de bazen tatmin edici olmayan bir güçtür.¹⁵⁸

Queer teori, 1980'lerde ve 1990'larda beşeri bilimlerdeki çalışmalardan ortaya çıkan, eşcinsel ve lezbiyen hukuk biliminin en yeni evrimidir. Dört temel konu üzerinde durmaktadır: “anlam ve siyasal iktidarın inşası”, “kimliğin doğal olmaması”, “siyasal mücadele, ciddi kurtuluştan ziyade ironik bir parodi olarak anlaşılması” ve “popüler kültürün, belirli koşullar altında değişebilecek statüko iktidar ilişkilerini yansıtmak yerine, siyasal iktidarın günlük işleyişine dair benzersiz bir iç görü sağlaması.”¹⁵⁹

¹⁵⁷ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, ss. 35-37.

¹⁵⁸ DOWD, 2008, s. 222.

¹⁵⁹ DOWD, 2008, s. 223.

Queer teori cinsel kimliklerin nasıl sınırlandırıldığına, hetero-seksüalitenin nasıl egemen bir pozisyona dönüştüğüne ve bu egemenliğini nasıl sürdürdüğüne odaklanmaktadır. Dahası queer teori hem cinsel yönelim kategorilerine meydan okumakta, hem de hetero-normatifliği bozmaktadır. Queer teorinin çalışma alanı veya analiz alanını sorgulamak, eşcinsel ve lezbiyen konularla sınırlı değildir. Queer teori ayrıca sınıflandırmaları eleştirmekte, sınıflandırmaların insanları ve toplumları nasıl sınırladığını göstermektedir. Bir başka deyişle queer teori eşitliği sağlamak için sınıflandırmaları kullanmayı reddetmenin bir yoludur. Queer teorisinin yaklaşımı, erkekliklerin çalışmalarına uygulanabilir ve sınıflandırmanın kendisine meydan okunabilir. Üstelik heteroseksizmin teşvik edildiği yerlerde, erkeklikler sınırlı bir şekilde tanımlanmış ve erkekliklerle ilgili argümanlar genellikle hegemonik erkekliğin belirlediği kavramlara dairdir.¹⁶⁰

V. ERKEKLİKLERE ELEŞTİREL BAKIŞLAR

Eleştirel erkeklik çalışmaları, çoğunlukla madunlaşmış erkekliklerle ilgilenmiş, feminizmin içinden çıkıp ve zaman zaman onun araçlarını kullanmasına rağmen kadın konusuna çok az eğilmiştir.¹⁶¹

Erkeklik, erkeklikler ve hegemonik erkeklik kavramları tarihsel, materyalist, post-kolonyal, queer veya post-yapısalcı yaklaşımlar da kapsayan oldukça geniş bir literatür tarafından eleştirilmiş ve karmaşılaştırılmıştır. **Warren Farrell**, erkeklerin kendilerini dünyada yanlış giden şeyler için suçlamamaları gerektiğini, çünkü kadınların da en az erkekler kadar suçlu olduğunu belirtmekle kalmayıp erkeklerin değişmesinin

¹⁶⁰ DOWD, 2008, ss. 222-224.

¹⁶¹ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, s. 27.

yolu olarak kadınların erkekler üzerindeki duygusal beklentilerini değiştirmesi gerektiğini iddia etmiştir.¹⁶² Yine **Bly**, *Iron John* isimli kitabında erkeklerin adaletsiz bir şekilde kadın aktivistleri tarafından eleştirilip, suçlandığını savunmakta ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair getirilebilecek çözümleri de erkeklik terapisinde görmektedir.¹⁶³

Bununla birlikte tepkisel erkek hareketlerine de değinmek gerekmektedir. Özellikle feminist harekete yönelik eleştirileriyle çıkan tepkisel erkek hareketleri, erkeklerin günah keçisi ilan edildiğini, toplumsal cinsiyet sorunlarında kadınların da etkisi olduğunu dile getirmektedir. Öte yandan babalık hakkı ve nafakaya dair sorunların feministlerden ötürü kaynaklandığını dile getiren erkek oluşumları da mevcuttur.¹⁶⁴ Kimi oluşumlar daha da ileri giderek kadınların mizacı gereği alt konumda olduğu ve kadınları eşit konuma koymanın toplumsal sorunlara yol açtığını söylemektedir.¹⁶⁵

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ikiliğiyle ilgili sorun, insani konunun biyolojik güçlerde (kalıtım, beden, cinsiyet) ya da sosyal ilişkilerin (çevre, toplum) etkisiyle tamamen belirlenecek şekilde karakterize olacak şekilde kutuplaştırmasıdır. Erkekliklerle ilgili çok çağdaş çalışmalar içinde mevcut olan (biyolojik) cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın bu eleştirisi, feminist sosyoloji teorisinde daha

¹⁶² Detaylı bilgi için bkz. Warren FARELL, *Why Men Are the Way They Are: the Male-Female Dynamic*, Berkley Books, New York 1988.

¹⁶³ CONNELL, 2019, ss. 353-355.

¹⁶⁴ SANCAR, 2016, s. 299.

¹⁶⁵ The Red Pill olarak adlandırılan oluşum özellikle internet sayfalarında binlerce takipçiye ulaşan bir topluluktur. Bkz. “The Red Pill”,

<https://www.reddit.com/r/TheRedPill/>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

geniş girişimler ve toplumsal cinsiyet ve hukuk anlayışlarını bilen ikili karşıtlıkları aşmaya yönelik sosyo-hukuki çalışmalar bağlamında konumlanabilmektedir.¹⁶⁶

Alanın önde gelen isimlerinden **Hearn**, erkeklerin uygulamalarına veya erkeklerin kimliğine atıfta bulunmak için bunu söylemenin en iyisi olacağını ve bu konuda erkekliklerin ardına saklanılmaması gerektiğini vurgulamakta, erkekliklerin ve hegemonik erkekliğin, erkeklerin gücünü açıklamanın birincil yolu olarak kullanmanın bazı riskleri olduğunu iddia etmektedir. Kısaca, erkeklerin sosyal kategorisinin, hegemonik olsun ya da olmasın belirli erkekliklerden daha hegemonik olduğunu savunmaktadır.¹⁶⁷

Hearn, eleştirel erkeklik çalışmalarında **Connell'ın** fikirlerine (özellikle hegemonik erkeklik) sıkı sıkıya bağlı kalınmasından ötürü bir tutuculuk oluştuğunu ifade etmekte, dünyada birçok sorunun olduğunu ve bu sorunları çözebilmek için farklı erkeklik anlayışlarının oluşturulması gerektiğini de söylemektedir. Ayrıca Erkeklik Çalışmaları ifadesine karşı çıkmakta, bu ifadeden erkeğin özne olarak mı ele alındığı nesne olarak mı ele alındığının belirli olmadığını belirtmektedir.¹⁶⁸

Bu bölümde eleştirel erkeklik çalışmalarının arka planı, temeli, ne olduğu, neyi amaçladığı anlatılmıştır. Ayrıca erkekliklerle ilgili olarak hegemonik erkeklik söylemi, erkek olmak gibi konuların yanı sıra bu alanda yapılan çalışmalar ve diğer disiplinler arasındaki ilişkilere de yer verilmiştir. Böylece bir sonraki bölümde anlatılacak olan erkeklikler hukuk teorisinin teorik alt zemini oluşturulmaya çalışılmıştır.

¹⁶⁶ COLLIER, 2010b, s. 466.

¹⁶⁷ HEARN, 2016.

¹⁶⁸ AKŞİT, VARIŞLI, 2014, ss. 84-85.

İKİNCİ BÖLÜM

ERKEKLİKLER HUKUK TEORİSİ

Hukukta var olan adaletsizliklerin birçok yönü bulunmaktadır. Bu yönlerin farkına varmak var olan ön yargılar yüzünden oldukça zordur. Adeta bir gerçeklik hâline gelen bu ön yargılardan bahsedildiğinde, ya üzerinde düşünülmeden gereksiz bulunur ya da ön yargının varlığı kabul edilmez. Erkekliklere, kadınlıklara, LGBTİQ+ bireylere dair toplumsal cinsiyete dayalı ön yargıların toplumda en çok görülmekte olan ön yargılardır. Hukuk da bu ön yargılardan etkilenmiştir. Böylece bu ön yargılar, hukuki normları ve hukuki muhakemeyi şekillendirmiş ve hukukun adaletsiz olmasına yol açmıştır.¹⁶⁹ Eleştirel erkeklikler ve hukuk alanında yapılan çalışmalar nihayetinde var olan ön yargıların ve hukukta kurumsallaşmış hegemonik erkekliğin ifşasını sağlama amacı gütmüş ve özellikle madunlaştırılmış erkekliklerin haklarını korumaya yönelik girişimlerde bulunmuştur.

Erkekler ve erkeklikler hakkındaki öğretilerin temeli ve onu şekillendiren farklı politik, entelektüel ve kurumsal etkilerden ziyade hukuktaki erkeklik çalışmalarının gelişiminin başlaması, **Margaret Thornton**'un kadınların sorun olarak tasvirini durdurmaya yönelik söylemsel girişiminin bir yansımasıdır.¹⁷⁰ Sadece kadın sorunu

¹⁶⁹ Gülriz UYGUR, “Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir”, 2015, ss.

122-123. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2015-4/6.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020)

¹⁷⁰ Margaret THORNTON, “Neoliberal Melancholia: The Case of Feminist Legal Scholarship”, s. 15.

üzerinden yapılan çalışmaların ve incelemelerin bir noktada kısır kaldığı fark edilmiştir. Bu yüzden 1990'larda erkeklik ve hukuk üzerine ortaya çıkan çalışmalarda, erkeklik normlarına göre değerlendirilen ve sorun olarak görülen artık kadınlar değildir. Temel soru açıkça görüleceği üzere artık erkekler ve erkeklikler üzerinedir.¹⁷¹

Erkekler ve erkeklikleri hukuki doktrine ve analizlere dâhil etme süreci, **Angela Harris**'in çalışmalarıyla başlamış ve sonraki zamanlarda **Ann McGinley** gibi bilim insanları tarafından yapılan çalışmalar bu süreci hızlandırmıştır. İlk çalışmalar, çeşitli hukuk alanlarında erkeklikler, hukuk ve toplum, erkekler ve erkeklikler hakkındaki fikirlerin hukukta anlaşılması, inşa edilmesi ve tasvir edilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Hukuki pratikler, hukuk kurumları, hukuki muhakeme ve metodolojinin doğası, erkeklerin ve erkekliklerin hukuki ve sosyal inşasıyla ilgilenen bu tür çalışmalar, hem kamu hukukunda hem özel hukukta etkili olmuştur. Bu çalışmalar erkekliği ulus devlet, siyasi temsil ve ırk, vatandaşlık ve hukukun üstünlüğüyle ilgili belirli fikirlerle birbirine bağlayan kamu adamı kavramını, siyasi ve hukuki teorinin bir konusu olarak da sorgulamıştır.¹⁷²

Her ne kadar erkeklikler ve hukuk alanında yapılan çalışmaların geçmişi çok eskiye dayanmasa da, hukuktaki toplumsal cinsiyet sorunları uzun ve iyi bir şekilde çalışılmış bir tarihe sahiptir. Toplumsal cinsiyet, hukuk alanı içinde ontolojik olarak yer almakta ve burada bilgi meselesinden ziyade pratiklere dönüşmektedir. Feminizm ve hukuk üzerine birçok çalışma ortaya konulmasına rağmen, yakın zamana kadar

https://www.researchgate.net/profile/Margaret_Thornton/publication/228219361_Neoliberal_Melancholia_The_Case_of_Feminist_Legal_Scholarship/links/540f88980cf2d8daaad0a5ca.pdf, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

¹⁷¹ COLLIER, 2010a, ss. 19-20.

¹⁷² COLLIER, 2010b, ss. 446-454.

erkeklikler ve hukuk hakkında konuşmak yersizdi; çünkü erkeklikler bir alan olarak çok yeniydi. Öte yandan sadece erkekler değil, kurumlar ve söylemler de cinsiyetçiydi ve hukukun içindeki erkeklikler görünmemekteydi.¹⁷³ Bu alanda yapılan çalışmaların fazla sayıda olmaması, erkeklikler ve hukuk alanında kat edilecek çok daha fazla mesafe olduğunu göstermektedir. Ancak son zamanlarda erkeklikler ve hukuka dair yapılan çalışmaların sayısı hızlı bir şekilde artmaktadır. Erkeklikler hukuk teorisi, hukuk ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının ortak tarihinin getirdiği tecrübeyle hukuk literatüründe daha fazla yer edinmeye başlamıştır.

Bir önceki bölümde erkeklikler çalışmalarının feminizmin içinde doğup daha sonra ayrıldığına değinmiştik. Eleştirel erkeklik çalışmaları ve hukuk alanında yapılan çalışmaların da ilham kaynağı ve rehberi feminist hukuk çalışmaları olmuştur. İkisinin de temel amacı toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik stratejiler üretmek ve hukukta var olan hegemonik erkeklik ideolojisini görünür kılıp ona meydan okumaktır. Erkeklikler hukuk teorisi alanında yapılan çalışmaları daha iyi anlamak için feminist hukuk teorisini bilmek gerekmektedir. Çünkü iki hukuk teorisi de hukukta toplumsal cinsiyet eşitliği için stratejiler üretmekte ve erkeklikler hukuk teorisi, feminist hukuk teorisinin tecrübelerinden faydalanmaktadır.

I. FEMİNİST HUKUK TEORİSİ

Feminist hukuk teorisi 1970’li yıllarda hukuk literatürüne girmeye başlarken ilk ve en temel sloganı “*hukuk adaletsizdir*” olmuştur.¹⁷⁴ Kadınların hukuki kurumlarda daha fazla aktif rol almaya başlaması feminist hukuk biliminin ortaya çıkmasında etkili

¹⁷³ MCGINLEY, COOPER, 2012, s. xiii.

¹⁷⁴ UYGUR, ÖZDEMİR, 2019, s. 7.

olmuştur. Feminist hukuk teorisinin kaynağını kadınların deneyimleri, hukukla toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin değerlendirilmesiyle birlikte olası bir hukuk reformunun sağlayacağı fırsatlar ve yeni bakış açıları oluşturmaktadır. Feminist hukuk kuramcıları özellikle kadınları ikincil plana iten yasal düzenlemelere şiddetle karşı çıkmışlar, değiştirilmesi için büyük bir çaba sarf etmişlerdir.¹⁷⁵ Feminist hukuk teorisi kavramı ilk defa **Ann Scales**'in makalesinde kullanılmış, daha sonra özellikle **Martha Fineman**'ın çalışmalarıyla daha sistemli bir hale gelmiştir.¹⁷⁶

Feminist hukuk teorisi esasen iki temel unsura sahiptir. İlki, toplumsal cinsiyet ve hukuk arasındaki etkileşimlerin analiz edilip bu alandaki sorunların ifşa edilmesidir. İkincisi, hukuk alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için gerekli reformların yapılmasıdır. Feminist hukuk kuramcıları, bu amaçlara ulaşmak için öncelikle hukuktaki hegemonik erkekliği ifşa edip görünür kılmaktadırlar. Sonrasındaysa feminist teorisyenler eril hukuk düzeninin kadını ikinci plana atmasını eleştirmekte ve eşitlik üzerinde durmaktadırlar.¹⁷⁷ Feminist hukuk kuramcıları bugün, hukukun toplumsal cinsiyet eşitsizliğine nasıl katkıda bulunduğunu anlamak ve ele almak için çeşitli yaklaşımlar kullanarak, açık olan cinsiyet ayrımcılığının ötesine geçen çalışmalar yapmaktadır.

¹⁷⁵ ŞAHİN, 2006, ss. 22-27.

¹⁷⁶ Ülker YÜKSELBABA, “Feminist Perspektiften Hukuk”, 2016, s. 123.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/292206>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

¹⁷⁷ Ülker YÜKSELBABA, “Feminist Perspektiften Hukuk” , 2017,

<https://www.hukukpolitik.com.tr/2017/05/15/feminist-perspektiften-hukuk/>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

Feminist hukuk teorisinde birçok yaklaşımdan bahsetmek mümkün olsa da¹⁷⁸ temel olarak beş ana farklı yaklaşım üzerinde durulmaktadır. İlki, liberal hukuk paradigması içinde olan ve liberal değerlerle hukuka hak temelli yaklaşımı kapsayan liberal feminist hukuk teorisidir. Amacı, kadınların gerçek eşitliğe sahip olmasıdır. Temeli liberal feminizme dayanan bu teori liberal eşitlikçi bir yaklaşım sergilemektedir.¹⁷⁹ Liberal eşitlikçi yaklaşımlar daha çok eşit haklar anlayışına dayanmakta, kadınlara ve erkeklere eşit hak ve özgürlükler verildiği takdirde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kalkacağını belirtmektedir. Bu görüş daha çok bireysel özerklik üstünde durmaktadır.¹⁸⁰

İkincisi, cinsiyet ayrımcılığını vurgulayan ve bu ayrımcılığın hukuk tarafından gizlenmemesi gerektiğini, aksine hukuk tarafından dikkate alınması gerektiğini savunan farklılık yaklaşımıdır.¹⁸¹ Farklılık yaklaşımı, kadınların hakları kullanma imkânları bakımından erkeklerle eşit olması gerektiğini savunmuş ve toplumda kadının önünde olan ancak görülmeyen engellere dikkat çekmiştir. Farklılık yaklaşımını savunan kuramcılar, ilgili farklılığı biyolojik olarak ele almayıp toplumsal cinsiyet olarak ele almaktadırlar. Bu yaklaşım bununla birlikte hukuk eğitimindeki sorunlara da dikkat çekmiştir.¹⁸²

¹⁷⁸ “Feminist Philosophy of Law”, <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-law/> , (Erişim Tarihi: 12.09.2020)

¹⁷⁹ Nancy LEVIT, Robert VERCHICK, Martha MINOW, *Feminist Legal Theory: A Primer*. NYU Press, New York 2016, ss. 13-15.

¹⁸⁰ UYGUR, ÖZDEMİR, 2019, s. 9.

¹⁸¹ “Difference, Dominance, Differences: Feminist Theory, Equality, and the Law”, <https://lawcat.berkeley.edu/record/1113667>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

¹⁸² UYGUR, ÖZDEMİR, 2019, s. 9.

Üçüncüsü, hukuku ataerkil düzenin devam etmesini sağlayan bir mekanizma olarak gören ve liberal feminizmin yaklaşımını reddeden **Catharine MacKinnon** tarafından da savunulan egemenlik yaklaşımıdır. Bu yaklaşım hukukun var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırmak için kullanılan bir enstrüman olduğunu ileri sürmektedir.¹⁸³

Dördüncüsü, kadınların tek bir öz halinde ele alınamayacağını farklı farklı kadınlıkların olduğunu öne süren ve özellikle siyahi feminist kuramcılar tarafından ileri sürülen karşıt-özcülük yaklaşımıdır.¹⁸⁴ Özellikle doksanlı yıllarda ortaya çıkan bu yaklaşım farklı kadınları farklı kimlikleri ele almaya başlamıştır.¹⁸⁵

Son olarak, kadınların erkeklere benzediği liberal eşitlik fikrini ve kadınların doğası gereği erkeklerden farklı olduğu ayrım teorisi fikrini reddeden post-modern yaklaşımdır. Bu yaklaşımı benimseyen feminist hukukçular, hukukun ön yargılı insanlar tarafından oluşturulduğunu ileri sürmekte ve hukuktaki var olan örtük ön yargıları bulmak için yapı-söküm kuramını kullanmaktadırlar.¹⁸⁶ Feminist hukuk teorisine son zamanlarda hâkim olan karşıt-özcü ve post-modern yaklaşımlar önceki kısımlarda da açıkladığımız gibi erkeklikler alanında da kullanılmaktadır. Feminist hukuk çalışmalarının tecrübeleri sayesinde eleştirel erkeklikler çalışmaları ve hukuk alanında yapılan ve yapılacak çalışmaları oldukça hızlı ve sistematik şekilde yapılmaktadır.

¹⁸³ LEVIT, VERCHICK, MINOW, 2016, ss. 20-23.

¹⁸⁴ LEVIT, VERCHICK, MINOW, 2016, ss. 24-26.

¹⁸⁵ UYGUR, ÖZDEMİR, 2019, s. 9.

¹⁸⁶ LEVIT, VERCHICK, MINOW, 2016, ss. 35-38.

A. Feminist Hukuk Teorisi ve Erkeklikler

Feminist hukuk söyleminde artık projektör kadının inşasından ziyade hukukta ve feminizmde erkeğin doğasına çevrilmektedir. Hukukun ve feminizmin sabit öznesi olan kadın yerinden edilmiş, kendini cinsiyetleştirilmiş ve sınıflandırılmış bulmuşsa önemli bir sorunun sorulması gerekmektedir: “*Bu durum feminizmin veya hukukun “erkeği” için ne anlam ifade etmektedir?*” Bu soru feminist hukuk teorisinin öncelikli sorusu olmasa da cevaplandırılması gerekli olan sorulardan birisidir. Feminist kuramcılar 1990’lardan itibaren bu soru için çeşitli cevaplar bulmakla kalmayıp, erkek probleminin daha iyi incelenebilmesi için yeni sorular sormuşlar ve bu soruları cevaplandırmışlardır.¹⁸⁷

Feminist hukuk teorisi ve erkekliklerin merkezinde yer alan ilk etkileşim, sürekli olarak tekrar eden ve görünüşte her yerde bulunan bir anahtar kavram olan hegemonik erkeklik ideolojisi ve hukuk arasındaki ilişki etrafında gelişmiştir.¹⁸⁸

Hukuk ve toplumsal cinsiyet analizinin “hukukta kadınlar” sorusuyla sınırlı kalmasının artık yetersiz olduğu açıktır. Son zamanlarda “hukuktaki erkekliklere” ilginin, feminizmin liberal beşeri bilimler üzerindeki etkisine borçlu olduğunu söylemek mümkündür.¹⁸⁹ Şu anda feminist çalışma içinde neden bir geçişin olması gerektiğini ve

¹⁸⁷ Nancy DOWD, *The Man Question: Feminist Jurisprudence, Masculinities and Law*, NYU Press, New York 2010, ss. 1-2.

<https://www.jstor.org/stable/j.ctt9qfdjg#:~:text=The%20study%20of%20masculinities%2C%20inspired,In%20this%20groundbreaking%20work%2C%20feminist>, (Erişim

Tarihi: 07.09.2020)

¹⁸⁸ COLLIER, 2010b, s. 454.

¹⁸⁹ COLLIER, 1995, s. 269.

feministlerin ve pro-feministlerin neden dikkatlerini erkeklere ve erkekliğe çevirmek istediklerini görmek zor değildir. Çünkü söylemsel olarak kadınların “sorun” olarak tasvirini durdurmasının yanı sıra, kadınların devam eden “*nesnelleştirilmesine*” karşı direnmektedirler.¹⁹⁰

Erkeklikler teorisyenleri tarafından hukuki bağlamda geliştirilen çalışmalar feminizmden kaynaklanmaktadır. Ancak feminist teoriden farklı olarak, erkeklikler cinsiyetçi kültürün erkeklere verdiği zararı anlatmaktadır. Öte yandan bu cinsiyetçi kültürün erkeklere zarar verdiğini kabul eden, fakat bu konuda feminizmi suçlu gören başka bir akım da vardır. Erkekliklerle ilgilenen feminist hukuk teorisyenleri sadece hegemonik erkekliğin diğer erkekliklere zarar verme yollarını incelemekle kalmamakta, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ve toplumsal cinsiyet engellerini hem erkeklerin hem de kadınların yararına nasıl yıkabileceğimizi sormakta ve bu doğrultuda çaba göstermektedir. Bu alanda çalışan teorisyenler, erkeklik konusunu yalnızca erkeklikleri daha iyi anlamak için değil, bununla birlikte erkeklere yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin eşitlik isteyen kadınlar için nasıl zorluk yarattığını analiz etmek için de kullanılmaktadırlar.¹⁹¹

Feminist hukuk doktrinde ve erkeklikler hukuk çalışmalarında, erkek sorusuyla ilişkili olarak ele alınan özerklik, rasyonellik ve somutlaştırılma fikirlerinin her biri, hukukta egemen bir erkeklik biçiminin veya hukuk adamının belirli özelliklerinin daha fazla tezahürü olarak okunabilmektedir.¹⁹²

Feminist hukuk teorisinin gelişmesiyle birlikte “erkeklik kavramı”, kadınlar, erkekler ve hukukun gücü arasındaki ilişkiyi anlamak için farklı şekillerde

¹⁹⁰ COLLIER, 2006, s. 239.

¹⁹¹ MCGINLEY, COOPER, 2012, s. 4.

¹⁹² COLLIER, 2010b, s. 456.

kullanılmıştır. Feminist hukuk teorisinin, eleştirel erkeklik çalışmalarıyla ilişki kurduğu üç ana alanı tanımlamak mümkündür: “Hukuki uygulamaların ve kurumların cinsiyetçi doğasının araştırılması, hukuki yöntemlerin ve hukuki muhakemenin eleştirisi ve hukuki söylem içerisinde toplumsal cinsiyet ve cinsellik inşası çalışmaları.”¹⁹³ Bu alanlar daha sonra eleştirel erkeklik hukuk çalışmalarının da ana alanlarından bir kısmını oluşturmuştur. Bu sebeple ilerleyen kısımlarda her birisi ayrıca ele alınacaktır.

Hukuktaki gelişmeler, sosyoloji ve diğer disiplinler arasındaki tartışmalardan, erkeklerin ve erkekliklerin nasıl ve kim tarafından eleştirel bir şekilde sorgulanması gerektiği sorularına verilen cevaplardan beslenmektedir. Feminist hukukçular, hukukun gücünü incelemek için erkekliği analitik bir şekilde kullanmaktadırlar. Ancak anlaşılabilir politik nedenlerle, erkeklerin erkek olarak cinsiyetçi deneyimlerini sorgulamak daha az endişe vermektedir. Öte yandan elit sınıfa mensup olmayan diğer erkekler, erkeklikleri görmemizi ve bunları sorgulamamızı sağlamaktadır.¹⁹⁴ Son olarak hukuku dönüştürmeye çalışırken, erkeklikler kuramcıları ve feministler sadece hukuki söylemlere meydan okumakla kalmamakta, aynı zamanda hegemonik erkeklikle ilgili en temel varsayımlara da meydan okumaktadır.¹⁹⁵

¹⁹³ COLLIER, 2010a, s. 10.

¹⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz. David H. J. MORGAN, *Discovering Men: Sociology and Masculinities* (Kitap İncelemesi), (İnceleyen: Daniel NINA), 1992, https://www.jstor.org/stable/4065532?seq=1#metadata_info_tab_contents (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

¹⁹⁵ COLLIER, 2010b, s. 443.

B. Feminist Hukuk Metodolojisi ve Erkeklikler

Feminist teori, diğer disiplinlerle ilişki kurarken sıklıkla kadın sorusunu ele almaktadır. Böylece diğer disiplinlerin sınırlarını genişletip, onlara farklı bakış açıları sunmuştur.¹⁹⁶ Eleştirel erkeklik çalışmalarının da feminizmle benzer bir yol izlediğini söylemek mümkündür. Bu teori kadın sorusu yerine erkek ve erkeklik sorularını ele almakta, böylece ilgili disiplinlere yenilikçi katkı sağlayabilme olanağını taşımaktadır.

Feminizm ve feminist hukuk metodolojisi için en önemli hususlardan birisi kadın deneyimlerine yer vermektir. Kadın deneyimleri feminist teorinin ve araştırmaların en önemli yapı taşıdır. Bu durum pratik ve teorinin birlikte olmasını sağlamaktadır.¹⁹⁷ Erkeklikler de kendi çalışmalarında erkek deneyimlerine yer vermektedir. Bu alanın en temel kitabı olarak gösterebileceğimiz **Connell**'in *Erkeklikler* kitabında erkek deneyimlerine yer vermesi, yine Türkçe yazılmış bu konu hakkındaki başat kitap olan **Sancar**'ın *Erkeklik: İmkânsız İktidar, Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler* kitabında erkeklerin deneyimlerine yer vermesi, erkeklikler disiplinin de feminizmle benzer araçları kullandığını göstermektedir. Bu noktadan yola çıkarak erkeklikler hukuk metodolojisinin, feminist hukuk metodolojisiyle benzer araçları kullanacağını ön görmek zor değildir.

Feminist hukuk metodolojisine kısaca değinmek gerekmektedir. Feminist hukuk metodolojisinin esas olarak **Katherine T. Barrett**'in görüşleri çerçevesinde

¹⁹⁶ Martha Albertson FINEMAN, "Feminist Legal Theory", 2005, s. 13.

<http://ssrn.com/abstract=213223>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020)

¹⁹⁷ FINEMAN, 2005, s. 14.

şekillenmiştir. **Barrett**'e göre feminist metodolojide üç ana yöntem önem taşımaktadır: kadın sorusu sorma, feminist pratik akıl yürütme ve bilinç yükseltme.¹⁹⁸

Kadın sorusu sorma aslında bir anlamda kadın deneyimlerine yer vermektir. Bu metot, sadece hukukun “kadın” konusunda tarafsız olmadığını değil aynı zamanda hukukun kadınlara nasıl zarar verdiğini veya verebileceğini de göstermektedir.¹⁹⁹

Fatma Süzgün Şahin'in yüksek lisans tezinde yer verdiği “*Kadınlar niçin yaşamın hemen hemen tüm alanlarında fırsat eşitliğini yakalayamamış ve cinsel ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır? Kadınlar niçin hala ev içinde çocuk yetiştirmeyi ve ev işi sorumluluklarını üstlenmesi gereken cinsiyet olmaktadır? Kürtajın sınırları nelerdir? Kadın sorunları ve kadın imajı hukukta nasıl yorumlanmaktadır? Kadınların oy verme haklarında, evlendikten sonra mülkiyet edinme haklarında, sözleşmeye taraf olabilmelerinde niçin kısıtlamalar yapılmaktadır ve hukuk niçin bunları desteklemektedir?*”²⁰⁰ soruları kadın sorusunun hukuktaki izdüşümlerinden birkaçıdır.

Erkeklikler hukuk metodolojisi de paralel bir şekilde erkek sorusunu soracaktır. Özellikle madunlaştırılmış erkekliklere yönelik soru sormak önem taşımaktadır. Feminist tarihçi **Linda Gordon**'un yaptığı tanıma göre feminizm kadının tabiiyetini yıkmak için onun bir analizidir.²⁰¹ Bu noktada erkeklikler hem tabii olan, hem egemen olan erkeklikleri incelemek durumundadır. Aksi halde yapılacak incelemeler erkeklikler açısından yetersiz kalacaktır. Bu noktada erkek sorusunu sorarken erkekliklerin iki

¹⁹⁸ Katherine T. BARLETT, “Feminist Legal Methods”, 1989, s. 837.

https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1119&context=faculty_scholarship, (Erişim Tarihi: 05.12.2020)

¹⁹⁹ BARLETT, 1989, ss. 837-842.

²⁰⁰ ŞAHİN, 2006, s. 178.

²⁰¹ FINEMAN, 2005, s. 14.

boyutu göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin bir kanun maddesinin, bir uygulamanın hem erkeklere nasıl zarar verdiğini ya da verebileceğini araştırmalı hem erkekliğin buradan nasıl bir ataerkil fayda sağladığına ya da sağlayabileceğine bakılmalıdır. Yukarıda sayılan sorulardan hareketle erkekler ve erkeklikler için soruların türetilmesi, bu metodun zenginleşmesine katkıda bulunacaktır. Öte yandan hegemonik erkeklik ideolojisi için erkeklerin bedel ödediğine yukarıda yer verilmişti. Erkeklikler hukuk metodolojisi, erkek sorusunu sorarken erkeklerin ödediği bedelleri de açığa çıkarmak mecburiyetindedir. Bu bedellerin ifşası, hukukta erkekler arasındaki eşitsizliği göstermekle kalmayacak, aynı zamanda ataerkil düzenin erkeklere hangi açılardan ve ne şekilde zarar verdiğini görünür kılacaktır. Örneğin “*bir kadın askere alınmazken bir erkek neden alınır?*” sorusuna cevap aramak, erkeklerin ödedikleri bedeli sormak açısından önemlidir. Sonuç olarak erkek sorusu, kadın erkek eşitliği ve adalet konularının analizini, varsayımsal, evrensel tek bir erkeklik modeli (genellikle hegemonik erkeklik) yerine, çoklu erkeklikler modeliyle yapılmasını sağlamak yönünde kullanılmalıdır. Feminist pratik akıl yürütmeyse her olayın biricikliğini göz önünde bulundurarak, sorunun tespiti ve çözümü için feminist perspektiften hususi bir değerlendirmeyi ifade etmektedir. Evlilik içi tecavüz, kürtaj vb. gibi durumlarda feminist pratik akıl yürütme metoduna başvurmak önemlidir. Feminist pratik akıl yürütme aynı zamanda hukuk, etik ve politika arasında bir köprü kurmaktadır. Bir başka deyişle feministler, hukuki kararların bunlardan bağımsız olamayacağını ve olmaması

gerektiğini ifade etmektedirler.²⁰² Bu metot özellikle normların kimin menfaatine yaradığına ilişkin araştırmalarda katkıda bulunmaktadır.²⁰³

Erkeklikler hukuk metodolojisi de bu metodu hukuk analizinde kullanacaktır. Erkeklikler pratik akıl yürütmesi, somut olayda neyin problem olarak belirleneceğine ve bu problemin nasıl çözüleceğine ilişkin soruları olayın biricikliği göz önünde bulundurularak ve erkeklikler perspektifiyle cevap arayacaktır. Bu cevap aranırken hukuk, etik ve politikayı göz ardı edilmeyecektir. Yukarıda belirtildiği gibi feminist pratik akıl yürütme normların kimin menfaatine olduğunu ifşa etmekte faydalı bir araçtır. Erkeklikler, menfaat değerlendirmesini daha derinlemesine analiz edilmesine olanak sağlayacaktır. İlgili normların tüm erkeklerin değil, sadece belli tür erkeklerin faydasına olduğunun ifşa edilmesi, sorunun belirlenmesine ve çözümüne daha spesifik yaklaşmayı sağlayacaktır. Kısaca, erkekliklerle pratik akıl yürütme, somut olayları her erkeğin farklı olabileceği düşünülerek erkeğe yönelik ataerkil ön yargıların yıkılmasını sağlayacaktır. Böylece çıkar gruplarının daha özel olarak belirlenmesini sağlayarak erkeklikler hukuk teorisine katkıda bulunacaktır.

Bilinç yükseltme, feminist metodolojinin kimilerine göre asli kimilerine göre geçerli tek metodudur.²⁰⁴ Bu metot, kadınların bir araya gelip deneyimlerini paylaşmasını, bu deneyimlere eleştirel bir şekilde yaklaşılmasını içermektedir. Böylece hem ferdi hem müşterek olarak kadınların gelişmesini amaçlamaktadır.²⁰⁵ Feminizmin

²⁰² BARLETT, 1989, ss. 860-863.

²⁰³ F. Ceren AKÇABAY, “Feminist Hukuk Metodolojisi: Hukuk Uygulaması, Feminizm ve Politika”, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* içinde (Derleyen: Gülriz UYGUR, Nadire ÖZDEMİR), Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 30.

²⁰⁴ AKÇABAY, 2019, ss. 31-34.

²⁰⁵ AKÇABAY, 2019, s. 32.

bilgisine sahip ve toplumsal cinsiyet konularında bilinci yüksek kadınların hukuk akademisinde, yargı makamında, kolluk kuvvetlerinde yer almasıyla hukukta bilinç yükselme meydana gelmektedir.²⁰⁶

Erkeklikler için bilinç yükseltme, toplumsal cinsiyet konusunda bilinçli erkeklerin sayısının artmasıyla mümkün olacaktır. Erkek deneyimlerine yer vermek oldukça önemlidir. Erkeklikler, birinci bölümde de ifade edildiği gibi zaman ve mekânâ göre farklılık göstermektedir. Farklı erkeklerin deneyimlerine yer vermek literatürü zenginleştireceği gibi tüm erkeklerin ataerkil sistemden fayda görmediğini de ortaya koyacaktır. Böylece, mevcut patriarkal düzenin erkeklere nasıl zararlar verebileceği göz önüne serilecek ve erkekler bu konuda daha da bilinçlenmeye başlayacaktır. Erkeğin kişisel hayatını bilmek, farklı erkek deneyimlerle kişisel hayat bilgisini zenginleştirmek “kişisel olan politiktir” düsturunca farklı erkekliklerin farklı politik durumlarının daha iyi bilinmesini sağlayacaktır. Öte yandan farklı erkek deneyimleri farklı erkek mağduriyetlerinin de bilinmesine vesile olacaktır.

Fineman, feminist hukuk metodolojisinin her zaman yenilikçi olduğunu, eleştirel olduğunu, kadın odaklı olduğunu, toplumsal cinsiyete dair meselelerde hukukun tarafsızlık iddiasında bulunmadığını ifade etmektedir. Ona göre feminist metodoloji hukuktaki cinsiyete dair tarafsızlık maskesini indirmeli ve var olan ön yargıları, ön kabulleri ifşa etmelidir çünkü bu tarafsızlık iddiası esasen erkek aklının bir ürünüdür.²⁰⁷ **Fineman**, aynı zamanda kırılganlık teorisinden (vulnerability theory) bahsetmektedir. **Fineman**, toplumda herkesin saldırıya açık olduğunu ancak belirli

²⁰⁶ BARLETT, 1989, ss. 865-866.

²⁰⁷ Martha Albertson FINEMAN, “Challenging Law, Establishing Differences”, 1990, ss. 58-59. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2132315, (Erişim

Tarihi: 06.12.2020)

kesimlerin daha fazla tehdit altında olduğunu ifade etmektedir. İnsanların korunma hakkından eşit faydalanması için, daha çok saldırıya uğrayan kesimin daha çok korunması gerektiğini ifade etmektedir. Böylece eşit olmayan arasında farklı muamelenin bu yönden de gerekli olduğunu belirtmektedir.²⁰⁸ Öte yandan sosyalist feminist hukuk teorisyenleri de kapitalist ataerkil anlayışın yıkımı için kadınların sınıflandırılmasının önem taşıdığını ifade etmektedirler. Ev içi emeğin geleneksel anlayışla değerlendirmenin, kapitalist bir değerlendirme olduğu eleştirisinden yola çıkmaktadırlar. Erkeklikleri daha iyi anlamak ve kapitalist ataerkil yapının erkekler üzerindeki tahakkümünü daha iyi irdeleyebilmek için erkekleri sınıflandırmak, daha iyi bir analiz imkânı sağlayacaktır.²⁰⁹

MacKinnon feminist hukuk metodolojisinde kesişimselliğin de bir metot olarak kullanılabileceğini söylemiştir. Özellikle farklı ırklardaki kadınların deneyimlerine önem veren **MacKinnon**'a göre kesişimsellik, ataerkil yapıyı sadece soruna sebep olan unsurlarını değil, aynı zamanda içkin yapısını ve çerçevesini de görünür kılmaktadır. Böylece, bütüncül bir bakış açısıyla kesişimsel tahakkümlerin farkına varmamızı

²⁰⁸ Martha Albertson FINEMAN, “The Limits of Equality: Vulnerability and Inevitable Equality”, *Research Handbook on Feminist Jurisprudence* içinde, (Derleyen: Robin WEST, Cynthia Grant BOWMAN), Edward Elgar Publishing, Northampton 2019, ss. 73-90.

²⁰⁹ Cynthia Grant BOWMAN, “Socialist Feminist Legal Theory: A Plea”, *Research Handbook on Feminist Jurisprudence* içinde, (Derleyen: Robin WEST, Cynthia Grant BOWMAN), Edward Elgar Publishing, Northampton 2019, ss. 91-111.

sağlamaktadır.²¹⁰ Hâlihazırda eleştirel erkeklik çalışmalarında sıkça kullanılan kesişimsellik ve eleştirel bakış açısı, erkeklikler hukuk metodolojisinin de araçları olarak kullanılmalıdır.

Buraya kadar bahsedilen metotlar feminist hukuk metodolojisinin temelini oluşturan öncü çalışmalara ait olan metotlardır. Ancak, feminist hukuk metodolojisi bu yöntemlerle sınırlı değildir. Özellikle metotların nasıl uygulanacağı ve yargılamada nasıl aktif bir şekilde kullanılacağına dair çeşitli yollar bulunmaktadır. **Martha Chamallas**, feminist hukukçuların nasıl hareket etmesi gerektiğine dair bir yol haritası çizmiş, altı önemli hususu belirtmiştir.²¹¹ Bu hususlardan bazıları erkeklikler hukuk metodolojisine aktarmak mümkündür. Öncelikle yukarıda da değinilen erkeklerin,

²¹⁰ Catharine A. MACKINNON, “Intersectionality as Method”, 2013, ss. 1022-1024, <http://blog.richmond.edu/criticalracetheory/files/2019/01/Intersectionality-as-a-Method.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.12.2020)

²¹¹ Bu hususlar; Gülriz Uygur ve Nadire Özdemir tarafından aktarılmış olup şu şekildedir: “*Chamallas feminist hukukçu gibi düşünmenin altı hususu içerdiğini ve bunların ilki olarak da kadın deneyimlerine yer vermeyi belirtmektedir. İkinci olarak, feminist düşüncede kesişimsellik ve karışık kimlikler de önem taşımaktadır. Üçüncü olarak ön yargılar ve eril normlar farkındalığı gelmektedir. Chamallas dördüncü olarak kadınların farklılığından hareket etmenin getireceği ikilikleri belirtmektedir. Beşinci olarak ise iş hukuku, aile hukuku ve haksız fiil hukuku gibi alanlarda kadınlarla ilgili gelişmenin olmamasıdır. Son husus da kadının kendi seçimi yanlısıdır.*”

Martha E. CHAMALLAS, *Aspen Treatise for Introduction to Feminist Legal Theory*, Aspen Publishers, New York 2012. (Akt.: Gülriz UYGUR, Nadire ÖZDEMİR, “Giriş”, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, ss. 11-12.)

özellikle madunlaştırılmış erkeklerin deneyimlerine yer vermek bu hususlardan ilki sayılabilir. Bu durum eşcinsel ve trans erkekliklerin yaşadıkları sıkıntıların çözümünde veya erkek tecavüzü gibi konularda önemli bir role sahip olabilir. İkinci olarak, bir önceki bölümde anlattığımız gibi erkekliklerin zamandan zamana ve bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğinin bilincinde olmaktır. Bu farklılıklar, erkeklerin deneyimlerini de farklılaştırmaktadır. Böylece, hem tüm erkeklerin ataerkil yapıdan faydalanmadığı hem farklı erkekliklerin farklı toplumsal cinsiyet sorunları olabileceği ortaya konulacaktır. Erkeklikler pratik akıl yürütmesi de hem bu farklılığı hem olayların biricikliğini göz önünde bulundurarak hem sorunları tanımlar hem bu sorunlara çözüm aramaktadır. Üçüncü olarak, eril normları ve erkekliklere dair önyargıları görünür kılıp, meydan okumaktır. Nötr gibi gözüken normların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini maskeleyişini söylemek mümkündür. Erkeklerle yönelik bu eşitsizliği görmek daha zordur. Bu yüzden erkeklerle yönelik önyargıların ortaya çıkarılmasında erkek deneyimleri önem taşımaktadır. Farklı erkekliklerin deneyimleri, erkeklik pratiklerinin çok çeşitli olduğunu gösterecektir. Böylece erkekliklere ilişkin özcü anlayış yıkılıp ön yargılar görünür kılınacaktır. Dördüncü olarak, hegemonik erkeklik ideolojisine aykırı davranan erkeklerin yaşayacağı kaygıları azaltmaktır. Hegemonik erkeklik ideolojisinin konuşma tarzından, yapılan spora kadar erkeklerin hayatına müdahale ettiğine ve erkeği belirli bir kalıba sokmaya çalıştığına birinci bölümde değinilmişti. Bu durum, aykırı davranan erkeklerin birçok sorunla karşılaşmasına yol açmaktadır. Yaşanan kaygılar özellikle erkeğin mağdur olduğu durumda daha da belirginleşmektedir. Aykırı erkeklikler, mağduriyetini dile getirmekten çekinmektedir. Çünkü ikinci kez toplum ve hukuk tarafından mağdur edileceklerine dair kaygılanmaktadırlar. Son olarak, farklı hukuk alanlarında farklı erkeklikleri daha görünür kılmaktır. Aile hukuku, ceza hukuku gibi alanlarda erkeklikler etkisizdir. Her ne kadar aile hukukunda ve ceza hukukunda nötr

yasalar yapılsa da uygulamada bu durum farklılık göstermektedir. Bazı mevzuatlardaysa erkekliklerin dezavantajlı konumu hâlen sürdürülmektedir.

Ayrıca Yüksek Mahkeme üyesi **Ruth Bader Ginsburg**²¹², feminist hukuk metodolojisinin yargıda nasıl işlevsel kullanılabileceğini yaptıklarıyla sarıh bir şekilde göstermiştir. Avukatlık yaptığı dönemde *Fronterio v. Richardson* davasında kadınların ev içine hapsedilmek istendiğini, ikincil sınıf vatandaş olarak görüldüklerini dava dilekçesinde belirtmiştir.²¹³ Böylece kadınların deneyimlerine dikkat çekmiş ve mahkemenin dava konusunu toplumsal cinsiyet açısından da ele alınmasını sağlayarak yargıyı adalete zorlamıştır. **Ginsburg** sadece hukukun kadına yönelik yaptığı ayrımcılığa değil aynı zamanda hukukta erkeğe yönelik yapılan ayrımcılığa da karşı çıkmıştır. Eşi ölen bir erkek, dul yardımı için idareye başvurmuş, idare dul yardımının yalnızca kadınlara yapıldığını belirterek başvuruyu reddetmiştir. **Ginsburg** yine avukatlık yaptığı dönemde bu durumun cinsiyet ayrımcılığı olduğunu ileri sürerek davayı üstlenmiş ve kazanmıştır.²¹⁴ Böylece, hukuk sisteminin ebeveyn olan erkeklere ayrımcılık yaptığı ortaya koyulmuştur. Ataerkil yapının, erkeği birinci derecede bakım

²¹² 18 Eylül 2020’de hayatını kaybeden ve hayatının her döneminde feminist mücadeleye katkı veren Ginsburg hakkında daha detaylı bilgi için bkz. “Ruth Bader Ginsburg Neden Farklı Bir Hukukçuydu?”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/ruth-bader-ginsburg-kimdir-haber-1500173>, (Erişim Tarihi: 12.12.2020)

²¹³ Detaylı bilgi için bkz. “*Frontiero v. Richardson*”, <http://cdn.loc.gov/service/ll/usrep/usrep411/usrep411677/usrep411677.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.12.2020)

²¹⁴ Detaylı bilgi için bkz. “*Weinberger v. Wiesenfeld*”, <http://cdn.loc.gov/service/ll/usrep/usrep420/usrep420636/usrep420636.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.12.2020)

sağlayan olarak görmemesi, bakım veren erkekliklerin farklı erkeklikler olarak kategorize edilmesine yol açmıştır. Böylece, bu erkeklikler hukukta görünmez kılınmıştır. Ancak toplumsal cinsiyet bilgisine sahip bir avukat olan **Ginsburg**, bu durumu görünür kılarak mahkemeyi bir kez daha adalete zorlamıştır. Sonuç olarak **Ginsburg'un** gösterdiği gibi, bağlamlara dikkat etmek feminist hukuk metodolojisinin tam olarak ne hakkında olduğudur. Artık, toplumsal cinsiyet adaleti için çabalayan hukukçuların görevi kadınlar, madunlaştırılmış erkeklikler kısaca toplumsal cinsiyet azınlıklarının yaşadığı gündelik gerçekleri doğrudan mahkeme salonuna getirmek ve **Ginsburg'un** yaptığı gibi hukuku adalete zorlamaktır.²¹⁵

Son olarak, hukukun toplumda istikrarı öncelediği unutulmamalıdır. Toplumda istikrarı sürdürebilmek için toplumsal değerlerle çatışmayan yasalar üreten hukuk, bir anlamda ataerkil yapıyı yeniden inşa etmektedir. Bu durum yapılacak toplumsal cinsiyetle alakalı hukuki reformları bir noktada sınırlandırmaktadır. Feministlerin ileri sürdüğü düşüncelerin doğruluğu için her zaman hukuki teamüllere başvurmak bu sebeple doğru olmayacaktır.²¹⁶ Örneğin, hiç kadın avukat olmayan bir ülkede bir kadın avukat olmak istediğinde hukuki teamüllerimiz kadın avukata izin vermiyor denilerek başvurunun reddedilmesi, ne toplumsal cinsiyet adaletiyle ne hakkaniyetle bağdaşmamaktadır. Kadın olmak bir anlamda hukukta birçok engellerle karşılaşmaktır. Kadınların karşılaştıkları engeller erkeklerin karşılaştıkları engellere nazaran daha belirgindir. “Erkeğin hukukta engellerle karşılaşması” ifadesi çoğu kişi için anlamsız gelse de bu esasen, erkeğin karşılaştığı zorlukların ve hegemonik erkeklik ideolojisinin

²¹⁵ Julia A. NICE, “The Gendered Jurisprudence of the Fourteenth Amendment”, *Research Handbook on Feminist Jurisprudence* içinde, (Derleyen: Robin WEST, Cynthia Grant BOWMAN), Edward Elgar Publishing, Northampton 2019, s. 364.

²¹⁶ ŞAHİN, 2006, ss. 175-176.

erkekleri tahakküm alma şeklinin görünmez olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden hukukta erkek sorusunun sorulması önem taşımaktadır. Erkek ve erkeklik sorularıyla bu tahakküm kılcal damarlarına kadar ifşa edilecek ve ataerkil zihniyetin erkeklere nasıl zarar verdiği ortaya konulacaktır çünkü bütün erkeklerin sırf erkek oldukları için dezavantajlı oldukları konular hâlen mevcudiyetini korumaktadır.

II. ERKEKLİKLER HUKUK TEORİSİNİN KAPSAMI VE AMACI

Toplumsal cinsiyet ve hukuk üzerine yapılan son çalışmalar, çok yaygın bir şekilde olmasa da eskiye nazaran daha fazla kanunlarda ve hukuki söylemlerde bulunan erkek, erkekler veya erkekliklerin sosyal inşasına odaklanmıştır.²¹⁷ Sosyal, hukuki, kültürel ve teknolojik gelişmeler, hukuk ve erkeklik etrafındaki politik alanı yeniden şekillendirmiştir. Bu yeniden şekillenmenin yanı sıra, hukuk, erkeklikler ve toplumsal cinsiyetin birbiriyle nasıl ilişki kurduğu hakkında yeni fikirler ortaya atılmıştır. Bu atılan yeni fikirler, eril kimliğin doğasına ve hukukun gücüne meydan okumuştur.²¹⁸

Ortaya çıkan erkeklik ve hukukla alakalı çalışmalara daha yakından bakıldığında, bu çalışmalardaki “hukuk adamı”, “erkek sorusu” hakkında söylenen ve söylenmeyen şeyleri dikkate almak çok önemlidir.²¹⁹ Bu tür soruları gündeme getirmek, yalnız iktidar sorunlarının incelenmesini değil, eşitlikçi ve toplumsal cinsiyet tarafsızlığı ideallerine ilişkin aykırı kanunların ifşa edilmesini, erkekliğin ve erkeklerin hayatlarının

²¹⁷ COLLIER, 2010a, s. 17.

²¹⁸ COLLIER, 2010b, s. 476.

²¹⁹ COLLIER, 2010b, s. 446.

birçok yönünün normatif anlayışlarını dönüştüren bir süreci nasıl meydana getirdiğinin farkında olunmasını da sağlamaktadır.²²⁰

Eleştirel erkeklik çalışmaları ve hukuk bağlamında yapılan çalışmalar, erkeklerin erkekliklerinin, bedenlerinin, öznelliklerinin, haklarının, sorumluluklarının ve görevlerinin hukuki söylem içerisinde nasıl inşa edildiğini araştırmaktadır. Erkeklikler ve hukuka ilişkin yapılan çalışmaların her biri hukukun erkekler için toplumsal cinsiyet kavramlarını nasıl inşa ettiği, gördüğü veya ürettiği hakkında bir şeyler anlatmaktadır. Hukukta erkek sorusunu ele alırken, eleştirel erkeklik çalışmalarının kavramsal temellerine değinilmesi ve özellikle de hukuki söylemin erkeklikler bakış açısıyla okunması önemlidir. Aynı zamanda, çalışmaların erkeklerin ve kadınların gerçek hayatlarıyla nasıl ilişkilendirilebileceği veya nasıl bağlantı kurulabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.²²¹

Erkeklikler kimi düşünürler tarafından hukuki çalışmalarda yapı-söküm kuramından beslenen bir söylemsel alan olarak anlaşılmıştır. Bu alanda yapılan çok sayıda hukuki çalışma, kanunların putlaştırılmasının engellenmesini sağlamıştır. Aynı zamanda, verilenin doğal değil, sosyal ve tarihsel olarak oluşturulduğunu ve bu nedenle değiştirilebilir bir gerçeklik olduğunu gösteren analizler yapılmıştır. Öte yandan, erkeklik ve hukuk üzerine yapılan çalışmalar, geleneksel doktrin pozitivizmin sosyo-hukuki eleştirilerine dayanarak doktrine başka bir boyut eklemiştir. Bu çalışmanın disiplinler arası olması hukuki söylemin diğer söylemlerle kurduğu iç ilişkileri eleştirel bir şekilde ifade etmesini mümkün kılmıştır.²²²

²²⁰ COLLIER, 2010b, s. 474.

²²¹ COLLIER, 2010a, ss. 32-33.

²²² COLLIER, 2010a, s. 31.

Erkekler ve erkeklikler hakkındaki kavramların ve fikirlerin hukuk ve hukuk sistemleri içinde nasıl oluşturulduğu da ayrı bir sorgulama konusudur. Bu tür sorgulama, hukuki mekanizmalarda, hukuki alanlarında, hukuk camiasında ve modern yönetim biçimlerinde var olan erkeklik rolleriyle ilgilenmektedir. Ayrıca böyle bir sorgulama, hukuki çalışmaların, eril kimliklerinin ve erkeklerin güçlerinin erkeğe dair özcü kavramları göz ardı ederek erkekliklerin nasıl ciddiye alınabileceğine ışık tutmaktadır.²²³ Davalarda, kanunlarda, tüzüklerde, mahkeme ifadelerinde ve avukat beyanlarında açık ya da kapalı olarak bulunan erkekliklerin belirlenmesiyle bu konuda yazılan kitaplar, dergi makaleleri ve araştırma raporları hukuk ve toplumsal cinsiyet tartışmasına katkıda bulunmaktadır. Bu tür sorgulamalar ve çalışmalar ışığında erkekliklerle uğraşmak, geleneksel yasal kategorileri bozma ve hukukun gizli cinsiyetine odaklanma girişiminin bir parçasıdır.²²⁴ Toplumsal cinsiyet ve hukuk üzerine yapılan çalışmalarda, benliğin liberal anlayışlarının merkezinde bulunan ve bireyselleştirilmiş özerklik kavramı, erkekliğin doğası hakkındaki bir dizi inançla ilişkilendirilmiştir.²²⁵ Özerklik kavramı, kendi kendine yeterlilik ve ahlaki bağımsızlık, öz yönetim ve özgürlük gibi cinsiyete dayalı fikirlerle, her biri Batı siyasal kültürünün merkezinde yer alan ve bu kendini şekillendiren bireyin doğası hakkında kültürel olarak kodlanmış eril fikirleri somutlaştırmıştır.²²⁶

Fineman özerk öznenin özellikle aile hukuku alanında cinsiyetlendirildiğini ve bu cinsiyetlendirilmenin Batı'nın liberal politik anlayışına göre yapıldığını ileri

²²³ COLLIER, 2010a, s. 50.

²²⁴ COLLIER, 2010a, s. 32. Detaylı bilgi için bkz. Regina GRAYCAR, Jenny MORGAN, *The Hidden Gender of Law*, Federation Press, Sydney 1990.

²²⁵ COLLIER, 2010b, s. 448.

²²⁶ COLLIER, 2010a, s. 28.

sürmektedir.²²⁷ Feminist hukuk teorisinde ve eleştirel erkeklik çalışmalarında, örneğin erkeklerin duyuşsal alana bağlı sosyal yaşam alanlarından, bakım, bağımlılık ve kişisel yaşam gibi kırılgan ilişkilerinden tarihsel olarak ayrılmasına dayanan bir özerklik modelinin tasvirinde görülebilmektedir. Hukuk ve erkeklik çalışmaları, bu özerk özne modeliyle örtüşen eril öznelliğe dair fikirleri de sorgulamaktadır.²²⁸ Kişiselleştirilmiş bir özerkliğin ters tarafı, erkeklerin yerleşik ve birbirine bağlı yaşamlarının silinmesi olmuştur.²²⁹ Hukuki ve politik sistemlerde etkili olan ve giderek daha önemli hâle gelen bir konu da cinsiyetlendirilmiş özerklik konusundaki bu eril idealin, erkeklerin toplumsal uygulamaları hakkında baskın siyasi ve kültürel fikirlerin, erkeklerin gerçekleriyle esasen uyuşmamasıdır.²³⁰ Bu cinsiyetçi özerk özne modeliyle bağlantılı olarak, hukuktaki çalışmalar erkekliğin somut doğasını araştırmaya çalışmıştır.²³¹

²²⁷ Martha Albertson FINEMAN, *The Autonomy Myth: A Theory of Dependency*, The New Press, New York 2004, s. 195.

²²⁸ Örneğin: heteroseksüellik, ebeveynlik ve aile uygulamaları açısından, erkeklik ve erkeklerin çocuklardan fiziksel ve duygusal uzaklıkları, erkeklerin bağlanma ve güven ihtiyaçları.

²²⁹ COLLIER, 2010a, s. 135.

²³⁰ COLLIER, 2010a, s. 29.

²³¹ Detaylı bilgi için bkz. Jo BRIDGEMAN, Susan MILLNS, *Law and Body Politics: Regulating the Female Body* (Kitap İncelemesi), (İnceleyen: Julia SOHRAB), 1995.

<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/096466399700600111>, (Erişim Tarihi: 11.10.2020)

Vücutun sosyolojik çalışmaları ve özellikle post-modernizm ve queer teorisinin²³² ardından ortaya çıkan feminist felsefi katılımlarla ilgili çalışmalar yapılmıştır.²³³

Hukuk, çoğu insan davranışıyla ilgili tecrübe edilmemiş açık ya da örtük varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımların birçoğu, yargıçların ve kanunların belirli bağlamlarda bireylere attığı davranışlara dair görüşlerini içermekte ve bu varsayımların çoğu ırk, cinsel kimlik, sınıf gibi unsurlardan etkilenmektedir. Örneğin hukuk çoğu zaman insanı açık niyetlere göre hareket eden, ayırt etme gücü yerinde ve akıllı davranan bir aktör varsaymaktadır. Hukukta da erkekliğin diğer sosyolojik açıklamalarında olduğu gibi, çok çeşitli erkek pratiklerini, hepsi aynı kaidelere tabiymiş gibi düşünerek kategorize etme eğilimi bulunmaktadır. Bu yüzden “makul insan” ölçütü yalnızca tek bir erkeklik türü varmışçasına idealize edip şekillenmektedir. Eğer insanlar hâlâ örtük bir şekilde ön yargılıysa hukukun sözde “makul insan” perspektifini objektif bir şekilde oluşturması gerekmektedir. Makul insan kavramının klişeleştirilmesi, davranışları düzeltmediği gibi bizi basmakalıp düşüncelere mahkûm eder ki bu hukuki açıdan oldukça sorunludur.²³⁴

²³² Detaylı bilgi için bkz. Moria GATENS, *Imaginary Bodies; Ethics, Power and Corporeality*, 1996.

http://scholar.google.com.tr/scholar_url?url=http://www.academia.edu/download/56767398/Moira_Gatens_Imaginary_Bodies_Ethics_Power_andBookFi.pdf&hl=tr&sa=X&scisig=AAGBfm2uUrzHgW6qi15p6vK1hnhzahZnpNQ&nossl=1&oi=scholar,

(Erişim Tarihi: 07.09.2020)

²³³ COLLIER, 2010a, s. 29. Örneğin, erkeklerin güvenli, sabit ve sınırlı vücutları, gebelik, doğurganlık ve üremeye daha yüzeysel ve koşullu bir ilişkiyi göstermektedir.

²³⁴ MCGINLEY, COOPER, 2012, s. 8. “Basmakalıp inançların hukuku nasıl etkileyebileceğinin güçlü bir örneği, “adam olacak çocuk” ifadesinde yer alan fikirdir.

Ancak çoğu zaman bir hâkim ya da kanun koyucu, bir kişinin davranışının makul olup olmadığını sezme yeteneğinden yoksundur; çünkü o bilinçsiz bir şekilde basmakalıp düşünceleri ve ön yargıları bilgiyi işlediği bir ekran olarak kullanmaktadır. İşte bu yüzden erkeklik hukuk teorisi, bazı durumlarda davranışların farklı şekilde yorumlanmasını sağlayarak mahkemeleri adalete zorlamak için kullanılabilir.²³⁵

Erkeklikler ve hukuk alanında yapılan çalışmalar, yalnız teoride kalmamış, aynı zamanda pratiğe de dökülmüştür. Eleştirel erkeklik çalışmalarında eserler, yasaların ve kurumların, dövülmüş, tecavüze uğramış veya cinsel tacize uğramış erkekleri, aile bakıcısı olmak isteyen erkekleri, işyerinden ceza adalet sistemine kadar cinsiyetçi erkeklikleri ve renkli erkeklikleri nasıl marjinalleştirdiğini de incelemiştir.²³⁶

Sonuç olarak pek çok hukuki yorum ve analiz, insanların belirli durumlarda neden ve nasıl davrandıklarına dair dar kavramlara dayandığından, eleştirel erkeklikler çalışmaları, hukuki metinlerin yorumlanma ve uygulanma şeklini değiştirebilecektir. Eleştirel erkeklik çalışmaları hukukun gizli cinsiyetinin ifşası, hukuka egemen olan hegemonik erkeklik ideolojisinin diğer erkeklikleri marjinalleştirmesinin engellenmesi, makul insan ölçütünün daha toplumsal cinsiyete dair ön yargılardan uzak bir şekilde ele alınması, hukuktaki eril öznenin, eril özerkliğin ve erkekliğin somut doğasının araştırılması, erkeklerin erkekliklerinin, bedenlerinin, öznelliklerinin, haklarının, sorumluluklarının ve görevlerinin hukuki söylem içerisinde nasıl inşa edildiğinin

Bu aforizma erkeklik hakkında tüm erkekleri erkek yapan şeyin özünde aynı olduğunu esas almaktadır. Böylece biyolojiyi incelemekte ve erkeklerin saldırgan ve vahşice hareket etmelerinin doğal olduğunu varsaymaktadır. Bu söz, vahşi ve hatta yasadışı davranışları mazur göstermek için kullanılmaktadır.”

²³⁵ MCGINLEY, COOPER, 2012, ss. 9-10.

²³⁶ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, s. 27.

incelenmesi, hukuki alanlarda, söylemlerde ve pratiklerde erkeklik gibi konuları hukukun gündemi haline getirmektedir. Böylece yargı organları erkeklere ve erkekliklere dair ön yargılarından kurtulup veya bu ön yargılarının bilincinde olup kararlarında daha hakkaniyetli olabileceklerdir. Bu değişikliklerin sonucunda da daha adil bir topluma ve toplumsal cinsiyet düzenine bir adım daha yaklaşılabilecektir.

III. ERKEKLİKLER HUKUK TEORİSİNİN TEMEL SORUNLARI

Erkeklikler hukuk teorisinin üç temel sorunu olduğundan bahsetmek mümkündür. İlki, hukuki pratiklerin ve kurumların hegemonik erkeklik ideolojisi etkisinde olmasıdır. İkincisi, hukuki metotların ve muhakemenin eril yapıya sahip olmasıdır. Üçüncüsü ise daha sonradan erkekliklerin daha çok üzerinde durduğu konu olan hukuki söylemlerde erkeğin sosyal inşasıdır.²³⁷

A. Hukuki Pratikler ve Kurumlar

Erkeklikle ilgili sorular, hukuki uygulama ve istihdamın birçok yönüne dayanan toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılıkla ilgili olarak ele alınmıştır. Çünkü hukuk alanına bakıldığı zaman hâkimlerin, savcılarının, avukatların, icra memurlarının, hukuk akademisyenlerinin, uzman yardımcılarının, kolluk kuvvetlerinin büyük bir

²³⁷ COLLIER, 2010a, s. 10.

çoğunluğunun erkek olduğu görülmektedir.²³⁸ Hukukçu erkekler genel anlamda beyaz, heteroseksüel, orta ve üst sınıf ve yetenekli erkeklerle geniş anlamda kültürel olarak ilişkili olan belirli bir erkeklik türünü temsil etmektedir. Bu sosyal grup tarihsel olarak hukuk, hükümet ve ticaret gibi alanların üst kademelerine egemen olmuştur ve egemen olmaya devam etmektedir.²³⁹ Yasama organına yön veren insanların büyük çoğunluğu erkeklerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bugüne kadar toplam seçilmiş 10.781 milletvekilinin yalnızca 494 tanesi kadındır bu da yaklaşık olarak %4,6 ya tekabül etmektedir.²⁴⁰

Hukukçuların ve diğer aktörlerin çeşitli hukuki düzenleme alanlarında erkeklikler hakkında nasıl konuştuğunu araştırmak, sosyal politika ve hukuki uygulama düzeyinde erkeklik sorusunu gündeme getirmektedir. Erkeklerin sosyal politikadaki sorumluluklarını yeniden düşünmek, hukukun erkekliklerle ilgili normatif fikirleri nasıl somutlaştırdığını ve nasıl yeniden ürettiğini de ortaya koymaktadır.²⁴¹

Ayrıca iyi bir hukuki aktör olmak için eril niteliklere sahip olmak gerektiği algısı mevcuttur. Bu yüzden bu mesleklerle iştigal etmek, esasen bu konuda farkındalığı

²³⁸ COLLIER, 2010a, s. 11. Ayrıca 2019 HSK verilerine göre hâkimlerin %45,83'ünü, savcılarinsa %14,37'sini kadınlar oluşturmaktadır. Bkz. "Türkiye Geneli Hâkim ve Savcı Kadro Durumu (2019)", <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/a062014e-6b7b-4ff7-bc47-4ba6a4478b6b.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020)

²³⁹ COLLIER, 2010b, s. 439.

²⁴⁰ "Verilerle TBMM ve Kadın: Meclis Kadın Erkek Eşitliğinde Ne Nektada? Dünden Bugüne TBMM ve Kadın Vekiller", <https://dokuz8haber.net/toplumsalciinsiyet/verilerle-tbmm-ve-kadin-meclis-kadin-erkek-esitliginde-ne-nektada-dunden-bugune-tbmm-ve-kadinlar/>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁴¹ COLLIER, 2010b, s. 451.

olmayan bireyleri cinsiyet fark etmeksizin erilleştirebilmektedir. Hukuk alanında erkeklerin fazla olması ve hukukçu erkeklerin bir şablona sokulması, meslekte başarılı olma kriterlerini de erilleştirmektedir. Başarılı bir avukat, hâkim, savcı olmak için gerekli olan özelliklerin eril özellikler olduğu vurgusu, hemen hemen her toplumda görülmektedir. Metaforlar, benzetmeler ve diğer ifadeler, birikimli olarak hukuki alanda bir erkeklik söylemi oluşturmaktadır.²⁴² Öte yandan erkeklik politikası, bir yönüyle tarihsel olarak spesifik kurumsal uygulamaların, örneğin avukatların ve hukuk akademisyenlerinin nasıl davrandıklarını, meslektaşları, müşterileri ve öğrencileriyle nasıl etkileşime girdiklerini ve bu profesyonellerin çalışma yaşamlarının ev yaşamlarıyla nasıl ilişkili olduğunu tanımayı da içermektedir.²⁴³ Böylece farklı alanlarda inşa edilen erkekliklerin birbirini nasıl etkilediği açık bir şekilde ortaya konulabilecektir.

Erkeklikler hukuk teorisinin feminist hukuk teorisinden beslendiğini ve ikisi arasında katı bir ayırım yapmanın mümkün olmadığı yukarıda belirtilmişti. Nasıl ki feminist alanda erkekliklere dair çalışmalar varsa, erkeklikler alanında da kadınlıklara dair çalışmalar yapılmakta ve sonuç olarak bu çalışmalar toplumsal cinsiyet çalışmaları çatısı altında birleşmektedir. Hukuki pratikler ve kurumlar için yapılan çalışmaların ana temalarıysa şunlardır²⁴⁴: Homososyal ve homofobik kültürlerin kadınlar için marjinalleştirici etkileri²⁴⁵, kadın bedenlerinin cinselleştirilmesi²⁴⁶, hukuk mesleğinin

²⁴² COLLIER, 2010a, ss. 30-31.

²⁴³ COLLIER, 1995, s. 270.

²⁴⁴ COLLIER, 2010a, ss. 12-13.

²⁴⁵ Detaylı bilgi için bkz. Sylvia A. LAW, “Homosexuality and the Social Meaning of Gender”, 1988,

bazı bölümlerinde açıkça görülen kadınların cinsiyet ayrımı konusundaki otorite fikirlerinden ve yetkili konuşma sesine sahip olmaktan başarılı avukat olmak için gerekli görülen ses tonu ve konuşma özelliklerinin kültürel ayrışması²⁴⁷, kadınların erkeklerle belirgin biçimde zıt yönlerde, kadınların ilerleme fırsatlarını etkileyen normatif cinsiyetli ideallerle ilişkisi, tarihsel olarak belirgin bir erkek imgesini ayrıcalıklı kılan kişisel boyutun tanımlanması ve hukuki mesleki erkeklik modeli²⁴⁸,

<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/wlr1988&div=12&id=&page=>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁴⁶ Detaylı bilgi için bkz. Margaret THORNTON, “Authority and Corporeality: The Conundrum for Women in Law”, 1998,

<https://link.springer.com/article/10.1007/BF03359628>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz. Judith E. GRBICH, “The Body in Legal Theory”, 1991,

<http://www.austlii.edu.au/au/journals/UTasLawRw/1992/3.pdf> , (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁴⁸ Detaylı bilgi için bkz. Stephen WHITEHEAD, “Identifying the Professional “Man”ager: Masculinity, Professionalism and the Search for Legitimacy”, *Gender and the Public Sector* içinde (Derleyen: Jim BARRY, Mike DENT, Maggie O'NEILL), 2003,

https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=Vn6BAqAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Gender,+Professionalism+and+Managerial+Change:+An+International+Perspective&ots=fyljMEmHG&sig=FN9tTK-9AqqYX2eW5_k3EPbtARs&redir_esc=y#v=onepage&q=Gender%2C%20Professionalism%20and%20Managerial%20Change%3A%20An%20International%20Perspective&f=false, (Erişim Tarihi: 10.09.2020)

kadınların normatif ideal bir figür olan hukuk adamına karşı sürekli kıyaslanması ve değerlendirilmesi.²⁴⁹

Erkeklikler ve hukuk arasındaki ilişkinin incelenmesi, kanunlar veya tüzükler gibi hukuki metinlerin analizini aşmıştır. Artık, hukuk politikası ve uygulaması düzeyinde de erkeklik sorusu ortaya çıkmış ve avukatların ve diğer hukuki aktörlerin çeşitli yasal düzenleme alanlarında nasıl erkekler hakkında konuştuğunu araştıran bir çalışma grubu bulunmaktadır.²⁵⁰

Çeşitli yasal bağlamlarda, hukuktaki pratikleri belirtmek, bu alanda yapılacak çalışmalarda belirli söylemsel ve politik amaçları destekleyecek şekilde işlev görmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair bazı fikirlerin belirli hukuki pratiklerde hiyerarşik olarak nasıl ifade edildiği görülmektedir. Erkeklikler hukuk teorisi de eleştirel hukuk teorisi gibi kimliklerin, hukukun ve kültürün temelde iktidar ilişkileriyle ilgili olduğunu varsaymaktadır. Hukuk, dağıtım için özellikle güçlü bir mekanizmadır; çünkü daha önce var olan sosyal ilişkileri yeniden üreten insan davranışı hakkındaki varsayımlara dayanmaktadır. Başka bir deyişle, hukuk ve kültür yapıcıdır: kültürel normlar hukuku etkiler ve hukuki normlar da kültürü etkiler. Kimlikler, hukuk ve kültür, her birinin diğerlerini etkilemesi bakımından birlikte oluşturulmaktadır.²⁵¹

²⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz. Victor J. SEIDLER, “Men, Heterosexualities and Emotional Life”

Mapping the Subject: Geographies of Cultural Transformation içinde (Derleyen: Nigel THRIFT, Steve PILE), 1995,

<https://www.taylorfrancis.com/books/e/9780203976012/chapters/10.4324/9780203976012-19>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

²⁵⁰ COLLIER, 2010a, s. 31.

²⁵¹ MCGINLEY, COOPER, 2012, s. 1.

Sonuç olarak, hukuki alanlarda erkeklerin sayıca fazla olması, mesleklere dair başarılı olma kriterlerini de erilleştirdiğini ve bu sebeple hukuk alanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırdığını ortaya koyan erkeklikler hukuk teorisi, hukukta kadınların ve madunlaştırılmış erkekliklerin hukuki pratiklerde ve kurumlarda daha çok yer alması için çabalamakta ve feminist hukuk teorisiyle birlikte hukukta mevcut olan hegemonik erkeklik ideolojisine meydan okumaktadır.²⁵²

B. Hukuki Metotlar ve Hukuki Muhakeme

Bu alanda çalışan hukukçular hukukun yalnızca pratik ve uygulama alanındaki eril yapıya değil, aynı zamanda hukukun eril kültürüne de karşı çıkmaktadırlar. Hukukun makul bireyi genellikle beyaz, orta sınıf, heteroseksüel bir birey olarak ele alınmaktadır. Hukukta kimlerin tahakküm kurduğunun sorgulanmasının yanı sıra, hukuki metotların ve muhakemenin hali hazırda cinsiyetlendirilmiş olup olmadığının sorgulanması da önemli bir noktadır. Liberal hukuk anlayışında önemli yeri olan bireysellik, özgürlük gibi kavramlar eril değerler olarak şekillendirilmiştir. Bu yüzden hukuk erkeklerin gücüyle eş değil, erkeklerin gücünün en saf hali olarak inşa edilmiştir.²⁵³ **MacKinnon**'ın da ifade ettiği gibi devlet feminist anlamda erkektir. Hukuk, kadınları erkeklerin kadınları gördüğü şekilde görmekte ve ele almaktadır.²⁵⁴ Hukukun erilliği, tarafsız bir gözlemcinin bakışını bozmaya yarayan bir şey olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, hukukun iddia edilen tarafsızlığı esasen hukukun eril yapısını

²⁵² COLLIER, 1995, s. 270.

²⁵³ COLLIER, 2010a, s. 15.

²⁵⁴ MACKINNON, 2015, ss. 271-273.

gizlemek için kullanılan bir maske olduğu ifade edilmektedir.²⁵⁵ Cinsiyetçilik ve cinsiyetçi hukuk yanlılığı, kanunların ve hukuk kurumlarının egemenliğinden kaynaklanan belirli eril değerleri somutlaştırma amacıyla bağlantılıdır.²⁵⁶

Eril merkezli, bütünleyici ve baskıcı bilgi oluşumlarıyla ilgili olan hukukun, tarihsel olarak eril bir dünya görüşünün somutlaştırmasıyla, kadınların farklı deneyimlerinin özelliklerini etkilediği görülmüştür. Bu yüzden bireysellik, akıl, özerklik ve özgürlük gibi klasik liberal hukukçuluk ilkeleri, bir şekilde eril değerler olarak yeniden şekillendirilmiştir.²⁵⁷ Bu da biçimsel eşitlik ve toplumsal cinsiyet tarafsızlığının sınırlarına yönelik güçlü bir eleştirinin dile getirilmesine sebep olmuştur.

Sonuç olarak hukuki yöntemde ve hukuki muhakemede var olan saklı cinsiyetin ifşası ve yeniden inşası erkeklikler çalışmaları açısından önem taşımaktadır. Bu yüzden, erkeklikler kuramcılarını feministlerden mülhem hukukun yöntemlerinin ve muhakemesinin toplumsal cinsiyet doğasına meydan okumaktadır.

C. Hukuki Söylemlerde Erkeğin İnşası

Hukukun eril doğası üzerinde ilerleyen çalışmalar, bütün erkeklerin homojen bir grup olarak görülmesini eleştirmiştir. Hukukta da erkekliklerin tek bir şekilde ele alınıp bu görünüme göre bir düzenlemeye tâbi tutulması da eleştiriler arasında kendine yer bulmuştur. Daha da önemlisi bu çalışmalarda, feminist çalışmalar içinde ortadan

²⁵⁵ COLLIER, 2010a, s. 15.

²⁵⁶ COLLIER, 2010b, ss. 439-440.

²⁵⁷ Carol SMART, *The Ties That Bind: Law, Marriage And The Reproduction Of Patriarchal Relations*, Routledge, Londra 1984, ss. 3-15.

kaldırılan çeşitli kurumsal ve kültürel bağlamlarda (hukuk dâhil, ancak bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla) erkek ve erkeklikten söz eden söylemlerin çoğulluğuyla ilgili sorular sorulmaya başlanmıştır. Bu hususta yapılan en önemli tespit, bütün erkeklerin hukuk tarafından eşit şekilde korunmuyor oluşunun ortaya konulmasıdır. Her ne kadar bütün erkeklerin hegemonik erkeklik ideolojisinden fayda sağladığı ileri sürülse de madunlaştırılmış ve ezilen erkeklikler hukuk karşısında oldukça güç durumdadırlar.²⁵⁸

Erkeklikler hukuk teorisi, hermenötik ve retorikle erkeklik söylemlerini bir araya getirerek kurumsal ve kültürel alanlarda erkekliğin çoğulluğundan bahsetmekte ve hukuki söylemde erkeğin doğasını sorgulamaktadır. Yukarıda bahsedilen yaklaşımların özcülüğüne²⁵⁹ ve indirgemeciliğine meydan okuyan ve o dönemde erkekliğin sosyolojik çalışmalarında devam eden kategorik düşüncenin reddi erkeklikler çalışmalarıyla hız kazanmıştır. 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında feminist hukuk teorisyenleri ve erkeklikler kuramcılarını, erkekliğe oldukça farklı bir şekilde bakmaya çalışmıştır. Bu, hem o zamandaki feminist hukuk düşüncesinde giderek artan bir şekilde etkili olan söylem teorisinden hem 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında eleştirel hukuk bilimini ilgilendiren retorik, yorumlama ve etkileşimlere hem de erkeklikler çalışmasının yaygınlaşmasına dayanmaktadır.²⁶⁰ Benzer şekilde, hukuki çalışmalarda,

²⁵⁸ COLLIER, 2010b, s. 441.

²⁵⁹ “Bilgi faaliyetlerinin gerçek amacının nesnelerin doğalarının veya özlerinin bilinmesi olduğunu kabul eden yaklaşımdır. Realiteyi belirli özlere indirgeyerek açıklama temeline dayalı felsefi görüştür.” Bkz. “Özcülük”, <http://omer-demir.net/sosyalbilimlersozlugu/ozculuk/>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁶⁰ CONNELL, 2013, ss. 167-183.

anti-özcülük²⁶¹ ve kesişimsellik²⁶² ilgili kaygılardan hareketle feminist çalışma, erkek gruplarının kültürel, sembolik veya ekonomik sermayeye eşit derecede erişememesine odaklanmaya başlamıştır. Öte yandan eşit derecede erişemese de erkeklerin farklı şekillerde hala ataerkil sosyal düzenden fayda sağladığını dolayısıyla hukukun eril yapısından da yarar gördüğünü savunan görüşler de mevcuttur.²⁶³

1. Hegemonik Erkeklik ve Hukuk

Feminist hukuk kuramcıları, toplumsal cinsiyet, cinsellik, güç ve iktidar ilişkilerini anlayabilmek ve inceleyebilmek için hegemonik erkeklik perspektifini

²⁶¹ “Gerçekliği açıklarken veya anlam oluştururken, belirli özlere başvurma yaklaşımına karşı çıkan felsefi görüş.”, Bkz. “Anti-özcülük”, <http://omer-demir.net/sosyalbilimlersozlugu/antiozculuk/> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁶² “Kimberle Crenshaw’ın 1989 yılında ortaya attığı bu kavram, grupların homojenleştirici etkilerine yönelik bir eleştiri olarak feminist tartışmalarda kendine yer buldu. Crenshaw’a göre, siyah kadınların deneyimleri beyaz kadınların deneyimlerinden farklıdır ve onların durumu aynı argümanlarla anlaşılamaz. Onlar; hem kadın, hem de siyah olmalarından dolayı beyaz kadınlardan farklı; onlarla bazen çelişen, bazen de örtüşen eşitsizlik mekanizmalarına sahiptirler. Kesişimsellik kavramı da bu durumu ifade eder.” Bkz. “Kesişimsellik ve Feminizm”,

<https://www.sivilsayfalar.org/2017/05/30/kesisimsellik-ve-feminizm/>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020) Ayrıca Uygur & Özdemir kesişimsellik kavramı için “kapsayıcı feminizm” ifadesini de kullanmaktadırlar. Bkz. UYGUR, ÖZDEMİR, 2019, s. 10.

Ayrıca bkz. Angela P. HARRIS, “Race and Essentialism in Feminist Legal Theory”, 1990, <https://www.jstor.org/stable/pdf/1228886.pdf?seq=1>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁶³ COLLIER, 2010b, s. 441.

kullanmaya başlamışlardır. Farklı hukuk analizlerinde, tüm erkeklerin çıkarları erkeklerin yaşam çeşitliliğinin ve heterojenliğinin tanınmasıyla bağlanırken, farklı bir hegemonik eril formun nasıl birbirine bağlandığına dair çok sayıda referans bulunmaktadır. Öte yandan, hegemonik erkeklik kavramının hukukla ilişkili güçlü yönlerini tanımak önemlidir; çünkü hegemonik erkeklik, hukuk sisteminin işleyişiyle karmaşık yollarla örtülmüştür.²⁶⁴ Hegemonik erkekliklerle alakalı hukuki ve kültürel normların, erkeklerin doğal yapısıyla ilişkilendirilmesinden yukarıda bahsedilmiştir.

Feminist bir perspektif, hukukun aslında hukuk kılığına giren erkekler olduğunu belirtmektedir. Hukuk geçmişten günümüze erkekler tarafından kontrol edilen ve onların endişelerini yansıtan teoriler ve kurumlar öncülüğünde gelişmiştir. Hukukta var olan bu eril egemen anlayış, kötü niyetli bir şekilde kadınları dışlamaktadır. Bu yüzden, hukukun yapı-sökümünün merkezinde olması gerekenin, hukukun ve hukuk eğitiminin erilliği olması gerektiğini savunmaktadır.²⁶⁵ Hukukun ve erkekliğin yapı sökümü, her birinin iktidar iddiasının nasıl paylaştırıldığıyla ilişkili olabilir; hukukun yönteminin bir parçası olmayan diskalifiye etme gücü, erkeklerin ve hegemonik erkekliğin, erkekliğin kendisine meydan okuyabilecek olanları dışlama gücüyle bağlıdır. Yani, cinsel farklılığın doğallaşması, erkeklerin politik ve baskın rolünün yaptırım ve erkeklikçiliğin bileşenleri olarak görülebilecek hegemonik heteroseksüelliğin kurumsal olarak uygulanmasıdır. Başka bir deyişle hukuk, bu öznelliklerin merkezinde eril zihniyetin olduğu bir kültür içinde inşa edilmesinde önemli bir role sahiptir.²⁶⁶

Hukukta özellikle hegemonik erkeklikle ilgili problemler belirgin olarak görülmektedir. Erkeklikler hukuk teorisinde hukukun hegemonik erkekliğin

²⁶⁴ COLLIER, 2010b, ss. 456-458.

²⁶⁵ COLLIER, 1995, s. 35.

²⁶⁶ COLLIER, 1995, s. 41.

çoğaltılmasında veya somutlaştırılmasında kullanılan bir araç olması sıkça tekrar eden bir tema olmuştur. Bu, **Connell**'in çalışmasında geliştirilen inşa edilen toplumsal cinsiyet gücü modeliyle yakından ilişkili bir fikirdir. Hegemonik erkeklik, yasalardan çıkarılacak, yapısızlaştırılacak ve tekrar ortaya çıkarılacak bir şey olarak meydana gelmiştir.²⁶⁷

Bununla birlikte, **Carol Smart**'ın dikkatle vurguladığı hukuki düzenlemelerle erkek kontrolü arasında bir ayrım olup olmayacağının sorgulanması önemlidir. Smart, sosyal bilimler arasında giderek daha fazla yaygınlaşan hukuk ve güç arasındaki ilişkiyi geniş bir anlayışla analiz ederek bazı açılardan hukuk ve yönetimle ilgili çalışmaları yapılandırmıştır.²⁶⁸ **Smart**'ın fikirlerine ışık tutması açısından şu hususlar önem arz etmektedir: “Hukuk, erkeklerin rasyonel olmalarından dolayı rasyonel değildir. Hukuk, erkekler kadar rasyonel olarak oluşturulmuştur. Bu yüzden erkeklik söyleminin öznesi olan erkekler kendilerini rasyonel olarak görmektedirler ve dolayısıyla hukukta bir kariyere uygun olduklarını düşünürler.”²⁶⁹ Örneğin, savcılıkla erkekliğin daha çok özdeşleştirilmesi, kadın hâkim-savcı adaylarını hâkim olma isteğine, erkekleriye savcı olma isteğine yönlendirmektedir.

Hegemonik erkeklik kendisini sadece hukuk alanında değil, kültürel alanda da göstermektedir ve hukukla kültür arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır. Hatta kimi düşünürler tarafından hukuk, kültürel tepkinin bir parçası olarak görülmektedir. Oysa kavram sadece toplumsal ve nesnel değildir. Aynı zamanda bilinçdışı, ruhsal ve özneliği de içermektedir; çünkü ataerkil ilişkilerin yeniden üretilmesi de bir noktada

²⁶⁷ COLLIER, 2006, s. 244.

²⁶⁸ COLLIER, 2010b, s. 442.

²⁶⁹ Carol SMART, *Feminism and the Power of Law*, Routledge, Londra 1989, s. 87.

birey düzeyindedir. Bu sebeple kültür hem bireyleri hem toplumu etkilemekte, böylece bireysel ve toplumsal düzeyde hegemonik erkekliğin inşasına katkıda bulunmaktadır.²⁷⁰

Connell erkeklerin gücünün her zaman tartışmalı doğasından ve sürekli mevcut direniş ve çekişme olasılığından dolayı, mevcut toplumsal cinsiyet politikasının ve bunun doğal bir sonucu olarak toplumsal cinsiyet ve hukuk ilişkisinin de meydana geldiğini savunmaktadır. Bir başka deyişle, hegemonik erkekliğin hiçbir zaman nihayetinde kapatılmaması, sabitlenmemesi veya çözülmemesi, hegemonik erkeklik tezinin önemli bir özelliğidir.²⁷¹

Tartışılan bazı hukuk analizlerinde, hukukun **Connell**'in şemasında, tüm erkeklerin çıkarlarıyla birbirine bağlanan ayırt edici bir hegemonik eril formun nasıl yeniden ayrıcalık olabileceğine dair sayısız referans bulunmaktadır. Bu çalışmanın çoğunda, hukuk yapmak ve erkeklik yapmak kavramları arasında bir ilişki kurulmaktadır. Benzer şekilde, erkeklerin suç işleyerek erkekliği başarıyor (veya erkekliğini kanıtlıyor) olarak görülmesi, özellikle kriminoloji için verimli bir çalışma alanı oluşturmaktadır.²⁷²

²⁷⁰ Raewyn W. CONNELL, "On Hegemonic Masculinity and Violence: Response to Jefferson and Hall.", 2002, ss. 90-92.

<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/136248060200600104?journalCode=tcr>, (Erişim Tarihi: 11.09.2020)

²⁷¹ COLLIER, 1995, s. 42.

²⁷² Detaylı bilgi için bkz. James W. MESSERSCHMIDT, *Masculinities and Crime: Critique, and Reconceptualization of Theory*, 1993,

<https://books.google.com.tr/books?id=xo0gTQg5oi8C&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

Öte yandan **Collier**, kitabında şu soruyu dile getirmektedir: “*Hegemonik erkeklik, erkeklerin hukukla olan çeşitli ilişkilerinin karmaşıklığını açıklamada ne kadar yeterli olmuştur?*”²⁷³. Ardından kısaca ilk etapta tutarlı bir erkeklik söylemi olan hukuk ve cinsiyet üzerine böylesine farklı bir çalışma organında meşru bir şekilde konuşmak için, belirli bir kullanım kümesinin yapısal olarak kendi metotları, nesneleri ve uygulamaları açıkça tanımlanmış bir kurumda bulunduğunu gösterilmesinin gerektiğini söylemektedir. Bununla birlikte, hukukta hegemonik erkeklik söylemlerine yapılan atıfların esasen tekrarlanan söylemler olduğunu belirtmekte ve hukukla hegemonik erkeklik ideolojisi hakkında konuşurken hukuk teorisyenlerinin aynı şey hakkında konuşup konuşmadıklarının pek anlaşılır olmadığını vurgulamaktadır.²⁷⁴

Erkekliklerin iktidarla merkezi olarak ilişkili olduğunu kabul edilerek, bu bağlamdaki süreçler, hukuk adamının herhangi bir tekil modelinin uygulanmasından daha karmaşık ve tartışmalı görünmektedir. Daha önce feminist ve pro-feminist hukuk çalışmalarına damgasını vuran erkekliğin kavramsallaştırılmasının, günümüz hukuk politikasının farklı alanlarındaki erkekliklerle ilgili fikirler ışığında yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Yapılan okumaların her biri bize hukukun erkek cinsiyeti kavramlarını nasıl inşa ettiği, gördüğü veya başka türlü nasıl ürettiği hakkında bir şeyler söylemektedir. Ancak bu konuyu ele alırken, çalışmanın kavramsal temellerine ve özellikle de bireylerin gerçek yaşamlarıyla nasıl ilişkilendirilebileceği veya bağlantı kurabileceğine daha yakından bakmak gerekmektedir. Burada, erkeklerin ne yaptığı sorusu önem taşımaktadır; çünkü hukuki çalışmalarda erkekliklerle olan bazı etkileşimler birtakım şüpheli varsayımlara dayanmaktadır.²⁷⁵

²⁷³ COLLIER, 2010a, s. 37.

²⁷⁴ COLLIER, 2010a, ss. 47-49.

²⁷⁵ COLLIER, 2010b, ss. 452–453.

Öte yandan hukuk ve toplumsal cinsiyet konusundaki öğretilerde, hukukun veya hukuki söylemin, ayırt edici erkekliklerin oluşturulması ya da inşa edilmesiyle bağlantılı olduğu ve hukukun "hayatlarımızı şekillendirdiği" ya da cinsiyetlendirilmiş bir özneleştirmenin meydana geldiği şeklinde genel ifadeler bulunmaktadır. Bu tür genel ifadelerin ötesinde bu oluşun gerçekleştiği süreci kavramak pek kolay olmamaktadır.²⁷⁶

IV. ERKEKLİKLER HUKUK TEORİSİNİN ALANLARI

Hukukta erkeklik ve erkeklikler her yerdedir. Sadece aile hukuku ve ceza hukuku alanlarında değil, aynı zamanda borçlar, idare ve ticaret hukukunda da erkeklikler mevcuttur. Ancak bu konuda akademide yeterli bir bilinç oluşmadığı için görülmemektedir. **Collier**, erkekliklerin şirketler hukukunda aile hukukundan daha az belirgin olmadığını söylemektedir.²⁷⁷

Ancak, erkeklik çalışmalarının hukukla olan ilişkisi çok yenidir. Bu ilişki incelendiğinde erkeklik çalışmalarının, öncelikle aile hukuku, hukuk eğitimi, ceza hukuku ve kriminolojiyle etkileşim içinde olduğunu ve bu alanlarda yapılan çalışmaların, diğer hukuk alanlarına nazaran yapılan çalışmalardan fazla olduğu görülmektedir.²⁷⁸

Erkeklik, aşağıdaki gibi çeşitli konularla ilgili olarak hukuk ve hukuk sistemiyle ilişkilerde kullanılmıştır²⁷⁹; ulus-devlet ve hukukun oluşumu²⁸⁰, erkek cinselliği ve

²⁷⁶ COLLIER, 2010b, s. 458.

²⁷⁷ COLLIER, 1995, s. 33.

²⁷⁸ COLLIER, 2010a, s. 7.

²⁷⁹ COLLIER, 2010a, ss. 25–27.

evlilik hukuku çalışmaları²⁸¹, polislik kültürlerinin dinamikleri ve hem hukuk mesleği hem de ceza adaleti sistemleri içinde cinsiyet ayrımcılığına meydan okumaya yönelik stratejilerin geliştirilmesi²⁸², çocuk suçları, kentsel bozukluğun dinamikleri ve çoklu yoksunluk, hukuk ve ailenin dağılması arasındaki ilişki²⁸³, hukuk eğitimi, hukuk akademisyenleri ve cinsiyete bağlı bir kurum olarak hukuk fakültelerinin yanı sıra daha yakın bir zamanda yükseköğretimin değişen doğası, çok sayıda erkek, aile ve ebeveynlik üzerinden gençlik, okul eğitimi ve erkek çocukların eğitimsel yetersizliği

²⁸⁰ A. Mark LIDDLE, “State, Masculinity and Law: Some Comments on English Gender and English State Formation”, 1996, <https://academic.oup.com/bjc/article-abstract/36/3/361/639278>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁸¹ Leslie J. MORAN, “A Study of the History of Male Sexuality in Law: Non-Consummation”, 1990, <https://link.springer.com/article/10.1007%2FBF02439611>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁸² Nigel FIELDING, “Cop Cantine Culture”, *Just Boys Doing Business* içinde (Derleyen: Tim NEWBURN, Elizabeth Anne STANKO), 1994, https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=7CCBIXcu1nUC&oi=fnd&pg=PA46&dq=N.+Fielding,+%E2%80%98Cop+Canteen+Culture%E2%80%99&ots=TGISzVa7dQ&sig=SGoT35O-FCSLlyps3zwCkAwSmg8&redir_esc=y#v=onepage&q=N.%20Fielding%2C%20%E2%80%98Cop%20Canteen%20Culture%E2%80%99&f=false, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁸³ Ian TAYLOR, “The Political Economy of Crime”, *The Oxford Handbook of Criminology* içinde (Derleyen: Mike MAGUIRE, Rod MORGAN, Robert REINER), OUP, Oxford 1994.

üzerine araştırmalar²⁸⁴, suçlu ya da mağdur olan erkeklerin suç deneyimleri üzerine yapılan araştırmalar²⁸⁵, çocuğun korunması²⁸⁶, sınıf, ırk, etnik köken ve hukukun bağlantıları²⁸⁷, küreselleşme, uluslararası hukuk, savaş ve barış çalışmaları²⁸⁸, erkeğin başkalarına karşı rastgele şiddeti²⁸⁹, çevre suçları²⁹⁰, uyuşturucu kullanımı²⁹¹, sağlık

²⁸⁴ Debbie EPSTEIN, Janette ELWOOD, Valerie HEY and Janet MAW, *Failing Boys: Issues in Gender and Achievement*, 1999,

https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=VTIAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Failing+Boys:+Issues+in+Gender+and+Achievement,&ots=Ygtm4M4r4B&sig=3S-8hfVhUSoSkJ5WrZkgzp4R-uk&redir_esc=y#v=onepage&q=Failing%20Boys%3A%20Issues%20in%20Gender%20and%20Achievement%2C&f=false, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁸⁵ Jo GOODEY, “Boys Don’t Cry: Masculinities, Fear of Crime and Fearlessness”, 1997, <https://www.jstor.org/stable/23637949?seq=1> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁸⁶ Jonathan SCOURFIELD, *Gender and Child Protection*, Palgrave Macmillan, Londra 2003.

²⁸⁷ Patricia J. WILLIAMS, “Meditations on Masculinity”, 1996, <https://www.jstor.org/stable/3300544?seq=1>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁸⁸ Raewyn W. CONNELL, “Globalization, Imperialism and Masculinities”, *Handbook of Studies on Men and Masculinities* içinde (Derleyen: Micheal S. KIMMEL, Jeff HEARN, Raewyn W. CONNELL), Sage Publishing, Kaliforniya 2005, <http://sk.sagepub.com/reference/handbook-of-studies-on-men-and-masculinities/n5.xml> (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

²⁸⁹ Stephen JONES, *Understanding Violent Crime*, Open University Press, Buckingham 2000.

yasası ve üreme²⁹², hukuk ve sansür²⁹³, eşcinsellikle ilgili yasal düzenleme ve tarihsel sansür²⁹⁴, hukukun heteroseksüelliği²⁹⁵, cinsel taciz ve pedofilinin hukuki inşası²⁹⁶,

²⁹⁰ Nic GROOMBRIDGE, “Masculinities and Crimes Against the Environment”, 1998, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1362480698002002006>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁹¹ Mike COLLINSON, “In Search of the High Life: Drugs, Crime, Masculinities and Consumption”, 1996, <https://academic.oup.com/bjc/article-abstract/36/3/428/639295?redirectedFrom=PDF> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁹² Sally SHELDON, “ReConceiving Masculinity: Imagining Men’s Reproductive Bodies in Law”, 1999, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-6478.00119> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁹³ Marjorie HEINS, “Masculinity, Sexism and Censorship Law”, *Constructing Masculinity* içinde (Derleyen: Maurice BERGER, Brian WALLIS, Simon WATSON, Carrie Mae WEEMS) Routledge, Londra 1995. <https://www.routledge.com/Constructing-Masculinity/Berger-Wallis-Watson/p/book/9780415910538> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁹⁴ Leslie J. MORAN, *The Homosexual(ity) of Law*, Routledge, Londra 1996. <https://www.routledge.com/The-Homosexuality-of-law/Moran/p/book/9780415079532> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁹⁵ Richard COLLIER, “Straight Families, Queer Lives” *Sexuality in Legal Arena* içinde (Derleyen: Didi HERMAN, Carl F. STYCHIN), Athlone Press, Londra 2000.

²⁹⁶ Richard COLLIER, “The Paedophile, the Dangerous Individual and the Criminal Law: Reconfigurations of the Public/Private Divide” , *Personal Autonomy, the Private Sphere and the Criminal Law: A Comparative Study* içinde (Derleyen: Christine Harriet BRANTS, Peter ALLDRIDGE), Hart, Oxford 2001.

hukukun üstünlüğü²⁹⁷, erkeklerle yasal feminizm arasındaki politik ilişki²⁹⁸, erkeklerin kadınlara, çocuklara ve diğer erkeklere yönelik şiddeti.²⁹⁹

Bu başlık altında sayılan alanlardan gerek ilk çalışmaların yapıldığı alanlar olduğu için gerek bu alanlarda yapılan çalışmaların sayısının diğerlerine nazaran daha fazla olduğu için aile hukuku, kriminoloji ve hukuk eğitime detaylıca yer verilecektir.

A. Aile Hukuku

Eleştirel erkeklikler hukuk çalışmalarının bir yönü de kadınların, erkeklerin ve çocukların uygulamalarını ve bu bireyler arasındaki karmaşık günlük deneyimlerini açıklamak ve bu deneyimlerin hukukta nasıl görüldüğünü ortaya çıkarmaktır.³⁰⁰

²⁹⁷ Keith THOMAS, “The Rule of Law” and Other Legal Fictions”, *Constructing Masculinity* içinde, (Derleyen: Maurice BERGER, Brian WALLIS, Simon WATSON) Routledge, Londra 1995, <https://www.routledge.com/Constructing-Masculinity/Berger-Wallis-Watson/p/book/9780415910538>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁹⁸ Nancy LEVIT, “Feminism for Men: Legal Ideology and the Construction of Maleness”, 1996, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1297365#:~:text=Various%20legal%20doctrines%20send%20distinct,gender%20roles%20diminish%20in%20importance, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

²⁹⁹ Jeff HEARN, *The Violences of Men*, Sage Publishing, Londra 1998.

³⁰⁰ COLLIER, 2010b, s. 453.

Erkeklikler, ailelere ilişkin hukuk ve hukuki düzenlemenin yönleriyle ilgili kurum ve uygulamaların çalışmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır.³⁰¹

Feministler anne bakımı ve ücret işleriyle ilişkisinin, evlilik dışı ve boşanmış ailelerde ebeveyn sorumluluklarının ve ailelerde sorumluluk duygusunun yapılandırılması gibi konuların aile hukukunda tanınması gerektiğini savunmaktadırlar. Aile hukukunda feminist çabalar, hukuku çoğu ailenin gerçeklerini yansıtmakta başarısız olan soyut bir eşitlik nosyonundan ziyade, esasen toplumu bakım ve bunun sonuçlarına duyarlı hale getirmeye odaklanmıştır. Eleştirel erkeklik çalışmaları da bu sorunları çözmek için stratejiler üretmektedir. Eleştirel erkeklik çalışmaları perspektifinden yapılacak okumalar, hukukun aile hukuku bağlamında erkekler ve toplumsal cinsiyet hakkında belirli fikirleri nasıl oluşturduğu, gördüğü veya ürettiği hakkında zengin bir bilgi sağlayabilir.³⁰² Ancak aile hukukunda erkeklikle uğraşmak hukuki metinlerin analizleriyle sınırlanamaz. Çünkü erkeklikler yapısı gereği çok boyutludur. Özellikle erkeklik ve babalık krizi kavramına ilişkin geniş siyasi ve kültürel tartışmalar, hukuk ve aileye dair politika ve uygulamalarla ilgili birçok konunun eleştirilip yeniden konuşulmasına sebep olmuştur.³⁰³

Erkekler, hukuk ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin etrafındaki bu tartışmalar, hukuk reformuyla ilgili çeşitli tartışmalarda güçlü bir konuma sahiptir ve erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerin değişmesiyle ilgili toplumsal gerginliklere çözüm olabilecek bir anahtar görevi görmektedir.³⁰⁴ Erkekliklerin aile hukukunda yapılan analizler üzerindeki en önemli etki şüphesiz feminizme aittir.³⁰⁵

³⁰¹ COLLIER, 2006, s. 237.

³⁰² COLLIER, 2006, ss. 243-245.

³⁰³ CONNELL, 1987, ss. 183-186.

³⁰⁴ COLLIER, 2010a, s. 3.

Hukuk ve erkekler, ebeveynlikte hak ve sorumluluklar ve erkeklere ilişkin hukuk politikaları hakkında yapılan çalışmalar da kadınlar, erkekler ve erkek çocuklar için hukuki eşitliğin ve toplumsal cinsiyet adaletini önceleyen metinlerin kanunlara dâhil edilmesinin sonuçları hakkında önemli bulgular ortaya çıkarmıştır.³⁰⁶ Yukarıda bahsettiğimiz özerkliğin somut doğası aile hayatına dair düzenlemeleri de etkilemiştir. Bu fikirden hareketle, meşru evlilikte neyin yaratıldığını ve neyin yaratılmadığını belirleyen kadın ve erkeklerin erkek cinsel aktivite kavramlarıyla kadın pasifliği arasında doğal bir cinsel “uyum” olduğu fikri etrafında varsayımlar inşa edilmiştir.³⁰⁷

Öte yandan, aile hukukunda erkek ve erkeklik, birçok bakımdan, belirgin bir şekilde somutlaşmıştır. Örneğin evlilik ve boşanma hakkındaki kanunlarla ve kararlara bakıldığında penisin sıkça ortaya çıktığı görülmekteyken, rasyonel düşünceye ve kontrole tabi olan vajina, aksine, bir yokluk olarak sunulmaktadır.³⁰⁸ Sonuç olarak kadın ve kadına dair ifadeler bilerek hukuktan soyutlanmakta, böylece hukukun eril yapısı aile hukukunda daha da güçlenmekte iken, erkeklikse tek tipleştirilmekte ve cinsel organlara indirgenmektedir.

Erkeklikler, aile hukukunun heteroseksüel yapısını da sorgulamaktadır. Aile hayatının heteronormatif tanımı, geçmişten günümüze bir dizi cinselleştirilmiş basmakalıp inançlarla doldurulmuştur.³⁰⁹ Aileye ilişkin olarak hukukta imtiyazlı bir heteroseksüellik biçimiyle aile otoritesi ve erkeklerin ücretli istihdamı (eve ekmek getirme rolü) arasında hukuki söylemde açık bir ilişki bulunmaktadır.

³⁰⁵ COLLIER, 2006, s. 236.

³⁰⁶ COLLIER, 2010a, s. 27.

³⁰⁷ COLLIER, 2010a, s. 30.

³⁰⁸ COLLIER, 2006, s. 241.

³⁰⁹ COLLIER, 2006, s. 237.

Cinsiyetlendirilmiş konunun ekonomik yapılandırması (örneğin, kişisel mali yönetimin düzenlenmesi yoluyla), hukukta da özellikle ekonomik bir kaynak olarak erkekliği oluşturmaktadır.³¹⁰

Eleştirel erkeklik çalışmaları, aile hukukunun gizli cinsiyeti hakkında bir anlayış geliştirmenin bir parçası olarak hukukta hegemonik erkekliğin varlığını ortaya çıkarmaya ya da bozmaya çalışmıştır. Esasen, aile hukukunun iddia edilen tarafsızlığının kendisi, sadece mahkeme kararlarının erilliği için bir maske gibi görünmektedir. Öte yandan kararların erilliği, erkeklere de zarar verecek ve bu sözde tarafsızlık yargıyı hakkaniyetten uzaklaştıracaktır.³¹¹

Sonuç olarak, ister boşanma hukuku ve uygulaması, ister evlilik, ebeveynlik veya erkeklerin istihdamla ilişkisiyle ilgili olsun, aile hukukunda erkeklik kavramının çeşitli şekillerde uygulandığını görmek mümkün olup, aile hukukunda hakkaniyetin sağlanabilmesi için erkeklik çalışmalarından faydalanılması mecburidir.³¹²

B. Erkeklikler ve Kriminoloji

İkinci dalga feminizmin yükselişiyle birlikte kriminolojideki eril yapı ifşa edilmiş ve eril yapıya meydan okumuştur. Feminizmin bir sonucu olarak suçu daha geniş bir şekilde anlamak için cinsiyetin önemi ve erkeklik ve suç üzerine eleştirel bir çalışma yapılmaya başlanmıştır

³¹⁰ COLLIER, 1995, s. 253.

³¹¹ COLLIER, 2006, ss. 235-238.

³¹² COLLIER, 2006, s. 243.

Suçta cinsiyet farklılıklarına odaklanmak, erkekler ve kadınlar arasındaki suçta var olan benzer cinsiyet özelliklerini görmezden gelmektedir. Ayrıca, kadınların ve kız çocuklarının yanı sıra, erkeklerin ve oğlan çocuklarının arasındaki farklılıklar da yok sayılmaktadır. Bu sebeple, bu anlayış suçu cinsiyete indirgeyerek özcü bir kriminoloji inşa etmektedir. Yapay bir kutuplaşma yaratarak cinsiyet yapılarını çarpıtmakta ve bütün erkeklikleri ve kadınlıkları her biri için tek bir normatif standart duruma indirgemektedir: “erkek cinsiyet rolü” ve “kadın cinsiyet rolü”

Yalnızca kültürler arası farklılıklar değil, aynı zamanda her bir toplumda erkekler ve kadınlar tarafından yapılan eril ve dişil uygulamalar, sınıf, ırk, yaş, cinsellik ve belirli sosyal durum temelinde inşa edilmektedir. Erkekliklerin ve kadınlıkların inşasındaki bu farklılıklar, farklı suç türlerini anlamak için oldukça önem arz etmektedir. Buna ek olarak, var olan anlayışlar erkekliği yalnızca erkekler tarafından, kadınlığıysa kadınlar tarafından incelememizi, böylece insanların erkekliklerini ve kadınlıklarını görmezden gelmemizi gerektirmektedir. Kısacası, erkeklikler, erkekliği ve suçu, suç sosyologlarının belirli zamanlarda belirli ortamlarda erkekliğin nasıl ve ne açıdan oluşturulduğunu ve bu yapının erkekler tarafından yapılan suçla nasıl ilişkili olduğunu keşfetmelerini sağlayan yeni yollarla kavramsallaştırmamıza izin vermektedir.³¹³

Erkeklikler ve hukuk analizinin kriminolojideki bir örneği de çocuk adalet sistemidir. Çocuk adalet sistemi, yetişkin ceza adalet sistemi gibi, nadiren bir toplumsal cinsiyet sistemi olarak analiz edilmiştir. Yine de, çocuk adalet sisteminin daha doğru bir şekilde “erkekler” adalet sistemi (ya da analize bağlı olarak erkeklerin adaletsizlik

³¹³ James W. MESSERSCHMIDT, “Masculinities, Crime and”, 2007,

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781405165518.wbeosm039>, (Erişim

Tarihi: 12.09.2020)

sistemi) olarak adlandırılabileceği açıktır. Sistemdeki gençlerin çoğu erkektir. Erkekler, tüm tutuklamaların ve mahkûmiyetlerin yaklaşık dörtte üçünü ve daha da yüksek oranlarda konut yerleştirme oranını oluşturmaktadır. Bu yerleşimlerde, kızlardan iki kat daha uzun süre kalırlar. Erkeklik analizi, erkeklerin neden daha fazla çocuk suçu işlediğini ve sistemde nasıl işlendiklerini anlamak için kritik öneme sahiptir. Sistemin amaçlarının ve özellikle sistemin sonuçlarının değerlendirilmesinde de önemlidir. Adli süreçte erkek ve kız çocuklarının davranışlarını farklı değerlendirilmekte, farklı şekilde suçlanmakta ve mahkûm edilmektedir. Bu farklı değerlendirmelerle inşa edilen erkeklik algısı da erkeklerin suça olan eğilimini arttırmaktadır.³¹⁴

C. Erkeklikler ve Hukuk Eğitimi

Hukuk akademisinde erkeklikler ve hukukun bir şekilde uyumsuz ve alakasız konular olduğuna dair yaygın bir inancın var olduğu yukarıda belirtilmişti. Erkeklikler ve hukuk arasındaki bir ilişkiyi kabul etmeye direnmek, bir isteksizlikten ya da aradaki bağı anlama konusundaki yetersizlikten kaynaklanmamaktadır. Bu kısmen, hukuk akademisindeki teoriye genel bir direnişin ve doktriner³¹⁵ pozitivistin birçok hukuk fakültesinde uygulanmaya devam ettiği ekolün bir sonucudur. Ayrıca, hegemonik erkeklikle mücadelenin, akademisyenin “kamu personeli” hakkında zor sorular ortaya çıkardığı gerçeğiyle de ilgilidir. Bununla beraber en önemlisi, hukukun, bilimsel

³¹⁴ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, s. 31.

³¹⁵ Doktrinlerle ilişkili olan. Bkz. “Doctrinal”,

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/doctrinal?q=doctrinal>,

(Erişim Tarihi: 21.11.2020)

statüsüne meydan okuyabilecek söylemlerin meşruiyetini reddederek nasıl güç iddia ettiğiyle ilgilidir.³¹⁶

Toplumsal cinsiyet meselelerinin, kadın ve erkek için hukukun üzerinde çalışıldığı ve öğretildiği normatif ve tek taraflı bir epistemolojinin oluşumunda dışlanması, hukukun ve erkekliğin nasıl olabileceğine dair bir anlayış oluşturmaya zorlaştırmaktadır. Ancak erkeklikler görülememektedir ya da erkeklikler teorileştirilememektedir. Çünkü arananın gizli olmasının yanı sıra hukukçular bu sorunu ciddiye almamaktadır. Erkeklikler hemen hemen her yerdedir, bu yüzden bir hukuk akademisyeni ya da hukuk uygulayıcısı bunun farkında olmalıdır. Bu nedenle, erkekliğin, hukuki bir çalışmanın geçerli bir hedefi olarak konumlandırılması için ilk önce hukuk akademisindeki toplumsal cinsiyet ve hukuk ilişkisini meşrulaştırmak için işlev gören pratiklere meydan okumak gerekmektedir. Bu meydan okuma da öncelikle doktrinalizmi³¹⁷, hukukun gücüyle meşgul olmak için bir metodoloji olarak reddetmek anlamına gelmektedir. Ancak erkeklik bir soyutlama değilse, yalnızca teoride kalmıyor uygulamalarda da kendisini gösteriyorsa, hukuki yöntemin kendisinin ve bu kurumların erilliğini ele almak gerekmektedir.^{318_319}

³¹⁶ COLLIER, 1995, ss. 29–30.

³¹⁷ Doktrinin belirli bir amaç için kötüye kullanılması veya katı bir şekilde uyulması, Bkz. “Doctrinalism”, <https://tr.ijsc-online.org/doctrine-doctrinalism>, (Erişim Tarihi: 18.11.2020)

³¹⁸ COLLIER, 1995, ss. 32 –34.

³¹⁹ Ayrıca Hukuk Eğitimi ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları hakkında yazılan kapsamlı bir çalışma için bkz. Gülriz UYGUR, Nadire ÖZDEMİR, “Hukuk Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Problemler ve Çözüm Önerileri: Etik Temelde Bir

V. ERKEKLİKLER HUKUK TEORİSİNİN YASA VE YARGI KARARLARIYLA İNŞA EDİLMESİ

Erkeklikler Hukuk Teorisi'nin bir amacının da hâkimlerin olaylara bakış açısını değiştirip onları adalete zorlamak olduğu söylenmişti. Bu nedenle yargıda hegemonik erkeklik eksenli ve örtülü ön yargıların ifşası önemlidir. Bu başlıkta, cinsel saldırı suçuna, eleştirel erkeklik çalışmalarına konu olan örnek davalara, Anayasa Mahkemesi'nin 2015/68 E., 2017/166 sayılı kararına ve Yargıtay kararlarına yer verilecektir.

A. Cinsel Saldırı Suçu ve Erkeklikler

2014 yılında yapılan bir araştırmada cinsel şiddet mağduru olan erkeklerin oranı %38 çıkınca bu araştırmayı yürüten **Lara Stemple**, şaşırdığını ifade ederek bu konunun üzerinde daha detaylı çalışmaya başlamıştır. Yapılan çalışmalar yalnızca erkek mağduriyetinin görüldüğü kadar az olmadığını ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda kadına veya erkeğe cinsel saldırı suçunda bulunan kadın faillerin sayısının da tahmin edildiğinden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.³²⁰ Tecavüze dair yapılan çalışmalarda, feminist literatürün genellikle erkekleri fail olarak görmesi ve

Arayış Dönüşüm İlkesi I", *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde*, (derleyen: Gülriz UYGUR, Nadire ÖZDEMİR), Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, ss. 57–90.

³²⁰ Detaylı bilgi için bkz. Conor FRIEDERSDORF, "The Understudied Female Sexual Predator", 2016, <https://www.theatlantic.com/science/archive/2016/11/the-understudied-female-sexual-predator/503492/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2020)

incelemelerinde erkeklere fail olarak yer vermesi toplumsal cinsiyet çalışmalarında erkeğin tecavüz mağduru olarak analizinin oldukça kısıtlı olmasına yol açmıştır. Özellikle mevcut iktidar ilişkilerinden erkeğin de olumsuz etkilendiği erkeklikler çalışmalarıyla ortaya konulmuştur. Erkekleri sadece fail olarak değil aynı zamanda mağdur olarak incelemek hegemonik erkekliğin erkeklere verdiği zararın daha somut bir şekilde ortaya konulmasında yardımcı olur. Hegemonik erkekliği görünür kılmak erkeklerin değişime ve değişmeye daha açık gelmesini sağlayacaktır. Böylece toplumsal cinsiyet eşitliği yanlısı erkek sayısı artacak ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının hedeflerine ulaşmak daha da kolaylaşacaktır.³²¹

Çoğu insan erkeğin tecavüze uğramasını şaşkınlıkla karşılasa da, bir erkeğin başka bir erkeğe tecavüz edebileceğini düşünürler. Bir kadının bir erkeğe tecavüz etmesi ise daha büyük bir şaşkınlıkla karşılanmaktadır. Nihayetinde bir cisim vb. kullanılarak erkeğe tecavüz etmenin mümkün olduğu dile getirebilir. Ancak erkekler kadınlardan fiziksel anlamda güçlü olduğu varsayıldığından ve erkeğin cinsellik için uyarılması gerektiği, eğer uyarılmışsa rızası var şeklinde anlaşılmasına duyulan inançtan dolayı, bir kadının bir erkeğe tecavüz edebileceğine ihtimal verilmemektedir.³²² Aynı zamanda

³²¹ İktidarın etik eleştirisi üzerinden erkekleri tecavüz mağduru olarak inceleyen çalışma için bkz. İlkay ÖZKÜRALPLİ, “Male as the Victim of Rape: An Ontology of Rape Out of the Ethical Critique of of Power (Yüksek Lisans Tezi)”, İstanbul 2012, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=rcbWnuqW6HxCZ_98ARapgs-x2uJ3uToT_Yt68gUVY1vQ2aqNo75jwYIjLDIHnn, (Erişim Tarihi: 12.12.2020)

³²² Bu noktada insanların istenmeyen uyarılmayla karşılaşmaları göz ardı edilmektedir. Yine Rusya’da bir kadın bir erkeği hapsedip, uyarılması için zorla ilaç vererek üç gün boyunca tecavüz ettiği haberlere konu olmuştur. Ancak bu haber “Suç” konu başlığından ziyade “İlginç Haberler” konu başlığı altında verilmesi yani yukarıda

hegemonik erkeklik ideolojisinin çizdiği erkeklik imajına göre de, erkekler sürekli olarak cinsellik düşünmeli ve hiçbir zaman cinsel ilişki tekliflerine “hayır” dememelidir.

Esasında ceza hukukunda “tecavüz” suçu erkeklikler açısından bir inceleme fırsatı sunmaktadır. Öncelikle Türk Ceza Kanunu’nda tecavüz suçu 102. maddenin 2. fıkrasında (bir başka tabirle nitelikli cinsel saldırı suçu) şöyle tanımlanmaktadır: “*Fiilin vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda, on iki yıldan az olmamak üzere hapis cezasına hükmolunur. Bu fiilin eşe karşı işlenmesi hâlinde, soruşturma ve kovuşturmanın yapılması mağdurun şikâyetine bağlıdır.*”

765 sayılı kanuna göre (eski Türk Ceza Kanunu) ırza geçme suçunun faili ancak erkekler olabilmekteydi. Yeni kanun metninde ise cinsel saldırı suçlarının herkes tarafından işlenebileceği kabul edilmiştir.³²³ Gerçekten de 102/1’e göre basit nitelikli cinsel saldırı suçu cinsiyet açısından nötrdür. Ancak benzer şeyleri 102/2 hakkında söylemek güçtür. İlgili kanun metninde belirtildiği üzere bir fiilin nitelikli cinsel saldırı olabilmesi için vücuda dışarıdan bir nesnenin ithal edilmesi gerekmektedir. Öte yandan, bir kadının bir erkeğe herhangi bir nesne kullanmadan da tecavüz etmesi mümkündür. Ancak, Türk Ceza Kanunu’nun nazarında nitelikli cinsel saldırı suçu cinsiyetlendirilmiş cinsellik pratikleriyle inşa edilmiştir. Yukarıda bahsedilen toplumun genel algısı kanun

bahsedilen olguya işaret etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. “Robber Who Broke into Hair Salon is Beaten by Its Black-Belt Owner and Kept as a Sex Slave for Three Days... Fed Only Viagra”, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2013870/Robber-broke-hair-salon-beaten-black-belt-owner-kept-sex-slave-days-fed-Viagra.html/>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

³²³ Nur CENTER, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Cinsel Saldırı Suçu Ve Cinsel Suçlar Değişiklik Tasarısı’nın Değerlendirilmesi”, 2012, s. 272.

<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-99-1160>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

koyucunun da görüşünü ve dolayısıyla metni kaleme almasını etkilemiştir. Bir kadının yine başka bir kadın tecavüz etmesi de (herhangi bir organ/nesne kullanmadığı takdirde) Türk Ceza Kanunu’nun ilgili maddesine göre mümkün değildir. Her ne kadar Türkiye’de medyaya yansıyan kadının erkeğe tecavüzüne ilişkin birkaç haber olsa da, mağdur olan erkekler çocuk olduğundan 102/2 değil, 103/2 uygulanmaktadır.³²⁴

Bu noktada Norveç Ceza Kanunu’nun cinsel saldırıyı tanımlayan 291. maddesi çoğu ülkenin aksine iyi bir örnektir: *“Şiddet veya tehdit yoluyla cinsel faaliyette bulunan veya bilinci yerinde olmayan ya da başka herhangi bir nedenle eyleme direnemeyen herhangi bir kişiyle cinsel ilişkiye giren veya şiddet veya tehdit yoluyla herhangi bir kişiyi başka bir kişiyle cinsel ilişkiye girmeye veya kendisiyle benzer eylemlerde bulunmaya zorlayan herhangi bir kimse cinsel saldırı suçunu işlemiştir.”*³²⁵ Görüldüğü üzere kanun toplumsal cinsiyet açısından bütünüyle nötr bir şekilde oluşturulmuştur. Sadece söylem değil, aynı zamanda ilgili pratikler de cinsiyetlendirilmemiştir. Cinsel ilişkiye girme tabiri her iki cinsiyet için de açıklayıcı olurken, Türk Ceza Kanunu’nda ilgili fiili “sokmak” eylemiyle bağdaştırmak esasen hegemonik erkeklik ideolojisinin cinsellik pratiklerinin birer yansımasıdır. Bu yüzden TCK m.102/2 erkeklikler açısından ön yargılı ve taraflıdır. Toplumsal cinsiyet açısından nötrleştirilmesi gerekmektedir.

Tecavüz suçunun cinsiyetlendirilmiş yapısı yalnızca ülkemizde değil, diğer ülkelerde de kendisini göstermektedir. Tecavüz mağduru erkek, faili kadın olduğu zaman mahkemeler kadınlara erkeklere nazaran daha az ceza vermeyi ya da davranışı

³²⁴ “Erkeğe ‘Tecavüz’ Eden Kadına 15 Yıl İstendi”, <https://t24.com.tr/haber/erkege-tecavuz-eden-kadina-15-yil-istendi,23019>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

³²⁵ “Norway Penal Code”, https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

farklı yorumlamayı tercih etmektedirler. Çoğunlukla hem toplum hem hukuk erkek mağdurları görmemektedir.³²⁶ Bununla ilgili, her ne kadar nitelikli cinsel saldırı suçu değil de cinsel istismar suçu olsa da, önemli bir dava Hermesmann v. Seyer davasıdır. İlgili davada çocuk bakıcısı olan Hermesmann (16) kendisinden 4 yaş küçük Seyer (12) ile cinsel ilişki yaşamıştır. Bu ilişki sonucunda hamile kalan Hermesmann'ın davranışı cinsel istismar suçu olarak değil, çocuğa kötü muamele suçu olarak değerlendirilmiş ve daha az ceza almıştır. Bir süre sonra Hermesmann, çocuğun giderleri için çocuğun babası olan Seyer'e nafaka davası açmış ve kazanmıştır. Mahkeme, annenin cinsel saldırı suçunun babanın çocuğa bakma yükümlülüğüyle ilgisi olmadığını ileri sürmüş ve babanın nafaka ödemesine karar vermiştir.³²⁷ Failin erkek, mağdurun kız çocuğu olduğu varsayıldığında, ilgili kararın çelişkileri daha net bir şekilde görülmektedir. Erkek failin kadın failden daha fazla ceza alması olasıdır; çünkü erkekler potansiyel olarak tecavüz suçunun failleridirler, hatta kimi zaman tek failidir. Böylece, hâkimler bir erkeğe çok daha rahat “tecavüzcü” etiketini yapıştırabilmektedir. Tecavüz sonrası doğan çocukta yasal olarak sorumlu tutulamayacağını, kendi rızası olmadığını, hâlihazırda birliktelik gerçekleştiğinde belirli bir yaştan altında olduğunu dair Seyer'in gerekçeleri, mahkeme tarafından yetersiz bulunmuş ve nafaka ödemekle yükümlü kılınmıştır. Doğumundan

³²⁶ Detaylı örnekler için bkz. John BURROW, Deena A. ISOM SCOTT & Toniqua MIKELL, “No Man’s Land: The Denial of Victimisation in Male Statutory Rape Cases”, 2019,

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13552600.2019.1643504?src=recsys&journalCode=tjsa20>, (Erişim Tarihi: 12.12.2020)

³²⁷ “State Ex Rel. Hermesmann v. Seyer”, <https://law.justia.com/cases/kansas/supreme-court/1993/67-978-3.html>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

hiçbir şekilde sorumlu olmadığı bir çocuğun sadece biyolojik babası olduğu gerekçesiyle iştirak nafakası ödemekle yükümlü tutulması akademide de tartışılmıştır.³²⁸

Buna benzer bir başka olay da tecavüz mağduru olan Nick Olivas'ın başına gelmiştir. 14 yaşında tecavüze uğrayan Olivas, o zaman ne olup bittiğinin farkında olmadığını söyleyerek herhangi bir şikâyetle bulunmamıştır. Aradan geçen 8 yıl sonra Olivas, tecavüz sonrası çocuk sahibi olduğunu kendisine açılan nafaka davasıyla öğrenmiştir. Mahkeme, yine yukarıdakine benzer bir gerekçelendirmeye dayanarak tecavüz mağdurunun çocuğa dair sorumluluklardan kaçınamayacağını belirterek Olivas'ı nafaka ödemekle yükümlü kılmıştır.³²⁹

Tecavüze ilişkin sorun yalnızca hukuki söylemler ve uygulamalarla sınırlı değildir. Tecavüz suçuna ilişkin en büyük sorunlardan birisi de erkeklerin tecavüze uğradıklarını dile getirememesidir. Tecavüze uğramak erkeklerde yalnızca bir suça maruz kalmak değil, aynı zamanda erkekliğin kaybı olarak görüldüğünden erkekler mağdur olduklarında bu durumu saklamaktadırlar. Tecavüz mağduru erkekler kırılgan erkekliklerdir. Hegemonik erkek ideolojisi, sadece hukuk eliyle değil aynı zamanda erkekler üzerinde de bir tahakküm kurarak tecavüz mağduru erkekleri görünmez kılmaktadır. İngiltere'de yapılan çalışmalara göre en az rapor edilen, en az kaydedilen

³²⁸ İlgili tartışmalar için bkz. Jessica PERSAUD, “Victims With Responsibilities: Requiring Male Victims Of Statutory Rape To Pay Child Support With No Escape”, 2016,

<https://lawpublications.barry.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1017&context=cflj>,

(Erişim Tarihi: 12.12.2020)

³²⁹ “Arizona Statutory Rape Victim Forced to Pay Child Support”,

<https://www.azcentral.com/story/news/arizona/politics/2014/09/02/arizona-statutory-rape-victim-forced-pay-child-support/14951737/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2020)

ve akademik camiada da en az farkına varılan şiddet türlerinden birisi de erkek tecavüzüdür. Erkeklerin, bir başka erkek tarafından tecavüze uğradıklarını saklamalarının bir sebebi de kendilerini toplumun ve hukuk sisteminin tekrar mağdur edeceğinden çekinmeleridir.³³⁰ Hegemonik erkeklik ideolojisinin dayattığı ahlâk hem kadınlar hem erkekler için tecavüze uğramanın ayıp bir şey olduğunu ve normal(!) kişilerin tecavüze uğramayacağını vurguladığından, mağdurlar kendilerine inanılmayacağını düşünmekle kalmamakta aynı zamanda toplumun yönelttiği suçlamalardan da korkmaktadırlar.³³¹ Erkeklerin yaşadıkları sorunu dile getirememesi kolektif bir sessizlik yaratmaktadır; çünkü erkeklikle tecavüze uğramak o kadar ayırtırılmıştır ki tecavüze uğrayan çoğu erkek bu olayın yalnızca kendisinin başına geldiğini düşünmektedir. Öyle ki İsveç'te cinsel şiddete maruz kalan sporcular, bir antrenörün biyografisinde mağdur olduğunu açıkladıktan sonra yaşadıklarını daha rahat anlatabilmişlerdir.³³² Bu noktada erkek deneyimlerinin önemi bir kez daha anlaşılmaktadır.

Öte yandan tecavüze ya da tacize uğrayan erkeklere dair haberler sosyal medya platformlarında da ilginç bir şekilde karşılanmaktadır. Fail erkeğe genellikle tepki gösterilmektedir. Ancak bu tür haberler oldukça az görülmekte ve pek gündemde

³³⁰ Aliraza JAVAID, “Male Rape, Masculinities, and Sexualities”, 2017, s. 1.

<https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2017.12.003>, (Erişim Tarihi: 08.12.2020)

³³¹ JAVAID, 2017, s. 11.

³³² “Erkeklerin, Uğradıkları Cinsel İstismarı Anlatmak İçin Kelimeleri Yok!”,

<https://kaosgl.org/haber/lsquoerkeklerin-ugradiklari-cinsel-istismari-anlatmak-icin-kelimeleri-yokrsquo>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

kalmamaktadır.³³³ Ancak failin kadın olduğu olaylarda genellikle yorumların “ne şanslı erkek” minvalinde olması ya da komik bir durum olarak algılanması hegemonik erkeklik anlayışının ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir.³³⁴ Yine hegemonik erkekliğin inşa alanlarından birisi olan medya ve spor dünyasında da tecavüze karşı farklı tutumları görmek mümkündür. Gerek tecavüz olayını hafifletmeye çalışan diziler, gerek futbol maçlarında kazanmanın “tecavüz etmek” ile bir tutulduğunu görmek bu ideolojinin kendini en belirgin şekilde gösterdiğinin ispatıdır.³³⁵ Böyle bir kültürden yetişen erkek için de tecavüze uğramak hegemonik erkeklik anlayışının saldırısına uğramaktır. Erkeklerin uğradığı tecavüzü anlayabilmek için erkekliğe dair var olan ön yargıların yıkılması gerekmektedir. Heteroseksizm anlayışının yıkılması da bu açıdan önem taşımaktadır. Ataerkil yapı erkek tecavüzünü saklayarak, kendi heteroseksüel yapısını, zararlı erkek beklentilerinin korunmasına ve sürdürülmesine hizmet etmektedir.

³³³ Önemli bir habere yalnızca iki tane girdi girilmesi bu duruma bir örnektir. “Arap Ülkelerinde Tecavüze Uğrayan Erkekler”, <https://eksisozluk.com/arap-ulkelerinde-tecavuze-ugrayan-erkekler--6105700>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020) Benzer bir şekilde bkz. “Tecavüze Uğrayan Erkek Öğrencinin İntihar Etmesi”, <https://eksisozluk.com/tecavuze-ugrayan-erkek-ogrencinin-intihar-etmesi--5088644>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

³³⁴ Örneklerden bir tanesi için bkz. “2 Kadının Tecavüzüne Uğrayan Erkek”, <https://eksisozluk.com/2-kadinin-tecavuzune-ugrayan-erkek--2898647?p=2>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

³³⁵ Maç sonrası yorumlarda bu ifadeler oldukça sık kullanılmakta ve tecavüz etmekle üstünlük arasında bir ilişki kurulmaktadır. Bir örnek için bkz. “Yılmaz Vural: ‘Bize Resmen Tecavüz Ettiler!’” <https://www.milliyet.com.tr/skorer/yilmaz-vural-bize-resmen-tecavuz-ettiler-1690193>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

Sonuç olarak nitelikli cinsel saldırı suçu açısından kanun metni toplumsal cinsiyet açısından nötr (gender-neutral) değildir. Kanun zemininde hegemonik erkeklik ideolojisinin heteroseksüel cinsellik pratiklerine ilişkin ön yargıları barındırmaktadır. Nitelikli cinsel saldırı suçunun Norveç rneğinde olduğu gibi toplumsal cinsiyet ayrımlarından btnyle arındırılması gerekmektedir. Sadece hukuki söylemde değil, hukuki uygulamalarda da bu ön yargılar görülmektedir. Ancak, erkekler yalnız olmadıklarını fark ettiklerinde yaşananları daha kolay anlatabilmektedir. Bu da erkek deneyimlerine özellikle kırılgan erkeklerin deneyimlerine hem toplumda hem hukukta yer vermenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

B. rnek Davalar

Erkeklikler ve hukuk arasındaki ilişkinin yargılama faaliyetindeki etkisini anlamak için birtakım davaların erkeklikler yaklaşımıyla analizi önem arz etmektedir. Bu kısımda eleştirel erkeklik çalışmalarıyla incelenen üç önemli davayla birlikte Oscar Wilde’ın yargılanmasına yer verilecektir. İncelenen davalar daha geniş erkeklikler perspektifiyle değerlendirilmeye çalışılacaktır. İlki itfaiyeciler içinde terfi konusunda ırkçılığı da ele alan meşhur *Ricci v. Destefano* davasıdır. İkinçisi, makyaj yapmak istemeyen bir garson hakkında olan *Jespersen v. Harrah’s Operating Co., Inc.* davasıdır. ncsyse başörtüsü yasağına ilişkin *şahin v. Türkiye* davasıdır. Dördüncü olarak Oscar Wilde’ın davası inceleme konusu yapılacaktır. Bu davaların analizinden yola çıkarak henüz feminist hukuk teorisi gibi sistemleşmemiş olan erkeklikler ve hukuk arasındaki ilişki daha iyi ortaya konulacak ve belki de erkeklikler hukuk teorisine dair birtakım öngörülerde bulunmak mümkün olabilecektir.

1. İtfaiyede Terfi Sorunu: Ricci v. Destefano

Ricci v. Destefano davası, New Haven İtfaiye Departmanı (NHİD) terfi için bir sınav yapmış, sınavı kazanmalarına rağmen terfi alamayan 19 beyaz Amerikalı ve bir İspanyol itfaiyecinin NHİD aleyhine açtığı davadır.³³⁶ New Haven yetkililerinin terfileri onaylamama sebebi sınava giren Afro-Amerikalıların tamamının yeterli puanı almaması olmuştur. Yetkililer, terfi atamalarını yapmamalarının gerekçesi olarak testin belirli ırk gruplarının “farklı etki³³⁷” sorumluluk başlığı altında terfiden orantısız bir şekilde dışlanmasına ilişkin bir davadan korktuklarını belirtmişlerdir. ABD Yüksek Mahkemesi bu davayı incelediğinde NHİD’in test sonuçlarını görmezden gelme kararının VII. Başlığı ihlal ettiğine karar vermiştir. Çünkü yetkililerin kazananları terfi ettirirse kendilerini “farklı etki” yükümlülüğüne maruz bırakacağına dair güçlü bir kanıtları bulunmamaktaydı. İlgili davanın erkeklikleri ilgilendiren ilk kısmı, tarafların mahkeme ifadeleridir. Hem Ricci hem de Vargas Amerikan Rüyası’na olan güçlü inançlarını vurgulamış, erkeğin asıl sorumluluğunun ailesine ekmek götürmek olduğunu belirterek eve ekmek getiren erkeklik rolünden faydalanmaya çalışmışlardır.³³⁸

Esasında itfaiyecilik en önemlileri risk, tehlike, kahramanlık, korkusuzluk, cesaret ve bedensel güç olan, bir dizi erilleştirilmiş değerler etrafında işleyen bir

³³⁶ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, ss. 43-46.

³³⁷ “Farklı gruplara eşit şekilde davranıldığı görüntüsü veren tarafsız uygulamaların, gerçekte bir grubu diğerine karşı kayıran veya diğer gruba nazaran mağdur eden etkiler doğurması ve bu olumsuz etkilerin işletme gerekleriyle açıklanamaması”, bkz.

“Disparate Impact”, <https://www.britannica.com/topic/disparate-impact>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

³³⁸ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, ss. 43-44.

meslektir.³³⁹ Erkeklikler, toplumsal cinsiyet analizlerine bir boyut daha eklemektedir. Bize bir grup olarak erkeklerin güçlü olmasına ve tarihsel olarak yabancılara baskı yapmasına rağmen, bireysel erkeklerin kendilerini her zaman güçlü hissetmediklerini hatırlatmaktadır. Bu güçsüzlük duygusu, erkekler arasındaki rekabetten, çoğu erkeğin sınıfları, ırkları, yaşları, cinsel yönelimleri ya da diğer uyumsuzlukları nedeniyle başaramayacakları bir ideal olan ve toplum tarafından dayatılan hegemonik erkeklik idealine göre yaşamak mecburiyetinde bırakılmalarından kaynaklanmaktadır.³⁴⁰

Ricci, işin tehlikesini bir başka deyişle maskülen boyutuna atıfta bulunarak her yıl 100 itfaiyecinin *erkekçe* yangınla mücadele ettiğini söylemiştir. Yangınla mücadelenin cesaret gerektirdiğini ifade ederek cinsiyetlendirilmiş cesarete atıfta bulunmaktadır. Ricci'nin ifadelerine göre terfiye layık bir itfaiyecinin özelliklerinin erkek, heteroseksüel, beyaz veya bazen Latin olduğu açıkça görülmektedir. Yüksek Mahkemenin verdiği kararın örtük iradesi, siyah erkek itfaiyeciler ve bütün kadın itfaiyecileri bir noktada görünmez kılmıştır. Hiç kimse davanın her iki tarafında da neden kadın bulunmadığını sorgulamamıştır. Neden yalnızca bir kadın teğmen olduğunu ve hiçbir kadın kaptan olmadığını da sorgulamak kimsenin aklına gelmemiştir. Afro-Amerikan erkeklerin testin sözlü kısmında neden yazılı bölümden daha iyi puan aldığı da dikkat çekmemiştir. Tüm itfaiyecileri temsil etmesi gereken

³³⁹ Thomas THURNELL-READ, Andrew PARKER, “Men, Masculinities and Firefighting: Occupational Identity, Shop-Floor Culture and Organisational Change”, 2008, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1755458609000061>, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

³⁴⁰ Michael S. KIMMEL, “Masculinity as Homophobia”, *Feminism & Masculinities* içinde (Derleyen: Peter F. MURPHY), Oxford University Press, Oxford 2004, ss. 182-199.

birliğin neden beyaz erkek davacılar adına davaya katılmaya çalıştığı da merak edilmemiştir. Ricci'nin ve Vargas'ın ifadelerinin geleneksel bir heteroseksüel erkeklik biçimini canlandırması da gözden kaçan bir başka nokta olmuştur. Eleştirel erkeklik çalışmalarının, toplumdaki eril pratiklerin çoğunlukla görünmez olduğunu açıkladığı yukarıda belirtilmişti. Davayı takip edenler genel olarak Ricci ve Vargas'ın ifadelerini onaylayarak esasen erkekleri ailelerinin reisi yapmakla kalmamış, eve ekmek getiren erkek rolü başta olmak üzere geleneksel erkeklik rollerini de zımni şekilde onaylamışlardır.³⁴¹

Erkeklikler, davadaki ifadelerin analizinin yanı sıra ön yargıların nasıl ortadan kaldırılacağını gösterebilir. Kadın itfaiye şefinin bulunmaması liderlik değerlendirme mekanizmalarının erile yönelik bir ön yargı içermemelerini sağlamak için dikkatle incelenmesi gerektiğini işaret etmektedir. Liderlik çalışmaları alanında yapılan araştırmalar, kadın liderlerin olumsuz değerlendirildiğini göstermektedir; çünkü çoğu insan liderliği eril niteliklerle tanımlamaktadır.³⁴² Bir kadının iş performansı erkek meslektaşlarıyla eşit hatta daha iyi olsa bile, erkek grup üyeleri kadını hem işi performansı açısından yetersiz olarak hem de karakter açısından sevimsiz olarak değerlendirmektedir.

Sonuç olarak, bu davanın incelenmesi sadece itfaiyecilik mesleğine hâkim hegemonik erkekliğin ifşasına yardım etmekle kalmamaktadır. Ayrıca benzer değerlere sahip olan diğer mesleklerde de mesleğin karakteristik özelliği gibi gözüken cinsiyetlendirilmiş ifşa edilmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Öte yandan

³⁴¹ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, ss. 44-45.

³⁴² Detaylı bilgi için bkz. Alice H. EAGLY, Steven J. KARAU, “Role Congruity

Theory of Prejudice toward Female Leaders”, 2002,

<https://psycnet.apa.org/record/2002-13781-007>, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

sakinlik, anlayış, esneklik³⁴³ gibi hiper-maskülin olmayan değerlerin de bu mesleklerin içine katılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca bu davanın incelenmesi ırk ayrımının yanı sıra, toplumsal cinsiyet inşasının nasıl hukuki yollarla yürütüldüğünü de göstermektedir.

2. Makyaj Yapmak İstemeyen Garson: Jespersen v. Harrah's Operating Co., Inc.

Darlene Jespersen, yirmi yılı aşkın bir süredir bir kumarhanede barmen olarak çalışmaktaydı. Çalıştığı süre zarfında, hem müşterilerinden hem de amirlerinden olumlu eleştiriler alan örnek bir çalışan olmuştur. Bir süre sonra kumarhanede, tüm barmenlerin, erkek ve kadın ayrı olmak üzere standart bir üniforma giymelerini, bakımlı olmalarını ve göze hitap etmelerini gerektiren bir dönüşüm programı başlatılmıştır. Bu program genel mesleki sorumluluklara ek olarak cinsiyete özgü yükümlülükler de içermektedir. Erkekler saçlarını ve tırnakları kısa tutmak mecburiyetindeydi. Kadınlar da saçlarını her gün şekillendirmek ve program danışmanlarının istedikleri şekilde makyaj yapmak zorundaydı. Jespersen, makyaj yapmak dışında dönüşüm programına tamamen uymuştur. Jespersen makyaj yapmanın kendi hayat tarzıyla çelişeceğini düşündüğünden bu yükümlülüğü anlamsız bulmuş ve kumarhanenin kadın çalışanlarını sömürdüğünü gösteren bir unsur olarak görmüştür. Öte yandan makyaj yapmak ya da yapmamak yaptığı işin kalitesini etkileyen bir kriter değildir. Bu sebeple Jespersen makyaj yapmayı reddetmiştir. Kumarhane de Jespersen'in iş akdini feshetmiştir.³⁴⁴

³⁴³ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, ss. 45-46.

³⁴⁴ “Jespersen v. Harrah Operating Company Inc.”, <https://caselaw.findlaw.com/us-9th-circuit/1438457.html>, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

Jespersen, görünüm programının kadınlara eşit olmayan yükler getirdiğini ve kadınların cinsiyet klişelerine uymasını zorunlu kıldığı gerekçesiyle cinsiyet ayrımcılığı davası açmıştır.³⁴⁵ Bölge Mahkemesi, ilgili programın her iki cinsiyete de eşit yükler getirdiğini ve cinsiyetlerin değişmez özelliklerine dayanarak ayrımcılık yapmadığını belirtmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Dokuzuncu Devre Temyiz Mahkemesi, önceki kararların aksine, bu tür programların, bazı durumlarda, *Price Waterhouse v. Hopkins*'e ilişkin karar³⁴⁶ göz önünde bulundurulduğunda bile, cinsiyet klişesi olarak zorlanabileceği sonucuna varsa da mahkeme heyetinin çoğunluğu Jespersen'e uygulanan programının cinsiyet ayrımcılığı yaptığına dair yeterince güçlü bulgu olmadığını ifade etmiş ve ilk derece mahkemesinin kararını onamıştır. Mahkemenin programı uygun bulmasının bir sebebi, ilgili programda yer alan görünüş standartlarının Jespersen'i cinsel tacize uğrayabilecek bir sıkıntıya sokmaması ve cinsel obje olarak görülmesine yol açmaması olmuştur.³⁴⁷

Jespersen'in durumunun bir davada alt metin olarak nasıl olduğunu anlamak için örnek vermek gerekirse, varsayalım ki büyük bir hukuk bürosundaki ortaklar, mahkemeye oje ve rujla gittiği için erkek olan bir avukatı kovmuş olsun. Bu dava sahibinin cinsiyet ayrımcılığı iddiasıyla dava açtığını varsayarak muhtemelen davayı kazanamayacaktır. Yargıç **Richard Posner**, böyle bir davada davacıların büyük ihtimalle kaybedeceğini söylemiştir. **Posner**'a göre, ayrımcılıkla mücadele yasası erkek

³⁴⁵ Devon W. CARBADO, “Masculinity by Law”, *Masculinities and the Law: A Multidimensional Approach* içinde (Derleyen: Ann C. MCGINLEY ve Frank Rudy COOPER), New York University Press, New York 2012, ss. 54-58.

³⁴⁶ Detaylı bilgi için bkz. “Price Waterhouse v. Hopkins, 490 U.S. 228 (1989)”, <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/490/228/>, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

³⁴⁷ DOWD, LEVIT, MCGINLEY, 2012, s. 48.

işçiler için oje ve ruj kullanma, topuklu ayakkabı giyme hakkı yaratmamaktadır.³⁴⁸ Birçok hâkim, avukatın hegemonik erkeklik ideolojisinin kurbanı olduğunun farkına varmayacaklardır; çünkü hukuk bürosunun, onu bir avukat olarak profesyonel sunuma uymadığından ve başarısız olacağını öngördüğünden işten çıkardığını düşüneceklerdir. Avukatın davasını kaybetmesinin anlaşılması Jespersen'in neden davayı kaybettiğini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi mahkeme, eşit yükler ilkesini Jespersen lehine kullanmak için şekli olarak daha hafif uygulayabilir, hatta özel olarak, makyajın hâlihazırda cinsiyetçi bir tarihe sahip olduğundan yola çıkabilirdi.³⁴⁹ Yirminci yüzyılın ortalarında makyaj, kadın olmak için toplumsal cinsiyet normlarına uymanın gerekli bir parçası haline gelmiştir. Jespersen'in durumu en iyi makyaj tarihi ışığında anlaşılacaktır; çünkü makyajın eşitsiz yükü, hiyerarşik cinsiyet rolleri hakkında bize birçok şey sunmaktadır. Serbestçe makyaj yapmayı seçen kadınların hiyerarşinin tartışmaya açık olduğunu yeniden anlatmaktadır. Ancak bir şirket kadınların makyaj yapmasını zorunlu kıldığında ve erkeklerin bunu yapmasını yasakladığında, dağıtım sonuçları kesin olarak eşit olmayan normatif cinsiyet rollerini güçlendirmektedir.³⁵⁰

Bu dava ilk başta erkekliklerle alakalı gözükmebilmektedir. Ancak toplumda var olan dayatılmış güzellik algısı sadece kadınlar için değil, erkekler için de mevcut

³⁴⁸ “Hamm v. Weyauwega Milk Products, Inc. ”, <https://casetext.com/case/hamm-v-weyauwega-milk-products-inc>, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

³⁴⁹ Devon W. CARBADO, G. Mitu GULANDI, Gowri RAMACHANDRAN, “Makeup and Women at Work”, 2006, ss. 15-17.
https://www.researchgate.net/publication/228189791_Makeup_and_Women_at_Work, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

³⁵⁰ CARBADO, 2012, ss. 57-58.

bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere erkeklere yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlarınkine nazaran daha görünmezdir. Erkeğe dayatılan kısa saç, kısa tırnak zorunluluğu aslında hegemonik erkeklik ideolojisinin karikatürize ettiği erkeklik idealine uyulması istencidir. Sadece saçını uzatan heteroseksüel bir erkek bile toplumdan çok farklı tepkiler alabilmektedir. Erkekler makyaj yapmak zorunda olmasa da, gerek sakal tıraşı gerek kilosuyla belirli bir görünüşe sokulmak istenmektedir. Belirli bir erkeklik imajının öne çıkarılması, şirketlerin işe alım politikalarını da etkilemiştir. Psikolojide “halo etkisi”³⁵¹ adı verilen bu durum, medyanın dayattığı hegemonik erkeklik ideolojisinin dayattığı erkeklik modelini iyi görmektedir. Böylece o modele uygun olanlar bir adım daha önde olmaktadır. Yukarıda verilen avukat örneği de bu durumu doğrulamaktadır. Hegemonik erkeklik ideolojisi dayattığı erkeklik algısıyla, o kadar toplumda yer edinmiştir ki sorgulanması gereken ön yargılar gayet normal, olması gereken olarak algılanmaktadır. Böylece erkeklere uygulanan cinsiyetçi yaklaşım gözden kaçmaktadır. Erkeklikler toplumsal cinsiyet eşitliği için stratejiler üretirken makyaj, güzellik algısı, yakışıklılık algısı gibi konuları da ele almakta, böylece iki cinsiyetinde var olan kalıplardan kurtulmasını amaçlamaktadır.

Sonuç olarak, Harrah'ın programı hem kadınlara hem de erkeklere kabul edilemez toplumsal cinsiyet yükleri getirmiştir. Makyaj tarihi cinsiyetler arası eşitsiz bir yük oluştururken, mahkeme verdiği bu kararıyla bu eşitsiz yükü daha da meşru hale getirmekte ve kadınların istedikleri gibi kadın ve erkeklerin istedikleri gibi erkek olma özgürlüğünü elinden almaktadır.³⁵²

³⁵¹ “Halo Effect”, <https://www.britannica.com/science/halo-effect>, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

³⁵² CARBADO, 2012, s. 58.

3. Erkeklik, İktidar ve Başörtüsü: Şahin v. Türkiye

Leyla Şahin v. Türkiye davası³⁵³, üniversitelerde ve devlet kurumlarında başörtüsü takmayı yasaklayan normların insan haklarına aykırı olduğunu düşünen bir tıp öğrencisi tarafından Türkiye aleyhine açılmış bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) davasıdır.³⁵⁴

1973 yılında İstanbul'da doğan Şahin, muhafazakâr bir aileden gelmiş ve başörtüsü takmanın dini gereği görevi olduğunu düşünmüştür. 1998 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde beşinci sınıf öğrencisi olan Şahin, aynı yıl Üniversite Rektör Yardımcısı'nın sakallı öğrencilerin ve başörtüsü takan öğrencilerin derslere ve kurslara kabul edilmeyeceklerini bildiren bir genelge³⁵⁵ yayınlamıştır. Mart ayında

³⁵³ Valorie K. VOJDIK, “Turkish Headscarf Ban”, *Masculinities And The Law: A Multidimensional Approach* içinde (Derleyen: Ann C. MCGINLEY ve Frank Rudy COOPER), New York University Press, New York 2012, ss. 270-290.

³⁵⁴ “Leyla Şahin / Türkiye Başvurusu (Başvuru No. 44774/98)”, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-142301&filename=CASE%20OF%20LEYLA%20%C5%9EAH%C4%B0N%20v.%20T%20URKEY%20->, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

³⁵⁵ Genelgenin ilgili kısmı: “*Anayasa, yasa, yönetmelikler, Danıştay ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonunu ile Üniversite Yönetim Kurulu Kararları doğrultusunda, (yabancı öğrenciler dahil) bayan öğrencilerin başları bağlı olarak (başörtülü olarak), erkek öğrencilerin sakallı olarak ders, staj 4 ve uygulamalara alınmamaları gerekmektedir. Bu nedenle öğrencilere ait yoklama listelerine, başları bağlı öğrencilerin numara ve adları yazılmamalı, numaraları ve adları listede olmadığı hâlde, pratik ve dershaneye girip orada bulunmakta ısrar eden öğrenciler uyarılmalı ve dershaneden çıkmıyorsa,*

Şahin, başörtüsü taktığı için aldığı dersin sınavına girememiş, üniversite yetkilileri, aynı gerekçeyle, Şahin'in çeşitli derslere ve sınavlara girmesine izin vermemiştir.³⁵⁶

Şahin, İstanbul Üniversitesi tarafından yayınlanan kıyafete ilişkin yönetmeliğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. ve 14. maddelerini, sırasıyla düşünce, vicdan ve din özgürlüğü ve ayrımcılık yasağını ihlal ettiğini iddia etmiştir. İdare Mahkemesi açılan davayı reddetmiş, Danıştay da temyiz talebini reddetmiştir. Öte yandan o vakte kadar Danıştay ve Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararlar, başörtüsüne karşıdır. Kadınların çağdaş giyinmesi gerektiğini vurgulayan Danıştay, kadınların giyimine

isim ve numaraları alınarak, dersin yapılamayacağı kendilerine bildirilmeli ve dershaneden çıkmamakta direniyorlarsa, öğretim üyesi tarafından tutanakla durum saptanarak, dersin engellendiği belirtilmeli ve ders yapılmayarak, durum öğrenciler hakkında cezaî işlem yapılmak üzere ilgili Anabilim Dalı, Bölüm ve Dekanlığa/Müdürlüğe ivedi olarak bildirilmelidir.”,

[https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-142301&filename=CASE%20OF%20LEYLA%20%C5%9EAH%C4%B0N%20v.%20TURKEY%20-%20\[Turkish%20Translation\]%20summary%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf](https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-142301&filename=CASE%20OF%20LEYLA%20%C5%9EAH%C4%B0N%20v.%20TURKEY%20-%20[Turkish%20Translation]%20summary%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf), (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

³⁵⁶ “Leyla Şahin / Türkiye Başvurusu (Başvuru No. 44774/98)”,

<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-142301&filename=CASE%20OF%20LEYLA%20%C5%9EAH%C4%B0N%20v.%20TURKEY%20->, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

karışmaktadır.³⁵⁷ Anayasa Mahkemesi de Yükseköğretim Kurumu’nun başörtüsüne izin verdiği hükmü Anayasa’nın 2. ve 10. maddelerine dayanarak iptal etmiştir.

AİHM, verdiği kararın 107. paragrafında “*Mahkeme ayrıca Türk anayasa sisteminde kadın haklarının korunmasına verilen önemi kaydeder (bakınız yukarıda 28. paragraf). Türk Anayasa Mahkemesi (bakınız yukarıda 36. paragraf) tarafından Anayasanın temelini oluşturan değerlerde mündemiç bir ilke olarak tanımlanan cinsiyet eşitliği aynı zamanda Avrupa Mahkemesi tarafından Sözleşmenin temelini oluşturan anahtar ilkelerden biri olarak tanınmaktadır ve Avrupa Konseyi’ne üye devletlerin ulaşması gereken bir amaçtır.*”³⁵⁸ demektedir. Ancak başörtüsü takan kadınların haklarının korunması konusunda yetersiz kalmaktadır. Ayrıca kararın devamına baktığımızda Türkiye’deki mevcut eski siyasi hareketlerin amacından bahsedilmiş, insan olarak kadın geri plana atılmıştır. Heyetteki hâkimlerden **Françoise Tulkens** muhalefet şerhinde Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nin “*topraklarında yaşayan*

³⁵⁷ “Başörtüsü takmak, bu çok masum uygulamanın arkasında, Cumhuriyetin temel ilkelerine ve kadın özgürlüklerine aykırı bir sembol görüntüsü vermeye başlayan bir sürecin bir parçasıdır” Bkz. “Leyla Şahin / Türkiye Başvurusu (Başvuru No. 44774/98)”, s. 7.

<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-142301&filename=CASE%20OF%20LEYLA%20%C5%9EAH%C4%B0N%20v.%20TURKEY%20->, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

³⁵⁸ “Leyla Şahin / Türkiye Başvurusu (Başvuru No. 44774/98)”, s. 21.

<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-142301&filename=CASE%20OF%20LEYLA%20%C5%9EAH%C4%B0N%20v.%20TURKEY%20->, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

bütün kadınları dine dayalı veya bağlı haklarının her ihlaline karşı bütünüyle koruma”³⁵⁹ mecburiyeti getirdiğini söylemektedir.

Feminist teorisyenler, kadın bedeninin tarihsel olarak siyasi, ulusal ve diğer kolektif kimlikler üzerindeki mücadeleler için sembolik alanlar olarak kullanıldığını iddia etmişlerdir.³⁶⁰ Erkeklikler de feminist kuramcılarının çalışmalarının üstüne koyarak, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde, rakip erkeklikler arasında gücün müzakere edildiği alanları ve araçları analiz etmektedir.³⁶¹ Başörtüsü ve eril güç arasındaki ilişkiler, erkeklik teorisi, başörtüsünün kadın ve erkek, Türk laik elitleri ve dini liderleriyle Batı ve İslam arasındaki ilişkileri kurmada rolünü görünür kılmaktadır.³⁶²

Düzenleyici bir uygulama olarak başörtüsü yasağı sadece kadının yerel toplumsal cinsiyet ilişkilerini değil, aynı zamanda rakip milliyetçi ve küresel erkeklikleri de inşa etmek ve tartışmak için kullanılan bir alan olmaktadır. Hem laik hem de İslamcı siyasi partiler, Türk devletinin ve ulusal kimliğin birbiriyle çatışan

³⁵⁹ “Leyla Şahin / Türkiye Başvurusu (Başvuru No. 44774/98) (Grand Chamber)”, s.

465. <https://www.cambridge.org/core/journals/international-legal-materials/article/european-court-of-human-rights-echr-grand-chamber-case-of-leyla-sahin-v-turkey/DF1C4EEE2D1AF9ADD49471101581553F>, (Erişim Tarihi:

22.11.2020)

³⁶⁰ Nira Yuval DAVIS, *Gender and Nation* (Kitap İncelemesi), (İnceleyen: Yasmeen ABU-LABAN), 1997, <https://era.library.ualberta.ca/items/a83c5f4e-7cd3-498d-adf2-2878093c7b83/download/ea68e272-e932-4726-8a98-fe1005848eef>, (Erişim Tarihi:

31.08.2020)

³⁶¹ CONNELL, 2005, ss. 71–89.

³⁶² VOJDIK, 2012, s. 271.

kavramlarını somutlaştırmak için başörtüsünün düzenlenmesini kullanmaktadırlar.³⁶³ Bu davanın gösterdiği gibi, Türkiye'deki yerel erkeklikler arasındaki mücadele, Batılı ve İslami erkeklikler arasındaki küresel jeopolitik mücadeleyle kesişmektedir.

Bu dava kadın bedenlerinin söylemsel kullanımını ve rakip erkeklikler üzerindeki yerel mücadeleler ve diğer yandan küresel erkeklikler arasındaki etkileşimi göstermektedir. Bu kadınların birçoğu, Türkiye laik demokrasisinde bireysel dini ifade hakkını talep eden bir insan hakları söylemiyle yasağa karşı olduklarını belirttiler. Yasağa karşı çıkmaları, kadınların güçlü ve kahramanca kurtarıcıları olarak seküler elitlerin erkeklik inşasını bozarken, aynı zamanda kadınların alçakgönüllülüğünün ve onurunun koruyucusu olarak İslami siyasi liderlerin erkeklik inşasını da alt üst etmektedir.³⁶⁴ Bütün bu tartışmalar esasında Türkiye'deki cinsiyet ilişkilerinin inşasına sebebiyet vermektedir.

Öte yandan 28 Şubat sürecinde sadece başörtüsü değil, sakal da tartışma konusu olmuştur. Sakallı erkek öğrenciler kampüse alınmamıştır. Bu konuya ilişkin Mahmut Tığ, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuş ancak AİHM başvuruyu reddetmiştir. Sakalını kestikten sonra okulu bitirebildiği için Mahkeme, özel hayata ilişkin herhangi bir ihlalin olmadığını belirtmiştir. Ayrıca başvurucunun sakalının

³⁶³ Alev ÇINAR, *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey*, University of Minnesota Press, Minneapolis 2005, ss. 89-90.

³⁶⁴ Nilüfer GÖLE, *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1996, s. 22.

fiziksel görüntüsünün bir parçası olduğunu belirttiğini böylece din ve vicdan özgürlüğünü de ihlâl eden bir durum olmadığını ifade etmiştir.³⁶⁵

Bu noktada Mahkeme, erkeğin sakalını kesmek zorunda bırakıldığını gözden kaçırmaktadır. Avrupa’da ideal erkek prototipi genellikle sinekkaydı tıraşa sahiptir.³⁶⁶ Bu ideal erkek imajı hâkimlerin düşüncelerini etkilemiş olabilir. Üniversite yönetiminin aksi yönde bir karar aldığını varsayalım. “Sakalsız erkekler kampüse alınmayacaktır” şeklinde bir genelge yayınlansaydı ve erkeklerin eğitim hayatına devam etmek için sakal bırakması zorunlu tutulsaydı, Mahkeme’nin yine benzer bir muhakemeye aynı sonuca varıp varmayacağı tartışmalıdır. Öte yandan, Türkiye’de erkekler için sakal ve bıyık çoğu zaman fiziksel bir görünüşten ziyade bir fikri simgelemektedir. Ülkücü bıyığı³⁶⁷, solcu bıyığı³⁶⁸, badem bıyık³⁶⁹ vb. gibi tabirler toplumun dilinde kendine yer bulmuştur. Her ideolojinin kendine özgü bir erkeklik imajının bulunduğunu söylemek mümkündür. Herhangi bir ideolojiye özgü hegemonik erkeklik anlayışı, erkek grup

³⁶⁵ “Tığ v. Türkiye (Başvuru No. 8165/03)”,

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-69258%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-69258%22]}), (Erişim Tarihi: 22.11.2020)

³⁶⁶ “What the 'Ideal' European Man Looks Like, Country by Country”,

<https://bigthink.com/strange-maps/average-or-ideal-mugshots-of-europe>, (Erişim Tarihi: 22.11.2020)

³⁶⁷ “Ülkücü Bıyığı”, <https://eksisozluk.com/ulkucu-biyigi--230810>, (Erişim Tarihi: 22.11.2020)

³⁶⁸ “Solcu Bıyığı”, <https://eksisozluk.com/solcu-biyigi--2180821>, (Erişim Tarihi: 22.11.2020)

³⁶⁹ “Badem Bıyık”, <https://eksisozluk.com/badem-biyik--79515>, (Erişim Tarihi: 22.11.2020)

üyelerini belirli bir kalıba sokmaya zorlamakta ve ön yargıların oluşmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak, Batı'ya egemen olan hegemonik erkeklik ideolojisinin, Tığ v. Türkiye davasında hâkimlerin muhakemesini etkilediğini söylemek mümkündür ayrıca bu durum aynı zaman Batılı hegemonik erkeklik anlayışıyla İslami hegemonik erkeklik anlayışı arasındaki çatışmayı da göstermektedir.

Kimmel, uluslar ve daha büyük toplumlarda erkeklik ve cinsiyetin tarihsel ve kültürel yapılarına odaklanmıştır. Erkeklik teorisyenleri, ulusal kimlik ve devlet oluşumu üzerindeki rakip erkek grupları arasındaki siyasi mücadelenin cinsiyetli doğası hakkında eleştirel sorular sormuşlar; yerel erkeklik yapılarıyla daha geniş jeopolitik düzen arasındaki ilişkiyi incelemeye başlamışlardır. **Kimmel**, bu noktada küreselleşmenin ulusal ve yerel erkeklikler üzerindeki etkisini analiz ederken,³⁷⁰ **Connell** ise emperyalizm, sömürgecilik ve küreselleşme arasındaki tarihsel ilişkiyi, diğer yandan yerel toplumları incelemektedir.³⁷¹ Tarih boyunca örtünmenin politikası, küreselleşme ve yerel erkeklikler arasındaki bu ilişkiyi örneklendirmektedir. Feministler uzun süredir toplumsal cinsiyetin ve özellikle kadın bedenlerinin kolektif kimliklerin sınırlarını belirlemek için kullanıldığını fark etmişlerdir. Kadın bedenleri, etnik ve ulusal farklılıkların görünür bir göstergesi ve ulusal veya kolektif onurun sembolü haline gelmektedir. Tarih boyunca başörtüsü, kadınların bedenlerini kontrol etme amacıyla birbiriyle rekabet eden ulusal, etnik, dini ve politik kimlikler oluşturmak için kullanılmıştır. Eleştirel erkeklik çalışmaları, örtünmenin düzenleyici bir uygulama

³⁷⁰ Detaylı bilgi için bkz. Michael S. KIMMEL, “Globalization and Its Mal(e)contents: The Gendered Moral and Political Economy of Terrorism”, *Handbook of Studies on Men and Masculinities* içinde, (derleyen: Michael S. KIMMEL, Jeff HEARN, Raewyn W. CONNELL) Sage Publishing, Thousand Oaks 2004, ss. 414-431.

³⁷¹ CONNELL, 2005, s. 72.

olarak kullanımını, belirli sosyal mekânlarda kolektif kimlikler ve güç oluşturma'nın bir aracı olarak analiz etmek için yararlı bir araç sunmaktadır. Erkeklik, tarihsel olarak milliyetçiliğin inşasında güçlü bir hegemonik etken olmuştur. Hem millet hem de ordu, rekabetçi erkekliklerin inşası için mükemmel yerlerdir. İslam toplumlarında başörtüsünün politikası ve kadın bedenlerinin siyasallaşması, kadın bedenlerinin kontrolü yoluyla erkeklik ve milliyetçiliğin iddiasının örnekleridir.³⁷² Ayrıca, eleştirel erkeklik çalışmaları, erkek bedenleri üzerinde kurulan hegemonyanın ifşası konusunda toplumsal cinsiyet uzmanlarına yardım etmektedir. Yukarıdaki tespitler yalnızca örtünmenin politikası için değil, aynı zamanda kılık – kıyafet politikası için de geçerlidir.

Sonuç olarak, Şahin ve Tığ davaları kadın bedenlerinin söylemsel kullanımını, rakip erkeklikler arasındaki yerel mücadelelerle İslam ve Batı arasındaki küresel jeopolitik mücadeleler arasındaki ilişkiyi örneklendirmektedir. Şahin davası AİHM, Müslüman kadınların bedenlerinin düzenlenmesini haklı çıkarmak için oryantalist anlatıları yeniden canlandırıp, Leyla Şahin'in dini ifade alma hakkını İslam'daki zulmünden kurtarmasıyla sınırlamaktadır. Mahkeme Türk başörtüsü yasağını, sömürgeciliğin İslami toplumların Batılı siyasi hâkimiyetini haklı çıkarmak için kullandığı Müslüman karşıtı söylem çerçevesinde çerçevelemektedir. Şahin de başörtüsü tartışması ve Tığ da sakal tartışması Batı ile İslam, Batı hegemonik erkeklikleri ve küresel İslam erkeklikleri arasındaki çağdaş mücadelenin bir kolu olarak işlev görmektedir.³⁷³

³⁷² VOJDIK, 2012, ss. 278-280.

³⁷³ VOJDIK, 2012, s. 287.

4. Eşcinsel Bir Entelektüel: Oscar Wilde'ın Yargılanması

Eşcinsel olduğu için o dönemki sevgilisinin (Lord Alfred Douglas) babasından oldukça baskı gören Oscar Wilde, en sonunda dayanamayıp Lord Quinsberry'e hakaret davası açmıştır.³⁷⁴ Ancak Quinsberry, uzun süredir Oscar Wilde'ı dedektifle izletmekte olduğundan açılan hakaret davası Oscar Wilde aleyhine dönmüş ve devamında da Oscar Wilde için ceza davası açılmıştır.³⁷⁵ Dönemin kanunlarına göre “eşcinsel olmak” suçtur ve “oğlancılık” olarak adlandırılmaktadır.³⁷⁶ Her ne kadar Oscar Wilde ilk duruşmada başarılı bir savunma yapsa da tüm bu olaylardan rahatsız olan hükümet ikinci duruşmada davanın savcısını değiştirilmesini sağlamış ve Oscar Wilde'e iki yıl hapis cezası verilmiştir.³⁷⁷

Görüldüğü üzere eşcinsel erkek olmak o dönem suç olarak görülmekteydi. Her ne kadar kanunlar değiştirilip, eşcinsel olmak suç olmaktan çıkarılsa da hem toplumsal düzeyde hem yargısal düzeyde bu anlayış hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Aşağıda görüleceği üzere Yargıtay, “eşcinsel” tabirini suçlayıcı bir ifade olarak görmekte ve kararlarında buna yer vermektedir. Trans erkekliklerin, gey erkekliklerin toplumda görünür olmamasının yanı sıra, bu erkeklikler hukuk tarafından da görünmemektedir.

³⁷⁴ Micheal S. FOLDY, *The Trials Of Oscar Wilde: Deviance, Morality, and Late-Victorian Society*, Yale Universtiy Press, New Haven 1997, s. 3.

³⁷⁵ Gregory RATOFF, *Oscar Wilde (film)*, Walton Studios, İngiltere 1960, dk. 38-66.

³⁷⁶ Criminal Law Amendment 1885, bu içtihat homoseksüel herhangi bir etkinliği suç saymaktadır. “Gross Indecency” olarak da geçmektedir. Detaylı bilgi için bkz. “Gross Indecency”, https://en.oxforddictionaries.com/definition/gross_indecency, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

³⁷⁷ FOLDY, 1997, ss. 31-47.

Bu görünmezliğe rağmen son zamanlarda yargı mercilerinin trans bireylerin de haklarını koruyan kararlar almıştır.³⁷⁸ Öte yandan eşcinselliğe dair menfi tutum daha çok erkek eşcinselliğine yöneliktir. Bu noktada da hegemonik erkeklik ideolojisinin cinsellik anlayışının etkileri görülmektedir. Hegemonik erkeklik, erkek eşcinselliğini, kadın eşcinselliğine nazaran daha iğrenç ve erkeklik açısından küçük düşürücü bulması bu konuda etkili olmuştur. Homofobik bireylerin daha çok erkekler olması ve erkek eşcinselliğine karşı bu tür bir tutum geliştirmesi de bu durumun bir göstergesi olarak görülebilmektedir. Elbet bu menfi tutum hukuku da etkilemiş; senelerdir erkekler eşcinseller yönelimlerinden ötürü büyük bedeller ödemek zorunda kalmışlardır.

Sonuç olarak, Oscar Wilde’ın davası kendisinin mahvına yol açsa da dile ilgili dava eşcinsellere yönelik hukuktaki olumsuz tutumların giderilmesinde önemli bir rol oynamış, farklı erkekliklerin deneyimlerini dile getirmeleri konusunda onlara cesaret veren bir tutum sergilemiştir. Hukukta hâlen dezavantajlı ve görünmez konumda olan eşcinsel erkeklikleri görünür kılınması için eleştirel erkeklik çalışmaları önemli bir role sahiptir.

C. Anayasa Mahkemesi Kararlarında

Askeri Yargıtay 1. Dairesi, sanık hakkında “gayrî tabî mukarenette bulunmak” suçunu işlediği iddiasıyla açılan kamu davasında itiraz konusu kuralın Anayasa’ya

³⁷⁸ Trans bireylerin cinsiyet değiştirme ameliyatını yapmayan üniversite hastanesine karşı açtıkları davayı kazanmaları bir örnektir. Detaylı bilgi için bkz. “Danıştay Trans Erkeklerin Beklediği Kararı Verdi”, <https://odativ4.com/danistay-trans-erkeklerin-bekledigi-karari-verdi-12071933.html>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

aykırı olduğunu düşünmüş, Askeri Ceza Kanunu’nun 153. maddesinin ikinci fıkrasının Anayasa’nın 2., 10. ve 20. maddelerine aykırı olduğunu iddia ederek iptaline karar verilmesi talebiyle Anayasa Mahkemesi’ne başvurmuştur.³⁷⁹

İlgili maddenin ikinci fıkrası şu şekildedir: “*Bir kimseyle gayrî tabîi mukarenette bulunan yahut bu fiili kendisine rızasıyla yaptıran asker kişiler hakkında, fiilleri başka bir suç oluştursa bile, ayrıca Türk Silahlı Kuvvetlerinden çıkarma cezası, erbaşlar için rütbenin geri alınması cezası verilir.*”³⁸⁰

Askeri Yargıtay 1. Dairesi, gayri tabii mukarenette bulunan diğer kamu personellerinin hem cezai hem disiplin cezası almadığını, kişinin cinsel yaşamının ve yöneliminin kişinin en mahrem alanı olduğunu ve bu eylemde bulunanların somut bir şekilde disiplinsizliğe sebep olduğunu belirlemeden böyle bir yaptırımla karşı karşıya bırakılmasının Anayasa’nın 2., 10., ve 20. maddelerine aykırı olduğunu ileri sürmüştür.³⁸¹

³⁷⁹ “AYM 2015/68 E., 2017/166 K. Tarih: 29.11.2017”,

<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

³⁸⁰ “AYM 2015/68 E., 2017/166 K.”

³⁸¹ Askeri Yargıtay 1. Dairesi başvuru dilekçesinde eşcinsellerin yaşadıkları sıkıntıları uluslararası mahkeme kararlarına atıf yaparak veciz bir şekilde dile getirmiştir: “... *bu hususun, özel hayatın en mahrem kısmına ilişkin olduğu, kamu makamlarının müdahalesinin meşru olabilmesi için çok ciddi nedenlerin varlığının ortaya konulması gerektiği, bu kapsamda, toplumun korunmaya ihtiyaç duyan kırılgan kesimlerine yönelik bir zarar riskinin veya toplum üzerindeki olumsuz etkilerinin olduğuna ilişkin yeterli somut verilerin bulunmasının zorunlu olduğu, bu olgu ortaya konulmadıkça eşcinsel cinsel yönelimi olan bireylerin hayatında yaratacağı olumsuz etkinin mevzuatla*

Anayasa Mahkemesi oy çokluğuyla ilgili maddenin Anayasa'ya aykırı olmadığına karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, temel hak ve hürriyetlerin özü, demokratik toplum düzeninin gerekleri ve ölçülülük ilkelerini bir arada ele alınmasını gerektiğini vurguladığı kararda, devletin bireylerin özel hayatına ancak meşru amaçlarla asgari düzeyde müdahale edebileceğini belirtmiş ve askeri disiplin için ilgili cezayı öngören maddenin meşru bir amaca dayandığını ifade etmiştir. Ayrıca askerlik mesleğinin disiplin ve fedakârlığa dayandığını belirten Mahkeme, ilgili kuralın birey haklarıyla kamu yararı arasında dengesizlik oluşturmadığını ve demokratik toplum düzeninin gerekleriyle çelişmediğini söylemiş ve asker kişilerle diğer kamu görevlilerinin aynı hukuki konumda olmadıklarını da vurgulayarak itirazı reddetmiştir. Hâkim **Engin Yıldırım** ise bu görüşe katılmamış, uluslararası sözleşmelere dayanan detaylı bir karşı oy yazısı yazmıştır.³⁸²

Kararı erkeklikler açısından incelemeyen önce, bir önceki bölümde söylediğimiz hegemonik erkeklik ideolojisinin en açık şekilde görüldüğü yapının askeriye olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Geçmişten günümüze erkeklik ve askerlik birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde. İdeal asker tiplmesi, askeri okullara başvuru için gerekli olan boy – kilo sınırı dâhil hegemonik erkeklik ideolojisinin etkilerini barındırmaktadır. Bu kriterlere göre stratejik zekâsı çok yüksek olan bir birey, sırf boyu birkaç cm. kısa

amaçlanan faydadan daha fazla olacağı, toplumun eşcinselliği ahlaksızlık olarak nitelendiren bazı kesimlerinin özel alanda gerçekleşen eşcinsel fiiller karşısında şoke de olsalar, bundan rahatsızlıkta duysalar, bu durumun rızaya dayalı yetişkinler arasındaki ilişkilerin suç sayılması için bir gerekçe olarak kabul edilemeyeceği, vurgulanmıştır.”

³⁸² “AYM 2015/68 E., 2017/166 K. Tarih: 29.11.2017”,

[http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-](http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False)

[57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False](http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False), (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

olduğu gerekçesiyle askeri okullara alınmayacaktır. Sadece Türkiye’de değil, eşcinsel evliliğe izin verilen Amerika Birleşik Devletleri’nde de eşcinsel askerlerin görevlerine son verilmektedir.³⁸³ Askerliğini yapmamış bireyler toplumda “tam manasıyla erkek” olarak görülmemekte hatta evlenme kabiliyetini haiz olmadığı ima edilmektedir.

Kararı detaylıca inceleyecek olursak ilk olarak, AYM, ilgili kararın 9. paragrafında “*dokunulmayacak öz*”den bahsetmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin özünün kapsamının ve sınırlarının ne olduğu ve nasıl ortaya konulduğu tartışmaya açıktır. Yukarıda bireylerin özerkliğini belirleyen değerlerin aslında eril niteliğe sahip olan değerler olduğundan bahsedilmişti. Aynı şekilde ilgili özlerin sınırları ve kapsamı belirlenirken ataerkil yapının etkisi dikkatli bir şekilde ele alınmalı ve olabilecek ön yargıları engellemek için olabildiğince titiz davranılmalıdır. AYM, bu kararında temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulmadığını iddia ederek, aslında hegemonik erkeklik ideolojisinin zihniyetini karara yansıtmıştır.³⁸⁴ Heteroseksüel bir erkeğin özel hayatında bir kadınla cinsel ilişkiye girmesini yasaklayan bir kural getirildiğini varsayalım. Bu kuralın temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunmadığını söylemekle eşcinsel ilişkinin ilgili öze dokunmadığını söylemek arasında bir fark bulunmamaktadır. Ancak büyük ihtimalle Mahkeme’nin tutumu farklı olacaktır; çünkü mevcut eril zihniyet heteroseksüelliği doğal, homoseksüelliği doğal olmayan olarak addetmektedir. Böylece doğal olmayan bir olgunun temel hak ve özgürlüklerin özüyle bağdaştırılmaması zımni

³⁸³ “ABD Anayasa Mahkemesi'nden Trump'ın Orduda Eşcinsel Yasağına Onay”,

<https://tr.euronews.com/2019/01/22/abd-anayasa-mahkemesi-nden-trumpin-orduda-escinsel-yasagina-onay>, (Erişim Tarihi: 08.09.2020)

³⁸⁴ “AYM 2015/68 E., 2017/166 K. Tarih: 29.11.2017”,

<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

olarak meşru hale gelmektedir. Sonuç olarak, hegemonik erkeklik ideolojisinin hukuki düşünceyi ve muhakemeyi nasıl etkilediği, AYM'nin bu kararda dokunulmaz öze dair yaptığı örtük ön yargılı yorumda gözükmektedir.

İkincisi, AYM bu kararının 14. paragrafında “... söz konusu davranışlar; tüm toplum düzenlerinde doğal olarak kabul edilmesi mümkün olmayan, toplumun ahlâkî standartları üzerinde olumsuz etkisi bulunan cinsel davranışlardır” demektedir. Öncelikle burada mahkemenin genelleme safsatası³⁸⁵ adı verilen mantık hatasına düştüğünü görmek mümkündür. **Yıldırım**'ın da karşı oy yazısında belirttiği gibi Askeri Yargıtay kararlarına bakıldığında gayri tabii mukarenet ifadesinden eşcinsel ilişkinin anlaşıldığı açıktır. Eşcinsel ilişki artık çoğu Batı toplumunda normal olarak karşılanmakta ve bazı ülkeler eşcinsel evliliklere izin vermektedir.³⁸⁶ Mahkemenin bu gerekçelendirmesi daha ilk ifadede geçersiz hale gelmektedir. Öte yandan özel hayat mahremdir, yani aleni değildir. İlgili davranış kamusal alanda değil, bireylerin özel alanında gerçekleşmektedir. İki kişinin arasında gerçekleşen ve dışarıya yansımayan bir davranışın toplumun ahlaki standartları üzerinde nasıl bir olumsuz etki bırakacağı da tartışmaya açıktır. Erkekliklerin kültürden kültüre farklılık gösterdiği ifade edilmişti. Ancak hegemonik erkeklik ideolojisinin dayattığı erkeklik modeli çoğu ülkede benzerlik göstermektedir. Çok değil yüz yıl önce eşcinsel olduğu için yargılanan Oscar Wilde'a atfedilen suç, genel ahlakı bozma suçu olarak adlandırabileceğimiz “gross

³⁸⁵ “Taraflı Örnekleme Mantık Hatası, Aceleci Genelleme Safsatası ve İlişkili Diğer Safsatalar”, <https://evrimagaci.org/taraflı-ornekleme-mantik-hatasi-aceleci-genelleme-safsatasi-ve-iliskili-diger-safsatalar-227>, (Erişim Tarihi: 08.09.2020)

³⁸⁶ “The 29 Countries Around The World Where Same-Sex Marriage is Legal”, <https://www.businessinsider.com/where-is-same-sex-marriage-legal-world-2017-11>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020)

indecenty” suçuydu. Anayasa Mahkemesi burada yine benzer bir düşünceyle hareket etmiş ve eşcinselliği toplumun ahlakını bozacak ve doğal olmayan bir şey olarak tanımlamıştır. Sadece AYM değil, Yargıtay da eşcinselliğe bir kötülük olarak bakmakta, çocuğun anne şefkatinden mahrum kalmasının, eşcinsel bir anneye velayetinin verilmesinden daha evla olacağını düşünmektedir.³⁸⁷

Üçüncüsü, AYM kararın 16. paragrafında “... cezai yaptırımların esas amacı, askerî disiplini korumak ve sürdürmektir. Bir başka deyişle ... mesleğin onur ve saygınlığını korumak amacıyla getirilmektedir... askerî disiplinin korunması ve kamu hizmetinin gereği gibi yürütülmesini sağlamaya yönelik olarak özel hayatın en mahrem alanında kalan cinsel davranışlar gerekçe gösterilerek asker kişiler hakkında TSK’dan çıkarma, erbaşlar için rütbenin geri alınması cezasını öngören kural; meşru bir amaca dayanmaktadır”³⁸⁸ demektedir. Eşcinsel ilişkide bulunmak, başlı başına askeri disiplini ve kamu düzenini bozan bir davranış değildir. AYM’nin de dediği gibi özel hayatın en mahrem alanında kalan bir davranış mesleki yaşama yansımadığı sürece askeri disiplini bozmayacaktır. AYM, mesleğin onur ve saygınlığını korumak için ilgili kuralın getirildiğini söylemektedir. Bu cümleden hareketle AYM’nin eşcinsel ilişkinin mesleğin onur ve saygınlığına zarar verdiğini düşündüğü söylenebilir. Binlerce çalışanı olan askeriyede, askerlerin bir kısmının eşcinsel olması mesleğin onuruna nasıl zarar vereceği tartışma konusudur. İyi bir asker olmak için gerekli olan özellikler arasında “heteroseksüel erkek olmanın” olmadığı açıktır. Savaşma kabiliyeti, cesaret, stratejik düşünce, belirli fiziki yeterlilik vb. gibi iyi bir askeri tanımlayan değerler ne erildir ne

³⁸⁷ Yargıtay 2. HD 1982/5077 E., 1982/5531 K.

³⁸⁸ “AYM 2015/68 E., 2017/166 K. Tarih: 29.11.2017”,

[http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-](http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False)

[57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False](http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False), (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

cinsel yönelimle alakalıdır. Eşcinselliğe olan bu menfi düşüncenin temelinde “erkekler erkek olmalıdır” düşüncesi yatmaktadır; çünkü bir erkeğin feminen olması o kişinin askeri kabiliyetini etkilememektedir. Eğer feminenlikle askerlik kabiliyeti zıt olsaydı, tarih sahnesinde Kara Fatma gibi kahramanlar ve Sabiha Gökçen gibi başarılı savaş pilotları yer almayacağı aşikârdır. Ayrıca sadece tarihte değil, günümüzde de kadın subaylar önemli harekâtlarda büyük rol oynamaktadırlar.³⁸⁹ Hal böyleyken AYM’nin eşcinsel olmanın mesleğe zarar vereceğinin düşünmesinin sebebi, eşcinsel askerlerin feminen özelliklere sahip olması değil, var olan ideal erkek algısına aykırı düşmesidir. Kadın subaylara makyaj izni verilmiştir. Varsayalım ki bir erkek eşcinsel olmadığı halde makyaj yapsın. Yine benzer bir muameleyle karşılaşacağını söylemek mümkündür; çünkü bu erkeğin hal ve hareketleri kalıplaşmış olan Türk askeri ve dolayısıyla Türk erkeği imajına zarar vermektedir. Erkekliğin tek bir tanımı bulunmamakla birlikte, onu tanımlarken genellikle iki negatif unsur, yani kadın olmamak ve eşcinsel olmamak söz konusudur. İşte bu sebepten ötürü eşcinsel olmak, var olan erkeklik algısıyla bağdaştırılamamakta ve bu yüzden eşcinsellikle ilgili sorunlar objektif bir şekilde ele alınamamaktadır. Toplumumuzda eşcinselliğe dair ifadeler hakaret olarak kullanılmakta ve haksız tahrik nedeni sayılmaktayken toplumun bu zihniyetinden etkilenen Türk Silahlı Kuvvetleri ve AYM, eşcinsel bireylerin orduda bulunmasını orduya hakaret olarak görmekte ve bu sebeple ordunun saygınlığının azalacağını düşünmektedir. AİHM verdiği kararda toplumda LGBTİQ+ bireylere karşı duyulan ön yargıların ve menfi düşüncelerin ülkenin genel tutumu olarak kabul edilemeyeceğini ve bu durumun eşitlik ilkesiyle bağdaşmayacağını vurgulasa da³⁹⁰,

³⁸⁹ “Zeytin Dalı’nın Kadın Subayları”, <https://aa.com.tr/tr/dunya/zeytin-dalinin-kadin-subaylari/1078925>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020)

³⁹⁰ “Bayev and Others v. Russia, (Başvuru No. 67667/09)”, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=003-5755355->

AYM, bu durumu genel ahlak sorunu olarak ele almış ve ülkenin genel kanısı gibi karara yansıtmıştır.

Dördüncüsü, AYM ilgili kararının 18. paragrafında “... Kural, sadece asker kişiler ile ilgili bir düzenleme olduğundan ve askerlik hizmetinin gereği gibi yürütülmesini sağlamayı amaçladığından demokratik toplum düzeninin gerekleri ile çelişmemektedir. Özel hayatın gizliliği hakkına keyfi ya da hakkın özüne dokunacak bir sınırlama getirmeyen itiraz konusu kural, istisnai bir alanda ve dar kapsamlı olduğundan sınırlı ve ölçülüdür. Özel hayatın korunmasını, istisnai bir alanda ve anayasal ilkelere uygun olarak asgari oranda sınırlandıran düzenlemenin birey hakları ile kamu yararı arasında açık bir dengesizlik oluşturduğu söylenemez³⁹¹” ifadesine yer vermiştir. Burada temel sorun eşcinsel askerlerle heteroseksüel askerler arasında yapılan ayrımcılık sorunudur. İlgili kuralın sadece askerleri kapsaması, bu ayrımcılığı giderebilecek bir gerekçe değildir. Ayrıca AYM, kararın 19. paragrafında askerler ve diğer kamu görevlilerinin hukuki durumunun bir olmadığını söylemiştir ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi esas sorun aynı mesleği yapan erkeklerin cinsel yönelimi sebebiyle meslekten ihraç edilmesidir. Askerlik hizmetinin gereği gibi yürütülmesiyle eşcinsellik arasında nasıl bir bağlantı olduğu AYM kararında açıkça belirtilmemiştir. Bir bireyin eşcinsel olmasının askerlik mesleğini nasıl olumsuz etkileyeceği kararda önemle

[7315126&filename=Judgment%20Bayev%20and%20Others%20v.%20Russia%20-%20legislation%20banning%20the%20promotion%20of%20homosexuality.pdf](https://www.yayin.gov.tr/yayin/7315126&filename=Judgment%20Bayev%20and%20Others%20v.%20Russia%20-%20legislation%20banning%20the%20promotion%20of%20homosexuality.pdf),

(Erişim Tarihi: 10.09.2020)

³⁹¹ “AYM 2015/68 E., 2017/166 K. Tarih: 29.11.2017”,

[http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-](http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False)

[57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False](http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False), (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

cevaplanması gereken bir soruyken cevaplanmamıştır. Öte yandan, AYM kararında bilerek ve isteyerek eşcinsel ifadesini kullanmaktan kaçınmakta, “gayri tabii mukarenette bulunan” diyerek kapsamı çok geniş tutmakta bir başka deyişle eşcinsellikle nekrofilliği aynı kategoriye sokmaktadır. AYM, yukarıda da bahsettiğimiz gibi madunlaştırılmış erkeklikler türlerinden bahsetmeyerek, yine hukukta bu erkekliklerin görünmez olmasına katkıda bulunmaktadır.

Beşincisi, **Yıldırım**’ın karşı oy yazısının 69. paragrafında değindiği önemli bir husus da LGBTİQ+ bireylerin makul vatandaş olarak görülmemesidir. Bu bireyler eylemlerinden ötürü değil, sırf farklı cinsel kimliklere sahip oldukları için ayrımcılığa uğramaktadırlar. Erkeklikler açısından önemli bir konu da hukukun makul vatandaşının/bireyinin eril değerlere sahip olmasıdır; çünkü “makul insan” ölçütü yalnızca tek bir erkeklik türü varmışçasına idealleştirilmektedir. Hukukçular bu konuda örtük bir şekilde ön yargılıdır. Makul insan kavramının tektipleştirilmesi insanların davranışlarını düzeltmediği gibi insanları basmakalıp düşüncelere mahkûm eder. Bu durum hukuki muhakeme açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu kararda da görüldüğü üzere hâkimler ya da kanun koyucular, bir kişinin davranışının normal olup olmadığını erkekliklere dair ön yargılarla belirlemektedirler.

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesi bu kararında öncelikle gerekçelendirmeyi açık bir şekilde yapamamış, gayri tabii mukarenet fiiliyle mesleğin onuru, saygınlığı ve meslek disiplini arasındaki menfi ilişkiyi göstermekte yetersiz kalmıştır. İkinci olarak, “gayri tabii mukarenette” bulunmaktan kastedilen mananın eşcinsel ilişki olduğu Askeri Yargıtay kararlarından da görüleceği üzere açık olmasına rağmen, bilinçli bir şekilde eşcinsel erkeklikleri görmezden gelmiş, eşcinsellikle nekrofilliği bir tutmuş ve bu gerekçelendirmeyi yaparken de bir mantık hatası olan genelleme safsatasına düşmüştür. Üçüncüsü eşcinsel askerlerle heteroseksüel askerler arasındaki ayırıma odaklanması

gerekirken, farklı meslek gruplarına odaklanmış ve bu kararda temel sorun olan erkeklikler sorunu üzerinde durmamıştır. Çünkü burada ayrımcılığa uğrayanlar askerler değil, madunlaştırılmış erkekliklerden olan eşcinsel erkeklerdir. Dördüncüsü, AYM hegemonik erkeklik ideolojisinin oluşturduğu ön yargıların farkına varamamış ve objektif değerlendirme yapamamıştır. Kararda askerlik mesleğinin gereklilikleriyle eşcinsel olmak arasındaki bağlantıyı açıkça gösterememesinin sebebi, toplumda perçinleşmiş bir şekilde var olan askerlik ve erkeklik algısıdır. Çünkü Türk askeri aynı zamanda Türk erkeğini temsil eden idealleştirilmiş bir eril formdur ve bu ideal heteroseksüel, güçlü, kuvvetli, cesur, atik vb. eril niteliklerle oluşturulmuştur. Bu ideal ve ön yargı yerleşik olmasından dolayı hâkimler bu durumun farkına varmadan sonuca varmışlardır. Beşincisi, Mahkeme eşcinsel erkeklikleri makul vatandaş olarak görmeyip, kalıplaşmış makul vatandaş ölçütleriyle değerlendirme yapmıştır. Böylece dokunulmaması gereken özün kapsamını ve sınırlarını belirlerken ataerkil zihniyetin muhakemesini kullanmıştır. Bu değerlendirmeyi yaparken LGBTİQ+ bireylere uygulanan ayrımcılığı meşru kılarak onları daha da zor konuma düşürmüştür. Bu karar, hukuki söylemlerde bütün erkekliklerin eşit derecede korunup kollanmadığını da göstermektedir.

D. Yargıtay Kararlarında

Yargıtay kararlarına bakıldığında erkeklik ifadesinin birçok kavramla ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu kavramların özellikle ekonomik güç, şiddet, kadın üzerinde tahakküm, heteroseksüellik, cinsel organ ve cinsel performans olduğu söylenebilir. İfşa için söz konusu kavramlar özelinde, yüksek yargı organını oluşturan hâkimlerin nasıl kararlara imza attığını görmek gereklidir.

1. Ekonomik Güç ve Erkeklikler

“... ‘aç kızına para ver, erkek ol biraz’ şeklindeki sözlerin içeriğine göre, katılanın onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte olduğu...”³⁹²

“...Dosya kapsamına göre; kardeş olan mağdureler Aynur ve Hacer'in aile baskısı sebebiyle ailelerinden ayrılarak ayrı bir evde yaşamak istedikleri, mağdure Aynur ile önceye dayalı arkadaşlığı bulunan hükümlü Ozan'ın mağdureyle ayrı bir ev tutmayı kararlaştırdıkları, hükümlünün kiraladığını belirttiği evin daha sonra kendisine kiraya verilmemesi üzerine mağdure Aynur'un Ozan'a ‘sen ne biçim erkeksin diyerek’ hakaret ettiği...”³⁹³

“...maktulün eski kocasından maddi yardım alamaması nedeniyle sıkıntı çektiğini söyleyerek kendisinden para istediğini, mali durumunun müsait olmaması nedeniyle eşine para veremeyeceğini ifade ettiğini, bunun üzerine maktulün sinirlenerek kendisine hitaben ‘sen erkek değilsin, orospuluk mu yapayım da para kazanayım’ dediğini...”³⁹⁴

“... Davalının gerçekleşen ve mahkemece de sabit görülen kusurlu tutum ve davranışı, müşterek konutun manevi bağımsızlığını sağlamamak ve birliğin giderlerine katılmaya dair yasal yükümlülüklerini yerine getirmemekten ibarettir. Buna karşılık davacı (kadın)'ın da, tartışmaları sırasında, kocasına birçok defa "sen erkek misin" dediği, bu suretle aşağılayıcı tutum ve davranışlarda bulunduğu toplanan delillerden

³⁹² Yargıtay 2. CD 2012/15602 E., 2012/47398 K.

³⁹³ Yargıtay 1.CD 2011/2574 E., 2011/3496 K.

³⁹⁴ Yargıtay CGK 2012/1-1573 E.

anlaşılmaktadır. Gerçekleşen bu duruma göre boşanmaya sebep olan olaylarda tarafların her ikisinin de aynı oranda kusurlu olduklarının kabulü gerekir...”³⁹⁵

*“... davacı kadının da, benimle para için evlendin, **erkeklik yatakta olmaz, kendine bir iş bul diyerek** eşini rencide ettiği ve kadının cinsel birleşmeden kaçındığı anlaşılmaktadır. Gerçekleşen boşanmaya neden olan taraflar eşit kusurludur. Bu yön dikkate alınmadan, davacı kadının ağır kusurlu olduğunun kabulü bozmayı gerektirmiştir...”*”³⁹⁶

Yukarıdaki kararlarda görüldüğü üzere ekonomik yönden güçsüz olan bir bireyin erkekliği toplum tarafından sorgulanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi eve ekmek getiren erkeklik rolü erkeğe yüklenen en yaygın toplumsal cinsiyet rolüdür. Esasında yapılan araştırmalar genç erkeklerin iş bulma konusunda bir kaygı yaşadıklarını ve iş bulamadıkları takdirde tam anlamıyla erkek olamayacaklarını düşündüklerini göstermektedir.³⁹⁷ Bu durum Yargıtay kararlarına da yansımaktadır. Evlilik giderlerine eşit olarak katılmamakla “*sen erkek misin?*” hitabını Yargıtay eşit tutmuş ve tarafları eşit oranda kusurlu bulmuştur.

Öte yandan, burada sorgulanması gereken bir konu da, bir erkeğe “sen ne biçimsin erkeksin” demek hakaret olarak sayılırken, bir kadına “sen ne biçim kadınsın, kadınlığını bil” ifadesinin hakaret olarak görülmemesidir.³⁹⁸ Böylece toplumda oluşturulan erkeklik algısının ne kadar katı olduğunu ve bu durumun hâkimleri de nasıl etkilediği verilen kararlardan görülebilmektedir.

³⁹⁵ Yargıtay 2. HD 2014/16317 E., 2015/474 K.

³⁹⁶ Yargıtay 2. HD 2016/15826 E., 2018/4777 K.

³⁹⁷ BAYAR, HASCAN AVCI, KOÇ, 2020, ss. 8-10.

³⁹⁸ Kadına ve kadınlığa dair ifadelerin hakaret sayılmadığına ilişkin kararlar için bkz.

Yargıtay 4. CD 2014/5879 E. ve 2. CD 2011/25658 E.

2. Şiddet ve Erkeklikler

“ ‘...Beni mi bıaklayacaksın **erkeklik bıakla değil bilekle olur**’ dediği, bunun üzerine de suça sürüklenen çocuk ...’in cebinden çıkardığı ele geçirilemeyen bıak ile...”³⁹⁹

““...katılan ve mağdur grubunun ‘**bir kıza sahip çıkamıyor, ne biçim erkek**’” şeklinde söz atmaları bardağı taşıran son damla olmuştur. **Kavgada, kendine güvenen hangi Türk erkeği olursa olsun bu sözün altında kalmak istemez. Değer yargıları itibariyle Türk erkeğinin karakteristik yapısı, kolay kolay bu sözü kendisine sindiremez...**”⁴⁰⁰

“... ve olay günü de erkekliği ile alay etmesi nedeniyle ...’e yönelik eylemini gerçekleştirdiğini beyan ettiği ...”⁴⁰¹

“... bu nedenle telefonun sürekli arandığını, bunu da...’nın yapmış olduğunu beyan ederek şikayetçi olmuş, incelenen mesaj tespit tutanağında, şüpheli ...’nın müştekiye hitaben ‘seni ve yanında **erkeklik yapanları üzecem** az kaldı...’”

“... bir süre sonrasında yeniden yanlarına gelerek “**varsa bir sorun söyleyin, siz kimsiniz, erkekliğinizi alırım**” diyerek tehdit edip yürümeye devam etmesi üzerine...”

“... Türk toplumunda yerleşik arkadaşlık ilişkileri ve silaha sahip olmanın toplumumuzda adeta bir **erkeklik ve güç göstergesi** olarak değerlendiriliyor olması göz önüne alındığında...”⁴⁰²

³⁹⁹ Yargıtay 1. CD 2016/4347 E., 2017/1157 K.

⁴⁰⁰ Yargıtay CGK 2011/114 E., 2011/150 K.

⁴⁰¹ Yargıtay 1. CD 2017/3067 E., 2019/4217 K.

⁴⁰² Yargıtay CGK 2005/1-90 E., 2005/112 K.

“... Sanığın ailevi nedenlerle tartıştığı kayınpederi mağdurun kendisine "sende o erkeklik var mı sende o adamlığı göremiyorum" dediğini ... haksız tahrik hükmünün uygulanıp uygulanmayacağına karar yerinde tartışmasız bırakılması...”⁴⁰³

Daha önce değinildiği gibi erkekliğe laf söylemek hakaret olarak algılanırken, yukarıdaki kararda erkekliğe laf söylemenin aynı zamanda haksız tahrik sebebi olabileceği de görülmektedir. Yargıtay’ın yukarıda kendine güvenen erkeğin bu sözün altında kalmak istemeyeceğini belirtmesi, toplumda var olan erkeklik cinsiyet rollerinin ne kadar yaygınlaşmış olduğunu açıkça göstermektedir.

Öte yandan erkeklerin erkekliklerine dair söylenen cümleleri psikolojik ve sözel şiddet olarak değerlendirmek mümkündür. Toplumsal olarak inşa edilen erkeklik olgusuna gelen eleştiriler, psikolojik olarak hassas erkekler için derin ruhsal sorunlara yol açabilmekte zaman zaman intiharla sonuçlanabilmektedir.⁴⁰⁴

Burada bir diğer önemli husus da “erkeklik yapmak” ifadesinin kullanımıdır. “Erkek ol” “Erkekliğini göster” gibi ifadeler şiddetle ilişkilendirilmiş ifadelerdir. Genellikle kaba kuvvet uygulamayı, cesur ve korkusuz olmayı da barından bu anlamlar, toplumun zihniyetinde erkeklikle şiddeti yan yana getirmekte ve bu durum özellikle kadına karşı şiddet ve genç erkeklerin suçluluğu üzerinde etkili olmaktadır. Bir sonraki bölümde görüleceği üzere, boşanma uyuşmazlıklarında en önemli etken olan kadına karşı şiddet, esasen hegemonik erkeklik ideolojisinin dayattığı şekilde erkeklik yapmanın(!) bir sonucu olarak belirtilebilir.

⁴⁰³ Yargıtay 3. CD 2015/20623 E., 2015/36499 K.

⁴⁰⁴ Sinan AKÇAY, Mervener TAŞKIN, "İntihar ve Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Hizmet Perspektifinden Bir Değerlendirme", 2019, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/916589>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

Yargıtay kararlarında sıkça görülen bir ifade de “erkekliği almak” ifadesidir. Bu ifade genellikle karşı tarafa şiddet uygulamayı kastetmektedir. Bir başka deyişle fiziksel olarak güçsüz durumda olan erkek, şiddete maruz kaldığında artık erkekliği alınmış olmaktadır. Bu noktada da erkekliğin, şiddet ve kaba kuvvetle ilişkilendirildiğini ve kazanılıp kaybedilebilen bir şey olarak görüldüğünü göstermektedir.

3. Kadın Üstünde Tahakküm ve Erkeklikler

“...katılan ve mağdur grubunun “bir kıza sahip çıkamıyor, ne biçim erkek” şeklinde söz atmaları bardağı taşıran son damla olmuştur. Kavgada, kendine güvenen hangi Türk erkeği olursa olsun bu sözün altında kalmak istemez. Değer yargıları itibariyle Türk erkeğinin karakteristik yapısı, kolay kolay bu sözü kendisine sindiremez...”⁴⁰⁵

Bir üst başlıkta ele aldığımız bu kararın, bir başka boyutu da kadına tahakkümü içermesidir. Kadına sahip çıkmak erkekliğin olmazsa olmazı olarak algılanmış ve bir Türk erkeği için bu ifadenin kabul edilemez olduğu belirtilmiştir. Bu kararda herhangi bir erkekliğin değil, Türk erkekliğinin böyle bir ifadeyi kabul edemeyeceğinin belirtilmesi, erkekliklerin kültürden kültüre farklı olduğunu gösteren bir ifade olmuştur. Yalnız kavgada kendine güvenen Türk erkeğinin böyle bir ifadeyi sindiremeyeceğini ve aslında olması gerekenin bu olduğu iması erkeklikle şiddet arasındaki bağı göstermesi açısından da dikkate alınabilir.

⁴⁰⁵Yargıtay CGK 2011/114 E., 2011/150 K.

Öte yandan özellikle kız çocuklarını özgür yetiştiren babalar, eşini kısıtlamayan erkekler toplum tarafından bu minvalde ifadelerle karşılaşmakta, eşi vefat eden kadın veya babaları vefat eden/hapse giren kızlar “sahipsiz kaldılar” olarak adlandırılmaktadır. Hegemonik erkekliklerin sadece pratiklerle değil, söylemsel olarak da inşa edildiği daha önce belirtilmişti. Bu tür ifadeler toplumsal bilinçaltımıza, kadınların sahip çıkılması gereken insanlar olduğunu yerleştirmekte ve hukukta bu duruma rehberlik etmektedir.

4. Heteroseksüellik ve Erkeklikler

*“...Boşanma sebebi, toplumun asla hoş görmeyeceği **"eşcinselliğe"** Türkçe deyimi ile "Seviciliğe" dayanmaktadır. Böylesine marazi (hastalık derecesine varan) bir alışkanlığı bulunan kadına kız çocuğunun velayetinin verilmesi onun geleceğini tehlikeye düşüren bir durum meydana getirebilir. Küçüğün idrak çağına erip kişiliği zarara uğradıktan sonra onu, anasından uzaklaştırmak hiç bir anlam taşımaz. Velayet düzenlenirken göz önünde tutulacak husus, çocuğun sadece o andaki değil, gelecekteki yararlarının dahi her yönü ile korunmasıdır. Bu bakımdan çocuk henüz **kötü alışkanlıklar** edinmeden gerekli tedbirin alınması zorunludur. Hal böyle olunca, küçüğün ahlaki gelişimine, öncelik ve şefkatin üstünde değer verilmesi gerekir. Öyle ise **"karşılaşılan iki kötülükten zarardan, hafifin tercih edilmesi"** yolundaki kural gözetilerek çocuğun, babanın velayetine bırakılması uygun olur...”⁴⁰⁶*

*“...Boşanmaya neden olan hadiselerde, **davalı kocasını eşcinsellikle suçlayan kadın tamamen kusurlu** olup Türk Medeni Kanununun 175. maddesi koşulları*

⁴⁰⁶ Yargıtay 2. HD 1982/5077 E., 1982/5531 K.

oluşmadığı halde davacı yararına yoksulluk nafakası takdiri usul ve yasaya aykırıdır...’’⁴⁰⁷

Bu kararlarda Yargıtay’ın madunlaştırılmış erkekliklere nasıl baktığı açıkça görülmektedir. Her ne kadar yukarıdaki karar bir kadının eşcinselliği hakkında olsa da, bu ifadeler bize erkek eşcinselliği hakkında da bilgi vermektedir. Yargıtay annenin eşcinsel olmasının, çocuğu anne şefkatinden mahrum kalmasından daha büyük bir kötülük olarak görmekte ve velayeti babaya vermektedir. Verilen iki karar arasında da bir çelişki bulunmaktadır. Karısını eşcinsellikle itham eden erkeğin sözüne itibar edilirken, kocasını eşcinsellikle itham eden kadının sözüne itibar edilmemektedir.⁴⁰⁸

Ayrıca “eşcinsel olmakla suçlamak” ifadesi, eşcinselliğe olan bakış açısını da göstermektedir. Hukukta erkekliklerin görünür, kadınlarınsa görünür olmadığını ve bilinçli bir boşluk yaratıldığından yukarıda bahsedilmişti. Benzer bilinçli bir boşluk eşcinsel erkekler için de yaratılmaktadır. İlgili hukuk düzeni, toplumda var olan hegemonik erkeklik ideolojisine uygun erkeklikleri göz önünde tutarken, var olan madunlaştırılmış erkeklikleri görünmez kılmaktadır. Böylece ilgili erkeklikler hukuk önünde dezavantajlı konuma düşmektedirler. Sonuç olarak Yargıtay’a göre erkek olmanın bir şartı da heteroseksüel olmaktır.

⁴⁰⁷ Yargıtay 2. HD 2003/3886 E., 2003/5018 K.

⁴⁰⁸ Özlem TÜZÜNER, “Yargıtay Hukuk Dairelerinin Eşcinsellik Hakkında Tutumu”, 2015,

https://www.academia.edu/21724360/Yarg%C4%B1tay_Hukuk_Dairelerinin_E%C5%9Fcinsellik_Hakk%C4%B1nda_Tutumu, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

5. Cinsel Organ ve Erkeklikler

*“...Raporlarda belirlenen hususlar doğuştan erkek olduğu halde, özgün iradesi ile ve operasyonla **erkeklik organlarını** yok ettiren, psikolojik yönlerden kendini kadınlığa intibak ettiren ve sun'i yolla da olsa vücudunu kadınlara özgü bir görünüme getiren kişiyi tanımlamaktan ibarettir...”⁴⁰⁹*

*“...erkek olan davacının kendi isteği ile **erkeklik organlarını** aldırıldığı ve yapay olarak vücuduna kadınsı bir görünüm kazandırdığı...”⁴¹⁰*

*“...olayla ilgili olarak ...'nin aşamalarda alınan beyanlarında, odada bulundukları sürede karşı koymasına rağmen...’in kendisini öptüğünü, tamamen çıplak haldeyken **erkeklik organını** kendi **cinsel organına** soktuğunu...”⁴¹¹*

Bu noktada penisten erkeklik organı olarak bahsedildiği görülmektedir. Erkeklik, penisle ilişkilendirilmiş ve erkekliğe dair sıfatlar bu organa yüklenmiş ve erkeklik organı olarak adlandırılmıştır. Toplumda sadece organın varlığı değil, şekli özellikleri de erkeklikle ilişkilendirilmiştir.⁴¹² Yargıtay kararlarında genellikle erkeklik organı ifadesi kullanıldığı, ancak tıbbi raporlara ait alıntılarının kullanımında penis ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan kadınlık organı olarak bahsedilmemesi, yine yukarıda değindiğimiz bilinçli görünmezliğe bir örnek

⁴⁰⁹ Yargıtay 2. HD 1986/651 E., 1986/3256 K.

⁴¹⁰ Yargıtay 2. HD 2000/9988 E., 2000/11812 K.

⁴¹¹ Yargıtay 14. CD 2016/8058 E., 2016/7608 K.

⁴¹² “Penis Boyu Tabusu”, <https://www.cised.org.tr/icerik/175/penis-boyu-tabusu>,

(Erişim Tarihi: 07.09.2020)

oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Yargıtay’a göre hegemonik erkekliğin olmazsa olmaz şartlarından birisi de erkeklik organına sahip olmaktır.

6. Cinsel Performans ve Erkeklikler

*“...Yapılan yargılama ve toplanan delillere göre; davalı kadının eşine **"Erkekliğin yok"** diyerek hakaret ettiği, davacı erkeğin ise eşinin evden gitmesini isteyerek birlikte yaşamaktan kaçındığı bu haliyle evlilik birliğinin sarsılmasında ve boşanmaya sebep olan olaylarda tarafların **eşit kusurlu** olduğunun anlaşılmış bulunmasına göre...*”⁴¹³

*“...Toplanan delillerden, eşine şiddet uygulayarak hakaret ve tehditte bulunan, güven sarsıcı davranışlarda bulunan ve onu kovan erkeğin, eşine hakaret ve tehditte bulunan, başkaları yanında **eşine erkekliği bulunmadığını söyleyen kadına oranla evlilik birliğinin sarsılmasına neden olan olaylarda ağır kusurlu olduğu** anlaşılmaktadır. Bu bakımdan; tarafların eşit oranda kusurlu bulunarak davanın kabulü doğru değil ise de; olayımızda az kusurlu eşin boşanmaya itirazı hakkın kötüye kullanımı niteliğinde olduğu...”* ⁴¹⁴

*“... Tartışma sırasında mağdurun sanığa **"sen erkek değilsin, senin çocuğun olmuyor"** diye söylemesi üzerine sinirlenen sanığın ruhsatsız tabancası ile mağdura evin içinde üç el ateşi sonucu... Mağdur Kadriye'nin sanığa yönelik "sen erkek değilsin,*

⁴¹³ Yargıtay 2. HD 2015/22269 E., 2016/16192 K.

⁴¹⁴ Yargıtay 2. HD 2015/24807 E. 2016/11194 K.

senin çocuğun olmuyor" şeklindeki hakaret teşkil eden ve haksız tahrik oluşturan eylemi nedeniyle" ⁴¹⁵

*"...Sanığın, karısı tarafından da kabul edildiği gibi kaza geçirdiği, **erkeklik görevini yerine getiremediği** ve Adli Tiptan bu konuda rapor alınmasını istemesi karşısında..." ⁴¹⁶*

*"...son akşam benimle birlikte olacak gücün bile kalmamış" diye üzerine saldırdığını, yüzünü, kulaklarını tırmaladığını ve "**erkeksen erkekliğini göster, yoksa mahalleden sana da kendime de erkek çağıracağım**" dediğini..." ⁴¹⁷*

*"...Davacı-karşı davalı kadın dilekçesinde; davalı-karşı davacı erkekte sertleşme sorunu olması nedeniyle tarafların cinsel ilişkiye giremediklerini, halen bakire olduğunu, davalı-karşı davacı erkeğin "**Kadınlığını yapamıyorsun**" diyerek **psikolojik baskı uyguladığını**, hocaya götürmeyi teklif ettiğini, evin anahtarını değiştirdiğini ve kendi hastalığının tedavisine yanaşmadığı vakıalarına dayanmış, davalı-karşı davacı erkek ise cevap ve karşı dava dilekçesinde; davacı-karşı davalı kadının vajinusmus rahatsızlığı nedeni ile cinsel ilişkinin gerçekleştirilemediğini, kadının "**Sen erkek misin? Erkekliğin yok**" diyerek kendisini aşağıladığını ve iftira ettiği, ailesine hakaret ve intihara teşebbüs ettiği vakıasına dayanmıştır." ⁴¹⁸*

⁴¹⁵ Yargıtay 1. CD 2008/5692 E. 2013/1011 K.

⁴¹⁶ Yargıtay 5. CD 2000/2118 E.

⁴¹⁷ Yargıtay CGK 2012/1-1573 E.

⁴¹⁸ Yargıtay 2. HD 2019/4809 E., 2019/12514 K.

“... B.'i görerek sevdiğini, birlikte yaşamaya başladıklarını, ona iyi bir hayat sunduğunu, ancak parası azalınca ve erkekliği zayıflayınca B.'in kendisinden ayrılmak istediğini...”⁴¹⁹

“... Davacı-karşı davalı kadında, cinsel ilişkiye engel olacak fizyolojik ve psikolojik bir rahatsızlık saptanmamıştır. Cinsel ilişkiden kaçınanın kadın olduğuna, ilişkin bir delil de mevcut değildir. Bu halde, sağlıklı bir cinsel ilişkinin gerçekleştirilememesinde, her iki tarafın da, cinsel ilişki kurmalarına yönelik fiziksel bir engellerinin bulunmaması halinde, davalı-karşı davacı erkeğin kusurlu olduğu kabul edilmelidir. Davacı-karşı davalı kadının başkaca kusurlu bir davranışı da ispatlanamamıştır. O halde boşanmaya sebebiyet veren olaylarda davalı-karşı davacı erkek tam kusurlu olup, bu kusurlu davranış da kadının kişilik haklarına saldırı niteliğini taşımaktadır.”⁴²⁰

Erkeklikle en çok ilişkilendirilen kavramlardan birisi de cinsel performanstır. Cinsellik toplumda bahsedilmesi tabu olan bir konu olarak görüldüğünden, çok dillendirilmese de evliliklerde en büyük sorunlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkeğe yüklenen bir diğer önemli rolde iyi bir cinsel performans sergileme rolüdür. Yapılan çalışmalar erkeklerin kendilerini böyle bir baskı altında hissettiklerini göstermektedir. İlk kararda görüldüğü gibi “erkekliğin yok” demekle “birlikte yaşamayı istememek” kusur derecelendirmesinde eşit değerlendirmesi, erkek cinselliğine atfedilen önemin hukuktaki görünümünü göstermektedir.

Ayrıca, baba olabilme yeteneği de erkeklikle ilişkilendirilmektedir. Erkeklerin hayatlarında ulaşabilecekleri bir paye de “iyi aile babası” olmaktır. Çocuğu olmayan erkeklere acınarak bakılmakta ve erkeklikleri eksik olarak algılanmaktadır. Erkeklerle

⁴¹⁹ Yargıtay CGK 2012/6-1461 E., 2013/87 K.

⁴²⁰ Yargıtay 2. HD 2016/9614 E., 2018/1547 K.

yapılan çalışmalarda bazı erkekler baba olmanın erkekliğin zirvesi olduğunu belirtmişlerdir.⁴²¹ Cinsel performans gösterememek, bir başka açıdan erkeklik görevini yerine getirememek olarak adlandırılmıştır. Yargıtay, erkeklerin sırtına cinsel ilişkide iyi performans sergileme görevini yüklemiştir. Başka bir deyişle, Yargıtay’a göre erkek olabilmek, diğer gerekliliklerin yanı sıra başarılı bir şekilde cinsel ilişkiye girebilmeyi gerektirmektedir. 2018 tarihli karar, iki taraf da sağlıklı olduğu halde cinsel ilişki yaşanmamışsa erkeğin kusurlu olduğunu kabul ederek erkeğe yüklediği bu sorumluluğun yanı sıra ilgili sorumluluğu yerine getirmediği takdirde de cezalandırmaktadır. Yargıtay bu kararıyla erkeklikler açısından hatalı bir değerlendirme yaparak hegemonik erkeklik ideolojisinin oluşturduğu aktif erkek – pasif kadın anlayışını yargı kararlarıyla yeniden inşa etmiştir.

Yargıtay’ın 2012 tarihli kararında, ilgili sözler üzerine haksız tahrik indiriminde bulunulması hem Yargıtay’ın erkekliklere olan bakış açısını hem hegemonik erkeklik ideolojisinin kadınlar tarafından da ne derece benimsendiğini göstermektedir. Ayrıca diğer 2012 tarihli kararda da erkekliği azalınca kadının kendisini terk ettiğini söyleyen erkek, hegemonik erkeklik ideolojisinin kurbanı olmuştur. Mahkeme erkeklikle cinsel performans arasında doğrudan ilişki kurmuş ve bu yöndeki eksikliğini erkeklik azalması olarak ifade etmiştir. Kadını kendisine bağlayan şeylerin para ve cinsellik olduğunun düşüncesi de ilgili ifadeden anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle erkekler, yeterli cinsel performansa sahip değillerse, kadınların kendilerinden uzaklaşacaklarını ve onları kaybedeceklerini düşünmektedir.

⁴²¹ Eylem ÜMİT ATILGAN, *Türkiye’deki İç Hukuk Kültürü Üzerine Sosyo-Hukuki Bir Araştırma; Haksız Tahrik Kararlarında Eril Tahakküm Kodları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2015, s. 180.

Yine Yargıtay bir başka kararında⁴²² evliliğin ana unsurunun cinsellik olduğunu belirtmiş ve bu unsur olmadığı takdirde evlilik temelinin sarsılacağını söylemiştir. İlk başta bu söylemde bir gariplik sezilmese de evliliğin cinselliğe indirgenmesi ve cinsel performans yükünün bütünüyle erkeklerin sırtına yüklenmesi, erkeklerde ek stres kaynağı oluşturabilmektedir.

Öte yandan “kadınlık” ifadesinin de zaman zaman benzer anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. “Kadınlık yapacak kimse yok”⁴²³, “Kadınlığından faydalanmak”⁴²⁴, “Kadınlık görevi”⁴²⁵ gibi ifadeler kadının toplumda maruz kaldığı bakış açısını da göstermektedir.

7. Değerlendirme

Yargıtay kararlarında açıkça hegemonik erkeklik ideolojisi açıkça gözükmemektedir. Yargıtay kararlarında, eleştirel erkeklik çalışmaları kuramcılarının tespitlerini ve ortaya koyduğu sorunları görmek de mümkündür. Ataerkil yapı, erkeğe her açıdan güçlü olmasını dayatmakta ve en ufak bir başarısızlıkta erkekliğini kaybedeceği fikrini aşılamaktadır.

Özellikle istihdamda var olan eşitsizliğin bir sonucu olarak, eve ekmek getirme rolü bütünüyle erkeğe yüklenmiştir. Bunu yerine getiremeyen erkekse hem toplum tarafından hor görülmekte hem psikolojik olarak sıkıntılar yaşamaktadır. Erkeklik ve

⁴²² Yargıtay 2. HD 2004/176 E., 2004/932 K.

⁴²³ Yargıtay 14. CD 2016/4420 E., 2019/13156 K.

⁴²⁴ Yargıtay 8. CD 2017/10587 E., 2019/13026 K.

⁴²⁵ Yargıtay HGK 2017/2287 E., 2019/627 K.

şiddetse yargı kararlarına yansıyan işin bir başka üzücü boyutudur. Erkeklerin maruz kaldığı sözel ve psikolojik şiddetin yanı sıra, erkekler kendilerinden daha zayıf olan erkeklere de şiddet uygulamakta ve bu durumu erkeklik yapmak olarak değerlendirmektedir. Öte yandan, Yargıtay Türk erkeğinin, erkekliğine edilen bazı lafların altında kalmayacağını belirterek adeta şiddeti meşru hale getirmektedir. Yargıtay, erkeği heteroseksüel, penise sahip ve iyi cinsel performans gösterebilen birisi olarak görmektedir. Erkeğe iyi cinsel performans göstermesi görevini, kendi ifadesiyle erkeklik görevini yükleyen Yargıtay, yine penisi de erkeklik organı olarak adlandırmaktadır. Ayrıca evliliğin ana unsurunun cinsellik olduğunu belirten Yargıtay, bütün cinselliğin sorumluluğunu erkeğe yükleyerek esasen evliliğin sorumluluğunu erkeklerin sırtına yüklemektedir.

Erkeklikler ve hukuk, hâkimlerin erkeklere dair olan ön yargılarını yıkarak onları daha adil karar vermeye zorlayabilir. Hukuki pratiklerde ve söylemlerde sadece hegemonik erkekliği görünür kılmayıp diğer madunlaştırılmış erkekleri de görünür kılmasını sağlayabilir.

Erkeklikler ve hukuk alanında yapılan çalışmaların temel gayesi hukukta var olan hegemonik erkeklik ideolojisinin ifşası ve yıkımıdır. Bu gayeye doğru ilerlerken yapılan çalışmaların özellikle üç ana tema üzerinde olduğunu söylemek mümkündür: Hukuki uygulamaların ve kurumların cinsiyetçi doğasının araştırılması, hukuki yöntemlerin ve hukuki muhakemenin eleştirisi, hukuki söylem içerisinde toplumsal cinsiyet ve cinsellik inşası çalışmaları.

Erkekliklerle ilgili hukuki uygulamalara ve kurumlara dair sorular, yasal uygulama ve istihdamın birçok yönüne dayanan toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılıkla ilgili olarak ele alınmıştır. Hukukçuların ve hukukla ilişkili diğer mesleklerin büyük çoğunluğunu erkeklerin (özellikle heteroseksüel erkeklerin)

oluşturması çeşitli yasal bağlamlarda, hukuktaki pratikleri belirtmek, bu alanda yapılacak çalışmalarda belirli söylemsel ve politik amaçları destekleyecek şekilde işlev görmektedir. Hegemonik erkeklikler ideolojisinin değerleri mesleki gereklilik gibi görülmekte bu durumda hukukta var olan toplumsal cinsiyet adaletsizliğini daha da arttırmaktadır. Erkeklikler, bu pratiklere meydan okuyarak hukuki pratikleri ve kurumları daha toplumsal cinsiyet eşitliğine zorlamaktadır.

Bu bölümde erkeklikler hukuk teorisine ve onun arka planını oluşturan feminist hukuk teorisine kısaca yer verilmiştir. Erkeklikler hukuk teorisinin kapsamı ve amacı belirtilip temel sorunlar üzerinde durulmuştur. Bu teorinin alanlarıyla birlikte yargı kararları incelenerek erkeklik hukuk teorisinin yargı kararlarıyla inşası anlatılmaya çalışılmıştır. Böylece bir sonraki bölümde eleştirel erkeklik çalışmaları ve erkeklikler hukuk teorisıyla Türk Aile Hukuku'nda nafakaya bakmak için belirli teorik ereve çizilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAFAKAYA ERKEKLİKLERLE BAKMAK

Bu bölümde Türk Aile Hukuku'ndaki nafaka kurumu eleştirel erkeklik çalışmalarıyla incelenecektir. Bu inceleme yapılmadan önce Türk Aile Hukuku'nda nafaka kurumu kısaca anlatılacak, daha sonra nafakanın toplumsal cinsiyet boyutu kısa bir şekilde ele alınacaktır. Özellikle nafakaya dair tartışmalara ilişkin yazılan raporlar, sosyo-hukuki sorunlar ele alınacak ve nafaka kurumuna erkekliklerle bakılacaktır. Nafaka kurumuna erkekliklerle bakılırken kısaca aile hukuku ve boşanma da erkekliklerle incelenecek daha sonra yargı kararları mercek altına alınacaktır.

I. NAFAKANIN HUKUKİ BOYUTU

Türk Dil Kurumu “nafaka” kelimesini iki farklı şekilde tanımlamaktadır. Birinci anlamı “Geçinmek için gerekli olan şeylerin bütünü, geçimlik” iken diğer ikinci anlamını da şu şekilde açıklanmaktadır: “Birinin geçindirmekle yükümlü bulunduğu kimselere, mahkeme kararıyla bağlanan aylık.”⁴²⁶ Nafaka kelimesi esasen Arapça kökenli olup tüketmek, harcamak manasına gelen infāk kelimesinden türetilmiştir.⁴²⁷ Nafakanın İngilizce karşılığı olan “alimony” kelimesi de Latince kökenli olup beslemek

⁴²⁶ “Nafaka”, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=nafaka> (Erişim tarihi: 20.02.2020)

⁴²⁷ “Nafaka”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020)

manasına gelen “alere” fiilinden türetilmiştir.⁴²⁸ Türk Medeni Hukuku’nda dört çeşit nafaka türü belirtilmiştir: Tedbir Nafakası, Yardım Nafakası, İştirak Nafakası ve Yoksulluk Nafakası.

A. Türk Aile Hukukunda Nafaka Türleri

Türk Hukuku’nda dört farklı nafaka türü öngörülmüştür: Tedbir nafakası, yardım nafakası, iştirak nafakası ve yoksulluk nafakası. Tedbir nafakası, iştirak nafakası ve yoksulluk nafakasının üst başlığı bakım nafakasıdır. Bakım nafakası çekirdek aileyi ilgilendiren bir kurumken, yardım nafakası geniş aileyi ilgilendiren bir kurumdur. Bu çalışmada yoksulluk nafakası eleştirel erkeklik çalışmaları açısından daha dikkatlice mercek altına alınacağından derinlemesine işlenecektir. Çünkü toplumda son zamanlarda infial oluşturan “ömür boyu nafaka” veya “nafaka terörü” gibi haberlerde yer edinen nafaka türü yoksulluk nafakasıdır.

1. Tedbir Nafakası

Tedbir nafakası boşanma davası sürecinde veya önceki süreçte talep konusu olabilen, tarafların bu süreç zarfında tarafların ve çocukların yaşam kalitesinin kötüleşmemesi için hâkim tarafından hükmedilen bir nafaka türüdür. Bu nafaka Türk Medeni Kanunu’nun 169. maddesinde düzenlenmiştir: “Boşanma veya ayrılık dâvası

⁴²⁸ “Alimony”, <https://www.lexico.com/en/definition/alimony>, (Erişim tarihi:

20.02.2020)

açılınca hâkim, dâvanın devamı süresince gerekli olan, özellikle eşlerin barınmasına, geçimine, eşlerin mallarının yönetimine ve çocukların bakım ve korunmasına ilişkin geçici önlemleri re'sen alır.”

Hukukumuzda dört farklı tedbir nafakası türü bulunmaktadır. İlki, evlilik sürerken ailenin korunması amacıyla istenen tedbir nafakasıdır. İkincisi, evliliğin iptal edilebilirlik ve kesin hükümsüzlük davalarında hükmedilen tedbir nafakasıdır. Üçüncüsü, çocuklar veya evlat edinilen çocuklar yararına verilebilecek tedbir nafakasıdır. Dördüncüsü, boşanma ve ayrılık davalarında hükmedilecek tedbir nafakasıdır.⁴²⁹

Tedbir nafakasında kusurun bir önemi bulunmamaktadır. Kusurlu eşin lehine de nafaka hükmedilebilmektedir.⁴³⁰ Tedbir nafakası hesaplanırken, ailenin mevcut yaşam koşulları göz önünde bulundurularak üst sınır belirlenmektedir. Tedbir nafakasının alt sınırıysa karşı tarafın hayatını idame ettirmeye yarayacak asgari geçim miktarıdır.⁴³¹ Tedbir nafakası, davalar kesinleşinceye kadar devam etmekte, dava kesinleştikten sonra da son bulmaktadır.⁴³²

⁴²⁹ Neslihan ULUSOY, “Türk Medeni Hukukunda Nafakalar (Yüksek Lisans Tezi)”, Konya 2019, ss. 10-19.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=jNRDC1RLfVd4_T7x7ZXmmepJ1ZvBrP5ZT8tWsQEYOIUUPSscHuxlBjU7EKqOifC6, (Erişim Tarihi: 15.12.2020)

⁴³⁰ Mehmet HAMZAÇEBİ, “Boşanma Öncesinde ve Sonrasında Nafaka”, *Yargıtay Dergisi*, Cilt 26 (2000), Sayı 3, s. 371.

⁴³¹ Nihat YAVUZ, *Nafaka, Nişan ve Eşlerin Katkı Payı ile İlgili Davalar*, Turhan Kitabevi, Ankara 2008, s. 9.

⁴³² Yargıtay 12. HD, 2007/1494 E., 2007/4019 K.

2. İştirak Nafakası

İştirak nafakası, ergin olmayan çocuğun yararına, ödeme ödevi velayeti bulundurmeyen tarafa yüklenen bir nafaka türüdür. İştirak nafakasına hâkim re'sen de karar verebilmektedir. İştirak nafakası TMK m. 182/II'de düzenlenmektedir: "Velâyetin kullanılması kendisine verilmeyen eşin çocukla kişisel ilişkisinin düzenlenmesinde, çocuğun özellikle sağlık, eğitim ve ahlâk bakımından yararları esas tutulur. Bu eş, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmak zorundadır."

Özellikle velayeti almayan tarafın bakım ve eğitim giderlerine katılması kanun tarafından zorunlu kılınmış, hâkime takdir yetkisi bırakılmamıştır. Ancak velayeti elinde bulunduran taraf iştirak nafakası istemediğini belirtmişse nafakaya hükmedilmemektedir.⁴³³ Velayeti elinde bulunduran eşin evlenmesi, maddi durumunun iyi olması iştirak nafakası ödeyen eşin bu ödevini kaldırmamakta, ancak velayete sahip olmayan taraf yoksulluk nafakası alıyorsa iştirak nafakası verme sorumluluğu üstünden kalkmaktadır.⁴³⁴

Nafaka normalde çocuğun ergin olmasıyla nihayete ermektedir. Ancak çocuğun eğitimi sürmekteyse nafakanın devam edip etmeyeceğine dair öğretide farklı düşünceler bulunmaktadır.⁴³⁵

⁴³³ Ali İhsan ÖZUĞUR, *Nafaka Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara 2015, s. 187.

⁴³⁴ YAVUZ, 2008, s. 440.

⁴³⁵ Ahmet Cemal RUHİ, *Nafaka Hukuku*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2010, ss. 72-73.

3. Yardım Nafakası

Yardım nafakası, eğer maddi olarak yardım edilmediği durumda kişinin üst soyunun, alt soyunun veya kardeşlerinin yoksulluğa düşme ihtimali varsa, kişinin bu kişilere olan ödevini ifade etmektedir. Bu ödevin temel dayanağı insani ve ahlaki yükümlülüklerdir. Aile içi dayanışma, yardımlaşma, zorluklarla birlikte mücadele etme gibi unsurlar bu nafaka türünde geniş aile kapsamında ele alınmıştır.⁴³⁶ Bir kişinin diğer akrabalarının (teyze, hala vb.) maddi durumlarından bağımsız olarak yardım nafakası ödeme yükümlülüğü bulunmamaktadır.⁴³⁷

Bu nafaka Türk Medeni Kanunu'nun 364. maddesinde düzenlenmiştir: “Herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve altsoyuyla kardeşlerine nafaka vermekle yükümlüdür. Kardeşlerin nafaka yükümlülükleri, refah içinde bulunmalarına bağlıdır. Eşle ana ve babanın bakım borçlarına ilişkin hükümler saklıdır.” Bu hükümden anlaşılabacağı üzere üst soy ve alt soy için refah içinde bulunma şartı yokken, kardeşler için refah içinde bulunma şartı aranmaktadır. Ayrıca ebeveynlerin çocuklarına olan bakım borcu çocuk 18 yaşında oluncaya kadar veya ergin sayılınca kadar devam etmektedir. Ancak çocuk 18 yaşını bitirdiği halde bakıma muhtaçsa yardım nafakası talebinde bulunabilmektedir. Yardım nafakasından müteakabiliyet esası gözetilmiştir. Anne çocuğuna, çocuk da annesine karşı nafaka

⁴³⁶ Hayrunnisa ÖZDEMİR, “Yargıtay Kararları Işığında Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası”, 2014, ss. 66-67.

[https://jurix.com.tr/article/2674#:~:text=T%C3%BCrk%20Medeni%20Kanununda%20bu%20durum.,%20364\)%%20h%C3%BCkm%C3%BC%20ile%20d%C3%BCzenlenmi%C5%9Ftir.](https://jurix.com.tr/article/2674#:~:text=T%C3%BCrk%20Medeni%20Kanununda%20bu%20durum.,%20364)%%20h%C3%BCkm%C3%BC%20ile%20d%C3%BCzenlenmi%C5%9Ftir.), (Erişim Tarihi: 28.02.2020)

⁴³⁷ ÖZDEMİR, 2014, s. 70.

yükümlülüğü taşımaktadır. Öte yandan üstsoy ve altsoydakilerin aile içi olması gereken özeni göstermediği takdirde bile, birbirlerinden yardım nafakası isteyebilmektedirler.⁴³⁸

Bir kişiye yardım nafakası bağlanabilmesi için nafaka talep eden kişinin öncelikle nafaka isteminde bulunması gerekmektedir. Kişinin yardım nafakası isteme hakkı, herhangi bir hak düşürücü süreye tabii olmadığı gibi, bu talep zamanaşımına da uğramamaktadır. Ayrıca nafaka talebinde bulunan kişi yoksulluğa düşmüş ya da yoksulluğa düşme tehlikesi içinde olmalıdır. Öte yandan nafaka yükümlüsü olacak kişilerin ekonomik gücünün yerinde olması gerekmektedir. Bakım nafakası alınabilme durumu mevcutken yardım nafakasına başvurulamaz. Ancak bakım nafakası bağlanmasına rağmen nafaka bağlanan kişi yoksulluktan kurtulamıyorsa o zaman yardım nafakası talebinde bulunabilmektedir. Yan hısım akrabalarından yalnızca kardeşlerin yardım nafakası verme ödevi vardır. Bu da kardeşlerin refah içinde bulunma şartına bağlanmıştır. “Refah içinde olma” , Yargıtay kararlarında lüks bir malı alırken dahi herhangi bir maddi kaygı gütmemek olarak tanımlanmıştır.⁴³⁹

Yardım nafakası talebinde bulunulurken miras hukukundaki sıra kavramı gözetilmektedir.⁴⁴⁰ Miras hukukunda benimsenen zümre sistemine göre ilk sırada alt soy bulunmaktayken, ikinci sırada anne ve baba bulunmaktadır.⁴⁴¹ Eğer birden fazla

⁴³⁸ Yargıtay 3. HD, 2008/12568 E., 2008/15376 K.

⁴³⁹ Mustafa DURAL, Tufan ÖĞÜZ, Mustafa Alper GÜMÜŞ, *Türk Özel Hukuku Cilt III: Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2014, ss. 358-360.

⁴⁴⁰ TMK 365/1: “Nafaka davası, mirasçılıktaki sıra göz önünde tutularak açılır.”

⁴⁴¹ TMK 495/I: “Mirasbırakanın birinci derece mirasçıları, onun altsoyudur.”

TMK 496/I: “Altsoyu bulunmayan mirasbırakanın mirasçıları, ana ve babasıdır. Bunlar eşit olarak mirasçıdırlar.”

nafaka yükümlüsü mevcutsa hâkim yardım nafakası ödeme ödevini bu yükümlüler arasında hakkaniyete uygun bir paylaşdırmak zorundadır.

Yardım nafakası, ilgili davanın harcının yatırıldığı tarihten başlamaktadır. Yardım nafakası genellikle para olarak nafaka alacaklısına ödense de, bazı durumlarda aynı olarak ödendiği de görölmektedir. Kanunda herhangi bir ödeme şekli belirlenmemiştir. Yardım nafakası, nafaka yükümlüsünün veya nafaka alacaklısının ölmesiyle ya da nafaka alacaklısının evlenmesiyle son bulmaktadır.⁴⁴² Ancak bireyin evlendiği kişi, kişinin maddi olarak bakımını yerine getiremiyorsa o zaman yardım nafakası alabilmektedir.⁴⁴³

4. Yoksulluk Nafakası

Yoksulluk nafakası, boşanma davasının kararı kesinleştikten sonra yoksulluğa düşme ihtimali bulunan taraf için verilen nafaka türüdür. Türk Medeni Kanunu’nun 175. maddesinde düzenlenmiştir: “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz.”

Genel olarak yoksulluk nafakasının ahlaki bir hak olduğu savunulmaktadır. Yoksulluk nafakasının da gözetilen niyet aile içindeki yardımlaşma ve dayanışma ödevinin, eşler ayrıldıktan sonra da kısmi bir şekilde sürmesi yoksulluk nafakasının dayandığı temel ilkelerden birisidir. Hükmün amacı boşanmadan sonra eşlerin

⁴⁴² DURAL, ÖĞÜZ, GÜMÜŞ, 2014, s. 369.

⁴⁴³ ÖZDEMİR, 2014, s. 13.

korunmasıdır. Bu sebeple yoksulluk nafakası ceza veya tazminat olmamakla birlikte etik değerlere dayanmaktadır.⁴⁴⁴

Yargıtay kararlarında yoksulluğun kişilerin yaşamını sürdürmek ve geliştirmek için mecbur ve ihtiyaç olan temel gereksinimleri karşılayacak seviyede geliri bulunmayan kişilerin “yoksul” olarak tanımlandığı görülmektedir.⁴⁴⁵ Ayrıca, belirli sebeplerden ötürü zarurete düşmüş ya da düşecek olması da yoksulluk kavramını tanımlamaktadır.

Öte yandan yoksulluk meselesinin hangi bağlamda ele alınacağı teorisyenler tarafından tartışılmıştır. Yoksulluk kavramı, yetersiz gelir, kapasite eksikliği ve sosyal dışlanma açılarından ele alınıp açıklanmaya çalışılmıştır. Bu başlık altında kısaca toplumsal cinsiyet açısından yoksulluk ele alınacaktır. Yoksulluğun kadınlaşması ya da kadın yoksulluğu olarak tabir edebileceğimiz yoksulluk, aslında birden fazla yönü olan bir sorundur. Farklı zamanlarda ve mekânlarda yaşayan kadınların yoksulluğu deneyimleme şekilleri de birbirinden farklıdır. Yoksulluk toplumun tüm kesimini etkisi altına alsa da var olan toplumsal cinsiyet adaletsizliği kadınların yoksulluktan erkeklere nazaran çok daha şiddetli bir şekilde etkilenmesine sebep olmaktadır. Yoksulluğun kadınlaşması ifadesi ilk defa 1978 yılında kullanılmıştır. 1995 yılında oluşturulan 4. *Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı*’nda da bu tabir kullanılmış böylece ilgili kavramın uluslararası bilinirliği daha da artmıştır.⁴⁴⁶ Alanın önde gelen isimlerinden **Getrude Schaffner Goldberg**’e göre yoksulluğun kadınlaşması demek yoksullar

⁴⁴⁴ Yargıtay 2. HD, 2012/14566 E., 2012/21053 K..

⁴⁴⁵ Yargıtay HGK, 2012/2-387 E., 2012/551 K.

⁴⁴⁶ Özgür KAYNAK, “Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)”, İstanbul 2011, s. 108.

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/48118.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.11.2020)

arasında en yüksek oranın ailelerinin ya da kendilerinin iâşesini sağlamakla yükümlü olan tek başına yaşayan kadınlara ait olması demektir.⁴⁴⁷ Yine öncü isimlerden olan **Mayra Buvinic** ise kadın yoksulluğunu genel yoksulluktan ayıran iki özelliikten bahsetmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir: kadının piyasadaki durumu ve kadının eğitim olanaklarından faydalanma durumu.⁴⁴⁸ Kadının piyasadaki konumunu etkileyen en önemli faktörlerden birisi de toplumsal cinsiyete dayandırılmış ev içi işbölümüdür. Öte yandan gelir dağılımına dayalı klasik yoksulluk tanımlamaları toplumsal cinsiyet açısından yoksulluğu ele almadığından eksiktir. Yoksulluğu gelirin azlığından ziyade kapasite eksikliği olarak gören yaklaşımlar kadın yoksulluğunun daha iyi araştırılmasına ve incelenmesine kapı aralamıştır. Ülkemizde de kadın yoksulluğu ve kadın yoksulluğuyla nasıl mücadele edilmesi gerektiğine yönelik çalışmalar az da olsa yapılmaktadır.⁴⁴⁹

a. Yoksulluk Nafakasının Tarihçesi

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1926'ya kadar Kitab'un Nafakat'ın koyduğu ilkelere göre nafakaya dair uyuşmazlıklar çözüme kavuşturulmuştur. 1926 yılında, 743 sayılı Kanun yürürlüğe girmiş ve Kitab'un Nafakat'ın prensipleri yerine bu kanundaki maddelere dayanarak uyuşmazlıklar çözülmüştür. Her ne kadar Kitab'un Nafakat

⁴⁴⁷ Gertrude SCHAFFNER GOLDBERG, Elenaor KREMEN, *The Feminization of Poverty Only in America?*, Praeger Publishers, New York 1990, s. 2.

⁴⁴⁸ Mayra BUVINIC, "Women in Poverty: A New Global Underclass", 1998, s. 4.

[http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/12D2A22FAC60DA74C22579A6002D950A/\\$file/womeninpoverty.pdf](http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/12D2A22FAC60DA74C22579A6002D950A/$file/womeninpoverty.pdf), (Erişim Tarihi: 29.11.2020)

⁴⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz. Ülker ŞENER, "Kadın Yoksulluğu", TEPAV Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Ankara 2009.

ilkelerinden vazgeçilse de 743 sayılı Kanunun 144. maddesinde yoksulluk nafakası düzenlenirken 1 senelik süre sınırı tanımlanmış ve bu hüküm İsviçre Medeni Kanunu'nda bulunmamasına rağmen Türk Kanunu Medenisinde kendisine yer edinmiştir. Bu sebeple Kitab'un Nafakat prensiplerinin kanun koyucular üzerinde bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Kitab'un Nafakat'ta yoksulluk nafakasına dair belirli bir düzenleme bulunmamaktadır. Madde metninde nafaka süresi boşanan eşler için mali ilişkinin uzamasının sakıncalı olması nedeniyle bir yılla sınırlı tutulmuştur.⁴⁵⁰ İlgili kanunun 144. maddesi şu şekildedir: “Kabahatsiz olan karı yahut koca, boşanma neticesi olarak büyük bir yoksulluğa düşerse, diğeri, boşanmaya sebebiyet vermemiş olsa dahi kudreti ile mütenasip bir surette bir sene müddetle nafaka ifasına mahkûm edilebilir.”

Yoksulluk nafakasının bir seneye sınırlandırılması dönemin hukukçuları tarafından eleştirilmiş ve yoksulluk nafakasının amacıyla bağdaşmadığı dile getirilmiştir. Ayrıca İsviçre Medeni Kanunu'nda böyle bir sınırlama bulunmazken, 743 sayılı Kanunda bulunması ve bir sene sonunda yoksulluk durumu sona ermediğinde nafaka alan tarafın zor durumda bırakılacak olması dönemin hukukçularının başlıca vurguladıkları noktalar olmuştur.⁴⁵¹ Daha önce ortak bir hayat sürmüş olan eşlerin birbirine yardım etmesi amacına dayanan yoksulluk nafakasından beklenen sonucun elde edilebilmesi için süresiz olması gerektiği savunulmuştur.⁴⁵²

⁴⁵⁰ Ömer CAMCI, *Boşanma Tazminatı ve Yoksulluk Nafakası*, İstanbul 1998, s. 107.

⁴⁵¹ Ebru CEYLAN, *Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları*, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 115.

⁴⁵² Turgut AKINTÜRK, “Türk Medeni Kanununun Evlilik Hukukuna İlişkin Hükümlerinde Yapılması Öngörülen Değişiklikler”, 1972, s. 58.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42766/516317>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

04.05.1988 tarihli 3444 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle bir senelik sınırlama kaldırılmış, onun yerine süre sınırı olmaksızın yoksulluk nafakasının talep edilebileceği hükmü getirilmiştir.⁴⁵³ Bu hükmün gerekçesinde de bir senelik sürenin adil olmadığı ve ictibas edilen eski İsviçre Medeni Kanunun 152'nci maddesine de uygun olarak süre sınırı olmaması belirtilmiştir. Bu düzenleme de devletin, sosyal devlet ilkesinin gereği olan vatandaşlarına asgari yaşam düzeyi sağlama ödevini diğer eğe yüklediği gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁴⁵⁴

1926 tarihli 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi toplumsal değişimin getirdiği yeniliklere ve bu değişimden doğan sorunlara cevap veremediğinden yeni bir kanun yapılması elzem olmuştur. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu 1 Ocak 2002’de yürürlüğe girmiştir. Aile Hukuku alanında önemli değişiklikler olsa da yoksulluk nafakasına ve süresine ilişkin herhangi bir değişiklik olmamış, yalnızca daha sade bir dil kullanılmıştır. Madde metnine göre boşanma yüzünden yoksulluğa düşen taraf daha kusurlu olmamak şartıyla, diğer taraftan mali gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilecektir. Ayrıca 743 sayılı Kanunda ayrıca nafaka konusunda kadın erkek arasında bir eğitsizlik durumu mevcut bulunmaktaydı. Erkeğe yoksulluk nafakasının hükmedilebilmesi için kanun fazladan bir şart daha öne sürmekteydi. İlgili maddeye göre, eğer kadın refah içindeyse, erkek mahkemeden kendisine nafaka bağlanmasını

⁴⁵³ Bilge ÖZTAN, “Medeni Kanunun 70’inci Yılında Aile Hukuku”, 1995, s. 119.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/629588>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

⁴⁵⁴ Ömer Uğur GENÇCAN, *Öğreti ve Uygulamada Boşanma Tazminat-Nafaka Bilimsel Açıklama, İctihatlar ve İlgili Mevzuat*, Yetkin Yayınevi, Ankara 2000, s. 200.

talep edebilmektedir.⁴⁵⁵ Ancak bu eşitsizlik Türk Medeni Kanunu'yla son bulmuştur, böylece nafaka konusunda cinsiyet ayrımına son verilmiştir.

b. Yabancı Hukuk Sistemlerinde Yoksulluk Nafakası

İsviçre Hukuk Sistemi'nde yoksulluk nafakası belirli sınıflandırmalara tabii tutulmuştur. Bu sınıflar kısa, orta ve uzun süreli olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Evlilik süresi 5 yıldan kısaysa “kısa süreli”, 5 ile 10 yıl arasındaysa “orta süreli”, 10 yıldan fazlaysa “uzun süreli” olarak kategorize edilmektedir. Bu sınıflandırma, yoksulluk nafakasının tayininde göz önünde bulundurulacak önemli bir kıstas olmuştur. Ayrıca ZGB m. 125/III yoksulluk nafakasının, aileyi destekleme ödevinin ağır ihmali, nafaka ödeyecek tarafa veya akrabasına karşı işlenmiş ağır suçun olması ve nafaka alan yoksulluğa kendi isteğiyle düşmesi durumunda tamamen kaldırılabilirliğini veya indirilebilirliğini durumları düzenlemiştir.⁴⁵⁶

Alman Hukuk Sistemi'nde, nafaka hukuku reformu sonrasında BGB §1569'da bir taraftan boşanmadan sonra taraflara kendi geçimlerini sağlama yükümlülüğü yüklenerek kişisel sorumluluk ilkesini güçlendirilirken, diğer taraftan bu kişisel sorumluluk ilkesi evlilik sonrası dayanışma ilkesi çerçevesiyle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda kişisel sorumluluk ilkesi kural kabul edilirken, boşanmadan sonra ortaya çıkacak olan ekonomik olumsuzlukların engellenmesi amacıyla evlilik sonrası dayanışma ilkesiyle nafaka istisnai bir düzenleme olarak kabul edilmiştir. Esas olarak

⁴⁵⁵ “Türk Kanunu Medenisi”, <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/turk-kanunu-medenisi-743>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020)

⁴⁵⁶ Gediz KOCABAŞ, “Evlilik Sonrası Dayanışma İlkesi ve Bu İlkenin Sınırı Olarak Clean Break İlkesi Doğrultusunda Yoksulluk Nafakasını Belirleyici Ölçütler”, 2013, s. 358. <http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/5979>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

clean-break (temiz ayrılık) ilkesi benimsenmiştir. Buna göre yoksulluk nafakasına hükmedilip hükmedilmeyeceği, hükmedilecekse süresinin ne kadar olacağı nafaka alacaklısının yaşı, sağlık durumu, işi, eğitimi, müşterek çocuğun bakım ve yetiştirilmesi ve hakkaniyet dikkate alınarak hâkim tarafından belirlenecektir.⁴⁵⁷

Fransız Hukuk Sistemi'nde denkleştirici katkı ödemesi bulunmaktadır. Genellikle toptan ödeme yapılmaktadır. Ancak nafaka yükümlüsünün maddi gücü yerinde değilse belirli bir süre için taksitle ödemeye, hâkim karar verebilmektedir. *Belçika Hukuk Sistemi*'nde nafaka, yükümlünün maaşının 1/3'ünden fazla olamamaktadır. Ayrıca evli kalınan süre zarfında nafaka ödemesi yapılmaktadır. Ancak istisnai durumlar mevcuttur. *Hollanda Hukuk Sistemi*'nde nafaka ödenme süresine üst limit getirilmiştir. İlgili kanun maddesine göre bu üst limit 12 yıldır. Ayrıca, evli kalınan sürede çocuk olmamış ve bu süre 5 yılı geçmemişse nafakanın üst sınırı 5 yıldır. *İngiliz Hukuk Sistemi*'nde hâkim periyodik nafaka ödemesinin ne zaman başlayacağını ve ne zaman sona ereceğini kendisi takdir edebilmektedir. Ölüm, evlenme, birlikte yaşama hallerindeyse nafaka sona ermektedir.⁴⁵⁸

c. Yoksulluk Nafakasına Dair Mevzuat

Türk Medeni Kanunu'nun 175. maddesinde yoksulluk nafakası düzenlenmiştir⁴⁵⁹: “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka

⁴⁵⁷ KOCABAŞ, 2013, s. 362.

⁴⁵⁸ “399 Sıra Sayılı Meclis Araştırması Raporu”, ss. 330-331.

<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss399.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

⁴⁵⁹ “Türk Medeni Kanunu”, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>,

(Erişim Tarihi: 03.03.2020)

isteyebilir. Nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz.” Bu madde incelendiğinde iki önemli unsurun yoksulluk ve kusur olduğu görülmektedir. İlgili maddeye göre kendisine nafaka bağlanmasını isteyen eşin, nafaka yükümlüsü olacak olan eşe nazaran kusurunun aynı veyahut daha az olması gerekmektedir.

Bu madde mercek altına alındığında bazı önemli unsurlar görülmektedir. Bu unsurlar, nafaka bağlanmasını isteyen tarafın evlilik birliğinin sona ermesinden ötürü yoksulluğa düşmesi, nafaka bağlanmasını isteyen eşin kusurunun, diğer eşle aynı veya daha az olması, hükmedilecek nafaka tutarının nafaka yükümlüsünün maddi gücüyle orantılı olması, süresiz nafakaya hükmedilebilmesi, nafaka bağlanmasını isteyen eş tarafından nafakanın talep edilmesi zorunluluğu ve nafaka borçlusunun herhangi bir kusurunun aranmaması olarak sayılabilmektedir.

Mahkeme, yoksulluk nafakasına hükmederken bilirkişiyeye başvurabilmektedir. Ayrıca, hâkim tarafların mali güçlerini, sosyal durumlarını, yaşam koşullarını ve benzeri durumları araştırıp inceleyerek bir hüküm vermektedir.⁴⁶⁰ Yoksulluğa düşen tarafın yardım nafakası isteyebilecek durumda olması yoksulluk nafakası talebinde bulunmasına mani olmamaktadır. Yoksulluk nafakasının miktarını eşler kendi aralarında kararlaştırabilmektedir. Ancak bu hâkim tarafından onaylanmalıdır. Öte yandan, yoksulluk nafakasının üst sınırı nafaka yükümlüsünün ödeme gücüdür. Ancak nafaka ödeyen eşin mali durumunun oldukça iyi olması yoksulluğu giderecek miktardan daha yüksek bir meblağda nafakaya hükmedilmesine esas değildir. Yoksulluk nafakasının tek seferde (sermaye) veyahut düzenli aralıklarla (irat) ödenmesine hâkim karar vermektedir. Genellikle yoksulluk nafakasının düzenli aralıklarla ödenmesine

⁴⁶⁰ ÖZUĞUR, 2015, s. 314.

karar verilmektedir. İrat şeklinde ödenen nafakaların miktarlarında talebe bağlı değişiklik yapılması da mümkündür.⁴⁶¹

Yoksulluk nafakasını kendiliğinden ya da mahkeme kararıyla sona erebilmektedir. TMK m. 176'ya göre yoksulluk nafakasını kendiliğinden sona erdiren haller, nafaka alacaklısı eşin evlenmesi veya ölümüdür. Yine nafaka yükümlüsünün ölümü de yoksulluk nafakasını sona erdirmektedir. Öte yandan, nafaka alacaklısının resmi nikâh yapmadan birisiyle evli gibi yaşaması, haysiyetsiz hayat sürmesi ve yoksulluğunun ortadan kalkması durumunda mahkeme kararıyla yoksulluk nafakası kaldırılabilir.

d. Türk Yargısında Yoksulluk Nafakası Sorunu

i. Anayasa Mahkemesi

Yoksulluk nafakasına süresiz hükmedilebilmesinin taraflar için hakkaniyetsiz olduğunu düşünen Kestel Asliye Hukuk Mahkemesi, bu kanun hükmünün iptali için 2011 yılında itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur.

İptal isteminde mahkeme, mevcut yargı içtihatlarının yeterince katı olmasının da etkisiyle yoksulluk nafakasına süresiz hükmedilmesinin adalet duygusuyla bağdaşmadığını, bu nafaka türünün ömür boyu sürmesinin, nafaka yükümlüsüne hayatının sonuna kadar ekonomik bir ödev yüklediğini, birbirleriyle bağlarını koparmak isteyen iki insanın arasında nafakanın organik bir bağ kurduğunu ve bu durumun kişileri özgür kılmadığını gerekçe olarak öne sürmüştür. Ayrıca, ilgili hükmün iptalini isteyen mahkeme, süresiz nafaka yüzünden boşanmaları hem kendileri hem toplum için daha faydalı olacak çiftlerin boşanmayıp zorunlu olarak sıkıntılı evliliği yürütmek

⁴⁶¹ DURAL, ÖĞÜZ, GÜMÜŞ, 2014, ss. 149-152.

mecburiyetinde kaldığını ve nafaka ödeyen tarafın üstünde ekonomik ve sosyal baskının yanı sıra nafaka yükümlüsü nafakasını ödemediği takdirde özgürlüğünü kaybedecek olması da artı bir baskı oluşturduğunu ifade etmiş ve Anayasa'nın 2., 10., ve 41. Maddelerine aykırı olduğundan bu hükmün iptalini istemiştir.⁴⁶²

Anayasa Mahkemesi, oy çokluğuyla iptal davasının reddine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, ilgili hükmü ele alırken, öncelikle “süresiz” ifadesinin daima ömür boyu olarak anlaşılmaması gerektiğini vurgulamış, sonra yoksulluk nafakasının temelinde sosyal tesanüt ve ahlaki değerler olduğuna değinmiştir. Bu nafakanın, yoksulluğa düşen tarafın minimum yaşam ihtiyaçlarının giderilmesi için getirildiği karşı tarafı zenginleştirmek gibi bir amacının olmadığını, ayrıca nafaka yükümlüsünün de mali gücünün yerinde olması gerektiğini vurgulamış ve bu nafaka türünün süresiz olarak düzenlenmesinin, sosyal hukuk devleti ilkesinin lüzumlu bir sonucu olduğunu belirtmiştir.

Anayasa Mahkemesi her ne kadar bu iptal davasının reddine karar verse de oy birliğiyle bu kararı almamıştır. Çoğunluğun fikrine katılmayan Anayasa Mahkemesi üyesi **Hicabi Dursun**, karşı oy vermiştir. **Dursun**, karşı oy yazısında, tarafların evlilik birliğine son vererek hukuk nezdindeki bağı koparmasına rağmen evliyken mevcut olan yükümlülüklerinin hayat boyu devam etmesinin hem insafa sığmayacağını hem hakkaniyete aykırı olacağını, zaman aşımı ve hak düşürücü sürenin mevcut bulunduğu bir hukuk düzeninde nafaka yükümlülüğünün mülkiyet hakkı gibi sürekli olmasının adalet hissine zarar verdiğini, tarih boyunca hiçbir zaman herhangi bir hukuk düzeninin nafaka yükümlüsüne süresiz nafaka ödeme ödevi öngörmediğini ve son olarak bir tarafın yoksulluğa düşecek olmasının yükümlülüğünü süresiz olarak evlilik birliğini sonlandıran taraflardan birisinin üstlenmesi ne sosyal devlet ilkesine ne hakkaniyete ne

⁴⁶² AYM 2011/136 E., 2012/72 K.

mantığa uygun olmadığını, çünkü sosyal bir gerçeklik olan yoksullukla esas mücadelenin Devletin sorumluluğu olduğunu belirtmiş ve bu gerekçelere dayanarak diğer üyelerden aksi yönde oy kullanmıştır.⁴⁶³ Karşı oyu destekleyecek şekilde, bir günlük, bir aylık gibi evlilik sürelerinden sonra dahi nafaka yükümlülüğünün hayat boyu sürmesi uygun olmadığını belirten soyut görüşler bulunmaktadır.⁴⁶⁴ Kısa süreli evliliklerden sonra nafaka yükümlüsünün sırtına yüklenen ömür boyu nafaka ödeme ödevi, ilgili kişilerin hayatlarını önemli ölçüde etkileyeceği ileri sürülmektedir.⁴⁶⁵

Öte yandan, Anayasa Mahkemesi'nin kararını incelediğimizde, bu kararda yoksulluk nafakasının sosyolojik analizinin yeterince yapılmadığı görülmektedir. Özellikle bu karar toplumsal cinsiyetle ilgili bir şey içermemekte ve bu yönüyle eksik kalmaktadır. Kararın erkeklikler hukuk teorisi açısından değerlendirilmesi aşağıda detaylıca yapılacağından burada bu değerlendirmelere yer verilmemiştir.

ii. Yargıtay Kararları

Bu başlık altında üç farklı Yargıtay kararına yer verilecektir. Birinci olarak, ilk derece mahkemesi toptan ödeme için belirlediği miktarda iki yıllık nafaka tutarını göz önüne alarak hesaplamış ve bu iki yılı hesaplarken de davacının genç olması, evlilik birliğinin kısa sürmesine dayanarak davacının yeniden evlenme ve iş bulabilme

⁴⁶³ AYM 2011/136 E., 2012/72 K.

⁴⁶⁴ Nafiye YÜCEDAĞ, “Kadının Talep Ettiği Yoksulluk Nafakası”, 2016, s. 526.

<https://www.lexpera.com.tr/literatur/kitaplar/kadinin-talep-ettigi-yoksulluk-nafakasi-woman-s-alimony-978-605-152-658-4/1>,

⁴⁶⁵ Mustafa ŞAHİN, “Türk – İsviçre Medeni Kanunlarına Göre Evlilik Sonrası Katkının (Yoksulluk Nafakasının) Şartları”, s. 88. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/788942>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

olasılığının yüksek olduğundan yola çıkmıştır. Ancak Yargıtay bu iki yıllık hesaplamayı doğru bulmamıştır. Çünkü aylık olarak ödendiği takdirde ömür boyu sürebilecek olan yoksulluk nafakasının topluca ödenmesinde bu süreyi az bulmuş ve bu durumun ilgili kanun hükmüne aykırı olduğu sonucuna varmış, ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur.⁴⁶⁶

İkinci olarak, ilk derece mahkemesi, dört senelik süre sınırı koyarak yoksulluk nafakasına hükmetmiştir. Dört senelik süre sınırını koyarken mahkemenin dayandığı gerekçeler, ilgili somut olayda yoksulluk nafakasına süresiz olarak hükmetmenin hakkaniyete aykırı olacağı ve eşlerin genç olmasıdır. Ancak Yargıtay, kanunun hâkime süre belirleme konusunda herhangi bir takdir yetkisi tanımadığını, süreyi belirlerken ilgili unsurları veya haklı sebepleri değerlendirerek karar vermesini de buyurmamıştır ve ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur.⁴⁶⁷

Üçüncü olarak, ilk derece mahkemesi, iki senelik süre sınırı koyarak yoksulluk nafakasına hükmetmiştir. İki senelik süre sınırı koyarken mahkemenin dayandığı gerekçeler, yapılmış olan ikinci evliliğin süresinin kısa olması, çocuk olmaması ve evlilik birliğini sona erdiren eşlerin artık birbirlerini bir daha görmeyecek olmasıdır. Bu gerekçelerden yola çıkan mahkeme, süresiz nafakaya hükmetmenin “Kanunun takdir yetkisi tanıdığı veya durumun gereklerini ya da haklı sebepleri göz önünde tutmayı emrettiği konularda hâkim, hukuka ve hakkaniyete göre karar verir.” hükmüne aykırı olacağını ve Türk Medeni Kanunu 175. maddesinde “istenir” ifadesinin değil, “istenebilir” ifadesinin yer aldığını ve bu tür kısa süreli evliliklerde yoksulluk nafakasına süresiz olarak hükmedilmesinin adalete uygun düşmeyeceğini belirtmiştir. Ancak Yargıtay, yine kanunun hâkime süre belirleme konusunda herhangi bir takdir

⁴⁶⁶ Yargıtay 2. HD, 7918/10493 K.

⁴⁶⁷ Yargıtay 2. HD, 14283/19487 K.

yetkisi tanımadığını, süreyi belirlerken ilgili unsurları ve haklı sebepleri değerlendirerek karar vermesini de buyurmadığını söyleyerek, takdir hakkı kullanılarak getirilen süre sınırlamasının ilgili kanuna sarıh bir aykırılık oluşturacağını belirtmiş ve ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur.⁴⁶⁸

Yargıtay'ın kararlarını değerlendirmeden önce ilgili kanun maddesini tekrardan değerlendirmek faydalı olacaktır. “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. (...)”. İlgili kanun metninde hâkimin yoksulluk nafakasına süresiz olarak karar vermesi mecburiyetinin bulunduğu dair bir ifade bulunmamakta yalnızca yoksulluk nafakasının süresiz olarak talep edilebileceğini ifade etmektedir. Mahkeme, kendisine nafaka bağlanmasını talep eden eşin isteğiyle bağlı kalmamalıdır. Yalnızca kusur ve maddi durum incelemesi yaptıktan sonra somut olayı diğer yönleriyle de incelemeli ve bu duruma uygun karar vermelidir. Yukarıda gördüğümüz kararlarda ilk derece mahkemelerinin daha isabetli karar verdiğini görmekteyiz. Her ne kadar doktrin ve Yargıtay görüşü “süresiz” ifadesinin emir olduğunu ve bu konuda hâkime herhangi bir takdir yetkisi verilmediğini ifade etse de, daha her somut olaya bu durumun uygulanamayacağı bu sebeple belirli ölçüler nazarında hâkimin takdir yetkisine bırakılması daha hakkaniyetli olacaktır. Nafakayla ilgili çalışmalar yapan birtakım STK’lar da kanun metninde sorun olmadığını, fakat Yargıtay’ın içtihadını değiştirmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ Yargıtay 2. HD, 8859/14407 K.

⁴⁶⁹ “KADEM'den Nafaka Tartışmalarına İlişkin Çözüm Önerileri”,

<https://www.sabah.com.tr/kadin/2019/04/23/kademdem-nafaka-tartismalarina-iliskin-cozum-onerileri>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

Hâkimin takdir yetkisine bırakılması feminist pratik akıl yürütme açısından da katkı sağlayacaktır. Her olayın biricikliğini göz önüne alan hâkimler, daha doğru değerlendirmelerde bulunabilecektir. Hâkimlerin ve Yargıtay'ın genel olarak değerlendirmelerinin hukuki metinlerle sınırlı kaldığını ve toplumsal cinsiyet açısından bir değerlendirmede bulunmamaları başka bir eksikliktir. Kanun metnlerinin nötr olması ve biçimsel olarak eşitlikçi olması, ilgili kanunların doğrudan uygulanmasının hakkaniyetli olacağı anlamına gelmemektedir. Bu konuya çalışmanın devamında daha detaylı değinileceğinden burada kısaca bahsetmek yeterli olacaktır

II. NAFAKANIN TOPLUMSAL CİNSİYET BOYUTU

Lenore J. Weitzman'a göre nafaka kadınların konumundaki dönüşüme hukukun diğer tüm alanlarından daha fazla örnek teşkil ettiğinden toplumsal cinsiyet çalışmaları alanıyla özellikle ilgili olmak mecburiyetindedir.⁴⁷⁰

Nafaka, önemli bir kamusal söylem yaratmasına rağmen sosyal bilim literatüründe nispeten az ilgi gören bir alandır. Nafaka konusunda gelişmiş bir ampirik literatürün çok bulunmaması bir yönden şaşırtıcıdır. Çünkü nafakanın niteliği ve işlevlerine ilişkin hukuki tartışmalar son yıllarda iyice artmıştır. Bu alandaki araştırmaların yetersizliğinden dolayı, bu nafaka hükümlerinin ve ödemelerinin eski eşler arasındaki duygusal ve ekonomik dinamikler üzerindeki etkisi hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Nafakayla ilgili iç ilişkilerin bu ihmal edilen yönünün etkileri

⁴⁷⁰ Constance L. SHEHAN, Felix M. BERARDO, Erica OWENS, Donna H.

BERARDO, "Alimony: An Anomaly in Family Social Science", 2002, s. 309.

<https://www.jstor.org/stable/3700328>, (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

araştırılması önem taşımaktadır.⁴⁷¹ Bu ilişkiler araştırılmadan, yapılacak hukuki düzenlemeler ve muhakemeler bir yönüyle eksik kalacaktır.

Nafakanın sosyolojik analizini yapabilmek için nafakanın tarihine göz atmak önemlidir. Nafaka tarihine değinmeden önce kısaca ailenin ve boşanma kurumunun geçirdiği değişimlere kısaca göz atmak bütüncül bir yaklaşım sergileyebilmek için fayda sağlayacaktır. Aile kurumu birçok açıdan incelenmiş ve ele alınmıştır. Aileyi toplumsal cinsiyet açısından ele almak gerekirse, aile toplumsal cinsiyet kimliğinin ilk inşa edilmeye başlandığı kurumdur. Aile içi roller toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırmaktadır. Kadına yüklenen aile göreviyle erkeğe yüklenen ekonomik sorumluluk piyasada kadın ve erkek arasında bir adaletsizlik yaratmaktadır.⁴⁷² Bu adaletsizlik sadece piyasada etkili olmamakta, hukukta da bu toplumsal cinsiyet ayrımcılığının etkileri görülmektedir. Özellikle aile içi rollerin ve bu rollerin sonuçları boşanma mevzuatı ve nafaka mevzuatı üzerinde etkili olmuştur. Kadına boşanma hakkı tanınmaması, boşanmanın yakın geçmişte daha zor gerçekleşmesi, kadının erkeğe ancak refah içindeyse nafaka ödemesi, nafaka belirlenmesinde ölçüt olan kusur anlayışının toplumsal cinsiyet rolleriyle sıkı bir ilişki içinde olması bu etkilerden yalnızca birkaçıdır.⁴⁷³ Günümüzde, kadın hareketleriyle siyasi ve ekonomik haklarını kazanan kadınların durumu hukuku da etkilemiş ve kanun metinleri yenilenirken nötr bir dil kullanılmaya özen gösterilmiştir. Boşanma eskisine nazaran daha kolaylaşmış;

⁴⁷¹ SHEHAN vd., 2002, s. 308.

⁴⁷² Gülay GÜNAR, Özgür BENER, “Kadınların Toplumsal Cinsiyet Roller

Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri”, s. 158,

<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423935120.pdf>, (Erişim Tarihi:

15.12.2020)

⁴⁷³ SHEHAN vd., 2002, ss. 308-309.

nafakadaki cinsiyet ayrımcılığı ortadan kaldırılmıştır. Nafakanın meşruiyeti de zaman içinde değişiklik göstermiştir.

Nafakanın meşruiyeti önceden genel olarak ahlaki yükümlülük ilkesine dayandırılmaktaydı. Çünkü aile kurumu fiilen sona erse de kişilerin birbirine bakma yükümlülüğünün devam etmesi gerektiği savunulmaktaydı. Özellikle feminizm öncesi dönemde nafakanın meşruiyetine dair farklı tartışmaların yapıldığı görülmektedir. Birtakım düşünürler, ahlaki yükümlülük gereği eski eşlerin birbirlerini desteklemesi gerektiği tezini ileri sürerken, bazı düşünürlerse kadınları iş bulmaya zorlamanın onların annelik görevini aksatacağını bu yüzden eski eşe nafaka verilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır. Öte yandan bazı düşünürler de kocanın kusuru olduğu takdirde nafaka ödenmesi gerektiğini, böylece kadınların kötü bir evliliğe katlanmasının önüne geçilebileceğini iddia etmişlerdir.⁴⁷⁴ Tüm bu ileri sürülen savlara karşılık kimileriye nafakanın tamamen kaldırılması gerektiğini, çünkü boşanmaya rağmen aradaki ekonomik ilişkinin devam etmesinin birtakım olumsuz sonuçlara sebep olabileceğini iddia etmişlerdir. Ayrıca nafaka kurumunun kadınları tembelliğe sürüklediğini ve kamusal hayata atılmalarına engel olduğunu da belirtmişlerdir. Bu konuda bir hâkim de yoksulluk nafakasına süresiz tayin edilmesinin kadınları tembelliğe sürükleyebileceğini dile getirmiştir.⁴⁷⁵ Bazı görüşlerse nafakanın bir intikam aracı olarak kullanılabileceğini ifade etmiş ve taraflar arasındaki kızgınlığı ve düşmanlığı arttırabileceğini vurgulamıştır. Özellikle ödenmeyen nafakalar için hapis cezasının öngörülmesi

⁴⁷⁴ SHEHAN vd., 2002, s. 310.

⁴⁷⁵ Nadire ÖZDEMİR, “İlişkisel Özerklik Bağlamında Evli Birey (Doktora Tezi)”, Ankara 2016, s. 193.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Br_XTptK8CZ70f0JGX9xEgG7MeDa73qK1XmwgK77R9J82JrydtXGQypcFLqYFaPl, (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

nafakanın intikam aracı olarak kullanılmasını desteklemektedir.⁴⁷⁶ Yalnızca nafaka ödenmesi ve hapis cezası değil, açılan boşanma davalarının uzun sürmesi de zaman zaman intikam aracı olarak kullanılabilir. Bir hâkim, tarafları ikinci celsede boşadığı için boşanan kadın tarafından davayı yıllarca sürdürmeyip erken boşadığı için eleştirilmiştir.⁴⁷⁷

Kusura dayalı olmayan boşanmaların da kabul edilmesiyle nafakaya meşruiyet kaynağı ahlaki yükümlülükten ziyade ileriye dönük ekonomik adalet olmuştur. Özellikle bu süreçte evlilikten ötürü doğan ekonomik kazanç olanaklarının kaybını karşılamak amacıyla nafaka verilmesinin gerekliliği savunulmuştur.⁴⁷⁸

A. Boşanma ve Feminizm

Feminizm ve boşanma üzerine yapılan çalışmaların sayısı azımsanamayacak derecededir. Mevcut boşanma kanunları, her bir tarafın kendi kendine yeterliliği, çocuk nafakası için sınırlı hüküm ve toplumsal cinsiyete aykırı gözetim ilkelerine vurgu yaparak, bu ev içi sorumluluklardaki farkı tam olarak tanımamakta veya ele almamaktadır.

⁴⁷⁶ Charles V. METZ, *Divorce and Custody for Men*, 1968, s. 82.

https://books.google.com.tr/books?redir_esc=y&hl=tr&id=1v0_AAAAIAAJ, (Erişim Tarihi: 10.08.2020)

⁴⁷⁷ ÖZDEMİR, 2016, s. 99.

⁴⁷⁸ Ira Mark ELLMAN, “The Theory of Alimony”, 1989,

https://www.researchgate.net/publication/228236333_The_Theory_of_Alimony, (Erişim Tarihi: 22.10.2020)

Bu başlık altında ev içi toplumsal cinsiyet adaletsizliği özellikle çocuk bakımı konusunda kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik temel alınarak boşanma olgusunun feminist perspektifle incelenmesine yer verilecektir. Bir eşin boşanmadaki durumu, evlilikteki durumuna bağlıdır; evliliğin anlamına ve evlilik içi rollere dair bir değişiklik yapılmadan, boşanma ve nafaka mevzuatının kadınların haklarını ve sorumluluklarını değiştirmek için yapabileceği çok az şey vardır.⁴⁷⁹

Kadınların işgücüne katılımında büyük bir artış olmasına rağmen erkeklerin ev içi emeğe katkısının yeterince artmaması kadınların iş bölümündeki yükünü arttırmaktadır. Bu durum boşanan kadınların daha zorlu bir süreç yaşamalarına sebep olabilmektedir. Yeterliliğe vurgu yapan boşanma kanunlarının bu durumu göz önünde bulundurmaması feministler tarafından eleştirilmektedir. Bu noktada feministlerin farklı şekillerde tepki verdiğini söylemek mümkündür. Liberal feministler, kadınların ev içi sorumluluklarının bu kadar fazla olmasının onları dezavantajlı hale getireceğini belirtmektedir. Çözüm olaraksa erkeklerin daha fazla ev içi emeğe katkı vermesini sağlayacak politikalar üretmeyi sunmaktadırlar. Kültürel feministler, çocuk yetiştirmenin yeterince değerli görülmediğine vurgu yapmakta ve bunun değerli görülmesi için birtakım çözümler üretilmesi gerektiğini savunmaktadır. Radikal feministlerse çocuk yetiştirme konusunda kadın ve erkeğin farklı olup olmayacağını

⁴⁷⁹ Dorothy McBride STETSON, *Women's Rights in the U.S.A.: Policy Debates and Gender Roles*, 1991, s. 337.

[https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=6SbjthGiUOkC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Women%E2%80%99s+rights+in+the+U.S.A.:+Policy+debates+and+gender+roles.&ots=IqN7iuh4AG&sig=fhhFNqwb-bZ617X-](https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=6SbjthGiUOkC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Women%E2%80%99s+rights+in+the+U.S.A.:+Policy+debates+and+gender+roles.&ots=IqN7iuh4AG&sig=fhhFNqwb-bZ617X-yQ9JaEA4mAA&redir_esc=y#v=snippet&q=alimony&f=false)

[yQ9JaEA4mAA&redir_esc=y#v=snippet&q=alimony&f=false](https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=6SbjthGiUOkC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Women%E2%80%99s+rights+in+the+U.S.A.:+Policy+debates+and+gender+roles.&ots=IqN7iuh4AG&sig=fhhFNqwb-bZ617X-yQ9JaEA4mAA&redir_esc=y#v=snippet&q=alimony&f=false), (Erişim Tarihi:

22.10.2020)

bilmenin imkânsız olduğunu ileri sürerek mevcut politikaların ataerkil yapıyı sürdürdüğünü ifade etmektedirler. Bu farklılıklarına rağmen feministler, mevcut boşanma kanunlarının ve uygulamalarının kadın yoksulluğuna yol açtığını ve kadınlara yönelik ön yargılı bir şekilde uygulandığını ifade etmektedir.⁴⁸⁰

Feminist açıdan boşanmada kadın deneyimleri oldukça önem taşımaktadır. Her farklı deneyim göz önünde bulundurulmalı ve değerlendirilmelidir. Bu yüzden feminist hukukçular öncelikle boşanmanın kadın üzerindeki etkilerine bakmış, onların deneyimlerini mercek altına almış ve boşanmada kadın sorusunu dile getirmişlerdir.

Mevcut ataerkil düzende kadınların erkeklere nazaran daha az gelire sahip olduğu ve piyasada daha az yer edindikleri tartışmasız bir gerçektir. Öte yandan, kadınların genellikle çocukların velayetini aldıkları da bir başka gerçektir. Sonuç olarak kadınlar, boşandıktan sonra daha az kaynağa erişmelerine rağmen daha fazla talebi karşılamaktadırlar.⁴⁸¹ Bu aslında “eşitlik tuzağının” bir görüntüsüdür. Her ne kadar feministler boşanma konusunu ele alırken öncelikle ailede ve aile içi sorumlulukta toplumsal cinsiyet eşitsizliğine atıfta bulunsa da çözüm konusunda feminist arasında güçlü bir fikir birliğinin olduğunu söylemek zordur.⁴⁸²

Cinsiyetlendirilmiş aile içi sorumluluklar kadınlar için iki açıdan önemlidir. İlki bu durum kadınların piyasada para kazanabilme kapasitelerini azaltmaktadır. İkincisi anneyle çocuk arasında daha yakın ilişkiler kurulmasına öncülük etmektedir. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki bekâr kadınlar bekâr erkeklerin kazancının %95’i kadar

⁴⁸⁰ June R. CARBONE, “A Feminist Perspective on Divorce”, 1994, s. 183.

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/7922279/>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

⁴⁸¹ Martha Albertson FINEMAN, *The Illusion Of Equality: Rhetoric And The Reality Of Divorce Reform*, University of Chicago Press, Chicago 1991, s. 176.

⁴⁸² CARBONE, 1994, ss.183-184.

kazanabiliyorken, evli kadınlar evli erkeklerin kazancının ancak %60'ı kadar kazanabilmektedir. Her yaşta evli erkekler bekâr erkeklere nazaran daha fazla gelire sahipken bu durum kadınlarda aynı değildir. Özellikle mesleğe çok az bir farkla başlayan bekâr kadınlar ve bekâr erkekler arasındaki fark, kadınlarda doğurganlığın dolayısıyla çocuk bakımının en yoğun olduğu zamanlar olan yirmili yaşların sonunda ve otuzlu yaşların başında artmaktadır.⁴⁸³ Öte yandan annelerle yapılan çalışmalar göstermiştir ki anneler babaların çocuklarla daha az ilişki içinde olduğunu düşünmektedir. Öyle ki annelerin yarısı kocalarını bir baba olarak tasvir etmemiştir. Bununla birlikte hem anneler hem babalar, annelerin çocuklarla çok daha yoğun bir ilişki içinde olduğunu kabul etmişler ve kadınların çoğu çocuk sevgisini aşktan çok daha yoğun bir duygu olarak tanımlamıştır.⁴⁸⁴ Tüm bu sebepler cinsiyetlendirilmiş çocuk bakımına yol açmakta böylece kadınlar ekonomik açıdan zarara uğramaktadırlar. Cinsiyetlendirilmiş çocuk bakımı boşanma açısından önem teşkil etmektedir. Bu durum göz önüne alınmadan yapılacak boşanma reformları eksik kalacaktır. Annelerin çocuklarıyla daha çok ilgilenmesinin kadınların gerçek tercihleri olduğuna radikal feministler karşı çıkmakta ve ataerkil sistem ortadan kalkmadan bunun bilinmesinin imkânsız olduğunu ifade etmektedirler. Liberal feministler de anneye ayrı bir vurgu yapılmasının anne idealini dirilteceğinden endişe etmekte bu durumun kadınların siyasi ve ekonomik özgürlüklerini engelleyebileceğini düşünmektedirler.⁴⁸⁵

⁴⁸³ Detaylı bilgi için bkz. Victor R. FUCHS, “Women's Quest For Economic Equality”, 1989, <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.3.1.25>, (Erişim Tarihi: 02.12.2020)

⁴⁸⁴ CARBONE, 1994, s. 185.

⁴⁸⁵ FINEMAN, 1991, ss. 130-135.

Geleneksel evlilikler kocaya aile reisi rolü yüklerken kadınlardan da kocalarına boyun eğmelerini istemektedir. Bu yüzden aile hukuku başlarda boşanmayı zorlaştırarak aile kurumunu kişilerin özgürlüğü pahasına da olsa korumak istemiştir. Evliliğin temelinde var olan “ölüm bizi ayırana dek” anlayışı bir söz içermekteydi ve bu sözün ihlali nafaka, velayet ve mülkiyet gibi konuları etkilemekteydi. Sözünde duramayan erkek, suçsuz kadınlara ödeme gücü kadar destek verecektir. Ancak suçlu kadınlar nafaka almaya hak kazanamayacaktır. Böylece evliliği sürdürmek için hukuk, bireylerin kaçmasını engelleyen bir tutum geliştirmiştir. Ancak boşanmalarda kusurun aranmaması bu düşünce sistemini yıkmıştır. Bu düşünce sisteminin yıkılmasıyla nafakanın dayandığı pratik zemin zayıflamıştır. Eski sistemde kadının esas rolü aile içi rol olduğundan boşanmadan sonra kadının ekonomik olarak desteklenmesi elzem görülmekteydi. Yeni sistemde esas olarak clean-break (temiz ayrılık) ilkesi ön plana çıkarılmıştır böylece var olan yükümlülükler olabildiğince kaldırılmıştır. Ayrıca kadınlardan kısa bir sürede kendi kendilerine yetebilmesi istenmiştir. Her ne kadar düzenleme kâğıt üstünde kadın – erkek eşitliğini sağlıyor gibi gözükse de yukarıda sayılan sebepleri göz önünde bulundurmadığından pratikte bir eşitsizlik yaratmaktadır. Feminist hukuk kuramcıları kadınların deneyimlerinden yola çıkarak pratikteki adaletsizliği görüp sebeplerini ortaya koymuşlardır.⁴⁸⁶

Boşanan kadınların yaşam standartları düşerken boşanan erkeklerin yaşam standartlarında artma olduğu çalışmalarla ortaya konulmuştur.⁴⁸⁷ Kadınlar hem evlilikte

⁴⁸⁶ Jana B. SINGER, “Divorce Reform and Gender Justice”, 1989, ss. 1103-1104.

<https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3263&context=nclr>,

(Erişim Tarihi: 02.12.2020)

⁴⁸⁷ Her ne kadar düşme ya da yükselme oranlarının tespiti konusunda çeşitli tartışmalar olsa da araştırmacılar bu çıkarımda hemfikirdir. Bkz. Joan M.KRAUSKOPF, “Theories

hem boşandıktan sonra çocukların bakımının büyük bir kısmını üstlenmektedir. Ayrıca hükmedilen nafaka miktarları çoğunlukla (neredeyse tamamen) evlilikte refahı sağlayacak meblağda olmamaktadır. Boşanmada kusurun aranmaması boşanma oranlarını arttırdığına yönelik suçlamalara maruz kalmıştır. Hâlbuki sorun boşanmada kusurun aranmaması değil, sorun evlilik kurumunda ters olan şeylerdir. Bu terslikler eski sistemde baskılanmaktayken yeni sistemde baskılanmamaktadır böylece boşanma oranları aniden yükselmiştir. Burada tartışılması gereken konu boşanmada kusurun aranıp aranmaması değildir. Tartışılması gereken konu boşanmanın sonuçlarının kadınlar ve çocuklar üzerindeki etkisidir.⁴⁸⁸

Weitzman’a göre boşanma birçok kadın ve çocuk için ekonomik anlamda felakettir. Yaptığı araştırmalarla mevcut sistemdeki sorunları ortaya koyan **Weitzman’a** göre clean-break ilkesinin uygulanması beklentisi ancak iki tarafın da maddi durumunun iyi olduğu ölçüde gerçekçidir. Eğer bir tarafın maddi durumu yeterince iyi değilse clean-break ilkesi önemli sorunlara sebep olabilmektedir.⁴⁸⁹ Kadınlardan sadece kendine yetmesi beklenmemekte, aynı zamanda çocuk bakma görevi de yüklenmektedir. Bu durum kadınların işgücü piyasasına katılımını engellemektedir. Özellikle esnek saatlere sahip çalışma imkânları bekâr anneler için uygun olmamaktadır. Ayrıca babaların iştirak nafakası ödemesi konusunda da oldukça

of Property Division/Spousal Support: Searching for Solutions to the Mystery”, 1989, www.jstor.org/stable/25739809, (Erişim Tarihi: 02.12.2020)

⁴⁸⁸ CARBONE, 1994, ss. 187-189.

⁴⁸⁹ Lenore J. WEITZMAN, *The Divorce Revolution: The Unexpected Social and Economic Consequences for Women and Children in America* (Kitap İncelemesi), (İnceleyen: Helena Z. LOPATA), 1988, ss. 167-169. www.jstor.org/stable/41601424, (Erişim Tarihi: 02.12.2020)

sıkıntılar bulunmaktadır. Öncelikle iştirak nafakası hesaplanırken kadının çocuk bakımından ötürü yıpranma payı gibi unsurlar hesaba katılmamaktadır ve çoğu baba iştirak nafakasını 18 yaşında sona erdirmeye eğilimi göstermektedir. Sonuç olarak mahkemelerin düşük iştirak nafakasına hükmetmesi ve bu nafakaların ödenmemesi kadınlar açısından önemli sorunlara yol açmaktadır. Öte yandan, kadınlar çocuğa duyduğu derin bağdan ötürü çocuğuna yönelik talepleri karşılansın diye kendi refahından vazgeçmeyi göze almaktadırlar. Öyle ki yapılan görüşmelerde bazı erkeklerin nafaka miktarını düşük tutmak için velayeti istemekle karşı tarafı tehdit ettikleri ortaya çıkmıştır.⁴⁹⁰ Evlilikte erkekler kariyerini daha da geliştirme konusunda özgürken kadınlar bir noktadan sonra ailenin sorumluluğunu üstlenmek özellikle çocuk doğduktan sonra birincil amacı kariyer yerine çocuk olmaktadır. Bu durum boşanmadan sonra kadınların ekonomik açıdan zor durum kalmasına yol açmaktadır.⁴⁹¹

Yukarıda anlattığımız üzere boşanma politikasına yönelik feminist eleştirinin altında yatan en önemli faktörlerden birisi çocuk yetiştirme yükümlülüğünün kadın üzerinde olmasıdır. Çocuk yetiştirme hem ekonomik açıdan oldukça masraflı hem psikolojik açıdan oldukça yıpratıcı bir süreçtir. Hukukun boşanmada erkekleri ve kadınları eşit seviyede tuttuğu iddiasıysa gerçekçi değildir. Pratikte çocuğa bakma ve destekleme yükümlülüğü ağır bir şekilde anneye yüklenmektedir. Yüksek boşanma oranları göz önüne alındığında artık çocukları anneler tek başlarına büyütmektedir. Boşanan erkekler de annelere yardımcı olmamakta iştirak nafakalarını dahi ödememektedir. Kadının önüne çıkan aileyle ilgilenme görevi orta sınıfa mensup birçok kadını aile ve kariyer arasında seçimle karşı karşıya bırakmaktadır. Boşanmadaki eşitlik yanılması kadın ve çocuk yoksulluğunun artmasının nedenlerinden birisidir.

⁴⁹⁰ FUCHS, 1989, ss. 68-70.

⁴⁹¹ CARBONE, 1994, s. 190.

Fineman'a göre kamuoyundaki tartışmalar genelde iki kadın imgesi üzerinden dönmektedir. İlki, erkeğe bağımlı olan kurban kadınlar imajı diğeryse erkeklerle aynı koşullarda eşit olan kadınlar imajıdır. **Fineman**, boşanmada eşitlik kavramının kadının çocuklarıyla olan bağının değersizleştirdiğini ve çocuk yetiştirmek için kadınları gerekli destekten mahrum bıraktığını ileri sürmektedir.⁴⁹² **Weitzman** da boşanmalarda kadınlara ve erkeklere eşit muamele edilmemesi gerektiğini çünkü eşitliğin adaletsiz olacağını ifade etmektedir. Boşanmada hakkaniyetin ve adaletin tesisinin sağlanması için kadınları ve çocukları koruyacak yolların bulunması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁹³

Herma Kay ise **Weitzman**'la benzer bir noktaya dikkat çekmekte boşanmada kadınların erkeklere nazaran dezavantajlı konumda olduklarını ve bunun evlilikteki iş bölümünden kaynaklandığını ifade etmektedir. Liberal feministlerle benzer endişeleri taşıyan **Kay**, kadınların evlenince ekonomik özgürlüklerinden vazgeçmemeleri gerektiğini böylece boşanma sırasında yaşanan eşitsizliğe katkıda bulunmayacaklarını dile getirmektedir.⁴⁹⁴ Çocuklarıyla ilgilenen baba toplum tarafından üstüne düşeni fazlasıyla yapmış gibi algılanıp sıkça takdir edilirken çocuklarıyla ilgilenen anne, toplum tarafından takdir görmemektir çünkü topluma göre bu hâlihazırda annenin görevidir. Bu gözlemi yapan **Karen Czapanskiy** eşitsizliklerle mücadele ve ortak ebeveynlik anlayışına ulaşmak için haklar ve sorumluluklar arasındaki ilişkiyi

⁴⁹² Martha Albertson FINEMAN, "Implementing Equality: Ideology, Contradiction and Social Change", 1983, ss. 790-795.

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2132217, (Erişim Tarihi:

02.12.2020)

⁴⁹³ LOPATA, 1988.

⁴⁹⁴ Herma Hill KAY, "Equality and Difference: A Perspective on No-Fault Divorce and Its Aftermath", 1987, ss. 80-85. [https://lawcat.berkeley.edu/search?p=035:/\(bepress-path\)/facpubs/1220](https://lawcat.berkeley.edu/search?p=035:/(bepress-path)/facpubs/1220), (Erişim Tarihi: 02.12.2020)

vurgulamak gerektiğini ileri sürmektedir. Babaların eşit haklarının paylaşılan sorumlulukları takip etmesi gerektiğini söylemektedir. Baba hakları çocuk üzerinde eşit otorite hakkına, malların bölünmesinde eşit hakları barındırmaktadır. Ancak babalar hem çocuğa ilişkin sorumlulukları eşit almamakta hem kaynaklara kadınlara nazaran daha rahat ulaşmaktadır. Bu durum da eşitsizliğe yol açmaktadır.⁴⁹⁵

Boşanma konusunda feministler özellikle bazı konularda değişiklik yapılmasının zorunlu olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu konuların başında, iş yerleri ve kadının iş piyasasındaki konumu gelmekte ve genellikle liberal feministler bu iddiayı desteklemektedirler. Esnek çalışma saatleri sayesinde erkekler daha çok çocuklarla ilgilenebilecek, ev işlerini yapma konusunda daha çok katkı sağlayabilecektir. Boşanma sonrasında da gerek kadınların ekonomik durumun iyileşmesi gerek erkeğin normal zamanlarda da çocukla ilgilenebilmesi açısından iş yerlerindeki değişimin gerekli olduğunu liberal feministler hassasiyetle vurgulamışlardır. İşyeri reformuyla istihdamı çocuk yetiştirmeye uygun bir hale getirmek gerekmektedir. Hem annelerin üzerindeki çocuk bakım yükü hafifletilmeli hem babaların çocuk bakımına katılmasını olanaklı kılan işyeri düzenlemeleri yapılmalıdır. Örneğin Finlandiya’da babaların da anneler gibi doğum izni kullanabilmesi bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir. Kamu desteği de reformun önemli bir parçasıdır. Özellikle yoksul ailelerde boşanma gerçekleştikten sonra çocukların büyük bir kısmı yoksulluğa düşmektedir. Bu durum da devletin bu konuda ek önlemler almasını gerektirmektedir.⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ Karen B. CZAPANSKIY, “Volunteers and Draftees: The Struggle for Parental Equality”, 1991, s. 1416.

https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1268&context=fac_pubs, (Erişim Tarihi: 02.12.2020)

⁴⁹⁶ CARBONE, 1994, ss. 193-194.

Reformun diğ er bir y n n yse boşanmadan sonra kaynakların nasıl paylaştırılacağına yönelik düzenlemeler oluşturmaktadır. Bu noktada gelir paylaşımı (income sharing) büyük bir önem taşımaktadır. **Jana Singer** tarafından ortaya atılan gelir paylaşımı yaklaşımı, yüksek gelirli eşin gelirinde evlilik içi işbölümünün de etkisi olması ve geliri düşük olan eşin diğ er eşe güvenerek kariyerini ikincil plana atması tezlerine dayanmaktadır. Ancak kısa süreli evliliklerde bu yaklaşım çocuklara bakma konusunda yetersiz kalacağı için eleştirilmiştir.⁴⁹⁷ *Rutherford*, bütün erkeklerin kadınlara yönelik toplumsal ayrımcılıktan pay aldığını ifade ederek gelir paylaşımının genel anlamda kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliğı düzeltmesi gerektiğini savunmuştur. Öte yandan gelir paylaşımı yaklaşımı kimi somut olaylar için adaletsizliğe sonuç açabilecek bir yapıdadır bu noktada hâkimin takdir yetkisine bırakmak gerekmektedir. Ancak feministlerin yargının takdir yetkisine güvenmemesi birtakım zorluklar yaratmaktadır.⁴⁹⁸

Sonuç olarak feministler boşanmaya dair farklı görüşlere sahip olsalar da annelerin işgücüne katılımın artmasına rağmen erkeklerin aile içi işbölümüne katılımının yeterince artmadığında ve son zamanlarda boşanmaların arttığı noktada hemfikirdir. Kadınlar, ailenin kaynaklarından az pay almalarına rağmen  ocuk yetiştirme yükümlülüğünün neredeyse tamamını üstlenmektedir. Feministler, toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız olarak gerçekten paylaştırılmış  ocuk yetiştirmenin mümkün veya arzu edilir olup olmadığı konusunda fikir birliğine varamasalar da ev içi

⁴⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz. Jana B. SINGER, “Alimony and Efficiency: The Gendered Costs and Benefits of the Economic Justification for Alimony”, 1994, https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1752&context=fac_pubs, (Erişim Tarihi: 22.10.2020)

⁴⁹⁸ CARBONE, 1994, s. 195.

sorumlulukların kadınları savunmasız bir hale getirdiği ve bu sebeple adaletin kadınları koruması gerektiği sonucu benimsemektedirler.⁴⁹⁹

B. Nafaka ve Feminizm

Feminist aile araştırmalarında güncel literatürde nafaka konusunda çok az çalışma bulunmaktadır. Bu kısmen, feminist akademisyenlerin evlilik ve boşanmayla ilgili hangi teori ve politikaların kadın hakları açısından en çok işe yarayacağı konusunda her zaman hemfikir olmamasına bağlanabilmektedir. Kadınların aile yaşamlarında büyük çeşitlilik olduğu için, evliliğin ekonomik yükümlülüklerine ilişkin tek tip ve tutarlı bir feminist perspektife ulaşmak zor olmuştur. Ancak feministlerin yaptıkları çalışmalarda özellikle nafakanın boşanma sonrası dönemde kadınlar arasında çok yaygın olan ekonomik zorlukların ele alınmasında bir sosyal politika aracı olarak kullanıldığı ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin çeşitli düşüncelerle nafakaya dair eşitlikçi bir politika oluşturmak istedikleri görülmektedir.⁵⁰⁰

Yukarıda da ifade edildiği gibi bir eşin boşanmadaki durumu, evlilikteki durumuna bağlıdır; evliliğin anlamına ve evlilik içi rollere dair bir değişiklik yapılmadan, boşanma ve nafaka mevzuatının kadınların haklarını ve sorumluluklarını

⁴⁹⁹ CARBONE, 1994, ss. 196-199.

⁵⁰⁰ Robert F. KELLY, Greer Litton FOX, “Determinants of Alimony Awards: An Empirical Test of Current Theories and a Reflection on Public Policy”, 1993, ss. 651-653.

https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/syrlr44&id=651&men_tab=srchresults

değiştirmek için yapabileceği çok az řey vardır.⁵⁰¹ Yukarıda boşanma ve feminizm başlığı altında ev içi toplumsal cinsiyet rollerinin boşanmayı ve nafakayı nasıl etkilediğinden kısaca bahsedilmişti. Özellikle nafaka konusunda çocuk bakımı başta olmak üzere diğer unsurların hesaba katılmaması eşitlik söyleminin pratikte karşılık bulmadığını ve toplumu “eşitlik yanılığısı”na sürüklediği ifade edilmişti. Ayrıca boşanma konusunda toplumsal cinsiyet adaletsizliğinin büyük rol oynadığı ve hukukun özellikle nafaka kurumunu kullanarak kadınlara belirli bir çerçeve çizdiği de boşanma ve feminizm başlığı altında ele alınan konulardan birisiydi. Son olarak kusura dayalı boşanma sistemiyle kusura dayanmayan boşanma sistemine ilişkin feminist kuramcıların tartişmalarına yukarıda yer verilmişti. Bu tartişma esasen nafaka ačíısından önem taşıdığından burada da ele alınacaktır.

ABD’de eskiden boşanmak için kusur aranırken sonradan bu kusur aranması zorunluluğu kaldırılmış ve kusura dayanmayan boşanma sistemine gečilmiřtir.⁵⁰² Eski sistem ve yeni sistem arasındaki farklılıklar birçok farklı tartişmalara yol ačímiřtır. Feminist literatürde de bu konuya ilişkin tartişmalar mevcuttur. Ödüllü feminist düşünür **Weitzman**⁵⁰³, kadınlardan boşanmadan sonra ekonomik sıkıntılar yaşamasının sebebinin

⁵⁰¹ STETSON, 1991, s. 337.

⁵⁰² Aynı zamanda İngiltere’de de 2020 yılında kusura dayalı olmayan boşanma kabul edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. “‘No-fault’ Divorce Bill Backed by MPs”, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-52964429#:~:text=A%20bill%20introducing%20%22no%2Dfault,has%20been%20backed%20by%20MPs.&text=Currently%2C%20in%20order%20to%20start,or%20desertion%20has%20taken%20place>, (Erişim Tarihi: 30.12.2020)

⁵⁰³ “Lenore J. Weitzman”, <https://jwa.org/encyclopedia/author/weitzman-lenore>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020)

kusura dayanmayan boşanma sistemine geçilmesi olduğunu ifade etmektedir. **Weitzman** kusura dayanmayan boşanmayla nafaka kavramının, kocanın karısını destekleme görevine dayanan ömür boyu bir haktan, boşanmış kadınları mümkün olan en kısa sürede kendi kendine yeterli olmaya zorlamak için tasarlanmış asgari bir geçiş dönemi ödemesine dönüştürdüğünü savunmaktadır. Aynı zamanda, eski sistemin bir erkeğin karısını boşamasına izin vermesine rağmen, ona karşı mali yükümlülüklerinden vazgeçmesine izin vermediğini öne sürmektedir. Geleneksel nafaka standartlarının bir kadının boşanma durumunda bile ailesine bağlılığını koruyarak bağlılığı ve evlilik paylaşımını teşvik ettiğini iddia eden **Weitzman**, yeni sistemin eski sistemin aksine, evli çiftler arasında bencilliği teşvik ederek, eşleri ve çocukları boşandıktan sonra kendi başlarına bakmaya bırakarak paylaşım ve ortaklık duygularını baltaladığını ifade etmektedir.⁵⁰⁴

Singer, Weitzman'ın bu düşüncesine karşı çıkmaktadır. Eski sistemde çok az kadının nafaka alabildiğini söyleyen **Singer**, kocanın devam eden nafaka ödeme yükümlülüğünün boşanmış kadınların çoğu için gerçeklikten çok bir mit olduğunu verilerle ortaya koymaktadır. Ayrıca, kusura dayalı boşanma sisteminin, kadınların masum veya rızasız taraflar olarak statülerini uygun nafaka anlaşmaları için pazarlık yapmak için boşanmaya olanak sağladığına dair önerisinin altını oyduğunu belirtmektedir. Bu konu hakkında **Singer, Weitzman**'ın verilerine bakıldığında kusura dayanmayan nafaka sisteminin benimsemesiyle esasen nafakaya ihtiyaç duyması çok daha muhtemel olan kadınların nafakaya erişimini arttırdığını belirtmektedir.⁵⁰⁵

Weitzman'ın yeni sistemle sadece daha az kadının nafaka aldığını ileri sürmemekte, aynı zamanda nafaka ödeme sürelerinin kısaldığını belirtmektedir. Bu

⁵⁰⁴ SINGER, 1989, ss. 1106-1108.

⁵⁰⁵ SINGER, 1989, ss. 1107-1110.

Çıkarım hukuki açıdan doğrudur, esasında yeni sisteme geçildiğinde nafaka ödenen sreler kısal mıştır. Ayrıca, uzun süre evli kalan kadınlardan kendi kendilerine yetmesinin adaletsizliğini göz önüne seren **Weitzman**, bu hukuki düzenlemelerin ve pratiklerin arkasında yatan sebepleri görememektedir. Eski sistemde kadınlara ödenen nafakanın kaldırılması veyahut miktarının düşürülmesi oldukça kolaydı. Özellikle nafaka yükümlüsü erkek, yeniden evlendiğinde mahkemeler yeni aileye olan yükümlülüğün eski eşe olan yükümlülüğü ağır bastığına dayanarak nafakayı ya kaldırıyor ya miktarını dşryordur. Boşanan erkeklerin boşanan kadınlara göre ikinci kez evlenme olasılığının daha yüksek olduğu göz önünde bulundurulsa eski sistemin sıkıntıları daha iyi anlaşılabilecektir.⁵⁰⁶

Kusur temelli nafakanın en büyük sıkıntısı sadece kusuru bulunmayan eşlere nafaka verilmesidir. Boşanmada kusurlu sayılan kadının ev içi emeğine ve maddi ihtiyaına bakılmaksızın herhangi bir nafaka hakkı bulunmamaktadır. Her ne kadar bazı düşünürler, boşanmada kusuru olmayan tarafın kadın, kusuru olan tarafın erkek olduğunu düşünse de aslında kadınların susuzluğuna ve erkeklerin suçluluğuna ilişkin bu varsayım cinsiyet ayrımcılığının bir tezahürüdür. Boşanma sisteminin yansıttığı bu düşünce temelinde geleneksel evlilik anlayışının cinsiyete dayalı beklentilerini karşılamakla kalmamakta, aynı zamanda erkek ve kadının cinsel davranışlarına ilişkin uygulanan ifte standardı da yansıtmaktadır. Kadının kendinden beklenen rollere uymaması boşanmak için geçerli bir sebep olmakta ve nafakaya erişim hakkını kısıtlamaktadır. Öte yandan kusura dayalı boşanmada kadınların erkeklerden boşanması

⁵⁰⁶ SINGER, 1989, s. 1108

oldukça zor olmuştur.⁵⁰⁷ Özellikle aldatma konusunda mahkemelerin çifte standardını görmek mümkündür. Amerika’da bazı eyaletlerde kadının bir kez eşini aldatması (zina) erkeğin boşanması için yeterli olurken erkeğin eşini bir kez aldatması sadakatsizliğin ispatı için yeterli görülmemiştir. Öte yandan **Weitzman** bu durumu kabul etse de genellikle masum olanların kadın olduğunu düşündüğünden bu durumu göz ardı etmiş olabilir. Kısaca boşanmak için kusurun aranması genellikle kadınları iki kötü seçenek arasında bırakmaktadır: Tatmin edici olmayan ya da sürdürülmesi imkânsız hale gelen evliliğe katlanmak veya ekonomik zorlukları göze alıp nafaka hakkından feragat ederek evliliği sonlandırmak.⁵⁰⁸

Fineman, bazı feminist düşünürlerin, kadınların erkeklere bağımlılığının ataerkil bir göstergesi olarak görülen nafakadan eski eşleri kurtarmaya çalıştıklarını, boşanmış annelerin yoksulluğuna çözüm olarak iş veya evlilik konusunda ısrarcı olduklarını ifade etmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği rejimi altında, kadınlardan hem kendi ekonomik geleceklerinden hem çocuklarının ekonomik desteğinden de eşit derecede sorumlu olmalarının beklenilmesini eleştiren Fineman, biçimsel eşitlik üzerine kurulu hâkim reform çabalarının aksine, kendi çalışmalarının esaslı bir eşitlik sağladığını ileri sürmüştür. Boşanma öncesi ve sonrası koşullardaki eşitsizlikten ötürü farklı muamele gösterilmesini ve bu farklı muamelenin kadınların anne olarak yaptığı fedakârlıkları tanınması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ Birden fazla şiddet olayına maruz kalmak, maddi olarak tamamen terk edilmek, birden fazla aldatma olayının yaşanması gibi olaylar yaşanmadıkça kadınlar erkeklerden boşanamamaktaydı.

⁵⁰⁸ SINGER, 1989, s. 1111-1112.

⁵⁰⁹ FINEMAN, 2019, ss. 75-77.

Feminizm ve nafakaya dair diğer önemli husussa feministlerin mevcut nafaka teorilerine yönelik eleştirel bir tutum sergilemesidir. Özellikle günümüzde Anglosakson Hukuku ülkelerinde benimsenen ekonomik yaklaşımı feministler dört açıdan eleştirmektedir. İlki, çağdaş teorinin sadece kayba odaklanıp evliliğin getirdiği kazanç artışlarına odaklanmamasıdır. Kadınlar ev işleriyle uğraşırken erkekler kazancını daha rahat arttırabilmiştir. Yapılan çalışmalar evli erkeklerin bekâr erkeklere nazaran daha fazla maaş kazandığını göstermektedir.⁵¹⁰ İkincisi, ekonomik yaklaşımın piyasada var olan kadın ayrımcılığına dikkate almamasıdır. Üçüncüsü, eşlerin ekonomik durumları karşılaştırmalı olarak incelememesidir. Son olarak, evlilik öncesi durumla evlilik sonrası durum arasındaki kazanç kayıp hesaplarını yaparken kocaların hangilerinden sorumlu tutulup tutulamayacağına yönelik tutarlı bir sistem ortaya koyamamasıdır. Ancak feministleri çağdaş nafaka kuramına yönelik getirdiği en ciddi eleştiri evlilik içi cinsiyet rollerini pekiştirmesi ve örtük bir şekilde bu rollerin güçlenmesini arzulamasıdır.⁵¹¹

Sonuç olarak feminist hukukçuların boşanma ve nafaka söylemlerinin iki konuyu özellikle vurguladığını söylemek mümkündür: ekonomik toplumsal cinsiyet adaletsizliği ve çocuk bakımı.⁵¹²

⁵¹⁰ Bruno JEANDIDIER, Helen LIM, “Is There Justification For Alimony Payments? A Survey of the Empirical Literature”, 2015, s. 28.

http://scholar.google.com.tr/scholar_url?url=http://www.beta-umr7522.fr/productions/publications/2015/2015-30.pdf&hl=tr&sa=X&ei=q5mQX7-7IoyNy9YPIKOFsAw&scisig=AAGBfm2SpT1z8CHTQZYxrcDx147FBaG71g&nossl=1&oi=scholar, (Erişim Tarihi: 22.10.2020)

⁵¹¹ SINGER, 1994, ss. 2444-2449.

⁵¹² CARBONE, 1994, s. 186.

C. Sosyo-Hukuki Sorunlar

Nafakaya hükmedilmesine ve nafaka miktarının belirlenmesine ilişkin unsurlar da sosyolojik açıdan analiz edilmelidir. Nafaka miktarı belirlenirken hangi unsurların göz önünde bulundurulacağı tartışma konusu olmuştur. Özellikle iki farklı teorik yaklaşım çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Sermayeye dayalı ilk yaklaşım, kadınların ev işi vb. hizmetlerde bulunarak erkeğin kazancına ne derece katkı yaptığına bakarak daha çok gelir değerlendirilmesine odaklanmıştır. İhtiyaca dayalı ikinci yaklaşımsa genel olarak tarafların gereksinimlerini ön planda tutmuştur. Yapılan çalışmalar bu iki modelin nafaka miktarı konusunda tatminkâr sonuç vermediğini göstermiştir.⁵¹³ Ancak yapılan deneysel çalışmalar nafaka miktarının belirlenmesi konusunda üç temel unsurun öne çıktığını göstermiştir: Ekonomik Gereksinim, Fırsat Maliyeti ve Tarafların Ödeme Gücü.⁵¹⁴ Öte yandan nafakaya ilişkin değerlendirme unsurları belirli olmadığı takdirde uygulamada nafaka kararlarında bir tutarsızlık olduğu görülmektedir.⁵¹⁵

⁵¹³ Steven STACK, James H. GUNDLACH, Ellen SUMRALL, “The Impacts of Human Capital and Need on Alimony”, 1992, s. 48.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00380237.1992.10570606>, (Erişim

Tarihi: 04.04.2020)

⁵¹⁴ KELLY, FOX, 1993, ss. 717-719. Öte yandan yapılan araştırmada nafaka tazminatlarında adli takdir yetkisi sağlamak için aşağıdaki faktörleri ana hatlarıyla belirtmiştir: “Eşin geçmişteki ilişkisi ve davranışı, Evliliğin süresi, Eşin çalışma yeteneği, Eşe verilen mülkün kaynakları ve miktarı, Eşin yaşı, Eşin nafaka ödeyebilmesi, Eşin mevcut durumu, Eşin ihtiyaçları, Tarafların sağlığı, Eşin önceki yaşam standardı ve herhangi birinin diğerlerinin desteğinden sorumlu olup olmadığı, Genel eşitlik ilkeleri”

Türk hukukunda, yukarıda belirtildiği gibi yoksulluk nafakasına hükmedilmesi için bir tarafın yoksulluğa düşecek olması gerekmekte ve nafaka alacaklısı eşin kusurunun nafaka ödeyecek eşten daha fazla olmaması gerekmektedir. Öte yandan nafaka miktarı belirlenirken esas olarak nafaka ödeyecek kişinin maddi olanağı göz önünde bulundurulmaktadır. Nafaka alacak tarafın yoksulluğa düşüp düşmeyeceği değerlendirilirken genelde yaşına, eğitim durumuna, iş bulma olanaklarına bakılmaktadır.

Bu noktada toplumsal cinsiyet analizi büyük önem taşımaktadır. Çünkü yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde kadın ve erkek arasındaki cinsiyete dayalı iş yükü dağılımı hukuku ve politikayı etkilemiştir. Böylece ailenin bir üyesi genellikle erkekler evi ekonomik olarak geçindirmekle yükümlü hale gelmiş ve buna dayalı bir ekonomik sistem oluşturulmuştur.⁵¹⁶ Geçmişten günümüze, erkeğin ev içi ve ev dışı çalışma oranları hemen hemen sabit kalmasına karşılık, kadınların ev içi ve ev dışı çalışma oranı %7 artmıştır.⁵¹⁷

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin az olduğu ülkelerdeki boşanma ve nafakaya ilişkin düzenlemelere bakıldığında “clean-break” ilkesinin benimsendiği görülmektedir. Ancak kadın istihdamının az olduğu ülkelerde bu ilkeyi uygulamak kadınlara yönelik adaletsizliği daha da arttıracaktır. Ülkemizdeyse kadın – erkek istihdamı arasında oldukça büyük bir fark vardır. *The Global Gender Gap* raporuna göre Türkiye cinsiyetler arasındaki farkın en fazla olduğu ülkelerden birisidir. Türkiye’de erkek istihdam oranı %69,5 iken kadın istihdam oranıysa %30,5’tir.⁵¹⁸ Eğitim durumu arttıkça kadınların iş gücüne katılımı artsa da hâlâ yetersizdir. Çok değil 10 yıl öncesine kadar

⁵¹⁵ SHEHAN vd., 2002, s. 314.

⁵¹⁶ COLLIER, 2010a, s. 133.

⁵¹⁷ CARBONE, 1994, s. 184.

⁵¹⁸ “İstihdam”, <https://www.sbb.gov.tr/istihdam/>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

kız çocukları için “*Baba Beni Okula Gönder*” kampanyası yapılan bir ülkede özellikle belirli bir yaşı üstündeki kadınların eğitim durumu iç açıcıcı değildir.⁵¹⁹ **Robert Kelly** ve **Green Fox** yaptıkları araştırmada eğitimin iki taraf için de nafaka açısından belirleyici birtakım etkileri olduğunu bulmuştur.⁵²⁰ Tüm bu faktörler kadın yoksulluğunu gündeme getirmektedir.

Kadının iş imkânları karşısındaki durumuyla eğitim – öğretim olanaklarından faydalanması, kadın yoksulluğunun iki önemli niteliğidir. Kadınların iş dünyasında erkeklere nazaran çok az yer alması, yer alsa bile düşük maaşlı işlerde çalıştırılması, kayıt dışı çalıştırılma gibi durumlar kadının arka planda kaldığını göstermektedir. Bu durum da kadının ekonomik özgürlüğünü kazanmasına engel olmakta ve sonuç olarak kadın, erkeğe bağımlı olmak zorunda kalmaktadır. Kadınların iyi eğitim alamaması dolaylı olarak onların iş dünyasında da nitelikli çalışan olmasını engellemektedir. Nitelikli çalışan olamayan ve zaten hep arka planda kalan kadın, ileri yaşlarda da çalışmış olmanın getirdiği emeklilik, sağlık hakkı gibi faydalardan da yararlanamamaktadır. Kadına yüklenen ev işleriyle ilgilenme, çocukların bakımı gibi

⁵¹⁹ Eğitim almamış kadınların %84’ü, okuyan ama lise diploması alamayan kadınların %72,3’ü ve lise mezunu kadınların %65,7’si işgücüne katılamamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Konda Yoksulluk Nafakası Dosyası (Konda Raporu), 2020, s. 10.

<https://konda.com.tr/tr/rapor/nafaka-dosyasi/>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

⁵²⁰ KELLY, FOX, 1993, ss. 704-708. “Eğitim hususunun dikkate alınması gerektiğini sosyo-hukuki araştırmalar ortaya koymaktadır. Esasında nafaka alan kadınların eğitim durumlarını nafaka ödeyen erkeklerin durumlarıyla karşılaştırdığımız zaman arada büyük bir uçurum olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça kocanın maddi kazancının artma ihtimalinin daha yüksek olması ve kadının eğitim seviyesi arttıkça iş bulma imkânının artması nafaka teorileri açısından önem taşımaktadır.”

geleneksel roller de kadının iş piyasasındaki konumunu etkilemektedir.⁵²¹ Ayrıca, toplumdaki erkeklerin büyük çoğunluğunda eşini çalıştırmama isteği bulunmaktadır. Özellikle eşin çocukla daha iyi ilgilenebilmesi için bu istekte bulunan erkekler, kadınlar üzerinde örtük bir baskı oluşturmaktadır. Toplumda da anne olmanın kariyerden daha önemli olduğuna dair söylemler, çalışan kadınları dahi iş piyasasından uzaklaştırmakta ve kadınları ekonomik olarak erkeklere bağımlı hale getirmektedir.⁵²² Bu yüzden nafakaya ilişkin diğer bir önemli unsur da evli kalınan süredir. Bir kadın ne kadar evli kalırsa o kadar fazla ev içi emek harcayacak, kadınların evli kaldıkları süre arttıkça hem nafakaya olan gereksinimleri artacaktır. Ayrıca nafakaya ekonomik yaklaşım ekolüne göre de bu ekonomik kaybın telafisi daha yüksek meblağ gerektirecektir.

Maddi durumu kötü olan kadınların bir başka deyişle nafaka bağlanmasına en çok ihtiyacı olan bireyler yeterli hukuki yardımı ya da desteği alamamaktadır. Her ne kadar barolardaki adli yardım büroları sayesinde bu durumun önüne geçilmeye çalışılsa da yetersiz kalabilmektedir. Yapılan çalışmalar adli yardıma başvuran kadınların önemli bir kısmının yoksulluk nafakası talebinde bulunmadıklarını, bir an önce boşanmak ve genellikle evlilik içi kötü muameleden kurtulmak istediklerini göstermiştir.⁵²³

Öte yandan bu durum ciddi anlamda diğer sosyo-hukuki sorunlara da sebep olmaktadır. Esasında hem nafaka yükümlüsünün hem nafaka alacaklısının mali gücüne dair yapılan denetimlerin yetersiz olduğu görülmektedir. Nafaka ödememek için sigortasız çalışıp üstünde mal varlığı bulundurmayan bireyler böylece nafaka ödemekten kaçınmaktadırlar. Nafaka ödememek için sigortasız çalışan erkek bireyler, en başta kendi sağlık ve gelecek güvencelerini tehlikeye atmaktadırlar. Nafaka

⁵²¹ ŞENER, 2009, ss. 2-3.

⁵²² SANCAR, 2016, s. 68.

⁵²³ Konda Raporu, 2020, s. 4.

alacaklıları da benzer şekilde kayıt dışı çalışmakta böylece nafaka almaya devam ederken diğer önemli haklarından mahrum kalmaktadırlar. Öte yandan nafaka ödemesinin devam etmesini isteyen nafaka alacaklıları da bir başkasıyla resmi olarak evlenmek yerine nikâhsız olarak birlikte yaşamaktadır ve resmi nikâhın getirilerinden faydalanamamaktadır.⁵²⁴

Nafaka alacaklısı tarafın ekonomik gereksinimi yüksek düzeyde de olsa nafaka ödeyecek tarafın maddi durumu düşük olduğu için hükmedilen nafaka miktarları da oldukça düşük olmaktadır. Türkiye’de 2000 ₺’den fazla nafaka alanların oranı %2’dir. %66 oranında ödenen nafakaysa 500 liranın altındadır. Ortalama nafaka miktarıysa 370 liradır.⁵²⁵ Demek ki nafakanın bir ekonomik gereksinimleri ciddi manada karşılayabilmesi için %2’lik dilime girmek gerekmektedir ki bu oldukça zordur. İştirak nafakası taleplerinin %70’i kabul edilirken yoksulluk nafakası taleplerinin %49’u mahkemeler tarafından kabul edilmektedir. Ayrıca hükmedilen nafakaların yarısı ödenmemektedir.⁵²⁶

Nafakaya dair bir başka sorun da nafaka artırım davalarıdır. Ülkemizde genellikle süresiz olarak tayin edilen yoksulluk nafakasının artırımı davaları yılda bir kez gerçekleşmekte bu durum taraflar arası gerginliğe sebep olabilmektedir. Öte yandan nafaka yükümlüsü birey durumunda değişiklik olduğunu belirtip nafaka miktarının düşürülmesini isteyebilmektedir. Bazı yabancı ülkelerdeyse bireyler nafaka miktarında değişikliğe gidilmemesi yönünde anlaşma yapabilmektedir.

Nafaka sürecinde en önemli etkenlerden birisi hukuki aktörlerdir. Avukatlar ve hâkimler nafakanın hukuki aktörleridir. Anlaşmalı boşanmaların giderek artmasıyla

⁵²⁴ ÖZDEMİR, 2016, s. 194.

⁵²⁵ Konda Raporu, 2020, s. 22.

⁵²⁶ Konda Raporu, 2020, s. 4.

nafakaya dair anlaşmalar avukatların ofisinde gerçekleşmektedir. Avukatların, tarafların sorunlarının çözülmesine ne derece katkıda bulunduğu veyahut ne derece engelledikleri önem taşımaktadır. Bazı düşünürler, avukatların boşanma sürecine daha çok katılımının sonuçları iyileştirmek yerine daha fazla anlaşmazlığa ve daha yüksek maliyetlere yol açabileceğini iddia etmişlerdir.⁵²⁷ Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmada yasal temsilin, boşanmak isteyen bireylerin pazarlık gücünü arttırdığı ve özellikle iştirak nafakalarında büyük önem taşıdığı ortaya konulmuştur.⁵²⁸ Öte yandan hukuki desteğe erişim de nafaka konusunda büyük önem taşımaktadır. Hâlihazırda yoksul halde olan kadınların iyi bir hukuki temsile ulaşmaları güçtür. Adli yardım bürolarıyla olabildiğince zor durumda olan bireylere yardım edilse de ne yazık ki çoğu kişi iyi bir hukuki destekten mahrum kalmaktadır. Bu durum davalarda kadınların yeteri kadar temsil edilmemesine sebep olmaktadır. Böylece, kadınlar haklarından yoksun bırakılmaktadır.

Diğer bir sorunsu yoksulluk nafakasına çoğunlukla süresiz olarak hükmedilmesi ve mahkemelerin somut olaya dayanarak verdiği hükümlerin de Yargıtay tarafından bozulması, “Süresiz Nafaka Mitini” oluşturmaktadır. Bu mitin oluşumunda medyada çıkan gerçeklerin oldukça uzağında olan astronomik nafaka miktarları da etkili olmaktadır.⁵²⁹ Bu mitin oluşması hem kadınlara hem erkeklere zarar vermektedir.

⁵²⁷ Robert H. MNOOKIN, Lewis KORNHAUSER, “Bargaining in the Shadow of the Law: The Case of Divorce”, 1979, s. 986. <https://www.law.upenn.edu/live/files/5145-mnookin-and-kornhauser---1979---bargaining-in-the>, (Erişim Tarihi: 22.10.2020)

⁵²⁸ KELLY, FOX, 1993, ss. 710-713.

⁵²⁹ Nafakaya dair kadınların karşılaştığı en büyük sıkıntılardan birisi kadınlara yönelik medyada yapılan etiketlemedir. Nafaka alan kadınlar medya aracılığıyla genellikle “para avcısı” olarak gösterilmekte ve medyada yer alan haberler bu algıyı güçlendirecek

Weitzman'ın kadın deneyimlerine yer verdiği çalışmalarda, kadınlar bu yanıltıcı mitin kendilerine acı verdiğini ve hukuk tarafından ihanete uğradıkları hissine kapıldıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda bu mitin ön plana çıkması, tartışmaların çoğunun bu konu üzerinde olmasına sebep olmuş böylece boşanmış kadın yoksulluğu ve ebeveynleri boşanmış çocuk yoksulluğu başta olmak üzere boşanma ve nafakaya ilişkin önemli soruların göz ardı edilmesine yol açmıştır.⁵³⁰

Öte yandan nafaka kurumunun tarihsel temellerine bakıldığında toplumsal cinsiyet rollerini görmek mümkündür. Erkeğin görevi haneye ekmek getirmekken kadının göreviyse aileyle ve çocuklarla ilgilenmektir. Eğer bir kadın bu görevleri yerine getirdiği halde boşanırsa süresiz nafakaya hak kazanacaktır. Bir başka deyişle hukuk, kadınlara belirli toplumsal cinsiyet rollerine uymasını nafakayla teşvik etmektedir. İşin daha da vahim yönü ise eğer kadın bu rolün dışına çıkarsa o zaman nafaka almaya hak kazanamayacaktır. Bu durumda, nafaka kadınların özgürlüğüne yöneltilmiş tehditlerden birisidir. Aynı durum erkekler için de geçerlidir. Eğer erkek kendisine çizilen toplumsal cinsiyet rolünü yerine getirmediğinde kusurlu sayılacaktır. Bu durumun en belirgin örneğini Yargıtay'ın yukarıda değinilen cinsellik ve kusura ilişkin kararında görülebilmektedir. Evlilikte cinsellik gerçekleşmediği halde erkek kusurlu sayılmıştır. Erkeğin kusurlu sayılması, erkeği nafaka hakkından mahrum bırakmaktadır. Ancak şu da bir gerçektir ki, yargısal takdir yetkisiyle tespit edilen kusur, kadınları daha çok

şekilde verilmektedir. Genellikle zengin çiftlerin boşanmasından sonra nafaka konusu gündem olmakta böylece sanki bütün nafaka alan bireylerin yüksek meblağlarda nafaka aldığı yanılgısına yol açmaktadır.

⁵³⁰ SINGER, 1989, s. 1112.

suiistimal etmektedir. Çünkü kadınların ev içi ve cinsel davranışına ilişkin kültürel beklentiler, erkeklere ilişkin beklentilerden çok daha katıdır.⁵³¹

Her ne kadar nafaka alan erkeklerin sayısı çok olmasa da (ki bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hem sebebi hem sonucudur) nafakaya ihtiyaç duyan erkekler vardır.⁵³² Öte yandan bu tür kanunlar, kadının görev alanını aile içiyle sınırlamaktadır. Bu durum işverenlerin kadınlara alan açmasını engelleyen bir tutum oluşturmaktadır. Erkeklere yüklenen haneyi geçindirme rolü de piyasada erkeklere daha geniş alanlar açılmasına sebep olmakta hatta erkeklere ek “aile reisi” ücreti ödenmesine yol açmaktadır.⁵³³

Türkiye’deki nafaka problemini anlamak için bu konuda yapılan araştırmalara ve hazırlanan raporlara bakılacaktır. Bu raporlardan bir kısmı toplumsal cinsiyet çalışmaları göz önünde bulundurmuşken, bir kısmı toplumsal cinsiyet çalışmalarını göz ardı etmiştir.

D. Meclis ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Nafaka Çalışmaları

Bu başlık altında çeşitli kurum ve kuruluşların nafakaya dair yaptığı çalışmalara kısaca yer verilecektir. Böylece, yakın zamanda yapılan çalışmalara dair genel bir çerçeve çizilmiş olunacak ve ilgili kurumların hangi açıdan yaklaşıp hangi açılardan yaklaşmadıkları daha belirli bir şekilde görülmüş olacaktır.

⁵³¹ SHEHAN vd., 2002, s. 313.

⁵³² SINGER, 1989, s. 1112.

⁵³³ SINGER, 1989, s. 1113.

1. TBMM Boşanma Komisyonu Araştırma Raporu

2016 yılında yayınlanan rapor yoksulluk nafakasına dair tartışmaları yeniden gündeme getirmiştir. Tam adı “*Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*” olan raporda Türkiye’de aile yapısı, boşanma sürecine dair hukuki ve kurumsal yapı, aile bütünlüğünü etkileyen unsurlar ve sorun alanları detaylıca ele alınmıştır. Ayrıca raporda aile kurumunun bütünlüğünün korunmasına ve çözüm üretme kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik tespit ve önerilere de yer verilmiştir. Raporun hazırlanma amacı isminden de açıkça anlaşılacağı üzere aile kurumunun sürekliliğini sağlamaktır. Bunun için boşanmaya götüren sebepler ve boşanma süreci de bu raporda kendine yer bulmuş, boşanmanın önemli sonuçlarından birisi olan nafaka konusu da yine bu konuda değerlendirilmiştir. Bu başlık altında raporun nafakaya ilişkin görüşlerine kısaca yer verilecektir.

İlgili raporda nafakaya ilişkin öne çıkan bazı görüşler şu şekildedir: İsveç ülkesinde uygulanan nafaka modelinin Türkiye’de uygulanması gerektiği⁵³⁴, yoksulluk nafakasının süre kısıtlaması getirilmesi gerektiği⁵³⁵, yoksulluk nafakasına süresiz olarak hükmedilmesinin eşit kusur hallerinde doğru olmadığı.⁵³⁶ Komisyon raporuna göre

⁵³⁴ Boşanma Komisyonu Araştırma Raporu, 2016, s. 8.

⁵³⁵ Ankara 10. Aile Mahkemesi Hâkimi Nevin Birinci bu görüşü ifade etmiş ve ilgili komisyondaki diğer hâkimler de bu konuda aynı düşünmüşlerdir. Bkz. Boşanma Komisyonu Araştırma Raporu, 2016, ss. 20-21.

⁵³⁶ Yargıtay 2. Hukuk Dairesi Başkanı Ömer Uğur Gençcan’ın görüşü de bu yöndedir. Bkz. Boşanma Komisyonu Araştırma Raporu, 2016, s. 22.

nafakanın süresiz olması bazı kişiler için orantısız bir ceza haline gelirken yoksulluk nafakasının kadının güçlenmesinin önünde bir engel olduğu da iddia edilmiştir. Bu sebeple yoksulluk nafakasının raporda örnek verilen (İsveç, Almanya vb.) diğer ülkeler gibi belirli bir süre için verilmesi gerektiği, devamında da yoksulluk nafakasının belirli bir fon tarafından karşılanması uygun olacağı belirtilmiştir.⁵³⁷ Ayrıca, maddi durumu elverişli olmayıp aleyhine nafaka hükmedilen kişilerin de nafaka borcunun ilgili fon tarafından karşılanması gerektiği ifade edilmiştir.⁵³⁸

Öte yandan raporda muhalefet şerhlerine de yer verilmiştir. Raporun toplumsal cinsiyet adaletine ilişkin politikaları içermemesi, kadının güçlendirilmesine yönelik stratejiler üretilmemesi, CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi'nden çok az bahsedilmesi ve bu sözleşmelere tamamen uyulması ve uygulanmasına yönelik bir çağrının olmaması, özellikle komisyona daha çok BİAP ve benzer görüşte olan platformların davet edilip Mor Çatı başta olmak üzere karşıt görüşte olan STK'ların davet edilmemesi, boşanma sürecinin uzun olmasına yeterince değinilmemesi, nafakaya ilişkin kadınların mevcut sosyo-ekonomik durumunun dikkate alınmaması, kuramsal bilginin eksik olması başlıca eleştirilen noktalardır.⁵³⁹

Rapor incelendiğinde öncelikle raporun toplumsal cinsiyet çalışmalarının temel ilkelerine uygunluk göstermediği görülmektedir. Özellikle boşanmış kadınlara ilişkin hiçbir STK'nın çağrılmaması, kadın deneyimine yeterince yer verilmemesine yol açmıştır. Öte yandan rapor farklı bölgelerden kadınların ve erkeklerin deneyimine yer vermemiş, kesişimsellik metoduyla aile ve nafaka konusunu ele almamıştır. İlgili raporda erkeklerin deneyimlerinin göz önünde bulundurulduğunun ifade edilmesi

⁵³⁷ Boşanma Komisyonu Araştırma Raporu, 2016, s. 83.

⁵³⁸ Boşanma Komisyonu Araştırma Raporu, 2016, s. 374.

⁵³⁹ Boşanma Komisyonu Araştırma Raporu, 2016, ss. 398-421.

erkeklikler açısından olumludur ancak sadece tek bir tarafın deneyimlerine odaklanmak doğru değildir. Erkeklikler, herkes için toplumsal cinsiyet adaletini amaçlamaktadır. Bu amaca yalnızca erkeklerin deneyimlerine ve düşüncelerine odaklanarak ulaşmak mümkün değildir. Raporda ülkedeki toplumsal cinsiyet adaletsizliğinden bahsedilmemesi de önemli bir noksanlıktır. Yoksulluk nafakasının kadının güçlenmesi önündeki bir engel olduğu iddiası da gerçekçi değildir. Uygulanan politikalar, toplumda kadın erkek eşitliğini sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Böylece hâlihazırda dezavantajlı konumda olan kadınların elinden bir maddi olanağın alınması, kadın yoksulluğunu arttıracaktır. Öte yandan, yoksul bireyler için nafakanın bir fon tarafından karşılanması, sosyal devlet gereği isabetli bir yaklaşım olmuştur.

2. Ankara Barosu Kadın Hakları Merkezi Tüm Yönleriyle Nafaka Çalıştayı

TBMM Boşanma Komisyonu Araştırma Raporu'na en etkili eleştiri Ankara Barosu Kadın Hakları Merkezi'nden (ABKHM) gelmiştir. ABKHM yaptığı açıklamada raporun asıl amacının boşanmayı zorlaştırmak hatta imkânsız hale getirmek olduğunu, örnek verilen ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin az olduğunu belirterek⁵⁴⁰ raporun esas sorunlara değinmediğini ifade etmiştir.⁵⁴¹ İlgili açıklamada TBMM'nin

⁵⁴⁰ The Global Gender Gap 2020 raporuna göre örnek gösterilen ülkelerden olan İsveç bu listede 4. Almanya ise 10. sıradadır. Türkiye ise 130. sıradadır. Bkz. “The Global Gender Gap Report”, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

⁵⁴¹ “Ankara Barosu Kadın Hakları Merkezi Tüm Yönleriyle Nafaka Çalıştayı Sonuç Bildirgesi”, <http://www.ankarabarusu.org.tr/haberduyuru.aspx?duyuru&=2361>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

yaptığı çalıştayın tekil örnekler üzerinden gittiği, nafaka dosyalarının kaç tanesinin ilgili örneklere benzediğine dair veri olmadığı ve dile getirilen mağduriyetlere ilişkin herhangi bir verinin bulunmadığı belirtilmiştir. Yoksulluk nafakasına dair kamuoyunda bir çarpıtma olduğu ve bu nafakanın süresiz olmadığı söylenen raporda yurtdışıyla yapılan kıyaslamaların hem bilgi açısından yanlış olduğu hem ilgili ülkelerin sosyo-ekonomik durumunun göz önünde bulundurulmadan yapıldığı dile getirilmiştir. Ankara Barosu Kadın Hakları Merkezi, TBMM'nin yayınladığı raporun kadınların aleyhine olduğunu belirtmiş ve bu raporun kadınla erkeği eşit görmeyen siyasal iktidarın zihniyetinin yansıması olduğunu dile getirmiştir. Boşanmayı zorlaştırarak kadını aile içine hapsedmeyi düşünüldüğünü ifade eden ABKHM, bu durumun fiziksel ve psikolojik şiddete uğrayan kadınların bu şiddete daha fazla maruz kalmasına sebep olacağını ve kadınlar için yoksulluk oluşturacağını ifade etmiştir. Sonuç olarak kanunda herhangi bir değişikliğe gerek olmadığı, esas olarak ödenmeyen nafakalara yönelik çözüm arayışına girilmesi ve nafaka konusuna ilişkin uzmanların ve kişilerin birikimlerinden faydalanılması gerektiği belirtilmiştir.

İlgili çalıştay kadın haklarını önceleyen bir çalıştaydır. Ancak, bu çalıştayın erkeklikler açısından birtakım eksiklikler içerdiğini söylemek mümkündür. Kadınların yaşadıkları ve yaşayabilecekleri zorluklara dikkat çeken çalıştay erkeklerin yaşadığı veya yaşayabileceği sorunlara dikkat çekmemektedir. Çalıştay için “Tüm Yönleriyle...” ifadesini kullanan Ankara Barosu'nun sonuç bildirgesinde nafakaya dair birçok sorunu es geçmesi de raporun bir başka eksik yanıdır.

3. Konda Raporu

Türkiye'nin önde gelen araştırma kurumlarından Konda, Mart 2020 tarihinde yayınladığı Nafaka Dosyası'nda katılımcılarla anket yapmıştır. Nafakaya ilişkin kanun

metnine, tartışmalara yer verildikten sonra Türkiye’deki evlilik ve boşanma durumu istatistiklerle ortaya konulmuş sonrasındaysa toplumun boşanmaya ve nafakaya olan bakışına yönelik yaptıkları araştırmaya yer verilmiştir. Devamında, Kadın Dayanışma Vakfı’nın hazırladığı rapor ve bazı adli yardım bürolarına başvurular incelenmiş ve nafaka alan kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Yaklaşık 3600 kişinin katıldığı bu ankete göre, katılımcıların %82’si iştirak nafakasını desteklerken, katılımcıların %76’sı da yoksulluk nafakasını desteklemiştir. Cinsiyete dayalı bakıldığında da iştirak nafakasını erkeklerin %78’i kadınların %86’sı desteklerken, yoksulluk nafakasını erkeklerin %72’si kadınlarınsa %81’i desteklemektedir. Hemen hemen her kesimde benzer oranlar varken ankete katılan boşanmış bireylerde bu oran farklılık göstermektedir. Boşanmış kadınların %93’ü iştirak nafakasını desteklerken, boşanmış erkeklerin %52’si iştirak nafakasını desteklemiştir. Boşanmış kadınların %77’si yoksulluk nafakasını desteklerken, boşanmış erkeklerin %43’ü yoksulluk nafakasını desteklemektedir. Hem iştirak hem yoksulluk nafakası gereklidir diyenlerse %70 oranındadır.

Rapora göre boşanmaların temelinde yatan sebep genellikle cinsiyete dayalı şiddet olmakla birlikte boşanma davasını açan taraf genelde kadınlar olmaktadır. Çoğu zaman çocukların velayeti kadına verilmesine rağmen iştirak nafakası taleplerin ancak onda yedisi kabul edilmektedir. Yoksulluk nafakası taleplerininse yarısı kabul edilmektedir. Ancak nafaka yükümlülerinin yarısı bu yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Sosyo-ekonomik duruma ilişkin detaylı bir inceleme yapılmadan polis tutanaklarına göre belirlenmesi nafaka miktarlarını etkilemektedir. Rapora göre, ortalama nafaka miktarı 370 TL ve sadece nafaka alacaklılarının yüzde ikisi 2000

TL'den fazla nafaka almaktadır. Raporun sonundaysa boşanan kadınların deneyimlerine yer verilmiş ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.⁵⁴²

Konda Raporu'nu diğer çalışmalardan ayıran en önemli etken kadın deneyimlerine detaylıca yer vermesidir. Deneyimlerine yer verilen kadınların farklı yaşlarda farklı eğitim seviyelerinde olması kesişimsellik açısından da olumlu olsa da sadece altı kadının deneyimlerine yer verilmesi bir eksiklik teşkil etmektedir. Öte yandan bu çalışmada sadece boşanmış kadınların deneyimlerine yer verilmekte boşanmış erkeklerin deneyimlerine yer verilmemektedir. Nafakaya yönelik erkek sorusu sorulmaması, erkeklerin yaşadıkları veyahut yaşayabilecekleri sorunlara değinilmemesi de bu raporu erkeklikler açısından eksik kılmaktadır. Öte yandan Konda Raporu'nda katılımcılara yöneltilen soru formu genelde şu şekildedir: “Boşanmada maddi imkanı olan kadına, kocası nafaka ödemelidir”, “Çocuk yetişkin olana dek baba nafaka ödemelidir” Bu ifadeler esasen nötr değildir ve sıkıntılıdır. Sadece kadınlar nafaka almamakta ve sadece erkekler nafaka ödememektedir. Bu tür sorularla belirli cinsiyetleri belirli sıfatlarla özdeşleştirmek sakıncalıdır. Ayrıca sorulan kişilerin büyük bir çoğunluğu (%81) yoksulluk nafakasını olumlu karşıladığını belirtmiştir. Ancak sosyal medya platformlarında öne çıkan menfi nafaka söylemlerine bakıldığında bu oranın doğruluğu tartışmaya açıktır. Ayrıca boşanmış erkeklerin sadece %43'ünün yoksulluk nafakasına olumlu bakması üzerinde durulmaması da raporun bir başka eksikliği olarak söylenebilir. Ancak bu rapor Nafaka Hakkı Kadın Platformu için hazırlandığından ilgili platformun öne çıkardığı konularla sınırlı kalmış olması mümkündür.

⁵⁴² Konda Yoksulluk Nafakası Dosyası (Konda Raporu), 2020,

<https://konda.com.tr/tr/rapor/nafaka-dosyasi/>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

4. Yoksulluk Nafakası Araştırması Raporu

2019 yılında Kadın Dayanışma Vakfı tarafından yayınlanan ve **F. Ceren Akçabay** tarafından kaleme alına, sosyo-hukuki inceleme yoksulluk nafakasına dair en kapsamlı çalışmalardan birisidir.⁵⁴³ Yoksulluk nafakasına dair tartışmaları, ilgili grupların bu konudaki söylemlerini, yapılan çalışmaları, mahkeme kararlarını, nafakaya dair düzenlemelere yer verilen raporda en son istatistikler ve araştırma verileri verilerek yoksulluk nafakasına dair esas sorunlara dikkat çekilmiştir.

Raporun ana sorusu yoksulluk nafakasına ilişkin yeni bir düzenlemeye ihtiyaç olup olmadığıdır. Bu soruya cevap ararken bütüncül bir yaklaşım sergilenmiştir. Hem sosyolojinin metotları kullanılarak nicel ve nitel analiz yapılmış hem konuya ilişkin tartışmalara ve görüşlere de yer vererek nafakaya diğer bir açıdan da bakılmıştır. 11 farklı ilde 140 dosya incelenmiştir.⁵⁴⁴ Araştırmada kadına yönelik şiddet iddiasıyla açılan boşanma davalarının oranının %83 olduğu belirtilmekte ve boşanma davalarının büyük bir kısmının (%76,4) kadınlar tarafından açıldığı yer almaktadır. Kadın ve erkekler arasındaki eğitim, meslek ve gelir düzeyi farkı araştırmada ortaya konulmuş ve bu farklar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gözler önüne sermektedir. Özellikle kadınların %60'ından fazlasının geliri yokken erkeklerde bu oranın sadece %5 olması aradaki toplumsal cinsiyet adaletsizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre mahkemelerce en çok kabul edilen nafaka türü iştirak nafakasıyken (%70) yoksulluk

⁵⁴³ F. Ceren AKÇABAY, “Yoksulluk Nafakası Araştırması (Sosyo-hukuki Bir İnceleme)”, <http://kadinlaricinhukuk.org/wp-content/uploads/2019/12/Yoksulluk-Nafakas%C4%B1-Raporu.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

⁵⁴⁴ Bu dosyalardan 14 tanesi nafaka, 126 tanesi (Beşi anlaşmalı boşanma olmak üzere) boşanma davasıdır.

nafakası taleplerininse yarısı kabul görmektedir. Öte yandan çocukların velayeti genellikle (%80) anneye verilmektedir. Ortalama nafaka miktarı 370 TL'dir. Araştırmanın tespit ettiği en mühim sorunsu nafakaların ödenmemesidir. Hükmedilen nafakaların yarısı, genellikle nafaka yükümlülerinin nafaka ödemek istememesi sebebiyle ödenmemektedir. Ayrıca şiddet gören kadınların bir an önce bu şiddetten kurtulmak için nafaka talep etmedikleri ve boşanılan eşin geliri düşükse nafaka konusunda tereddüde düştükleri raporda belirtilmiştir. Sonuç olarak raporda esas sorunun kadına şiddet ve nafaka meblağlarının azlığı ve ödenmemesi olduğu ifade edilmiştir.

Raporu kaleme alan **Akçabay**, feminist metodolojiye hâkim olan birisidir.⁵⁴⁵ Bu yüzden raporda toplumsal cinsiyete ilişkin değerlendirmeleri görmek mümkündür. Rapor oldukça kapsamlı bir şekilde yazılmıştır. Raporda eğitimde ve işgücüne katılımı var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nafakaya olan etkileri açık bir şekilde ifade edilmiştir. Yine raporda hakkaniyet için süresiz hükmetmeye zorlamanın da süre sınırı koymanın da somut olaylara göre adaletsiz sonuçlar doğurabileceği belirtilmiş bu noktada da feminist pratik akıl yürütme metoduna uygun bir öneri getirilmiştir. İlgili rapora getirilebilecek tek eleştiri bazı yerlerde bütün erkekleri suçlayıcı bir dil kullanılması ve erkek sorusunun göz ardı edilmesidir. Ancak kanımızca şu ana kadar Türkiye'de nafakaya dair yapılan en kapsamlı çalışmanın **Akçabay**'ın hazırladığı rapor olduğunu söylemek mümkündür.

5. Türkiye Barolar Birliği ve Diğer Barolar

Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu (TÜBAKKOM) bu tartışmaların gölgesinde bir çalıştay yapmıştır. Nafaka hakkına yapılacak müdahalelerin

⁵⁴⁵ AKÇABAY, 2019, ss. 17-57.

ayrımcı ve İstanbul ile CEDAW Sözleşmelerine aykırı olduğunu belirtmiştir. Medeni Kanunun düzenlemelerinin yeterli olduğunu ileri süren TÜBAKKOM, uygulamaya ilişkin çözümlerin yine kanunda bulunduğunu söylemekte ve kadın yoksulluğuna atıf yapmaktadır.⁵⁴⁶

TÜBAKKOM, nafaka yükümlülüğünün sosyal devlet ilkesinden ziyade evlilik birliği sebebiyle var olan dayanışma yükümlülüğüne dayandığını ifade etmekte ve herhangi bir fon kurulmasının, sosyal yardım yapılmasının nafakanın alternatifi olmayacağını belirtmektedir. Öte yandan nafaka konusunda, hâkimlere takdir yetkisinin tanınmasının kadınlara yönelik ayrımcı bir tutum oluşturacağı çünkü yoksulluğun ne zaman bitip bitmeyeceğinin belirsiz olduğu ve takdir yetkisinin ücretlendirilmemiş emeğin görmezden gelinmesine yol açacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, tazyik hapsinden başka özgürlüğü kısıtlayıcı sebep bulunmadığını, haysiyetsiz yaşam sürmenin cinsiyetçi ahlak kalıplarıyla değerlendirildiğini, asıl sorunun ödenmeyen nafakalar olduğunu dile getiren rapor; kadın yoksulluğunun yasal, yargısal, politik ve ekonomik sebeplerine de değinmektedir. Sonuç olarak, nafaka düzenlemesinde cinsiyet ayrımı olmadığını, kadınların yoksulluk nafakasını daha çok almasının sebebinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği olduğunu, yoksulluk nafakasının süresiz olmadığını, AYM kararları ve Yargıtay içtihatlarıyla kaldırma sebepleri ortaya çıkmadığı sürece yoksulluk nafakasının süresiz olması gerektiğinin belirtildiğini, nafakanın süreli hale getirilmesinin kadın mağduriyetini arttıracaklarını ifade etmiştir. “Yoksulluk nafakası konusunda yeni bir yasal düzenlemeye ihtiyaç yoktur, kadının nafaka hakkına dokunmayın” diyerek bildirgeyi tamamlamışlardır.

⁵⁴⁶ “TÜBAKKOM Nafaka Çalıştayı Sonuç Bildirgesi”,

<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/tubakkom-nafaka-calistayi-sonuc-bildirgesi-80777>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

TÜBAKKOM sonuç bildirgesi, nafaka sorununu feminist bakış açısıyla başarılı bir şekilde ele almıştır. Ancak, nafakanın meşruiyetini evlilikten doğan dayanışmaya dayandırması sorunludur. Evlilik bittiği halde evlilikten doğan dayanışmanın devam etmesinin temelinde toplumsal cinsiyet rolleri yatmaktadır. Öte yandan bir fon kurulmasının ya da sosyal yardımın nafakanın yerini tutmayacağını ifade etmiştir. Yoksulluk nafakasındaki nihai gaye boşanan bireyin yoksulluğa düşmesinin engellenmesidir. Eğer devlet, sosyal devlet anlayışıyla vatandaşını yoksulluğa düşmesini engelleyen birtakım önlemler alıyorsa ve toplumsal cinsiyet adaletini sağlayan ve sürdüren politikalar yürütüyorsa, boşanan bireyleri birbirine bağlı kılmak bir başka deyişle kadınları erkeklere maddi açıdan bağlı kılmak doğru değildir. Hâkimlere takdir yetkisinin tanınmasının ayrımcılığa sebep olacağı iddiasının gerekçelendirmesi sorunludur. Kısa süreli evliliklerde de hâkimi, nafakaya süresiz olarak tayin edilmesine zorlamak da bir başka ayrımcılıktır. Feminist pratik akıl yürütme her olayı kendine özgü bir şekilde değerlendirmeyi ve bu değerlendirmenin toplumsal cinsiyet perspektifiyle yapmayı gerektirmektedir. Eğer somut olayın şartlarına göre süreli nafakaya hükmetmek daha hakkaniyetli olacaksa, hâkimin yoksulluk nafakasına süresiz olarak hükmetmesi hakkaniyete aykırılık oluşturacaktır. Nasıl ki nafakayı her durumda süreyle sınırlamak hakkaniyete aykırıdır, nafakayı zorunlu bir şekilde her durumda süresiz kılmak da hakkaniyete aykırıdır. Hakkaniyete aykırılık oluşturan durumlar az olsa da sürekli dile getirilmekte ve gerçekten de nafakaya süresiz hükmedilmesi gereken konumda olan bireylerin hakkının gaspına yol açabilmektedir. Bu noktada hâkimlere toplumsal cinsiyet konusunda katı bir eğitim vermek, ilgili metodolojiyi öğretmek, hâkimlere takdir yetkisi verildiğinde ortaya çıkacak olan feminist endişeyi azaltacaktır. Öte yandan, takdir yetkisi ile ev içi emeğin yok sayılması arasında illiyet bağının doğrudan kurulması da pek isabetli değildir. Kadın yoksulluğu, haysiyetsiz yaşam sürme gibi toplumsal cinsiyet açısından önemli

noktalara da değinen TÜBAKKOM, nafaka incelemelerinde erkek sorusunu sormamaktadır. Nötr yorum eleştirisi de yapan TÜBAKKOM, erkeklerin nafaka alamaması gibi uygulamalardaki cinsiyetçi tutuma değinmemektedir. Ayrıca nafaka konusunda farklı söylemleri doğrudan kadına ayrımcılık olarak etiketlemek de üslup bakımından sorunludur. Ancak, nafaka konusunda tartışmanın diğer tarafında bulunan Süresiz Nafaka Mağdurları Platformu gibi STK'ların yalnızca nafakaya değil aynı zamanda CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi'ne karşı olup feminizm karşıtı söylemlerde bulunması bu üslubu gerektirmiş olabilir.

TÜBAKKOM raporuna benzer bir şekilde İstanbul Barosu da açıklama yapmış ve yoksulluk nafakasına dair yapılacak düzenlemelerin kadın haklarının gaspı olduğunu ve kadına yönelik ekonomik şiddet içereceğini dile getirmiştir.⁵⁴⁷ Yine Ankara ve İzmir Baroları da benzer hususlara dikkat çekerek yoksulluk nafakasına dair yapılacak müdahalelere karşı çıkmışlardır. Bu raporlarda da genellikle feminist perspektiften yaklaşmış nafakanın arka planında var olan toplumsal cinsiyet sorununa işaret edilmiştir. Ancak yukarıdaki raporlarda da dile getirdiğimiz gibi erkek sorusu ve erkeklerin deneyimlerine yer verilmemesi bu açıklamaların eksik yönüdür.

⁵⁴⁷“Yoksulluk Nafakasında Yeni Bir Yasal Düzenlemeye İhtiyaç Yoktur”,

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=14590&Desc=Yoksulluk-Nafakas%C4%B1nda-Yeni-Bir-Yasal-D%C3%BCzenlemeye-%C4%B0htiya%C3%A7-Yoktur>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

6. Bilge Kadın Araştırma Merkezi (BİLKA)

Yoksulluk nafakasını “ömür boyu nafaka” olarak adlandıran BİLKA, hazırladığı nafaka raporunda⁵⁴⁸ yoksulluk nafakasının süreli olması gerektiğini, sürenin ve miktarın kusur, yaş, gelir durumu, şiddet gibi unsurlar göz önünde bulundurularak belirlenmesi gerektiğini söylemiştir. Raporda, nafakanın toplu halde ödenmesine yönelik uygulamaların artması gerektiği ifade edilmektedir. Öte yandan Türk Kanunu Medenisi’nde yer alan kadının eski kocasına nafaka ödeyebilmesi için refah içinde bulunması şartının yeniden getirilmesi gerektiği ve nafakalardan hiçbir şekilde kesinti yapılmaması gerektiği savunulmuştur. Nafakaya ilişkin hapis cezasına yönelik de öneride bulunan BİLKA, hapis cezasının ya tamamen kaldırılması gerektiğini ya da ödenmeyen nafakalar için son 3 ay değil son 2 yıl dikkate alınarak hapis cezasının verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte nafaka ödememek için mahkemeye yalan beyanda bulunan kişilerin de Türk Ceza Kanunu’nun 206. maddesine dayanılarak en üst sınırdan hapis cezasına çarptırılması raporda tavsiye edilmektedir. Ayrıca yoksulluğa düşme durumunda eski eşinden önce kendi akrabalarına karşı yardım nafakası açması gerektiğini eğer akrabası bulunmuyorsa devletin yardım etmesi gerektiğini raporunda belirtmiştir. Son olarak nafaka kurumuna ilişkin özel bir icra dairesinin tesis edilmesi ve nafakaya dair sorunlara yönelik çağa uygun ilgili Bakanlıklara bağlı özel daireler kurulması da öneriler arasındadır.

Öncelikle BİLKA’nın dile getirdiği kadın ancak refah içindeyken eski eşine nafaka ödemeli talebi toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından izahtan varestedir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları erkek ve kadınlar için eşitlik istemektedir. O sebeple bu

⁵⁴⁸ “Nafaka Raporu”, <http://bilka.org.tr/tr/369/nafaka-raporu.html>, (Erişim Tarihi:

12.10.2020)

talep erkeklikler açısından kabul edilemez bir taleptir. Her ne kadar nafakanın unsurlarının somutlaştırılmasına dikkat çekilse de yoksulluk nafakasını ömür boyu nafaka olarak adlandırmak sübjektif bir tutumdur. BİLKA'nın açıklamalarında toplumsal cinsiyet temeli pek görülmemektedir. Ne zorluk yaşayan kadınların ne zorluk yaşayan erkeklerin deneyimlerine ilgili raporda yer verilmiştir. Ayrıca temelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği yatan nafaka sorununun çözümüne ilişkin öneriler getirirken toplumsal cinsiyete atıfta bulunmamak eksikliklerdir.

7. Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)

KADEM'in yayınladığı hukuki değerlendirmede herhangi bir hukuki düzenlemeye gerek olmadığı, mevcut hükümlerin hâlihazırda yoksulluk nafakasına süreli hükmedilmesinde herhangi bir engel teşkil etmediği belirtilmekle birlikte, Yargıtay'ın yoksulluk nafakasına ilişkin görüşünü değiştirmesi gerektiğini söylemiştir. Eğer Yargıtay görüşünü değiştirmediyse takdirde bir düzenlemeyle evlilik süresi göz önünde bulundurularak yoksulluk nafakasının süresinin tayin edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁵⁴⁹ KADEM, aile hukuku bağlamında arabuluculuk kurumunun işletilmesi, nafakanın toplu ödenmesi, nafakanın azaltılması ya da kaldırılması kararının daha çok verilmesi gibi farklı çözüm önerileri de sunmuştur. KADEM, gerek çözüm önerilerinde gerek sorunun tespitinde toplumsal cinsiyet bilgisinden yoksun bir değerlendirme yapmıştır. Öte yandan, nafakanın süresini sadece evlilik süresiyle belirlemek doğru değildir çünkü nafakanın birçok farklı unsuru bulunmaktadır. Zorunlu arabuluculuk

⁵⁴⁹ “KADEM'den Nafaka Tartışmalarına İlişkin Çözüm Önerileri”,

<https://www.sabah.com.tr/kadin/2019/04/23/kademdem-nafaka-tartismalarina-iliskin-cozum-onerileri>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

kurumunun tayin edilmesiyle farklı mağduriyetlere yol açabilecektir. Sürdürülemez hâle gelen bir evlilikte boşanma sürecinin uzaması hem kadına hem erkeğe zarar vermektedir. Ayrıca, birçok farklı boyutu olan nafaka konusunda arabuluculuk kurumunun ne kadar doğru değerlendirme yapabileceği de tartışmalıdır.

8. Mor Çatı ve Nafakahakkinadokunma.com

Birçok kadın örgütünün altına imzasını attığını ortak bir metin Mor Çatı'nın sitesinden yayınlanmıştır.⁵⁵⁰ “Kadınların Nafaka Hakkına Dokunmayın!” isimli açıklamada toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bu duruma sebep olduğu ve nafaka hakkına getirilecek herhangi bir sınırlamanın kadınların boşanma kararı almasını zorlaştıracığını, böylece daha çok şiddete maruz kalacaklarını ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin daha da artacağını belirtmişlerdir. Bu bildirinin yayınlanmasının ardından nafakahakkinadokunma.com sitesi kurulmuş ve birçok kadın nafaka haklarına dokunulmaması için imza vermiştir.

9. Hazar Derneği Çalıştayı

Bu çalıştayda farklı düşüncedeki kişiler bir araya gelmiş ve fikirlerini beyan etmiştir. Çalıştayda bir grup KADEM'le benzer bir şekilde herhangi bir hukuki

⁵⁵⁰ “Neden Kadınların ‘Nafaka Hakkına Dokunmayın’ Diyoruz”

<https://www.morcati.org.tr/attachments/article/499/neden-kadinlarin-nafaka-hakkina-dokunmayin-diyoruz.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

düzenlemenin gerekmediğini ve ilgili normların hâkimlere takdir yetkisi tanıdığını belirtmiş ve yeni içtihatlarla bu konunun çözüleceğini söylerken başka bir grup kanunun aynı şekilde kalması gerektiğini diğer bir grupsa “süresiz” ifadesinin çıkarılması gerektiğini ileri sürmüştür. Çalıştayda Ayşe Keşir, yoksulluk nafakasının süresiz hükmedilmesinin eşit kusur bulunduğu hallerde, kısa süreli evliliklerde ve cinsellik gerçekleşmeyen evliliklerde mağduriyet yarattığının iddia edildiğini dile getirmiştir.

Nafaka mevzuatının aynı şekilde kalması gerektiğini savunanlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden yola çıkarak hukukun kadınların konumunu yükselmesini öncelemesini gerektiğini belirtmişler, kadının güçlenmesi için nafakanın sınırlandırılması görüşünün de gerçeklerle bağdaşmayacağını dile getirmişlerdir.

Nafakadaki süresiz ibaresinin kaldırılması gerektiğini savunanlar, dünya genelinde süreli nafaka sisteminin uygulandığını, eşit kusur hallerinde hâkimlerin nafakaya hükmederken zorlandığını, nafaka yükümlüsünün yeni aile kurmasını engellediğini ileri sürmüşlerdir.⁵⁵¹

Çalıştaydan ortak bir sonuç çıkmasa da kadınların ekonomik durumunun nafakaya muhtaç olmayacak şekilde iyileştirilmesinin en esaslı çözüm olduğunda katılımcılar birleşmiştir. Bunun dışında nafaka konusunun her olaya özel olarak değerlendirilmesi, nafakaya ilişkin mağduriyetlere yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini de ifade etmişlerdir.

Bu çalıştayda dikkat çeken husus nikâh gerçekleşip cinsellik gerçekleşmediğinde nafaka ödemenin mağduriyet yarattığı iddiasıdır. Yukarıda Yargıtay’ın da zaman zaman

⁵⁵¹ “Gündem Tartışmaları: Nafaka Sistemi Çalıştayı”,

<http://www.hazardernegi.org/gundem-tartismalari-nafaka-sistemi-calistayi/>, (Erişim

Tarihi: 12.10.2020)

evliliği cinsellikten ibaret gördüğü ifade edilmişti. Bu durum evlilik içi toplumsal cinsiyet rollerini de göstermektedir. İlgili gruba göre kadın, erkeğin cinsel ihtiyacını sağlamıyorsa nafaka almaya hak kazanmamalıdır. Diğer bir dikkat çeken husussa bekâret anlayışıdır. Toplumda var olan “dul kadın” algısı bu söylemde de kendini göstermektedir. Bekâretini kaybetmeyen kadına nafaka ödemenin mağduriyet yarattığı ifadesi aslında bekâretini kaybeden kadına nafaka ödemenin mağduriyet yaratmadığına işaret etmektedir. Bu söylem temelinde, kadının değerinin cinsellik pratikleriyle belirlendiği ve kadının metalaştırıldığı bir ideolojiyi barındırmaktadır. Evliliğin gerçekleşmesini cinsel pratiklere bağlanması yalnızca kadınlar için değil yukarıda da ifade edildiği gibi erkekler için de sorun yaratmaktadır.

10. Boşanmış İnsanlar ve Aile Platformu Sivil İnisiyatifi (BİAP)

BİLKA’ya benzer bir şekilde BİAP da yoksulluk nafakasını “süresiz nafaka” olarak adlandırmaktadır. İstanbul Aydın Üniversitesiyle birlikte düzenledikleri “Süresiz Nafakaya Adil Çözüm” sempozyumunda BİLKA’ya benzer şekilde yaş, süre, kusur, çocuk gibi unsurlara bakılarak süreli hale getirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Aynı sempozyumda yoksulluk durumunun evlenmeden önceki durumla kıyaslanarak belirlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Ayrıca iki tarafın kusurlu olduğu halde bile, diğer tarafa süresiz olarak yoksulluk nafakasına hükmedilmesinin adalete aykırı olduğu belirtilmiştir.⁵⁵² Sempozyumun konuları “*Nafaka Hukuku, Yoksulluk Nafakasının Süresiyle İlgili Yabancı Hukuklardaki Düzenlemeler, Yoksulluk Nafakasının Süreli Olup*

⁵⁵² “Süresiz Nafaka Mağdurlarının Gözü Bakanlıkta”,

<https://www.dha.com.tr/istanbul/suresiz-nafaka-magdurlarinin-gozu-bakanlikta/haber-1601836>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

Olmaması ve Miktarının Belirlenmesi, TMK md.175'in Uygulanması ve Sonuçları, Aile Hukukunda Yargıtay Uygulaması, Boşanmada Kusur ve Nafaka, Mağdurlar Gözüyle Süresiz Nafaka, Süresiz Nafakanın Toplumsal Travma Boyutu” olarak belirlenmiştir.⁵⁵³

Konulardan anlaşılacağı üzere bu sempozyumda toplumsal cinsiyete ilişkin bir değerlendirme yapılmadığını söylemek mümkündür. Unsurların belirlenmesini talep etmeleri yerinde bir talepken nafakayı sadece kusurdan ötürü ödenecek ya da ödenmeyecek bir şey olarak görmekse modern anlayışların oldukça uzağındadır. Öte yandan sempozyumda yoksulluk nafakasına süresiz hükmedilmesinden ötürü zorluk yaşayan erkeklerin deneyimlerine yer verilmesi olumluyken, kadın deneyimlerine yer verilmemesi ve kadının dezavantajlı konumunun yok sayılması oldukça vahimdir. Nafakanın gerçek mağdurları nafaka yükümlülerinden ziyade hakkı olan nafakayı alamayan nafaka alacaklılarıdır. Bu açıdan yapılan sempozyum taraflıdır.

11. Değerlendirme

Görüldüğü üzere raporlarda genellikle iki taraf bulunmaktadır. Yoksulluk nafakasının süresiz hükmedilmesinde bir sorun olmadığını savunan taraf nafakaya toplumsal cinsiyet perspektifiyle yaklaşmakta ve daha çok kadınların yaşadıkları sorunlara odaklanmaktayken diğer taraf toplumsal cinsiyet açısından değerlendirme yapmamakta ve yoksulluk nafakasının süreli olması gerektiğini savunmaktadır. Raporlarda erkek sorusuna yer verilmemiştir. Raporlarda nafaka ödeyen/nafaka alan

⁵⁵³“Süresiz Nafakaya Adil Çözüm Sempozyumu”,

<https://www.turkiyehukuk.org/suresiz-nafakaya-adil-cozum-sempozyumu/>, (Erişim

Tarihi: 14.12.2020)

erkek deneyimlerine yer verilmemiştir. Zahiren erkekleri savunduğunu iddia eden yoksulluk nafakasında “süresiz” ibaresinin kaldırılmasını isteyen STK’lar çalışmalarında erkeği toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından ele almamıştır. Öte yandan feminist perspektifle yaklaşan bazı raporlarydaysa dil sorunu kendini göstermektedir. Erkeklerin tamamını suçlayan ifadeler kullanılması, nafaka alacaklısı ancak kadın olabilirmiş gibi ya da nafaka yükümlüsü sadece erkek olabilirmiş gibi ifadelerin kullanılması raporda karşılaşılan sorunlardan birisidir.

Öncelikle yapılması gereken kadın ve erkek deneyimlerine yer veren toplumsal cinsiyet çalışmalarının metotlarını kullanan bütüncül yaklaşım sergileyen bir rapor hazırlamaktadır. Nafaka tartışmalarının iki tarafı olduğu unutulmamalıdır. Toplumsal cinsiyet adaletsizliğinin kadınların zor durumda bıraktığı bir gerçektir ancak bu adaletsizliğin erkeklerin tamamına fayda sağladığı düşüncesi yanlıştır. Bu adaletsizlikten erkekler de zarar görebilmektedir. Erkeklerin de ataerkil yapı karşısında yaşadıkları zorluklar mevcuttur. Erkek sorusu bu yüzden kadın sorusu kadar önemlidir ve sorulmalıdır. Öte yandan raporlara bakıldığında büyük çoğunluğunun hazırlanmasında kadınların daha fazla aktif olduğu görülmektedir. Erkeklerin özellikle madunlaştırılmış erkekliklerin bu tür çalışmalarda daha aktif olması, erkek deneyimlerinin daha fazla yer almasına imkân tanıyacaktır. Böylece erkekliklere ilişkin bilinç yükseltmenin önü açılacaktır.

III. NAFAKANIN ERKEKLİKLER BOYUTU

Bu çalışmada bu kısma kadar eleştirel erkeklik teorisi, erkeklikler hukuk teorisi, nafakanın hukuki ve toplumsal cinsiyet boyutu anlatılmıştır. Böylece, incelenecek olguyla bu olguyu inceleyeceğimiz yaklaşımın çerçevesi çizilmiştir. Nafakayı erkekliklerle incelemeden önce kısa bir şekilde aile hukuku ve boşanma erkekliklerle incelenecektir çünkü nafaka, bu iki önemli olgudan bağımsız değildir.

A. Aile Hukuku ve Erkeklikler

Aile hukuku, toplumsal cinsiyet rollerinin hukukta en görünür olduğu alanlardan birisidir. Ülkemizde 4721 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle, yasanın dili toplumsal cinsiyet açısından daha nötr bir hâle getirilmiştir. Ancak, söylemsel olarak dile getirilen eşitlik rollerinin toplumda karşılık bulmadığını söylemek mümkündür. Bunun sebeplerinden bir tanesi de içtihatların hâlâ toplumsal cinsiyete dair bilgiden yoksun olmasıdır.⁵⁵⁴ Aile hukuku ve feminizm alanındaki çalışmalarla az da olsa içtihatlarda bir değişimin olduğu söylenebilir. Ancak, feminist incelemeler genel olarak aile hukukunda “kadın sorusu” üzerinde durduğundan erkeğe dair aile hukuku ve toplumsal cinsiyet bilgisi kısıtlıdır. Bu yüzden, bu başlıkta aile hukuku ve erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde durulup, son zamanlarda literatürde tartışılan babalık konusuna da yer verilecektir.

⁵⁵⁴ Ayşe Seda GÜLSEVEN, “Türk Aile Hukukunda Toplumsal Cinsiyet Roller”, 2017, s. 228.

<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-132-1686>, (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

Aile hukukuna erkekliklerle yaklaşırken ailede erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rollerini irdelemek bize daha geniş ve doğru bir perspektif sunacaktır. Özellikle, erkeğe yüklenen aile reisi rolü ve eve ekmek getirme rolü, erkekliği aile içinde bir ekonomik kaynak haline dönüştürmektedir. Ayrıca erkekliklerle oldukça iç içe bir kavram olan son zamanlarda sıkça tartışılan “babalık” da incelenmelidir. Bu yüzden bu başlıkta kısa bir genel giriş yaptıktan sonra babalık hususuna değinilecektir.

Collier, erkeklik, hukuk ve ailenin araştırılması, diğer bir deyişle, aile hukukunda erkekliğin çerçevesini belirlemek için aile hukuku parametrelerinin dışına çıkıp daha geniş perspektiften bakmak gerektiğini söylemektedir.⁵⁵⁵

Aile hukukundaki erkek özne, diğer hukuk alanlarındaki erkeklik tezahürlerinden ayrı değildir. Aileye ilişkin olarak, hukukta imtiyazlı bir heteroseksüellik biçimiyle aile otoritesi ve erkeklerin ücretli istihdamı konusu arasında hukuki söylemde yer alan oldukça açık bir ilişki bulunmaktadır. Cinsiyetlendirilen konunun ekonomik yapılandırması özellikle ekonomik bir kaynak olarak erkekliği oluşturmaktadır. Hegemonik erkeklik ideolojisinin etkisinde aile kurumu erkekleri hiper-masküliniteye zorlamaktadır.⁵⁵⁶

Aile içinde gelire dayalı iktidar ilişkileri devam etmektedir. Öte yandan yapılan araştırmalar da kadınların eşlerinin kendilerinden daha yüksek gelirli olmasını istediğini

⁵⁵⁵ COLLIER, 1995, s. 255.

⁵⁵⁶ COLLIER, 1995, ss. 253-254.

(hipergami) gösterdiği ileri sürülmektedir. Böylece yerleşmiş aile rolleri varlığını hâlâ sürdürmektedir.⁵⁵⁷

Ataerkil düzende mülk sahibi olmayan erkeklere emeğini satarak aile içinde “reislik” sıfatını kazanma imkânı, ailenin mülkiyetini erkeğe vererek emeğinden faydalanmak için verilmektedir. Böylece kapitalist düzen kadınları ikincil sınıf işlerde çalışmaya zorlarken alt düzey erkeklikleri de emeğini her koşulda satmaya razı etmektedir. Çünkü herhangi bir mülkü olmayan erkeğin kazanabileceği statü aile reisliğidir ve aile reisi olmanın en önemli şartı eve ekmek getirmektir. Yapılan çalışmalarda erkekler evliliğin iyi olmasının maddiyatın iyi olmasıyla doğrudan ilişkilendirmiştir. Kimi erkekler, iyi bir eş ve iyi bir baba olmayı da ekonomik durumla ilişkilendirmektedir.⁵⁵⁸ Ayrıca babalık kurumu toplumsal cinsiyet tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. Feminist düşünürler zaman zaman erkekleri, hukuk ve eşitliğe dair tartışmalarda göz ardı etse de babaları ve babalığı inceleyip çalışmak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.⁵⁵⁹

1. Babalık Tartışmaları

Babalık hakkındaki üç temel olgu heteroseksüel, eve ekmek getiren ve ev içinde otorite sahibi olmasıdır. Öte yandan artan boşanma oranları ve nikâh olmadan birlikte

⁵⁵⁷ Detaylı bilgi için bkz. Ingvild ALMAS, Espen R. MOEN, Andreas KODSADAM, Knut ROED, “The Economics of Hypergamy”, 2019, <http://ftp.iza.org/dp12185.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.11.2020)

⁵⁵⁸ SANCAR, 2016, ss. 63-64.

⁵⁵⁹ COLLIER, 2010a, s. 150.

yaşayan çiftlerin sayısının artması hukukta babalığın ne olması veya ne olmaması gerektiği yönündeki tartışmaları yeniden gün yüzüne çıkarmıştır.⁵⁶⁰

Babalık, hukuk ve erkekliklerin merkezinde yer alan ve erkekliğin kavramsal temelini sorgulamayı sağlayan önemli bir konudur. Babalık ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretilmesiyle ilgili hukukun konumu göz önünde bulundurulmalıdır; çünkü babalık ve hukuk teması, hukuk ve toplumsal cinsiyet politikaları hakkındaki çağdaş tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Hukuk, erkekliklerin değişen aileler, suç ve sosyal düzenle ilişkin hak ve sorumlulukları hakkındaki soruları cevaplandırmaktadır. Babaların yaptıkları ve yapmadıkları şeyler birtakım sosyal sorunların nedeni olarak görülmektedir. Bu sosyal sorunlar, aile kurumunu ve aile kurumuna dair sorunların çözülmemesi toplumun geleceğini tehlikeye atmaktadır. Hukukun erkeği hakkında, erkeklerin, ailelerle ve çocuklarla olan ilişkilerinin değişen doğası babalığı da değiştirmektedir. Öte yandan erkeğe özgü toplumsal ve hukuki değişimler, erkeklerin evlilik kurumuna olan güvenini azaltmaktadır.⁵⁶¹

Babalık ilk zamanlarda büyük ölçüde sembolik olmuştur. Ataerkil otoritenin somutlaşması en başta bir erkeğin ailesinin içindeki kontrolüne bağlanmıştır. Ancak, yeni düzenlemelerle bu otoritenin kuvveti zayıflatılmaktadır. Bu yüzden babaların sorumluluk anlayışı kısaca dönemin aile, ebeveynlik, toplumsal cinsiyet ve sınıfa yönelik baskın tutumlarını yansıtırsa da günümüzün toplumsal gerçekliklerinden uzaktır.⁵⁶²

⁵⁶⁰ COLLIER, 2010a, ss. 136-137.

⁵⁶¹ COLLIER, 2010a, ss. 128-130.

⁵⁶² COLLIER, 2010a, s. 132.

Bir erkeğin çalışıp çalışmaması ahlaki bir seçim değildir. Çünkü bir babanın birincil görevi çocuk bakımı değil, eve ekmek getirmek olduğu varsayılan bir şeydir. Kapitalizmin ekonomik rasyonalitesi göz önüne alındığında iyi babanın, geçimini sağlayan erkekliği aslında ailesinden uzun süre ayrı kalmasına neden olmaktadır. Öte yandan, hukukta iyi baba fikri bu şekilde inşa edilmektedir. Eve ekmek getiren erkek rolüne bürünmüş erkek, işe sıkı sıkıya bağlılıkla, çocuk bakımını ve ev işçiliğinde daha fazla yer alma taahhüdü arasında kalan çelişkili toplumsal değerlere sahiptir.⁵⁶³ Öte yandan kadınların iş piyasasında daha fazla yer bulması, gelenekselleşmiş babalık rolünde bir paradigma kaymasına sebep olmuştur. Günümüzde erkekler ve erkeklikler artık bu yeni paradigma etrafında şekillenmeye başlamıştır. Bu durum sadece sosyoloji ya da toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından değil, hukuk açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır.⁵⁶⁴ Hukukun, erkeklere dayattığı ideal baba kavramı da kültürel değişimle birlikte değişmiştir. Artık ideal baba, çocuğunun ekonomik geleceğini, psikolojik sağlığını, eğitimini düşünmek zorundadır; çünkü artık bütün bunlar babanın sorumluluğundadır. Bir başka deyişle babanın otorite figürü olduğu paradigmadan artık babanın çocukların günlük ihtiyaçlarını karşılayan figür olduğu paradigmaya geçildiğini söylemek mümkündür.⁵⁶⁵

Collier'e göre yeni babalık ve yeniden yapılandırılmış bir babalıkla desteklenen eşitlik söylemi, birçok kadını ve erkeği tedirgin etmektedir. Evlilik içi güç ve statü eşitsizlikleri mevcutken toplumsal cinsiyet adaletsizliği mevcutken feminist hukuk

⁵⁶³ COLLIER, 1995, ss. 200-204.

⁵⁶⁴ COLLIER, 2010a, s. 138.

⁵⁶⁵ COLLIER, 2010a, ss. 140-142.

akademisyenleri ve hukuk reformcuları tarafından ortaya atılan suni eşitlik söylemleri kadınların yaşamlarına her zaman yardımcı olmamaktadır.⁵⁶⁶

Öte yandan bu tartışmaları feminizme karşı bir tepkiye indirgemek veya onları kadın karşıtı duyguların tezahüründen biraz daha fazlası olarak görmek, duyguların ve cinsiyetlendirilmiş sosyal deneyimlerin hukukta nasıl ele alındığından veya ele alınmadığından dikkati saptırmaktadır.⁵⁶⁷ Her ne kadar hukukta ve toplumda erkek olmanın manası kesin olmasa da ailelere babaları daha fazla dâhil etmeye çalışan bir politika gündemine dayanarak, babaların hak politikalarının daha fazla öne çıkması, erkeklerin ebeveynler olarak rolünün karmaşık bir şekilde yeniden müzakere edilmesinin bir yönü olarak anlaşılabilmektedir.⁵⁶⁸

Babalık konusundaki tartışmalara eklenecek bir husus da son zamanlarda ortaya çıkan feminist babalık (feminist fatherhood) anlayışıdır. Bu anlayış kadınların işyerinde erkeklerle eşit statü kazanması için, çocuk bakımında cinsiyet ilişkilerinin eşit ebeveynliğe göre yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmaktadır. İşyerinde toplumsal cinsiyet adaleti, ebeveynlik görevlerinin cinsiyete eşit dağılımını gerektirdiği ifade edilmekte ve doğum iznine yönelik eşitlikçi bir anlayış getirilmesinin bu noktada önem arz ettiğini ifade etmektedirler.⁵⁶⁹

Sonuç olarak eleştirel erkeklik çalışmaları, aile hukukunun gizli cinsiyeti hakkında bir anlayış geliştirmenin bir parçası olarak hukukta hegemonik erilin varlığını

⁵⁶⁶ COLLIER, 1995, s. 179.

⁵⁶⁷ COLLIER, 2010a, s. 236.

⁵⁶⁸ COLLIER, 2010a, s. 241.

⁵⁶⁹ Julia C. SUK, “Feminism and Family Leave”, *Research Handbook on Feminist Jurisprudence* içinde, (Derleyen: Robin WEST, Cynthia Grant BOWMAN), Edward Elgar Publishing, Northampton 2019, ss. 466-467.

açığa çıkarmaya, ortaya çıkarmaya ya da daha kesin olarak bozmaya çalışmıştır. Esasen, aile hukukunun iddia edilen tarafsızlığının kendisi, sadece mahkeme kararlarının erilliği için bir maske gibi görünmektedir.⁵⁷⁰ Özellikle aile hukuku, toplumsal cinsiyet farklılığının en fazla olduğu alandır. Toplumsal cinsiyet farklılığı kavramı üstünde duran feminist düşünürler, bu kavramdan yola çıkarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yalnızca mevcut sosyal yapılardan ötürü değil, aynı zamanda mevcut hukuk yoluyla da sürüldüğünü söylemişlerdir. Böylece hukukun toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda tarafsız olmadığını aksine şu anki haliyle sorunun bir parçası olduğu belirtilmiştir. Farklı durumların farklı muamele gerektirdiğini ifade eden feminist düşünürler, salt biçimsel eşitlik yaklaşımının toplumda var olan toplumsal cinsiyet adaletsizliğini göz önünde bulundurmayacağını esas olanın ataerkil yapının ve cinsiyetlendirilmiş kurumların hukuk üzerindeki etkilerinin araştırmak olduğunu dile getirmişlerdir. Böylece, toplumda dezavantajlı olan kadınlar ve avantajlı olan erkeklere aynı nötr normların uygulanması eşitlikten ziyade eşitsizlik yaratacağı ifade edilmiştir. Normlar kadın ve erkek arasındaki farklılıkları yansıtmadığından, bu normların meşruluğu bu düşünürler tarafından sorgulanmıştır. Hukukta salt eşitliği önceleyen nötr normların hakim olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁷¹ Feminist hukuk teorisiyle birlikte erkeklikler hukuk teorisi de neyin taraflı neyin tarafsız olduğunu gösterebilir. Böylece kadınların ve erkeklerin farklı deneyimlerinin hukukun inşa ettiği makul insanla örtüşmediği ortaya konularak mahkemeleri adalete zorlamak mümkün olabilir.

⁵⁷⁰ COLLIER, 2006, ss. 235-238.

⁵⁷¹ Martha Albertson FINEMAN, “Feminist Legal Theory”, 2005, ss. 16-19.

<http://ssrn.com/abstract=213223>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020)

B. Boşanma ve Erkeklikler

Bu başlık altında boşanmanın erkekliklerle incelenmesine yer verilecektir. Özellikle boşanmanın erkekliklerle incelenmesinde hem babaların konumu incelenecek hem boşanmaya götüren sebeplerde erkekliklerin nasıl rol oynadığı anlatılacaktır.

Boşanmanın günümüzde artık giderek yaygınlaşan bir fenomen haline geldiği ve artık eskisi kadar toplumda yadırganmadığı bir gerçektir. Boşanma ve kadınların durumuna ilişkin birçok çalışma yapılmasına rağmen, erkeklere yönelik yapılan çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır.⁵⁷² Boşanma sonrası erkeklerin yaşadığı psikolojik sıkıntılar, toplumda karşılaştıkları zorluklar göz ardı edilmektedir. Bunun temelinde de erkeklerin her zaman güçlü olduğu ve boşanan erkeklerin genellikle haksız olduğu algısı yatmaktadır. Hâlbuki erkekler açısından bu sorunların incelenmesi boşanmaların temelinde yatan sebepleri görünür kılacaktır. Erkekler ve boşanma konusunu ele alan çalışmalar oldukça az olduğundan erkekler ve nafakaya ilişkin yapılan çalışmalar da azdır. Boşanmanın tek tarafına yönelmek ve diğer tarafa odaklanmamak mevcut sorunlara yönelik kapsamlı bir çözüm ortaya konulmasını engellemekte ve madunlaştırılmış erkekleri bu alanda görünmez kılmaktadır. İngiltere’de yapılan bir araştırmaya göre kadınlar için boşanmak yeni bir başlangıç olarak görülmekteyken erkekler için genelde mutsuz bir dönemin başlangıcı olarak görülmekte ve üzerinden iki yıl geçmesine rağmen yüz erkekten kırkı mutsuz olduklarını ifade ettikleri belirtilmektedir. Öte yandan toplumun dayattığı hiper-

⁵⁷² Yelda SEVİM, Ayşenur GÜLDESTE, Canan ÖNER, “Boşanan Erkeklerin Sorunları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Elazığ İli Örneği)”, 2016, s. 293.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatsbed/issue/31635/346938>, (Erişim Tarihi:

10.12.2020)

maskülinite anlayışı yüzünden kadınlar partnerlerini seçerken artık daha seçici davranmaktadırlar. Eskiden toplumda erkekten beklenti yalnızca eve ekmek getirmesiyken günümüzde evi, arabası, iyi bir işi olması beklenmektedir. Beklentilerin artması evlilikleri zorlaştırmakta, evli erkekleri farklı rekabetlerin içine sokmakta ve geçimsizliğe sebep olmaktadır. Erkekler boşanırken kendilerine sıkıntılarının sorulmaması ve Mor Çatı gibi erkeklerin sorunlarıyla ilgilenecek olan bir kurumun olmamasından şikâyetçidirler.⁵⁷³ Esasında karısından şiddet gören kocaların toplumdaki ataerkil anlayış yüzünden polise dahi gidememesi, toplumdaki gizli cinsiyetçiliğin bir yansımasıdır.⁵⁷⁴

Boşanmanın erkekler ve kadınlar üzerindeki etkilerinin nasıl anlaşıldığı konusunda zamanla kayda değer bir değişim olmuştur. Bu, popüler kültüre ve hukukla ilgili belirli tartışmalara bağlı olarak yansıtılmaktadır. Bazı erkeklerin ve kadınların, hukukta adaletsizliğin kurbanı olduğu konusunda artan bir endişe bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının cinsiyet savaşı olarak algılanması bu endişeleri güçlendirmektedir. Hâlbuki şekli eşitlik ve toplumsal cinsiyet tarafsızlığını hukuka yerleştirme, hukukun kocalara da karılar kadar adil olması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, kadınlara göre erkeklerin ekonomisiyle ilgili fikirlerde güce, toplumsal cinsiyet ve cinselliğe, sınıf ve mülkiyete ilişkin değişen düşüncelerle birlikte daha geniş kültürel değişimler de olmuştur. Öte yandan boşanmanın daha kolay bir hâle getirilmesi bazı kesimlerde potansiyel bir çapkınlık izni olarak görülmüş ve kocaları tarafından sebepsiz yere terk edilen masum kadınlar ekonomik güçlükler içinde kalmıştır.⁵⁷⁵

⁵⁷³ SEVİM, GÜLDESTE, ÖNER, 2016, ss. 294-302.

⁵⁷⁴ “Boşanmalarda Asıl Mağdur Erkekler”, sozcu.com.tr/2018/gundem/bosanmalarda-asil-magdur-erkekler-2326701/, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

⁵⁷⁵ COLLIER, 2010a, ss. 202-204.

Öte yandan boşanmanın cinsel politikası da bazı daha geniş endişelerin ve gerginliklerin simgesi haline geldiğinden, giderek mevcut ataerkil model daha sorunlu görülmektedir.⁵⁷⁶ Eski zamanlarda kuralların güvence altına almak istediği boşanmış insanlar için (özellikle kadınlar) sağlanan ekonomik destek, kocanın evlilikten sonra da karısının geçinme yükümlülüğünü sürdürme görevi olduğu inancına dayanmaktaydı. Bu nedenle hukuk, özellikle bir erkeğin böyle bir yükümlülüğünden kaçmaması için tedbirler almıştır. Böylece evlilik kocanın kaçtığı bir şey olarak görülmüş ve kocanın özgürlüğü için bedel ödemek zorunda olan bir alan olarak inşa edilmiştir. Bir kocanın sadece kendine yetebilen eski eşlerini değil, aynı zamanda birçok durumda ikinci bir evliliğe erişimi olan eski eşlerinin ekonomik sorumluluğunu üstlenmesi hakkaniyete aykırı olarak görülmüştür. Bu durum, sadece kocalara karşı ekonomik bağımlılığın kısır döngüsünü desteklemekle kalmamakta, aynı zamanda kadınlara da ekonomik ve psikolojik olarak zarar vermektedir.⁵⁷⁷ Bununla birlikte, heteroseksüel model, boşanma üzerine ortaya çıkan güçsüzlük duygularının, hiyerarşik ikilikler açısından hâlihazırda cinsiyetlendirilmiş heteroseksüellik deneyimleri içinde yer alması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁷⁸

1. Boşanma ve Babalık

Erkeklerin bağılıktan kaçınmanın başka bir işareti olarak görülen, boşanmayı takiben erkeklerin fiziksel veya duygusal mesafelerinin sosyal ve hukuki olarak kabul

⁵⁷⁶ Shelley Day SCLATER, Christine PIPER, *Undercurrents of Divorce*, 2019, s. 123.

<https://www.taylorfrancis.com/books/e/9780429242755>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

⁵⁷⁷ SCLATER, PIPER, 2019, s. 129.

⁵⁷⁸ SCLATER, PIPER, 2019, s. 133.

edilmesinden çok, boşanma erkekler için yeni bir ebeveynlik türüne kapı açmaktadır.⁵⁷⁹ Hukukun çatışmayı azaltmak ve bununla birlikte babalar ve çocuklar arasındaki iyi ilişkileri teşvik etmek için nasıl kullanıldığı tartışma konusudur.⁵⁸⁰ Boşanma süreci sosyo-hukuki tartışmalarda tek seferlik bir olaydan ziyade, devam eden bir süreç olarak, ebeveynleri kendilerini sık sık birbirleriyle rekabet eden çeşitli söylemlere ve bunlarla yaşama yollarını bulmaya zorlamaktadır.⁵⁸¹

Boşanma sonrası liberal görüşte hem kadınların hem de erkeklerin rasyonel, uzlaşmaya dayalı ve bireyci davranışlarda bulunabilecek bir ebeveynlik idealine bağlı oldukları varsayılmaktadır. Hukuki uygulama, baba figürünün yeniden düşünülmesini ve çekişmeli boşanmayla ilgili endişeleri yansıtmıştır. Ayrıca, bu endişeler boşanmanın belirli bir tür sosyal sorun olarak yeniden şekillenmesiyle de büyümektedir. Hukuk, ahlaki yargı ve kusur tespitiyle ilgili bir endişeden uzaklaşmış ve giderek artan bir şekilde sorunlu olan bir boşanma modeline doğru evrilmektedir.⁵⁸²

Çekişmeli boşanmaların çocuklar için zarar verici olmasının engellenmesi ve çoğunluğu baba olan çocukla birlikte yaşamayan ebeveynin çocuklarıyla iletişime uygun bir şekilde geçebilmesinin, çocuğun yüksek yararına olacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Boşanma sonrası aile yaşamının doğasını değiştirmek, aile alanındaki sosyal mühendisliği etkileme konusunda açık ve kararlı bir girişimdir. Günümüzde, aile

⁵⁷⁹ COLLIER, 2010a, s. 198.

⁵⁸⁰ COLLIER, 2010a, s. 200.

⁵⁸¹ Felicity KAGANAS, Shelley Day SCLATER, “Contact Disputes: Narrative Constructions of ‘Good’ Parents”, 2004, s. 2.

<https://link.springer.com/article/10.1023/B:FEST.0000026077.03989.70>, (Erişim

Tarihi: 11.11.2020)

⁵⁸² COLLIER, 2010a, s. 200.

politikasının temel bir inancı olarak her iki ebeveynin de boşandıktan sonra güvenli ve çocuğun yüksek yararını düşünerek ilişkilerini devam ettireceğini varsaymaktadır.⁵⁸³ Ancak ebeveynler arasında var olan rekabet ve intikam arzusu, çocuğun yüksek yararının ikinci plana atılmasına sebep olabilmektedir. Hukuki bir zemine dayanarak, babaların çocuklarıyla eşit iletişim sağlamadaki başarısızlığın, pratik bir sorun olmasa bile, bazı erkeklerde psikolojik bir yaralanmaya neden olacağını görmek zor değildir. Çünkü babalar da kendilerini çocuklarının anneleri kadar değerli görmekte ve onlarla eşit konumda addetmektedirler.⁵⁸⁴

Öte yandan boşanmanın potansiyel kurbanı olan masum kadından çok, hukuktaki adaletsizliğinin nesnesi olarak gözükmeye başlayan ve giderek artan boşanmış baba figürü, değişen babalığın doğasıyla da ilgili olarak filmler, romanlar ve televizyon programlarında kendine yer edinmiştir. Bu kültürel yer edinme toplumu da etkilemiştir. Örneğin, 1980’li yıllarda İngiltere’de erkeklerin kendine yetebilen eski karılarını desteklemelerinin adil olmayacağına ilişkin düşüncelerin savunulduğu görülmektedir.⁵⁸⁵

Baba hakları söyleminde, eski eşler, nafaka avcısı, çılgın, intikamcı, asi ve sorumsuz figürler olarak betimlenirken, babalarsa saygın, ekonomik ve sosyal açıdan güvenli, sorumluluklarının bilincinde, çocuk bakımı ve ev içi iş bölümünde aktif rol alan figürler olarak tasvir edilmektedir. Eleştirmenler, babaların, geçimde, bakım ve toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili politikaların geliştirilmesi yerine toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kullanılması yoluyla boşanma meselelerine odaklandıklarını ileri sürmektedirler. Bazı araştırmalar, boşanmanın ardından kısa ve uzun vadeli ekonomik

⁵⁸³ COLLIER, 2010a, s. 201.

⁵⁸⁴ COLLIER, 2010a, s. 221.

⁵⁸⁵ COLLIER, 2010a, ss. 203-204.

sıkıntı çeken tarafın erkekler değil, kadınların olduğunu ve erkeklerin ekonomik durumunun iyileşmesinin boşanmadan sonra daha yüksek olduğunu göstermektedir. Babaları hukukun kurbanları olarak görmekten çok, bu açıdan daha makul bir okuma, annelerin çıkarlarının aşağı çekildiğini veya etkisizleştirildiğini gösterecektir. Öte yandan, anneliğe ilişkin ahlaki bir bakım söyleminin silinmesi adalet etiğinin geri tepmesine sebebiyet verebilmektedir.⁵⁸⁶ Sonuç olarak, babaları harekete geçiren protestolar ve duygusal zorunluluklar çağdaş boşanmada feminist eleştirmenlerin bir süredir sorguladıkları bir şey olan siyasetin ötesinde bir arenaya dönüşmüştür. Baba gruplarının hukukla ilgili bağlam dışı, cinsiyetten bağımsız varsayımlara nasıl meydan okuduğunu belirtmekle birlikte, bu katılımı azaltmak yanıltıcı olacaktır.⁵⁸⁷

2. Boşanmaya Götüren Sebeplerde Erkeklikler

Ülkemizde boşanma davalarına baktığımız zaman, boşanmak isteyen tarafın çoğunlukla kadın olduğu görülmektedir.⁵⁸⁸ Kadınların boşanmak istemesinin sebepleriye şiddetli geçimsizlik, aldatılma ve çoğunlukla şiddete uğrama olmaktadır. Boşanmaların %58'i evliliğin ilk 10 yılı içinde gerçekleşmektedir.⁵⁸⁹ Konda Raporuna göre incelenen dosyalarda, her ne kadar farklı şekillerde ifade edilse de, kadına yönelik şiddetin %82,9 olduğu görülmektedir. Kadının eğitim seviyesi azaldıkça uğradığı şiddet de artmaktadır.⁵⁹⁰ Buradan yola çıkarak kadına şiddetin toplumun alt kesimlerinde daha

⁵⁸⁶ COLLIER, 2010a, ss. 212-214.

⁵⁸⁷ COLLIER, 2010a, s. 224.

⁵⁸⁸ Konda Raporu, 2020, s. 1.

⁵⁸⁹ Konda Raporu, 2020, s. 13.

⁵⁹⁰ Konda Raporu, 2020, s. 20.

sık görüldüğü sonucuna ulaşmak mümkündür. Türk Aile Hukuku'nda nafaka kurumuna eleştirel erkeklik çalışmaları perspektifinden bakarken, evlilik birliğini oluşturan bireyleri nafaka sürecine götüren sebeplere de eleştirel erkeklik çalışmaları açısından bakmak gerekmektedir.

İlk olarak şiddetli geçimsizlikle cinsel hayatın yolunda olmaması arasında bir korelasyon bulunmaktadır. Ülkemizde cinsellik hakkında konuşmak tabu olarak görüldüğünden bu alanda çok nitelikli çalışmalar yapmak mümkün olmasa da aile hukuku davalarına bakan avukatların ifadelerinden bu durumu anlamak mümkündür.⁵⁹¹ Erkeğe yüklenen en önemli toplumsal cinsiyet rollerinden birisinin başarılı olmak olduğu yukarıda belirtilmişti. Özellikle erkekliğin yargı kararlarında dahi cinsel organ ve cinsellikle ilişkilendirildiğine ve hukuk tarafından erkeğe başarılı bir cinselliğe sahip olma yükümlülüğü yüklendiğine dair örnekler de yukarıda verilmişti. Cinsel hayatın sona ermesinin mi şiddetli geçimsizliği arttırdığı yoksa şiddetli geçimsizliğin mi cinsel hayatı sonra erdirdiği açık olmasa da ikisi arasındaki ilişki dikkat çekmektedir. Özellikle boşanma sebebi olarak erkeğin erkekliği olmadığının yani cinsel açıdan başarısız olduğunun ileri sürüldüğü davalar bulunmaktadır.⁵⁹² Öte yandan eğer çiftlerin cinsel yaşantılarında bir sorun varsa bu durumun sorumluluğu genellikle erkeklere yüklenmekte ve erkekler kendini suçlu hissetmektedir. Cinsellik ve erkeklik birbiriyle çok sıkı ilişkilendirildiğinden, erkekler cinselliğe dair bir rahatsızlıkları olduğunda bu rahatsızlığını kolay kolay kabullenememektedirler. Bu konu hakkında doktora gitmekten de imtina eden erkekler, genelde kulaktan dolma bilgilerle bir tedavi arayışı içine girmekte ancak bu durum evlilikte cinsel yaşama dair sorunları çözmediğinden bir yönüyle şiddetli geçimsizliğe sebep olmaktadır. Şiddetli geçimsizlikse boşanmayla

⁵⁹¹ ÖZDEMİR, 2016, s. 174.

⁵⁹² ÖZDEMİR, 2016, s. 162.

sonuçlanabilmektedir. Öte yandan hegemonik erkekliğin dayattığı cinsellik algısı yüzünden erkeklerin bir kısmı evlilik içi tecavüz kavramını anlamaktan uzaktır. Ayrıca öğretilmiş yanlış cinsellik, erkeklerin eşlerini aldatmasına da sebep olmaktadır.⁵⁹³

Erkeklerde aldatmanın sık görülmesinin temelinde toplumsal cinsiyet rollerinin özellikle hegemonik erkeklik ideolojisinin erkeğe çizdiği cinsellik çerçevesinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Mevcut toplumsal cinsiyet düzeni, erkeklere cinsellik konusunda gizli kapılar ardında geniş bir özgürlük vermektedir. **Connell**, ataerkil yapının daha da kurumsallaştığı ve görünür hale geldiği işgücü piyasanın üst basamaklarındaki erkeklerde evlilikte sadakat, namus gibi özellikler komik bulunmakta ve başarılı bir iş adamının aldatma eyleminde bulunmamasının şaşılacak bir durum haline geldiğini ifade etmektedir.⁵⁹⁴ Esasında toplumda “erkektir elinin kiridir” anlayışının yaygın olması, küçük erkek çocukları sevilirken “çok canlar yakacak” ya da “çapkın” denilerek sevilmesi toplumda erkeğin aldatmasına zemin hazırlamakta ve bunu normalleştirmektedir. Sonuç olarak, hegemonik erkeklik ideolojisinin idealize ettiği erkek imajı ve erkek çocuklarının bu kültürde yetişmesi, aynı zamanda beyaz, zengin ve ayrıcalıklı erkek sınıfını temsil eden kesimlerde aldatma eyleminin olağan karşılanması ve buna yönelik medyatik içerik üretilmesi aldatmalara sebep olmaktadır.⁵⁹⁵

Boşanmalarda özellikle şiddet davranışı çok daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple şiddet bir alt başlıkta erkeklikler açısından mercek altına alınacaktır.

⁵⁹³ Erkeklerin cinselliğe dair ifadeleri için bkz. SANCAR, 2016, ss. 196–214.

⁵⁹⁴ CONNELL, 2019, s. 427.

⁵⁹⁵ Aldatma ve erkeklikler hakkında yapılmış detaylı bir çalışma için bkz. Alicia

WALKER, *Men, Validation and Infidelity*, 2020,

<https://www.palgrave.com/gp/book/9783030498177>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020)

a. Şiddet

Boşanmaların temelinde yatan en sık sebeplerden birisi de şiddettir. Şiddet esasen toplumsal cinsiyet eşitsizliği yüzünden vuku bulmakta ve bu eşitsizliğin artmasına neden olmaktadır.⁵⁹⁶ Erkekliğin zedelendiği durumlardaysa erkekler farklı farklı tepkiler verebilmekte ve bu zedelenme bir kadın karşındaysa kadın şiddetine varabilen davranışlarda bulunabilmektedir.⁵⁹⁷

Şiddet konusu başlı başına ele alınması gereken önemli bir eril tahakküm göstergesidir. Küçüklükten beri erkeklerin şiddet uygulaması erkekliğin olmazsa olmaz bir parçası olarak görülmüştür. Toplumumuzda sıkça dile getirilen “Erkek adam döver de sever de” cümlesi, erkeklikle şiddetin bağdaştığını gösteren örneklerden yalnızca birisidir. Erkeğin şiddete meyyal olan davranışlarını bazı düşünürler, evrim teorisiyle ilişkilendirmiş, doğada hayatta kalabilmek için saldırgan olması gereken erkek türünün bu özelliği genlerine aktardığını ileri sürmüşlerdir. Kimileri de testosteron hormonunun bu saldırganlığa yol açtığını belirtmişlerdir.⁵⁹⁸ Öte yandan **Edward O. Wilson**, yaptığı ödüllü çalışmalarla saldırganlığın herhangi bir içgüdüye veya içsel bir etkiyle bağlantısı olmadığını göstermiştir.⁵⁹⁹

Erkeklerin şiddete başvurmasında yaşadıkları erkeklik ve iktidar çelişkisinin de etkisi vardır. Evde “aile reisi” olan erkeklerin, iş piyasasında işçi olarak alt sınıf

⁵⁹⁶ CONNELL, 2019, s. 412.

⁵⁹⁷ CONNELL, 2019, s. 116.

⁵⁹⁸ SANCAR, 2016, s. 216.

⁵⁹⁹ Edward O. Wilson’ın ilgili çalışmalarına ilişkin bkz. “Sosyobiyojoloji Sosyal

Davranışların Evrimci Açıklaması”, <https://evrimagaci.org/sosyobiyojoloji-sosyal-davranislarin-evrimci-aciklamasi-9009>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

erkekliklere dâhil olması, hegemonik erkeklikler sınıfına dâhil olamaması erkeğin egosunda zedelenme meydana getirmekte ve bu iktidar kaybını evde şiddet gösterme yoluyla geri kazanacağını düşünmektedir.⁶⁰⁰ Hegemonik erkekler zümresine dâhil olan erkekler, fiziki şiddet uygulamasa bile mali ve psikolojik şiddet uygulayarak yine iktidarı elinde bulundurmaktadır.⁶⁰¹

Eril şiddetin en sık görüldüğü yer olan aile içi şiddetin temelinde de şiddete başvurmanın erkeğe tanınmış bir ayrıcalık olduğu, erkeğin şiddet kullanarak aile reisi vasfıyla disiplini ve düzeni sağlama görevinin olduğu düşüncesi yatmaktadır. Erkekler şiddete başvurmayı belirli klişelere sığınarak normalleştirmeye ve haklılaştırmaya çalışmaktadır. Şiddeti haklılaştırma usulleri hemen hemen çoğu erkekte benzerdir: “Kadınların çok şey isterken erkeğin parasız olması, geçimsizlik, namus vb.”⁶⁰²

Öte yandan erkekler psikolojik olarak da şiddet uygulamaktadır. En sık görülen psikolojik şiddet türü yalnız bırakmadır. Erkekler, evle evlilikle ilgili problemlerin çözümü ya da paylaşılması konusunda kadınları yalnız bırakmakta sorunların farkında olmalarına rağmen çözüm için adım atmamaktadırlar. Kadınlar böylece kendini iyice yalnız hissetmekte ve sorunlar için çabalamayı bırakmaktadırlar.⁶⁰³

Sonuç olarak erkeklerin şiddete başvurma sebeplerini sayacak olursak ilk başta hegemonik erkeklik ideolojisi gelmektedir. Bu ideolojiden kaynaklı olarak erkek olmanın ayrıcalıklı bir hak tanıdığı iddiası da kadına şiddeti arttıran etkenlerdendir. Erkeklerin kadınları onaylamasının ve kadınlara izin vermesinin normal ve gerekli olduğuna dair öğretisi de kadına yönelik şiddete sebep olmaktadır. Öte yandan erkeğe

⁶⁰⁰ SANCAR, 2016, s. 222.

⁶⁰¹ SANCAR, 2016, s. 225.

⁶⁰² SANCAR, 2016, ss. 240-242.

⁶⁰³ KARAKAYA, 2018, s. 280.

yüklenen iktidar olma sorumluluğu, erkeklerde bir paradoksa sebep olmaktadır. İş yerinde, toplumda muktedir olamayan erkekler, iktidarı hane içinde kurmaya çalışmakta ve bunu şiddetle sağlamaya çalışmaktadırlar. Ayrıca, erkekler psikolojik olarak da baskı altındadırlar. Özellikle, erkeklerin duygusal olması klişeleşmiş erkeklik algısına aykırı olduğundan, erkekler duygusuz ve empatiden yoksun bir şekilde yetiştirilmekte böylece iletişim becerileri kısıtlı kalmaktadır. Bu durum da erkekleri şiddete eğilimli kılmaktadır. Öte yandan, çocukluklarında kadına şiddete tanıklık eden erkekler, şiddet gören erkekler de şiddet gösterme eğiliminde bulunmaktadır çünkü bu davranış hem öğrenilmiş tepki olmasının yanı sıra duygularını ifade edemeyen erkeklerin sorunlarıyla başa çıkma yöntemi olarak şiddete başvurmalarından da kaynaklanmaktadır.⁶⁰⁴ Şiddet gibi negatif unsurları erkeklerin değerlerinden ayırmak eleştirel erkeklik çalışmalarıyla mümkündür. Eleştirel erkeklik çalışmaları, bu olumsuz etkenlerin erkekliğin içine nasıl sızdığını anlayarak bu değerlerin yerine olumlu değerleri koymakta başarılı olabilir. Şiddetin erkeklik anlayışından ayrılması şüphesiz hukuk açısından da olumlu olacaktır. Böylece, boşanmaya götüren sebeplerin en başında gelen kadına şiddet sorunu büyük ölçüde çözülecek ve nafakaya dair uyuşmazlıkların sayısı önemli ölçüde azalacaktır.

C. Erkeklerin Çetin İmtihanı: Nafaka

Nafakaya ilişkin hakkaniyetli bir çözüm arayışı doğru soruları sormayı ve sorunları tespit etmeyi gerektirmektedir. Nafakanın Toplumsal Cinsiyet Boyutu başlığında genel olarak kadınların yaşadıkları sıkıntılar dile getirilmiştir. Bu başlık

⁶⁰⁴ Michael KAUFMAN, “Erkek Kaynaklı Şiddetin 7 Nedeni”, 1999,

<http://www.michaelkaufman.com/wp-content/uploads/2008/12/kaufman-erkek-kaynakli-siddetin-7-nedeni-turkish.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020)

altında nafaka erkekliklerle incelenerek erkeklerin yaşadıkları problemler mercek altına alınacaktır. Böylece, nafakaya ilişkin tartışmalarda erkeğin konumu toplumsal cinsiyet bilgisiyle incelenerek nafakaya “erkek sorusu” sorulacak ve erkek deneyimlerine yer verilecektir.

Bu başlık altında kanun metninde yer alan önyargılı ve kısıtlı hâkimler, haysiyetsiz hayat sürme ifadesi, velayet sorunu ve bununla ilgili olarak iştirak nafakası, nafaka ödememenin hapis cezasıyla sonuçlanmasının etkileri, erkeklerin nafaka almaması ya da alamaması, nafaka ödeyen yoksul erkeklikler, ve nafakaların ödenmemesi sorunu anlatılacaktır.

1. Ön Yargılı ve Kısıtlı Hâkimler

Nafakanın erkeklikler hukuk teorisi açısından incelenmesinde en önemli hususlardan birisi de yargı makamının incelenmesidir. Toplumsal cinsiyet ve hukuk çalışmaları, eleştirel hukuk çalışmalarıyla birlikte hareket etmektedir. Eleştirel hukuk çalışmalarının esas amacı hukukun analizi ve hukukun anlaşılmasıdır. Hukukun değer yargılarından bağımsız olamayacağını ileri süren eleştirel hukuk teorisyenleri, hukukun temelinde çıkar gruplarının temsilinin yattığını ifade etmektedirler. Bu yüzden hukukun tamamen tarafsız olmasına şüpheyile bakmaktadırlar.⁶⁰⁵ Hâkimlerin apolitik ve robotlaşmış bir hukuk uygulayıcısı olduğuna ilişkin görüş ve hukukun siyasi düşüncelerden azade şekilde idealize edilmesi görüşü, hukukun insan ve toplumla etkileşimli doğasından ötürü hatalı olduğu ifade edilmektedir. Yargılama sürecinde hukukun üstünlüğü ilkesinin hâkimler üzerinde zannedildiği kadar etkili olmadığı

⁶⁰⁵ Adnan GÜRİZ, *Hukuk Felsefesi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 430.

hukuki realistler ve eleştirel hukuk kuramcılar tarafından savunulmaktadır. Böylece hâkimlerin davalarda bireysel düşüncelerinden tamamen arınmış bir şekilde karar vereceğini düşünmek yersizdir çünkü bu kararların temelinde egemen olan ideoloji yatmaktadır. Son olarak eleştirel hukuk teorisyenleri, hukukun üstünlüğünün mevcut hegemonyanın üstünü örten bir perde olduğunu ve mevcut hukuk düzeninin hegemonik erkeklik ideolojisini koruyup devam ettiren bir maske olduğunu belirtmektedir.⁶⁰⁶

Erkeklikler boyutuyla nafaka incelenirken de hâkimlerin konumu önem taşımaktadır. **Gülriiz Uygur**'un da belirttiği gibi hukukta adaletsizliği görmek ön yargı ve klişeler yüzünden oldukça zordur.⁶⁰⁷ Hâkimler, erkekler hakkında ön yargılıdır. Eleştirel erkeklik çalışmalarının geç ortaya çıkmasının bir sebebinin de ataerkil yapı tarafından ezilen erkeklikleri görmenin zorluğundan kaynaklandığı yukarıda belirtilmişti. Hegemonik erkeklik hem hukuka hem kültüre egemen olduğundan hâkimlerin ön yargıları iki taraftan da beslenmektedir. Öte yandan, kadına uygulanan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı erkeklere uygulanan toplumsal cinsiyet ayrımcılığına nazaran çok daha belirgin olduğundan hâkimlerin feminist bakış açısıyla olayları ele alması ve kadın – erkek eşitliğine dair ön yargılarının kırılması daha kolaydır. Özellikle erkeklerin homojen bir grup olarak ele alınması ve heteronormatif değerlendirme yapılması, hâkimlerin ön yargılı olup olmadıklarına ilişkin bir sorgulama yapma

⁶⁰⁶ Özten UĞURLUBİREL, “Eleştirel Hukuk Çalışmaları Bağlamında Hukuki

Belirsizlik Tezi (Yüksek Lisans Tezi)”, İstanbul 2017, ss. 96-98. <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11129/4294>, (Erişim Tarihi: 29.11.2020)

⁶⁰⁷ Gülriiz UYGUR, “Adaletsizlik Perspektifinden Yargılama: Toplumsal Cinsiyet Ön Yargıları ve Klişeleri Bağlamında İstanbul Sözleşmesi”, 2020, <https://kockam.ku.edu.tr/adaletsizlik-perspektifinden-yargilama-toplumsal-cinsiyet-on-yargilar-kliseler-baglaminda-istanbul-sozlesmes-gulriz-uygur>, (Erişim Tarihi: 29.11.2020)

gereksinimi dahi duymamalarına sebep olmaktadır. Madunlaştırılmış erkeklerin deneyimlerine gerek toplumda gerek hukukta yeterince yer verilmemesi bu konuya dair bilinci yükseltmemektedir. Böylece farklı bir perspektif kazanılmasına engel olunmaktadır. Hukukta erkek sorusunun sorulmaması dezavantajlı konumda olan madunlaştırılmış erkeklerin sesinin duyulmamasına yol açmaktadır. Eşinden fiziksel ve duygusal şiddet gören erkekler, kadınlar tarafından tecavüze uğrayan erkekler vardır. Öte yandan nafaka konusunda da erkeğe yönelik bir ön yargının olduğunu söylemek mümkündür. Erkeklerin lehine nafakaya hükmedilen dava sayısı oldukça azdır. Bu durumun piyasadaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle alakası olsa da aşağıdaki başlık altında görüleceği üzere nafakaya ihtiyaç duyan erkeklere yönelik nafaka ilk derece mahkemelerince hükmedilmemiş bu hükümlerden bazıları temyiz mahkemelerince bozulmuştur. Bununla birlikte velayet konusunda erkek aleyhine olan ön yargıların çok daha fazla olduğu görülmektedir. Konda Raporu'na göre çocukların velayeti %7 oranında erkeklere verilmektedir. Toplumda var olan “erkekler çocuklara bakamaz”, “onlarla yeterince ilgilenemez” ön yargıları ve anneye yüklenen çocuk bakma rolünden ötürü erkekler velayeti alamamaktadır. Hâkimler ilgili konuda yeterince değerlendirme yapmamakta ve doğrudan velayeti anneye vermeye eğilimi göstermektedir. Bu durum hem baba çocuk arasındaki ilişkiyi zedeleyebilmekte hem kimi zaman çocuğun üstün yararının göz ardı edilmesine yol açabilmektedir. Sonuç olarak, her ne kadar ataerkil yapının pratikleri çoğunlukla erkeklerin faydasına olsa da her erkek bu yapının getirilerinden eşit derece faydalanmaz aksine çoğu erkek hegemonik erkeklik ideolojisi için bedel ödemekte ve zarar görmektedir. “Okyanusu en son keşfeden balıktır” değişinden yola çıkılarak bu ideolojinin zarar verdiği keşfedilen en son grup erkeklerdir. Hukukta erkeğe yönelik adaletsizlikleri görmek zordur. Tecavüze ilişkin kanun metni ve velayete ilişkin uygulamalar az da olsa erkek aleyhine olan hukuki tutumu gösteren örneklerdir. Bunun temelindeyse erkeğe yönelik olan ön yargılar yatmaktadır.

Adaletsizlik perdesini açabilmek için ön yargılar ifşa edilmeli ve yıkılmalıdır. Bunun için de toplumsal cinsiyete ilişkin bilgi edinmek gerekmektedir. Hâkimler bu konuda özel olarak eğitim görmeli ve hem feminist pratik akıl yürütmeyi hem erkekliklerle pratik akıl yürütmeyi bilmelidirler. Ayrıca **Chamallas**'ın belirlediği hususlar da toplumsal cinsiyet bilgisi dâhilinde hâkimlere öğretilmelidir. Böylece her somut olay için ayrı değerlendirme yapıp mevcut ön yargıların muhakemeyi etkilemesinin olabildiğince önüne geçilmiş olacaktır.

Hâkimlerin ön yargılı olmalarının yanı sıra diğer önemli konu da hâkimlerin kısıtlı olmasıdır. Öncelikle kısıtlı ifadesinden ne kastedildiği anlatılacaktır. Hâkimin doğru değerlendirme yapabilmesi için öncelikle bilgiye ve uygun metodolojiye ihtiyacı vardır. Nafakaya ilişkin davalarda kolluk kuvvetlerinin sosyo-ekonomik durum araştırmasını yeterince yapmadığı raporlarda yer almaktadır. Bununla birlikte tarafların avukatları da müvekkillerini olabildiğince korumak amacıyla olayları çarpıtarak anlatabilmekte, yalan beyanda bulunmalarını teşvik edebilmekte, hukukun arkasından dolaşmayı tavsiye edebilmektedir. Taraflar da ailenin mahrem olduğunu düşünerek ev içi yaşantılara ilişkin yeterli bilgi vermekten kaçınabilmektedir. Tüm bu sebepler hâkimin somut olay karşısında eksik bilgiye sahip olmasına sebep olmakta ve nafakaya hükmederken hâkimleri kısıtlamaktadır. Hâkimleri kısıtlayan diğer bir nokta da Yargıtay'ın içtihatlarıdır. Kanun metnine göre hâkim nafakanın toptan ödenmesine karar verebilmektedir. Kanun metninde tarafların yoksulluk nafakasını süresiz olarak talep edebileceği ifade edilse de hâkim ilgili yoksulluk nafakasına süresiz olarak hükmetmek mecburiyetinde değildir. Ancak Yargıtay, hâkimlerin taleple bağlı olduğunu ifade ederek eğer nafaka süresiz talep edilmişse, toptan ödemeye hükmeden kararları ve süreli yoksulluk nafakası ön gören kararları temyiz başvurusunda bozmaktadır. Bu durum metodolojik olarak toplumsal cinsiyet açısından pratik akıl yürütmeye çelişmektedir. Çünkü somut olayın gerektirdiği süreli yoksulluk nafakasına

hükmetmek olsa dahi Yargıtay'dan kararın geri döneceği bilindiği için değerlendirme gereğiyle yapılmadan süresiz olarak nafakaya hükmedilebilmektedir. Hâkimleri kısıtlayan diğer bir durumsa nafakaya ilişkin unsurların yeterince açık olmamasıdır. Bu konuya ilişkin Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapılmış ancak AYM herhangi bir aykırılık olmadığını düşünerek itiraz başvurusunu reddetmiştir. Nafakaya ilişkin unsurlar açık bir şekilde belirlenmeli ve hâkimlere bu konuda yol gösterilmelidir. Olası unsurları saymak gerekirse; evlilik süresi, tarafların yaşı, tarafların beden ve ruh sağlığı, mülki dağılımı, evlilik sırasında ve boşanma davalarının başladığı sırada tarafların eğitim seviyesi, çocuk bakımı, ev içi emek, bir tarafın diğer tarafa kariyer veya kariyer potansiyeline katkısı ve tarafların gelir elde etme kapasitesidir. Bu potansiyel belirlenirken, eğitim geçmişi, eğitim, istihdam becerileri, iş deneyimi, iş piyasasında devamsızlık süresi, çocuklar için velayet sorumlulukları ve eski eşin ihtiyaç duyduğu eğitim veya öğretim dâhil olmak üzere birçok faktör unsur göz önünde bulundurulmalıdır.⁶⁰⁸ Her ne kadar bu faktörleri analiz etmek zorluğu ve ilgili unsurların dikkate alınacağını bilen tarafların bu konuda mahkemeyi yanıltma ihtimali olsa da, bu unsurlar yargıçların pratik akıl yürütme metodunu daha iyi uygulayabilmesi ve somut olaya farklı perspektiflerden bakabilmesi için önemli araçlardır. Böylece, hem kadının hem erkeğin durumu daha iyi analiz edilecek toplumsal cinsiyet bilgisinin de katkılarıyla daha hakkaniyetli kararlara ulaşmak mümkün olacak hem kararlarda tutarlılık sağlanacaktır. Bu unsurların yanı sıra nafakaya ilişkin toplumsal cinsiyet esaslı yaklaşımlar da hâkimlere öğretilmelidir. Böylece hâkimin bilgi eksikliği olabildiğince ortadan kalkacak ve somut olay daha tarafsız bir şekilde değerlendirilebilecektir.

⁶⁰⁸ Marygold S. MELLI, "Alimony Trends", 1996 , s. 21.

<https://repository.law.wisc.edu/s/uwlaw/media/21895>, (Erişim Tarihi: 22.10.2020)

Öte yandan davaların oldukça uzun sürmesi de eleştirilmektedir. Davaların süresi zaman zaman evli kalınan süreden çok daha uzun olabilmekte bu da boşanmak isteyen bireyler için önemli problemler yaratmaktadır. Uzun süreli tedbir nafakası ödenmesi, yeni bir aile kurmaya mani teşkil etmesi bu problemlerden birkaçıdır. Dava süresinin uzun olması zaman zaman boşanacak çiftler için intikam aracı olarak da kullanılabilir. ⁶⁰⁹ Boşanma davalarının hızlı ve hakkaniyetli sonuçlanması için sadece hâkimlere değil kolluk kuvvetlerine de önemli bir rol düşmektedir. Tarafların sosyo-ekonomik durumunun doğru ve hızlı şekilde araştırılması dava sürecini hızlandıracaktır. Çoğu davanın uzama sebebi temyiz başvurularıdır. Avukatlar, zaman zaman temyiz başvurusunu suiistimal edebilmektedir. Bu sürecin uzamaması için aynı zamanda hukuki aktörler hakkaniyeti öncelemeli ve işbirliği yapmalıdır.

Sonuç olarak hâkimlerin ön yargıları kırılmalı ve kısıtlılıkları kaldırılmalıdır. Madunlaştırılmış erkekliklerin deneyimlerine yer vermek, hâkimlere bu deneyimleri aktarabilmek, nafaka davalarının hakkaniyetli bir şekilde çözüme ulaşması noktasında yardımcı olacaktır. Ayrıca, erkeklikler hukuk teorisi hukuktaki eril muhakemenin ifşasına da yardımcı olacağından, hâkimlerin yalnızca ön yargılarını yıkmakla kalmayacak, aynı zamanda olayları ele alış biçimini de değiştirecek, onlara bir başka bakış açısı kazandıracaktır. Hukukun makul insanına, hukukta “erkek” kavramına yönelik oluşturulan idealize edilmiş imajların ⁶¹⁰ dışına çıkıp düşünebileceklerdir.

⁶⁰⁹ Bir hâkim, tarafları ikinci celsede boşadığı için boşanan kadın tarafından davayı yıllarca sürdürmeyip erken boşadığı için eleştirilmiştir. Bkz. ÖZDEMİR, 2016, s. 99.

⁶¹⁰ Özellikle hukuk tarafından da önceden çizilen “aile reisi” kavramı artık kanun metninde olmasa da hala yargılama makamının zihniyetinde mevcuttur. Bu, hukukun erkeğe yüklediği zımni görevlerden birisi olduğu için nafakaya dair tartışmalarda hâlâ bu düşüncenin dışına çok çıkılabilmiş değildir.

Hâkimlerin nafaka davalarına yönelik takdir yetkisinin arttırılması önemlidir ancak tek başına yeterli değildir. Bununla birlikte, nafakaya ilişkin unsurların çerçevesinin belirlenmesi, aile hâkimlerinin toplumsal cinsiyet konusunda bilgilendirilmesi ve ilgili nafaka yaklaşımlarının öğretilmesi de hâkimlerin kısıtlı olmasının önüne geçmek için gereklidir.

2. Haysiyetsizlik ve Erkeklikler

Yoksulluk nafakasını sona erdiren sebeplerden birisi de haysiyetsiz hayat sürmektir. Haysiyetsiz hayat sürmekten kastın hangi davranışlar olduğu kanunda belirtilmemiştir. Ancak, Yargıtay kararlarında fuhuş, ayyaşlık, kumarbazlık, uyuşturucu bağımlısı olmak, eşcinsel olmak ve hayat kadını olmak haysiyetsiz hayat sürmek olarak kabul edilmiştir.⁶¹¹

Bizim bu başlık altında özellikle ele alacağımız temel olgu eşcinsel olmak ve haysiyetsiz hayat sürme arasında Yargıtay'ın kurduğu ilişkidir. Öncelikle haysiyet kelimesinin sözlük anlamı “değer, saygınlık, itibar” ve “öz saygı”dır.⁶¹² Yargıtay’a göre eşcinsel olmak insanın değerini, saygınlığını, itibarını ve öz saygısını azaltmaktadır. Eşcinsel olmanın, haysiyetsiz yaşam sürmek olarak algılanması ataerkil yapının egemen olmasının bir sonucudur. Hegemonik erkeklik ideolojisi erkekleri heteroseksüel olmaya

⁶¹¹ Oğuz ERSÖZ, “Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Sebebiyle Boşanma”, 2018, s. 128. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/669463>, (Erişim Tarihi: 06.11.2020)

⁶¹² “Haysiyet”, <https://sozluk.tdk.gov.tr/?kelime=haysiyet>, (Erişim Tarihi: 07.11.2020)

zorlamaktadır.⁶¹³ Bu zorunluluk yüzünden eşcinsellik, genel ahlak kurallarına aykırı olarak algılanmaktadır. Hâlbuki eşcinsel olmak değer harcamadığı gibi insanın saygınlığını azaltan bir olgu da değildir. Bu noktada Yargıtay'ın eşcinselliğe dair ön yargılarının yıkılması büyük önem taşımaktadır. Öte yandan uygulama ve kanun metninin dili birlikte düşünüldüğünde eşcinsellere yönelik bir ayrımcılığın olduğu açıktır çünkü heteroseksüel ilişkiler için böyle bir ifade kullanmayan kanun⁶¹⁴ eşcinsel ilişkiler için bu ifadeyi kullanmakta ve heteroseksüellikle homoseksüellik arasında bir hiyerarşi inşa etmektedir.⁶¹⁵ Bu söylemler, hegemonik erkeklik ideolojisinin inşa ettiği erkeklik dışındaki erkeklikleri yok saymakta ve onlara karşı menfi bir tutum sergilenmesine sebep olmaktadır. Ayrıca, bu durum eşcinsel kadınlar açısından da sorun olabilmektedir. Yakın zamanda bir ünlünün çocuğunun velayetini alabilmek için eski eşinin eşcinsel ilişki yaşadığına dair görüntüleri medyaya servis etmesi kamuoyunu meşgul etmiştir.⁶¹⁶ Eşcinselliğe yönelik menfi bir tutum olmasa, bu tür bir paylaşımın yapılmayacağı açıktır. Erkeklikler, insanların cinsel yönelimlerine ilişkin ön yargılarını

⁶¹³ CONNELL, 2019, s. 190.

⁶¹⁴ Bir başkasıyla evliymiş gibi yaşamaktan kastın iki farklı cinsiyetten insanın birlikte yaşadığı olarak anlaşıldığı açıktır. Zira ülkemizde evlilik ancak iki farklı cinsiyet arasında kurulabilmektedir.

⁶¹⁵ İsmail DEDE, “Türk Boşanma Hukukuna Farklı Bir Yaklaşım: Zina ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Arasındaki Keskin Sınır”, 2017, s. 657.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/456992>, (Erişim Tarihi: 06.11.2020)

⁶¹⁶ “Mustafa Ceceli'nin Eski Eşi Sinem Gedik ile İntizar İlişkisinde Son Gelişmeler”, https://www.sozcu.com.tr/hayatim/magazin-haberleri/mustafa-cecelinin-eski-esi-sinem-gedik-ile-intizar-iliskisinde-son-gelismeler-iddialari-yalanladi/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber, (Erişim Tarihi: 06.11.2020)

yıkmaktadır. Yoksulluk nafakasına ilişkin ilgili kanun maddesinde kullanılan ifadeler değiştirilmeli ve Yargıtay'ın uygulamalarının değiştirilmesi gerekmektedir. Bu, ancak toplumsal cinsiyete dair bilgiyle mümkündür.

Öte yandan, hayat kadınlığı ve fuhuş bir başka deyişle seks işçiliği de haysiyetsiz hayat sürme kategorisine girmektedir. Ancak, kadınları bu işlere sürükleyen sebepler yeterince incelenmemektedir. Bu mesleği icra eden kadınların ifadelerine bakıldığında çoğunun yoksulluktan, çaresizlikten bu işe başladıkları görülmektedir.⁶¹⁷ Boşanmayla yoksulluğa düşen kadın, genelde çaresiz olduğu için bu mesleği yapmak zorunda kalmaktadır.⁶¹⁸ Yoksul kadını o işe sürükleyen sebepleri önleyici bir nafaka anlayışının benimsenmesi yerine zaten var olan diğer maddi imkânlarının da elinden alınması ne kadar hakkaniyetli olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur çünkü bu tutum insanın gelişmesine engel olmakta ve yoksulluğu arttırmaktadır. Hegemonik erkeklik ideolojisinin oluşturduğu cinsellik algısı, pavyon kültürü gibi olguların bu konuya etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç olarak kanun metninde yer alan “haysiyetsiz hayat sürme” ifadesi kapsamında eşcinsel yaşamının olması, heteroseksüel ilişkilerle homoseksüel ilişkiler arasında bir hiyerarşi oluşturmakta ve eşcinsellere yönelik ayrımcılığı pekiştirip inşa etmektedir. Ayrıca, hayat kadınlığı, fuhuş gibi meslekleri yapmak durumunda olan

⁶¹⁷ Aleyna Çakır cinayetine ilişkin 08.09.2020 – 23.09.2020 tarihleri arasında Müge Anlı ile Tatlı Sert programına katılan kadınların deneyimleri incelenebilir.

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLwsOdwF4mVeIkmpvoMfuxhSXcdjmFM9y>,

(Erişim Tarihi: 06.11.2020)

⁶¹⁸ Çocuğunun velayetini almak için bu mesleği bırakan ancak iş bulmakta zorluk çektiği tekrar bu mesleğe dönen Kara Ece'nin deneyimlerine bakılabilir. Bkz.

<https://www.youtube.com/watch?v=Chvvzy8loOE>, (Erişim Tarihi: 06.11.2020)

kadınları buna iten sebepleri araştırmadan doğrudan haysiyetsiz yaşadığı için nafakasının sona erdirilmesi değer harcamaktadır. Erkeklikler, yargıdaki bu ön yargıları yıkararak madunlaştırılmış erkeklerin ve kadınların gelişim olanaklarını korumaya çalışmaktadır. Haysiyetsizlik de kusur gibi sınırları genellikle toplumsal cinsiyet rolleri tarafından çizilen bir kavram olduğundan fiillerden ziyade faillerin cinsiyeti, ilgili eylemin kusurlu – kusursuz ya da haysiyetli – haysiyetsiz olduğunu tespit etmede öne çıkmaktadır. Bu sebeplerden ötürü, gerek Yargıtay’ın önyargılı içtihatlarının yıkılması gerek eylemlerin cinsiyetlendirmeden ayrıştırılması için toplumsal cinsiyete ilişkin bilgiye başvurulması önem taşımaktadır. Her somut olay kendine özgü değerlendirilmeye alınmalıdır. Kişiyi belli davranışlara iten sebepler göz önünde bulundurulmadan haysiyet hayat sürdüğüne dair etiketleme yapılmamalıdır. Bu noktada hem eşcinsellerin hem haysiyetsiz yaşam sürenlerin deneyimlerine başvurulmalıdır. Böylece, hukuk uygulayıcıları daha bilinçli hâle gelecek ve hukukta toplumsal cinsiyet adaletini sağlamaya bir adım daha yaklaşılacaktır.

3. Velayet ve Erkeklikler

Velayet konusu erkeklikler açısından önem taşımaktadır. Erkekler, mahkemelerin genellikle velayeti annelere vermesi, bazı annelerin çocuklarla babaları görüştürmemesi, velayetten kaynaklanan iştirak nafakası gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Öte yandan iştirak nafakası alamayan genç kadınlar ve velayet nafakası hesaplanırken annenin yıpranma payının hesaba katılmaması da kadınların genellikle yaşadıkları sıkıntılardır. Kadınların bu konuya ilişkin yaşadıkları sıkıntılara yukarıda değinildiğinden burada erkeklerin karşılaştıkları sorunlar ele alınacaktır.

Baba haklarını savunan kişiler, boşanmanın ekonomik sonuçlarına dair bazı itirazlarda bulunmaktadır. Bunlardan ilki çoğu devletin iştirak nafakasını hesaplarken yalnızca babanın gelirini göz önüne alması ve buna göre miktarı belirlemesidir. Toplam gelirden ziyade sadece babanın gelirinin göz önüne alınması, babaların omzuna hem finansal hem psikolojik olarak yük olmaktadır. İkinci olarak babalar, iştirak nafakasının çocuklardan ziyade eski eşin kendi lehine harcadığını öne sürmektedir.⁶¹⁹

Boşanma oranları son otuz yılda önemli ölçüde artmıştır. Akademisyenler, kadınların işgücüne girmesi, kadınların hareketi, cinsel devrim ve ailelerinin coğrafi hareketliliğindeki artış gibi evlilik istikrarsızlığındaki artışın birçok sebebini belirtmişlerdir. Bu faktörlerin boşanma oranı üzerindeki etkisini inkâr etmeden, hukukun 1970'lerde kusura dayanmayan boşanmayı tanımasının, evliliklerine son veren çiftlerin oranında artışa yol açtığını savunmaktadırlar.⁶²⁰

İştirak nafakası ödemeyen babalar, genelde suçlu olarak görülmekte ve birçok toplumda dışlanmaktadır. Örneğin, bazı ülkelerde yerel gazeteler ön sayfalarında nafaka ödemelerini geciktiren babaların fotoğraflarını yayınlamaktadır.⁶²¹ Toplumda babanın, daha çok ekonomik yükümlülüğü yerine getirmesi gerektiği ve çocuklarla arasındaki bağın zayıf olduğu iddia edilmektedir. Amerika'da babaların boşanmadan sonra çocukları terk edip gitmesi ve onlarla ilgilenmemesi gayet olağan bir şekilde

⁶¹⁹ COLLIER, 2010a, ss. 215–217.

⁶²⁰ Solangel MALDONADO, “Beyond Economic Fatherhood: Encouraging Divorced Fathers to Parent”, 2005,
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=569363#:~:text=Drawing%20on%20the%20rich%20scholarship,a%20part%20of%20their%20children's, (Erişim Tarihi: 12.10.2020) s. 932.

⁶²¹ MALDONADO, 2005, s. 935.

karşılanması⁶²² ve Türkiye’de de velayet talebinde bulunan babaların oranının kadınlara nazaran oldukça düşük olması bu iddiayı desteklemektedir.⁶²³

Ancak, günümüzde değişen babalık anlayışıyla birlikte velayet davalarında babaların da istekli olduğu görülmektedir. Anneye göre daha az velayet isteyen taraf baba olsa da velayet isteyen babaların geçmişten günümüze önemli ölçüde artmıştır.⁶²⁴ Birçok boşanmış baba, velayete ilişkin yasaların ve uygulamaların anneler lehine olduğunu ve kendilerine karşı hukukun ön yargılı olduğunu ileri sürmektedir. Sadece bir ebeveyniyle yaşayan çocukların yaklaşık yüzde sekseninin anneleriyle ikamet ettiği göz önüne alındığında; babaların bu iddiaları şaşırtıcı değildir.⁶²⁵

Sadece babalar değil, bazı hâkimler, avukatlar ve çocuk gelişimi profesyonelleri de dâhil olmak üzere hukuk sisteminin babalara karşı ön yargılı olduğunu belirtmektedir. Özellikle erkeğe yüklenen eve ekmek getirme rolünün, erkekleri velayeti alma konusunda tereddüde düşürdüğünü iddia etmektedir. Velayet davalarında Amerika’da yapılan araştırmalar hâkimlerin toplumsal cinsiyete dair ön yargılara sahip olduğunu göstermektedir.⁶²⁶

⁶²² MALDONADO, 2005, s. 940.

⁶²³ Konda Raporu, 2020, s. 21.

⁶²⁴ MALDONADO, 2005, s. 944

⁶²⁵ MALDONADO, 2005, ss. 961-963.

⁶²⁶ MALDONADO, 2005, ss. 967-968. | “Örneğin, 1989’da, Massachusetts Yüksek Mahkemesi tarafından yayınlanan cinsiyet ön yargısı üzerine yapılan bir araştırma, çocuklar adına karar verme yetkisi olmamasına rağmen bazı hâkimlerin böyle bir çocuğa sormadan velayeti anneye verdiklerini ortaya koymuştur. 1991’de, Gürcistan Yargı Sistemindeki Toplumsal Cinsiyet Yanlılığı Komisyonu, bazı hâkimleri ve dezavantajlı babaları etkileyen kültürel temelli cinsiyete dayalı inançların olduğunu

Öte yandan babalar boşanmadan önce velayeti almak istediklerini söylediler de boşanma esnasında velayeti almak istemedikleri görülmektedir. Çocukların velayeti bu yüzden genellikle ortak karar alınarak anneye verilmektedir. Erkeklerin çoğunluğu ikinci kez evlenmeye sıcak bakarken kadınlarda bu durum daha az bulunmaktadır işbu sebepten ötürü erkekler velayeti istememektedir çünkü ikinci evliliklerinde çocukların ayak bağı olacağını düşünmektedirler.⁶²⁷

Ülkemizde de babaya velayetin bırakılması için herhangi bir yaş zorunluluğu olmamasına rağmen, çocuk 0 – 2 yaş arasındaysa genelde herhangi bir araştırma yapılmaya gerek duyulmadan velayet doğrudan anneye verilmektedir. Bu durumun hâkimlerde var olan ön yargının bir tezahürü olduğunu söylemek mümkündür.⁶²⁸

Öte yandan anneler, velayeti bırakma konusunda babalara güvenememektedirler. Boşanmaların temelinde yer alan şiddet eğilimi, sorumsuzluk gibi unsurlar yüzünden babaların çocuklarına zarar vereceklerini ve bakımını layıkıyla yerine getiremeyeceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, birden fazla çocuk varsa velayet için çocuk seçiminde kadınların genellikle kız çocuklarını tercih etmesiye bir başka araştırılması gereken konudur. Velayet konusunda en büyük sorunlardan birisi de velayeti alan tarafın diğer tarafa çocuğu göstermemesidir. TBNA'ya konuşan bir babanın kendisi

tespit etmiştir. Benzer şekilde Vermont'taki bir yargıç, kokain bağımlısı annenin çocuğu kötüye kullandığına dair ek kanıt sunarken, yine de işsiz baba kötü bir örnek oluşturduğundan çocuğun velayetini anneye vermiştir.”

⁶²⁷ Konda Raporu, 2020, s. 21.

⁶²⁸ “Boşanmalarda Asıl Mağdur Erkekler”,

<https://sozcu.com.tr/2018/gundem/bosanmalarda-asil-magdur-erkekler-2326701/>,

(Erişim Tarihi: 12.10.2020)

dışında herkesin çocuklarını gördüğünü ama kendisinin 15 günde bir görmesinin haksızlık olduğunu dile getirmiştir.⁶²⁹

Sonuç olarak, kadına yüklenen çocukla ilgilenme rolü, kadınları hem boşanma sürecinde hem boşanma sonrası süreçte oldukça zorlanmasına yol açmaktadır. Kaynaklara eşit erişim imkânı olmadığı halde daha fazla sorumluluk üstlenen kadınlar için iştirak nafakası belirlenirken bu husus göz önünde bulundurulmalıdır. Öte yandan, değişen babalık anlayışıyla birlikte artık erkekler de çocuk bakımını üstlenmeye başlamıştır. Erkeğe yüklenen aile reisliği rolü nasıl kadının piyasada etkisiz olmasına sebep oluyorsa, kadın yüklenen çocuk bakım rolü de erkeği velayet konusunda etkisiz hâle getirmektedir. Velayet davalarında önyargıların yıkılabilmesi için babaların deneyimlerine yer vermek gerekmektedir. Her ne kadar sayıları kadınlara oranla oldukça az olsa da her somut olay için değerlendirme yapılırken toplumsal cinsiyet rollerinin oluşturduğu ön yargıları bir kenara bırakmak gerekmektedir. Böylece, çocuğun üstün yararına olacak kararı vermek daha olanaklı hâle gelecektir.

4. Tazyik Hapsi ve Erkeklikler

İcra İflas Kanunu'nun 344. maddesine göre nafaka üç ay ödenmediği takdirde alacaklının şikâyeti üzerine nafaka yükümlüsüne tazyik hapsi verilmektedir. Verilecek bu hapis cezasında maksat nafaka yükümlüsünü ödemeye zorlamaktır. Ancak bu durumun hem nafaka alanlar için hem nafaka yükümlüleri için yol açtığı sıkıntılar mevcuttur. Nafaka alacaklısı kişiler için üç aylık süre hak düşürücü süredir. Böylece, üç aydan daha önce ödenmeyen nafakaların tazmini mümkün olmamaktadır. Genellikle

⁶²⁹ Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması, 2014, ss. 146-147.

yoksul kadınların nafaka aldığı göz önünde bulundurulduğunda ve bu kadınların hukuka erişim imkânı da kısıtlı olduğundan üç aylık süreç mağduriyetlere yol açabilmektedir.

Öte yandan nafaka yükümlüleri için hapse girme tehlikesi psikolojik açıdan yıpratıcıdır. Nafaka ödeme konusunda sorun yaşanan erkeklerin genellikle yoksul erkekler olması ve maddi imkânlarının kısıtlı olması bu endişeyi arttırmaktadır. Örneğin, yakın zamanda bir nafaka yükümlüsü nafaka ödeyemediği için hapse girip çıkmıştır. Tekrar nafaka ödeyemeyecek duruma gelen kişi, hapse tekrar girmekten korktuğu için intihar etmiştir.⁶³⁰

Hegemonik erkeklik ideolojisi erkeğe sürekli her alanda güçlü olma baskısı yapmaktadır. Bu ideolojinin kurucularının, alt düzey erkekliklerin emeğine muhtaç olduğundan erkeklere aile reisi sıfatını yüklediğine yukarıda değinilmişti. Erkeği, aile reisliğini bir kenara bıraksa dahi çalışmaya mecbur bırakmak için ataerkil yapının bu tür bir aygıt geliştirmiş olabileceği de ihtimal dâhilinde değerlendirilebilir. Önceden aile reisliği rolünü layıkıyla yerine getirmek için çalışan erkek, boşandıktan sonra artık özgürlüğü için çalışmak mecburiyetinde bırakılmaktadır. Bu durum erkekleri psikolojik olarak da kısıkaç içine almaktadır.

Nafaka ödeyemeyen bir erkek, ekonomik açıdan başarısız bir erkektir. Toplumda her zaman güçlü ve başarılı olması gerektiği düşüncesi aşılana erkekler bu sıfatları kaybettikleri zaman da ağır psikolojik bunalımlara girmekte ve yukarıda da belirtildiği gibi intiharla hayatlarına son verebilmektedirler. Hapse girmenin oluşturacağı etiketleme de erkeklerin üstünde diğer bir baskı sebebidir. Boşandıktan sonra depresyona giren, nafaka ödeyemediği için intihar eden erkeklere dair haberlerin

⁶³⁰ “Nafaka Borcu İntihara Sürükledi”, <https://www.ih.com.tr/aydin-haberleri/nafaka-borcu-intihara-surukledi-aydin-152514/>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

sayısının son yıllarda artması dikkat edilmesi gereken bir husustur. Tazyik hapsinin tekrarlanması da uzun süreli hapis cezalarına yol açmaktadır.⁶³¹

Sonuç olarak tazyik hapsi ve süresi hem nafaka alacaklılarını hem nafaka ödeyenleri erkekleri farklı şekillerde mağdur etmektedir. Hapis tehdidinin erkeklerin kırılganlığını arttırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Hapis cezasının getirdiği baskı ve korku erkeklerin psikolojisini olumsuz yönde etkileyebilmekte ve kendilerine zarar vermelerine yol açabilmektedir. Özellikle yoksul erkekliklerin nafaka ödeyemediği göz önünde bulundurulduğunda ilgili kişinin hapse girmesi bireyin yoksulluğunu daha da arttırmaktadır. Hapse girip çıktığı için etiketlenen bireylerin iş bulmasının daha zor olması bu yoksulluğu arttıran bir başka unsurdur. Bu noktada, nafaka ödemesini teşvik etmek ya da bu ödemelerin sağlıklı bir şekilde yapılması için farklı çözümler aranmalıdır. Bu konuda sorun yaşayan erkekler genellikle toplumsal cinsiyet çalışmalarını suçlayan platformlara üye olduklarından, bu kişilerin deneyimlerine yeterince yer verilmemektedir. Tazyik hapsiyle cezaevine giren nafaka yükümlülerine yönelik yapılacak ampirik çalışmalarla ilgili kanun maddesi yeniden düzenlenebilir. Böylece hem hak düşürücü sürenin uzatılması sağlanabilir hem daha yapıcı bir çözüm bulunabilir.

⁶³¹ Süresiz Nafaka Mağdurları Platformu üyesi Mehmet Şahin, nafaka borcunu ödeyemediği için 36 ay boyunca hapis yatmıştır.

<https://twitter.com/snmplatformu/status/1173865252431249409>, (Erişim Tarihi: 15.12.2020)

5. Nafaka Al(a)mayan Erkekler

Her ne kadar Türkiye’de nafaka ödeyen ve nafaka verenlerin cinsiyeti, sayısı ve nafaka ödenen miktar tam olarak bilinmese de genellikle erkeklerin nafaka ödediği, kadınlarınsa nafaka aldığı sosyolojik bir gerçekliktir. Her ne kadar kadınların piyasada yer alma oranları arttıkça nafaka alan erkeklerin sayısının artacağı öngörülse de nafaka alan erkeklerin sayısı oldukça azdır.⁶³² Türk Kanunu Medenisi’nde kadının nafaka ödeyebilmesi için ek olarak kadının belli bir refah seviyesinde olma şartı aranmaktaydı. Her ne kadar Türk Medeni Kanunu’nda cinsiyet ayrımcılığı yapan bu şart kaldırılrsa da uygulamada hâlen erkeklere yönelik bir önyargı olduğunu söylemek mümkündür.

Erkek olmak genellikle iyi bir baba, eve ekmek getiren rolüyle ve her zaman dağ gibi sağlam olmakla bir anıldığından erkek zor durumda olsa dahi nafaka kabul etmemeli gibi bir anlayış hâkimdir. Aile reisi kavramı her ne kadar Medeni Kanun’dan çıkarılmış olsa da toplumda bu görüş hâlâ yaygındır. Eleştirel hukuk çalışmaları, hâkimlerin toplumdan bağımsız olmadığını dile getirmektedir. Böylece, hâkimlerde de somut olaydan bağımsız erkeklerin lehine nafaka hükmetme konusunda isteksiz davranabileceği öngörülebilir. Erkekliklerin birden fazla olduğunu ve kültürden kültüre farklılık gösterdiği yukarıda belirtilmişti. Ancak, bazı erkeklik rollerinde kültürler arası benzerlik görmek mümkündür. Eve ekmek getirme rolü en yaygın erkeklik rolü olduğundan benzer sebeplerle nafaka alamayan erkekler farklı ülkelerde de mevcuttur.

Amerika’da 1996 yılında bir dergide yayınlanan “Gerçek Erkekler Nafaka Alır mı?” başlıklı yazıda, cinsiyet rollerinin değiştiğinden bahsedilmekte ancak toplumsal cinsiyet rolleri ve nafaka arasındaki sıkı bağ yüzünden sorunlar çıktığı belirtilmektedir.

⁶³² Sharon M. OSTER, “A Note on the Determinants of Alimony”, 1987, s. 86.

<https://www.jstor.org/stable/352672?seq=1>, (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

İlk derece mahkemeleri 14 nafaka isteminin dördünü onaylamış on tanesi reddetmiştir. Yüksek derece mahkemeleriye bu reddedilen 10 dosyanın 8 tanesini onaylamış, 2 tanesini reddetmiştir. Açıkça görülmektedir ki ilk derece mahkemeleri konuya cinsiyetçi bir şekilde yaklaşmakta ve erkeğe nafakanın hükmedilmesi gerektiği halde hükmetmemiştir. Yazıda daha sonra avukatlar için pratik stratejilere yer verilmiştir.⁶³³ **Anita Bolanos**, aynı zamanda erkeklerin nafaka almasının nadir bir durum olduğunu da vurgulayarak hâkimlerin nafaka talebinde bulunan erkekler meselesini, erkeğin nafakası alması sıradanlaşınca kadar yeni bir olay olarak ele alması gerektiğini de ifade etmiştir.⁶³⁴

Ödüllü gazeteci **Emma Johnson**, 2014 yılında “Neden Sadece Birkaç Erkek Nafaka Alıyor?” başlıklı yazısında Amerika’da evin reisi konumunda olan kadınların oranı %40 iken nafaka alan erkeklerin oranının %3 olmasını eleştirmiştir. Bunun temelinde katılmış toplumsal cinsiyet rolleriyle birlikte erkeklik gururunun da olduğunu belirtmiştir.⁶³⁵ Erkekler, boşanma sonrasında eşlerinden nafaka almayı düşünmemektedir. Çünkü erkekler, nafaka almanın başkalarından utanmalarına, rahatsızlık duymalarına veya toplum tarafından onaylamamalarına yol açacağına dair güçlü bir inanç bulunmaktadır. Nafakayı kadından yardım dilenmek olan gören erkekler hala bu düşünceyi korumaktadır. Evin reisi konumunda olan kadınlar anlaşmalı bir

⁶³³ Anita BOLANOS, “Do Real Men Get Alimony?”, 1996,

https://www.sdfllaw.com/_resources/e30d:pyrhu12tl/files/1128019zfc2966e2/_fn/Do_Real_Men_Get_Alimony.pdf, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

⁶³⁴ BOLANOS, 1996, s. 29.

⁶³⁵ Emma JOHNSON, “Why Do So Few Men Get Alimony?”, 2014,

<https://www.forbes.com/sites/emmajohnson/2014/11/20/why-do-so-few-men-get-alimony/#12d7cd5c54b9>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

şekilde nafaka ödemeye yanaşmamakta bu durumu çekişmeli hale getirmekte ve erkekler nafaka istediği için boşanacakları kişiler tarafından ayıplanmaktadır. Öte yandan sadece nafaka bağlanması konusunda değil, aynı zamanda nafaka miktarı ve süresi bakımından da mahkemeler cinsiyetçi bir şekilde yaklaşmaktadır. Erkeklere tayin edilen nafakalar genellikle daha cüzi miktarlarda ve kısa süreliyken kadınlara takdir edilen nafakalar daha uzun süreli ve miktarı daha yüksektir.⁶³⁶

Toplumsal cinsiyet eşitliği herkes içindir. Doğduğundan beri belirli kültürel kodlarla yetişen erkekler bu kodlara aykırı bir davranış gerçekleştirdiğinde sadece toplum tarafından kınanmamakta, aynı zamanda kendisi de psikolojik olarak yaralanmaktadır. Ülkemizde kadın – erkek istihdamı arasındaki fark oldukça fazla olduğundan evi geçindiren kadınların sayısı oldukça azdır. Ancak, bu durum ataerkil düzenin dayattığı erkeklik algısının içinde “kadına muhtaç olmamak” gerçeğini değiştirmemektedir. Sadece nafaka olayında değil, sevgili olan gençlerde de bu durum gözükmemektedir. Bir erkeğin bir kadına yemek ısmarlatması abes karşılanmakta zaman zaman alay konusu da olabilmektedir.

Sonuç olarak hegemonik erkeklik ideolojisiyle yetişen bir toplumda gerek kadınlar gerek erkekler gerek hâkimler erkek tarafının nafaka istemesini pek normal karşılamamakta ve erkeğin nafaka talebi kadınlara nazaran daha kolaylıkla reddedilmektedir. Her ne kadar bazı ülkelerde nafaka konusunda erkeğe karşı uygulanan cinsiyet ayrımcılığına yönelik çalışmalar yapılsa da uygulamalarda bu ayrımcılık devam etmektedir. Öncelikle erkeklerin de yoksul olabileceği ve nafaka alabileceği, nafakaya ihtiyaç duyan erkeklerin deneyimlerinin anlatılıp paylaşılmasıyla daha normalleşecek ve erkeğe yönelik önyargı yıkılacaktır. Bu deneyimler yargı makamını da etkileyerek, yargıçların daha bilinçli olmasını sağlayacaktır.

⁶³⁶ JOHNSON, 2014.

6. Nafaka Ödeyen Yoksul Erkekler

Yukarıda nafaka miktarı belirlenirken en önemli ölçütlerden ikisinin nafaka yükümlüsü eşin ödeme gücü ve ekonomik gereksinim olduğu belirtilmişti. Ödeme gücüne ve ekonomik gereksinime değinmeden önce Türkiye’de 2020 yılı itibariyle asgari ücret, açlık sınırı ve yoksulluk sınırı miktarlarına değinmek gerekmektedir. Öncelikle Türkiye’de 2020 yılı için belirlenen asgari ücret miktarı 2324 Türk Lirasıdır.⁶³⁷ Bu miktar Türkiye’de geçinmek için gerekli olan asgari tutarı göstermektedir. Türk-İş’in 2020 yılı için hesapladığı açlık sınırı 2448 Türk Lirası, yoksulluk sınırıysa 7973 Türk Lirasıdır.⁶³⁸ İlgili hesaplamalara göre birçok memur yoksuldur ve birçok işçi çalışansa açlık sınırının altında ücret almaktadır.

Yapılan çalışmalar geliri iyi olan bazı kadınların evleneceği erkeğin gelirinin kendisinden daha fazla olmasını istediklerini göstermektedir.⁶³⁹ Bu durum işsizliğin giderek arttığı Türkiye’de erkekler açısından sadece evlenmeyi zorlaştırmamakta aynı zamanda evliliğin sürdürülmesini de zorlaştırmaktadır. Kadının işsizliği evlilikte pek sorun olmazken erkeğin işsizliği sorun olabilmekte ve bu sorun boşanmayla

⁶³⁷“Asgari Ücret Ne Kadar? Nasıl Hesaplanıyor?”,

<https://www.evrensel.net/haber/392631/asgari-ucret-ne-kadar-nasil-hesaplaniyor#:~:text=2020%20y%C4%B1l%C4%B1%20i%C3%A7in%20asgari%20%C3%BCcret,lira%2070%20kuru%C5%9F%20olarak%20belirledi.>, (Erişim Tarihi:

12.10.2020)

⁶³⁸ “Türk-İş Hesaplaması: Açlık Sınırı 2 Bin 448, Yoksulluk Sınırı 7 Bin 973 TL”,

<https://www.birgun.net/haber/turk-is-hesaplama-siniri-2-bin-448-yoksulluk-siniri-7-bin-973-tl-316896>, (Erişim Tarihi: 16.10.2020)

⁶³⁹ Bkz. ALMAS, MOEN, KODSADAM, ROED, 2019.

sonuçlanabilmektedir. Yine başka araştırmalarda mutlu bir evlilik için erkeğin parası olması gerektiğini belirten ifadelere yer verilmektedir.⁶⁴⁰ Erkek, kendisine yüklenen aile reisi rolünü ve dolayısıyla eve ekmek getirme rolünü üstlenemediği takdirde hem eşini kaybetmekte hem nafaka ödemekle yükümlü hale gelebilmektedir. Bu durum erkeği sürekli güçlü olmak zorunda bırakmakta ve psikolojik olarak yıpratmaktadır.

Yoksulluk nafakasının yanı sıra velayet çoğunlukla kadınlara verildiği için erkekler iştirak nafakası ödemekle de yükümlü tutulmaktadırlar.⁶⁴¹ Buradan yola çıkarak bir örnek vermek gerekirse, üç çocuklu ve boşanmış asgari ücretli bir birey her çocuk için iştirak nafakası olarak ortalama 300 TL ve yoksulluk nafakası olarak da 370 TL, toplamda 1270 TL ödemekte bu da maaşının yarısından fazlasına tekabül etmektedir. Bu durum nafaka ödeyen için ekonomik açıdan zorluk çıkarmakta ve yeni bir aile kurmasını engellemektedir.⁶⁴² Öte yandan toplumda hâlihazırda dezavantajlı durumda olan boşanmış ve çocuklu kadından bu miktarla geçinmesi pek mümkün gözükmemektedir. Kadın istihdamının az olması ve kadınların büyük bir çoğunluğunun ekonomik özgürlüğünün bulunmaması onları boşanma konusunda düşündürmekte çoğu zaman boşanmayı ertelemelerine sebep olmaktadır. Kadınların boşanma sonrasında hızla yoksullaştıkları ve zaten kadın istihdamının az olduğu ülkemizde boşanmış kadın

⁶⁴⁰ SANCAR, 2016, ss. 184-186.

⁶⁴¹ Konda Raporu, 2020, s. 4.

⁶⁴² Süresiz Nafaka Mağdurları Platformu'nun üyeleri bu sorunu sıkça dile getirmektedir.

Bkz. "Süresiz Nafaka Mağdurları Yasal Düzenleme Bekliyor",

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suresiz-nafaka-magdurlari-yasal-duzenleme-bekliyor/1060805>, (Erişim Tarihi: 15.12.2020)

istihdamının toplumdaki algılar yüzünden daha da az olması kadınları istemedikleri evlilikleri sürdürmeye mahkûm bırakmaktadır.⁶⁴³

Nafaka sorunu yaşadığını dile getiren erkeklerin büyük bir çoğunluğu düşük ücretle çalışmaktadır. Bir başka deyişle nafaka sorunu işçi sınıfı erkeklerde daha çok görülmektedir. İşçi sınıfı erkekliklerin oluşturulmasıyla aile reisi ücreti verilmesinin benzer zamanlara tekabül etmesi esasında kapitalist sistemin ataerkil yapıyı inşa ederken hem kadınlar hem işçiler üzerinde hegemonya oluşturduğunu göstermektedir. İşçi erkeklere sus payı niteliğinde aile reisi ücreti verilmesi ve kısıtlı bir iktidar tanınması hegemonyanın sürdürülebilirliğine yönelik olduğu söylenebilir.⁶⁴⁴ Gerçekten de yapılan çalışmalar modern erkekliklerle (Batılı), barbar erkeklikler (Doğulu) arasında bir hiyerarşik yapının kurulduğunu göstermektedir.⁶⁴⁵ Bu hiyerarşik yapı günümüzde de mevcuttur sadece modern – barbar değil, aynı zamanda beyaz yakalı – mavi yakalı gibi ayrımlar aslında bu tür hiyerarşik yapıları güçlendirmektedir. Aile geçindirme yükümlülüğü yüklenen işçi erkeklerin zımni şekilde grev yapma hakları elinden alınmaktadır çünkü erkek grev yaparsa işsiz kalacak ve üstüne düşen rolü yerine getiremeyecektir. Böylece farklı erkeklik düzeyleri inşa edilerek kitleler arası kontrol sağlanmaktadır.⁶⁴⁶ Her ne kadar yapılan ciddi bir çalışma olmasa da medyadaki söylemlerden ve hükmedilen ortalama nafaka miktarlarından yola çıkarak nafaka

⁶⁴³ Handan KARAKAYA, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/ Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği”, 2018, s. 283.

https://www.researchgate.net/publication/338334505_Toplumsal_Cinsiyet_Baglaminda_Bosanma_Bosanma_Sureci_ve_Kadin_Elazig_Ornegi, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

⁶⁴⁴ CONNELL, 2019, s. 149.

⁶⁴⁵ SANCAR, 2016, s. 47.

⁶⁴⁶ SANCAR, 2016, s. 51.

ödeyen erkeklerin çoğunluğunun alt düzey erkeklik konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Alt düzey erkeklikler genellikle sosyal sermaye açısından da zayıftır.⁶⁴⁷ Böylece bu düzeyde emek karşılığında kazanılan aile reisi statüsü ve paradır. Ancak nafaka ödeyen erkekler, emeğinin karşılığının maddi ve manevi olarak alamamaktadır. Aile reisi statüsüne sahip olmadığı halde eski eşine nafaka ödemek, erkeklere garip gelmekte kimi zaman erkeklik duygusunu zedelemektedir.⁶⁴⁸

Bu durum uzun yıllar Aile Mahkemesi Hâkimliği yapmış olan bir hâkimin de dikkatini çekmiş verdiği demeçte nafakaya hükmederken kendisini tanrı gibi hissettiğini söyleyip bu durumun bir başka şekilde çözüme kavuşturulması gerektiğini söylemiştir.⁶⁴⁹ Kısaca, mevcut ekonomik düzendeki bireylerin büyük bir kısmı kendi ekonomik gereksinimlerini karşılayacak mali duruma sahip değilken bu kişilerden eşlerinin ekonomik gereksinimlerini karşılamasını istemek abesle iştir.

Sonuç olarak toplumsal cinsiyet çalışmalarındaki adaletsizliği görmek ve hegemonik erkekliği ifşa etmek için zaman zaman bu alanın dışına çıkılmalı ve ilgili alanlar için de çalışmalar yapılmalıdır. Ülkedeki istihdam ve ücretlendirme politikasının istenilen seviyede olmaması nafaka sorununun temel sebeplerinden birisidir. Yoksul erkeklerin deneyimlerine bu noktada yer vermek gerekmektedir. Erkeğin yaşadığı yoksulluktan ötürü ayıplanma kaygısı bu deneyimlere yer verilerek azaltmak mümkündür. Ancak, bu sorunun nihai çözümü devletin sosyal devlet anlayışı gereği vatandaşını yoksulluktan kurtaracak politikalar izlemesidir. Aksi takdirde, bu yara hep kanamaya devam edecektir.

⁶⁴⁷ SANCAR, 2016, s. 64.

⁶⁴⁸ Bu husus aynı zamanda erkeklerin nafaka ödememesinin sebeplerinden birisidir.

⁶⁴⁹ ÖZDEMİR, 2016, s. 188.

7. Nafaka Ödemeyen Erkekler

Mahkemede nafakaya hükmedilmesi ve nafakanın ödenmesi birbiriyle ilişkili olan ancak farklı iki konudur. Nafakaların ödenmemesi, geç ödenmesi, eksik ödenmesi oldukça sık rastlanılan bir durumdur.⁶⁵⁰ Ülkemizde de nafakaların ödenmemesi nafakaya ilişkin en temel sorunlardan birisidir. Gerçekten de Konda Raporu, Yoksulluk Nafakası Araştırması Raporu ve ABKHM'nin üstünde durduğu en önemli sorun hükmedilen nafakaların ödenmemesidir. Yukarıda da ifade edildiği üzere nafakaların yarısı ödenmemektedir. Nafaka alacaklısı, nafaka ödenmediği takdirde başvurabileceği bir kurum bulunmamaktadır meğerki nafaka borçlusu üç ay ödememiş olsun. Zaten ekonomik açıdan yoksul olan nafaka alacaklısı için ödenecek nafaka, miktarı düşük dahi olsa hayati önem taşımaktadır. Birkaç ay nafaka alamadığı takdirde en temel ihtiyaçlarını karşılamakta oldukça zorluk çekecek olan birçok birey bulunmaktadır. Ayrıca bu bireyler ödenmeyen nafakalar için sürekli eski eşleriyle muhatap olmak zorunda kalmaktadır. Bu durum hem taraflar açısından psikolojik olarak yıpratıcı olabilmekte hem aradaki organik bağı canlı tutabilmektedir. Ödemeye ilişkin merkezi bir sistem olmaması bu konuda yapılacak ampirik araştırmaların da önüne geçmektedir. Ödenmeyen nafaka miktarları ve nafaka ödemeyen yükümlü sayısı tam olarak bilinmemektedir.

⁶⁵⁰ Leslie A. MORGAN, "Economic Well-Being Following Marital Termination: A Comparison of Widowed and Divorced Women", 1989, ss. 86-101.

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/019251389010001005>, (Erişim Tarihi:

14.12.2020)

Erkeklerin neden nafaka ödemediğine dair bir inceleme yapmak madalyonun diğer yüzüne bakmak açısından faydalı olacaktır. Erkekleri nafakaya ödememeye iten nedenlerin ortaya çıkarılması nafaka ödememe sorununun çözümü için gereklidir. Nafakayı bir ceza olarak görmek ve bu cezayı hak etmediğini düşünmek, maddi durumun zayıf olması gibi durumlar nafaka yükümlülerinin, nafaka ödememeye ilişkin gerekçelerinden birkaçıdır. Ayrıca, bazı çalışmalar, özellikle kadınlara yönelik olumsuz nafaka algısının da erkekleri etkilediğini belirtmektedir. Özellikle kadınların medyada “nafaka avcısı” olarak tasvir edilmesi ve genellikle yüksek meblağlarda nafaka alan kadınların rahat yaşantıları göz önünde olduğundan, bu durum kadınların tamamının nafaka alıp rahatça yaşadıklarına ilişkin yanlış bir kanı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet rollerinin de nafaka ödenmemesine yol açtığını söylemek mümkündür. Eve ekmek getirme rolünü üstlenen erkek, bu rolü üstlenirken ev ve çocuk bakımı rolünü de kadın üstlenmektedir. Boşanma gerçekleştiğinde erkek, aile reisi sıfatını kaybetmekle kalmamakta aynı zamanda eşin ev içi bakımından da mahrum kaldığından, evlilik ortaklığının devamı niteliğinde görülen nafakayı ödemek istememektedir. Ayrıca kimi erkekler boşanmadan kadını sorumlu tutmakta ve aileyle ilgilenmediği, kendisine itaat etmediği gibi durumların nafaka ödemeye ilişkin isteklerini körelttiklerini ifade etmişlerdir.⁶⁵¹ Öte yandan boşanma öncesi dönemin ve boşanma sürecinin yıpratıcı olması da erkekleri nafaka ödemekten geri tutan bir unsurdur. Paraya dair hisler, hukuki sorumluluğa dair duygular da ödememeye ilişkin unsurlar olarak görülebilmektedir. Kızgınlıkla ayrılan bir bireyin nafaka ödemesi ona prestij kaybı hissi yaşatabileceği gibi arkadaşları tarafından da alay konusu olması muhtemel olmaktadır. Böylece nafaka ödeyen bireyin nafaka ödedikçe kızgınlığı

⁶⁵¹ SHEHAN vd., 2002, s. 312.

artmakta ve bir noktadan sonra nafaka ödememeye başlamaktadır.⁶⁵² Son olarak, nafaka ödeme süresinin karşı tarafa bağlı olarak süresiz olabilme ihtimali de bir noktadan sonra nafaka ödeme bikkınlığına dönüşebilmekte ve nafaka yükümlüsü nafaka ödemeyi bırakabilmektedir. Bir başka deyişle, nafakaya süresiz olarak hükmedilebilmesi bir psikolojik yorgunluk meydana getirmektedir. Sürekli nafaka ödemek mecburiyetinde kalan erkek için bir süre sonra ilgili meblağı ödemek ağır bir yük olmaya başlamaktadır. Yıllardır her ay yeniden ödenen nafaka, mutsuz ya da travmatik bir evliliği/boşanma sürecini yeniden hatırlatmaktadır. Öyle ki nafaka ödemekten bıktığından cinayet işleyenler dahi bulunmaktadır. Medyada son zamanlarda sıkça yer almaya başlayan “nafaka yüzünden cinnet geçirdi eski eşini öldürdü” tarzı haberler⁶⁵³, ilgili durumun vahametini göstermektedir. Ayrıca, sosyal hizmetler uzmanı **Kahraman Eroğlu** verdiği bir demeçte “Kadınlara yönelik cinayetlerin çoğunun, nafakanın ödenmemesi ve çocukların velayet sorunu nedeniyle yapılan sağlıksız ve desteksiz görüşmeler sonucu meydana geldiğini” söylemiştir.⁶⁵⁴ Nafakaların ödenmemesi aynı zamanda kadın cinayetlerini de tetikleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶⁵² Catherine Groves PEELE, “Social and Psychological Effects of the Availability and the Granting of Alimony on the Spouses”, 1939, s. 284.

<https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1955&context=lcp>,

(Erişim Tarihi: 12.10.2020),

⁶⁵³ “Denizli’de Nafaka Cinneti: 2 Ölü”, <https://www.haberturk.com/denizli-haberleri/60752953-denizlide-nafaka-cinneti-2-olubirikmis-nafaka-borcu-cinnet-gecirttilah-seslerinin>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

⁶⁵⁴ “Kadın Cinayetlerinin Çoğu Nafakanın Ödenmemesi Nedeniyle Yapılan Sağlıksız Görüşmeler Sonucu Meydana Geliyor”, <https://t24.com.tr/haber/kadin-cinayetlerinin->

Bununla birlikte, nafaka ödenmesine ilişkin detaylıca hazırlanan bir mevzuat bulunmamaktadır. Mahkemeler nafakaya hükmettikten sonrasında nafakaya ilişkin sıkı bir denetimin olmaması da çoğu nafaka alacaklısının nafakaya erişimini kısıtlamaktadır.

Bu sebeplerden ötürü, öncelikle nafaka ödenmesine ilişkin detaylı bir mevzuat hazırlanması önemlidir. Ayrıca bu noktada, nafakaların tek bir merkezde toplanıp tek bir merkezden ödenmesi birkaç açıdan faydalı olabilir. İlk olarak, nafaka yükümlüsü nafakayı doğrudan eşinin hesabına değil merkezi sisteme yatıracaktır. Nafaka alacaklısı da alacağını merkezi sistemden alacaktır. Böylece boşanan çiftler birbiriyle muhatap olmayacak ve aradaki organik bağ zayıflatılmış olacaktır. İkinci olarak, nafaka borçlusu nafakasını o ay yatırmasa bile nafaka alacaklısı ilgili meblağı merkezi sistemden alabilecektir böylece doğacak olan mağduriyetlerin önüne geçilmesi engellenmiş olacak ve ödenmeyen nafakayla boşanmış eş değil oluşturulan sistem ilgileneceği için borç devlet tarafından ödemeyen kişiye rücu ettirilecektir. Üçüncüsü, kişilerin durumuyla özel bir merkez ilgileneceği için sosyo-ekonomik durum araştırması daha kolay yapılabilecektir. Dördüncüsü, kişilerin gelir düzeyi vb. durumlar da sistem tarafından ulaşılabilir olduğundan, nafaka artırım – azaltma davası gibi davalar daha kolay bir şekilde sonuçlandırılabilir.

Nafakaların ödenmemesi sorununu erkekliklerle incelemek önemlidir. Erkekliklerin amaçlarından bir tanesinin de toplumsal cinsiyet eşitliği için stratejiler üretmek olduğu ve temelinde toplumsal cinsiyete ilişkin her alanın güttüğü gibi etik bir kaygı güttüğü unutulmamalıdır. Erkeklikler, yalnızca teoride kalan bir alan değildir. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının her alanı gibi pratik ve teori kol kola yürümektedir. Sadece nafaka alamayan mağdurların incelemesini yapmak bir noktada eksiklik

[cogu-nafakanin-odenmemesi-nedeniyle-yapilan-sagliksiz-gorusmeler-sonucu-meydana-geliyor,836618](#) , (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

oluşturmaktadır. Nafaka ödemeyen kişilerin de toplumsal cinsiyet bilgisiyle mercek altına alınması bu sorunun çözümüne ilişkin daha somut adımlar atılmasını sağlayacaktır. Nafaka ödenmediği takdirde nafaka alacaklılarının mağdur olmaması, nafaka alacaklısıyla nafaka yükümlüsü arasındaki organik bağı azaltması, bireylerin takibinin daha kolay sağlanması gibi hususlardan ötürü nafaka ödemesine ilişkin bir fon kurulması faydalı olabilir. Aynı zamanda nafaka ödemeye ilişkin detaylı bir mevzuat hazırlanması, nafaka miktarlarının ve sürelerinin daha hakkaniyetli bir şekilde tayin edilmesi de nafaka ödenmemesi sorununun çözülmesinde etkili olacaktır.

D. Nafakaya İlişkin Kararlara Erkeklikler Hukuk Teorisiyle Bakmak

Bu başlık altında üç adet karar incelenecektir. İlki AYM'nin 2012/72 sayılı kararıdır. İkincisi, Esat İneli'nin Bireysel Başvuru kararıdır. Üçüncüsü de Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 2019/1180 sayılı kararıdır. Böylece erkeklikler hukuk teorisiyle nafakaya ilişkin kararlar incelenecek ve hangi hususların göz önünde bulundurulmasının faydalı olabileceği tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Anayasa Mahkemesi İtiraz Yolu: Kestel Asliye Mahkemesi

a. Kestel Asliye Mahkemesi'nin Başvurusu

Kestel Asliye Hukuk Mahkemesi (Aile Mahkemesi sıfatıyla) Anayasa Mahkemesi'ne TMK m. 175'te yer alan “süresiz” ifadesinin Anayasa'nın 2., 10., ve 41. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal istemiyle başvurmuştur. Gerekçesinde önce somut olayı kısaca anlatan Mahkeme, daha sonra neden kaldırılmasına gerektiğine dair savlarına yer vermiştir.

“Kanun maddesinde nafakaya hangi hallerde hükmedileceği, davacı ve davalının ekonomik durumlarının ne şekilde dikkate alınacağı, tarafların yaşlarının evli kaldıkları sürenin çocuklarının olup olmamasının dikkate alınıp alınmayacağı, hangi koşullarda kaldırılmasının istenebileceği ayrıntılı olarak açıklanmamış sadece boşanmada kusuru daha ağır olmayan boşanma sebebi ile yoksulluğa düşecek kişi lehine düşülen bir durum değil de zaten içinde bulunulan bir hal ise ne olacağı açıklanmış değildir.”

Yukarıda değindiğimiz nafaka unsurlarına ilişkin soruna Mahkeme de gerekçesinde değinmiştir. Bu unsurların belirsiz olması öncelikle hükmedilen nafaka miktarlarının farklı farklı olmasına sebep olmaktadır. En temel unsurun nafaka yükümlüsünün maddi gücü olduğu belirtilmişti. Ancak, yalnızca maddi güce bakılıp gelişigüzel bir nafaka miktarı tayin etmek başta boşanan kadınları zor durumda bırakmaktadır. Nafaka belirleme unsurlarının daha açık ve anlaşılır olması hâkimler açısından da faydalı olacaktır. Burada maksat unsurlarla nafakaya hükmedilmesini zorlaştırmak değil, aksine nafaka miktarlarında hakkaniyetli olunmasını sağlamaktır. Feminist pratik akıl yürütme metodunca her olay kendine özgü bir şekilde ele alınmalıdır. Böylece, yapılacak değerlendirme daha doğru olacaktır. Belirlenen unsurlar, somut olayı değerlendirmede hâkimlere yol gösterecektir. Ayrıca yine aynı metot gereği hukuk kararları etikten bağımsız olmamalıdır. Tüm bu unsurları etik bir kaygıyla değerlendiren hâkimin daha isabetli kararlar vereceği öngörülebilmektedir.

Öte yandan, nafaka miktarında yalnızca maddi güce odaklanılması beraberinde birtakım sorunları getirecektir. Öncelikle hâlihazırda yoksul olan bir aile boşandıktan sonra iki taraf da yoksulluğa düşecektir. Ekonomik geçimsizlik yüzünden birçok evlilik son bulmaktadır. Bu durum hem kadın yoksulluğu açısından hem yoksul erkeklikler açısından sorun olmaktadır. Evliliği yoksulluktan ötürü sonra ermiş olan yoksul

çiftlerden birisini yoksulluk nafakasıyla yükümlü kılmak ağır bir sorumluluktur. Esasında Yargıtay'ın 2005 tarihli kararına göre asgari ücretle çalışmak yoksulluğu sonra erdiren bir sebep değildir. Ancak asgari ücret almak yoksulluk nafakasıyla yükümlü olmamak için bir sebep değildir. Yoksuldan yoksulluk nafakasının alınması çelişkili bir durumdur. Bununla birlikte nafaka ödenmediği takdirde tazyik hapsi cezasına başvurulabilmesi de ekonomik yükümlülüğün yanı sıra psikolojik olarak da maddi açıdan zor durumda olan erkekleri yıpratmaktadır. Yukarıda verilen nafaka yüzünden intihar eden ya da psikolojisi bozulan erkeklere ilişkin haberler, bu durumun bir göstergesidir. Her ne kadar BKAR'a göre maddi durumu olmayan erkeklerin nafakasını bir fonun ödemesi teklifi yapılsa da geçtiğimiz dört yılda bu konuya ilişkin herhangi bir çalışma yapılmamış, ilgili öneriler sadece kâğıt üstünde kalmıştır.

*“... genel Yargı içtihatlarına göre boşanan taraflardan kusurlu görülen kişinin çeşitli sebeplerle **genellikle erkeğin aleyhine ekonomik olarak iyi bir durumda olup olmadığına bakılmaksızın** eğer çalışmayacak şekilde özürlü değil ise ekonomik durumu iyi olmasa örneğin kişinin sürekli bir iş veya geliri olmasa kendisi dışındaki sebeplerle çalışmasa dahi sürekli olan nafakaya hükmedilmektedir. Bu yoksulluk nafakasına hükmedebilmek için tarafların evli kaldığı sürenin, tarafların çocuklarının olup olmamasının, nafaka alacaklısının çalışmaya engel bir özrünün olup olmamasının bir önemi bulunmamaktadır. Lehine nafaka hükmedilecek kişinin erkek veya kadın olması konusunda bir ayrım yok ise de uygulamada bu **nafaka genellikle kadınlar lehine hükmedilmektedir. Biz yaklaşık 11 yıllık hâkimliğimizde erkek lehine nafaka hükmedilen bir dava ile karşılaşmadık.**”*

Erkek lehine nafaka hükmedilmemesinin birkaç sebebi bulunmaktadır. Öncelikle toplumsal cinsiyet adaletsizliği erkeklerin nafaka almamasına sebep olan en önemli etkidir. Kadın istihdam oranı %30, erkek istihdam oranı %70'e yakın olan ülkemizde,

kadınların erkeklere görece daha az maaş aldığı ülkemizde, genellikle boşanan kadının maddi durumu erkeğin maddi durumundan daha kötü olmaktadır. Ekonomik açıdan iyi gelire sahip olan kadınlarda da genel olarak ekonomik durumu ya kendisiyle aynı ya da daha iyi olan erkeklerle hayatlarını birleştirme eğilimi görüldüğü yukarıda belirtilmişti. Erkek lehine nafaka hükmedilmemesinin diğer bir sebebi de oluşan ön yargılardır. “Nafaka Almayan Erkeklikler” başlığında belirtildiği gibi erkeklerin nafaka almaması sadece ülkemizde değil, diğer ülkelerde de görülmektedir. Hegemonik erkeklik ideolojisinin hemen hemen tüm toplumlarda dayattığı “erkek güçlü olmalıdır” düşüncesi erkeğin kadına özellikle ekonomik açıdan ihtiyaç duymaması gerektiğine dair bir kanı oluşturmaktadır. “Avrat parası eşik üstü olur, gelip geçtikçe kafanı çarparsın” gibi deyimlerin toplumda yer edinmesi toplum tarafından erkeğin mutlak olarak ekonomik özgürlüğüne sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Hâkimler de toplumdan bağımsız değildir. Toplumun zihniyeti de hâkimleri etkilemektedir çünkü hukuk eleştirel hukuk teorisyenlerinin de belirttiği gibi politiktir. Her ne kadar ilgili kanun metninde herhangi bir cinsiyet belirtilmese de hukukun üstünlüğü ilkesi görüldüğü kadar etkili olmamakta ve hâkimler tamamen objektif karar verememektedirler. Bu sebeplerden ötürü erkeklere nafaka bağlanmamaktadır. İlgili kanun metni nötr olsa da pratikte bu nötr norm erkekler lehine pek uygulanmamaktadır.

Öte yandan nafakanın unsurlarının tam olarak belirlenmemesi farklı mağduriyetlere sebep olmaktadır. Özellikle kısa süren evliliklerde de yoksulluk nafakasına süresiz olarak hükmedilmesi “süresiz nafaka miti”ni beslemektedir. Bu durum, kamuoyunda diğer mağduriyetlerin önüne geçmektedir. Diğer mağduriyetlerin göz ardı edilmesi de nafakaların ödenmemesiyle ortaya çıkan kadın ve çocuk yoksulluğu gibi önemli konulara ilişkin çözüm aranmasını engellemektedir. Son zamanlarda boşanmaların genellikle ilk 5 yıl içinde gerçekleştiğini söylemek mümkün

olsa da hâlen azımsanmayacak önemli bir kısmı on yıldan sonra gerçekleşmektedir.⁶⁵⁵ Nafakaya ilişkin unsurlardan yalnızca evlilik süresinin dahi göz ardı edilmesi hem erkekleri mağdur etmekte hem dolaylı olarak kadın ve çocukları mağdur etmektedir. Bu noktada kadın ve erkek deneyimlerine yer vermek önem taşımaktadır. Çünkü gerçek hayatın bilgisine ancak deneyimlerle ulaşmak mümkündür. Sadece kadınların deneyimlerine ya da erkeklerin deneyimlerine yer vermek ve buradan hareket etmek toplumsal cinsiyet adaleti açısından eksik olacaktır. Bu noktada feminist hukuk teorisi ve erkeklikler hukuk teorisi el ele vermelidir. Böylece, kolektif bir bilinç yükseltme mümkün olacak ve farklı deneyimlerle zenginleşen literatürle sorunların çözümünde birçok farklı çözüme ulaşmak mümkün olacaktır.

*“Bu yoksulluk nafakasının sürekli şekilde ömür boyu sürecektir şeklinde olması pek çok halde katı yargı içtihatlarının da tesiri ile halde **adalet hissi ile bağdaşmayacak sonuçlar** doğurmaktadır. Öncelikle söylemeliyiz ki genellikle boşanmaya sebep olaylarda pek çok halde iki tarafında direkt veya dolaylı olarak kusurlu hareketleri olduğu halde mesela bazen ispat güçlüğü, **aile içi sorunların tam olarak anlatılmak istenmemesi**, mahremiyet düşüncesi, **hâkimin düşünce yapısı hayata bakış açısı gibi** pek çok sebeplerle taraflardan biri gerçekte olduğundan farklı olarak kusurlu, kusursuz az veya daha çok kusurlu kabul edilebilmektedir. Ayrıca **boşanmaya sebep olaylardaki***

⁶⁵⁵ “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2019”,

kusur pek çok halde görece ve sübjektiftir. Bu durumda kusurun daha ağır olduğu kabul edilen kişinin kusuru olsa bile daha az kabul edilen diğerine sürekli nafaka yükümlüğü altına sokulmasının çok sağlam ve her halde geçerli gerekçeleri olmayacaktır.”

Öncelikle Mahkeme'nin “hâkimlerin hayata bakış açısı” ifadesini kusuru belirlemede değişik sonuçlara sebep olduğunu vurgulaması eleştirel hukuk teorisinin savlarıyla uyumludur. Toplumsal hayata egemen olan değerlerden bağımsız hâkimin karar vermesi pek mümkün değildir. **Nadire Özdemir**'in hâkimlerle yapmış olduğu görüşmeler dikkatle incelendiğinde de bu durum görülmektedir.⁶⁵⁶

Öte yandan, boşanma konusunda artık kusur yaklaşımından vazgeçilmektedir. Boşanmaya yönelik ekonomik yaklaşım ve feminist yaklaşım artık daha çok benimsenmeye başlanmıştır. Nafakaya süresiz hükmedilmesi, kusurlu bir davranışı cezalandırmak için değildir. En azından mahkeme içtihatlarına baktığımızda ahlaki bir yükümlülük ve evlilik sonrası devam eden dayanışma yükümlülüğü olduğu için nafakaya süresiz hükmedildiği söylenmektedir. Kusur konusu toplumsal cinsiyet açısından incelenmelidir. Var olan toplumsal cinsiyet rolleri kusur algısının oluşmasında oldukça etkili rol oynamaktadır. Kusurlu davranışlar temeli geleneksel aile içi rollere ve toplumsal cinsiyete dair değerlere dayanmaktadır. Nafakanın kusura dayanması başlı başına tartışılması gereken bir başka konudur. Toplumsal cinsiyet rollerinin çizdiği çerçevenin dışına çıktığı için bir kadını yoksullukla baş başa bırakmak hakkaniyetli olmayacaktır. Bu sebeple yukarıda da belirtildiği üzere her somut olay kendi içinde değerlendirilmeli ve hâkim yol gösterecek unsurlar belirtilmelidir.

⁶⁵⁶ Detaylı bilgi için bkz. ÖZDEMİR, 2016.

“Adalet hissi ile bağdaşmayan” ifadesiyse Mahkeme tarafından kullanılmaması gereken bir ifadedir. Adalet bir bilgi konusudur, duygu konusu değildir. Nafakaya süresiz hükmedilmesinin harcadığı ve koruduğu değerler göz önünde bulundurularak adil olup olmadığı ortaya gerekçeleriyle konulmalıdır. Mahkemenin başvurusu bu noktada zayıftır.

Aile içi sorunların tam anlatılmaması hâkimlerin gözünü bağlamakta ve somut olay değerlendirmesini eksik bilgiyle yapmasına sebep olmaktadır. Aile içi sorunların anlatılmamasında toplumsal cinsiyet rollerinin etkin olduğunu görmekteyiz. Cinselliğe dair konularda konuşmak toplumumuzda tabudur. Özellikle erkeklikle neredeyse özdeşleşen cinsellik algısı bu durumun sebeplerinden bir tanesidir. Erkeğin cinsel başarısızlığının dile getirilmesi, erkeğin onurunu zedeleyeceği düşüncesinden ötürü ne erkek ne kadın mahkemede bu sorunu dile getirmektedir. Kadınlara yüklenen yuva yapma görevinin evlilik sonlanırken dahi aileyi koruma içgüdüleriyle davranması da somut olaya ilişkin bilgilere ulaşılmasını engellemektedir. Öte yandan boşanan kadınlar boşandıktan sonra da şiddet ve hatta eski eş tarafından öldürülme tehlikesiyle karşı karşıya olduklarından her şeyi açıkça söylemekten de çekinebilmektedir. Tüm bu sebepler hâkimlerin bilgiye ulaşmasını engellemekte ve onları kısıtlamaktadır. Bu konu da “Ön Yargılı ve Kısıtlı Hâkimler” başlığı altında incelenmiştir.

*“... Bu nafakanın sürekli olması yükümlü kişi için **ömür boyu sürececek bir mali yükümlülük altına sokmakta**, boşanmakla ortak hayatları biten kişileri birbirlerine sürekli olarak **bağımlı** kılmaktadır.”*

Bu noktada Mahkeme, esasen diğer ülkelerde uygulanan clean-break (temiz ayrılık) ilkesine atıf yapmaktadır. Nafaka yüzünden birlikte yaşamak istemeyen insanlar arasında hâlâ organik bir bağ kurulmaktadır. Ödemelerin nafaka yükümlüsünün doğrudan nafaka alıcısına ödeme yapması da bu bağı kuvvetlendirmektedir. Böylece

nafaka artırabilmek için ya da nafaka ödememek için boşanan çiftler birbirinin hayatını istemsizce takip edecekler ve kopma tam anlamıyla sağlanamayacaktır. Öte yandan “ömür boyu sürecek bir mali yükümlülük” altına girmek ve bu mali yükümlülüğü gerçekleştiremediğinde tazyik hapsine maruz kalmak erkeklerde ciddi bir psikolojik baskı oluşturmaktadır. Bu durumun yeni bir aile kurulmasının da önünde engel olduğu ifade edilmektedir. Süresiz Nafaka Mağdurları’na destek olan kadınların büyük bir çoğunluğu ikinci eşler veya eş adayları olması bu ifadeyi destekleyen bir veri olarak görülebilir. Özellikle boşanmaların erken yıllarda olmasına rağmen nafakanın süresiz olarak istenebilmesiyle süresiz olarak hükmedilmesi ve hâkimlerin somut olaya ilişkin unsurları yeterince dikkate almaması veya alamaması süresiz nafaka mitini desteklemektedir. Eşlerin birbirine bağımlı kılınması çoğu zaman tartışmalara yol açmaktadır. Hatta yukarıda da yer verilen bir habere göre eski eşler arasında yaşanan nafaka tartışmaları birçok kadın cinayetine sebep olmaktadır. Çiftler arasındaki organik bağın azaltılmasını sağlayacak önlemler alınmalıdır. Öte yandan bir tarafa (genellikle erkeklerin) yüklenen nafakanın süresiz olabilmesinin altında da toplumsal cinsiyet rolleri bulunmaktadır. Kadının ekonomik özgürlüğünü sağlayamayan politikalar, kadının sınırlarını evle daraltan politikalar sonucu kadın, erkeğe bağımlı hâle getirilmiştir. Öte yandan erkeğe yüklenen aile reisliği rolünün çerçevesi genişletilmektedir. Kadın yoksulluğunun önüne geçmek için hiçbir çalışma yapılmaması ve bu yoksulluğu gidermek yerine çok cüzi miktarlarla erkeğe bu sorumluluğun yüklenmesi tartışılması gereken bir başka konudur. Bu noktada kadın deneyimlerine ve erkek deneyimlerine olabildiğince yer verilmeli çiftlerin birbirine bağlı ve bağımlı kalmasının, nafakaya dair yaşanan yıpranmalara çift taraflı yer verilmesi önem taşımaktadır.

“Bazen boşanmak hem taraflar hem korunmaya muhtaç çocuklar ve toplumsal açıdan evliliğin sürmesinden daha uygundur. Esasında taraflar ve toplumsal açıdan

boşanmanın daha uygun olduğu pek çok halde bu yükümlülük yani ömür boyu sürecek nafaka yükümlülüğü korkusu ile boşanmak yerine sorunlu olan evliliği sürdürmeye buna katlanmaya zorlamaktadır. Bunun aile içi huzursuzluk ve şiddete de bir şekilde etkisinin olabileceği rahatlıkla söylenebilir.”

Burada Mahkeme, olaya feminist perspektifin tam tersi yönünde bakmaktadır. Feminist görüş, kadının ekonomik özgürlüğü olmadığı için istemediği evlilikleri devam ettirmemesi, şiddete ve psikolojik baskıya daha fazla maruz kalmaması için yoksulluk nafakasının süresiz istenebilmesini savunmaktadır. Mahkemeyse yoksulluk nafakasının istenmeyen evlilikleri sürdürmeye özellikle erkekleri zorladığını ifade etmektedir ve aile içi şiddetin sebebini de yoksulluk nafakasına bağlamaktadır. Erkeklerle yönelik nafakaya ilişkin ciddi bir ampirik çalışma yapılmadığı için bu iddianın doğruluğuna dair bir söylemde bulunmak yersiz olacaktır ancak nafaka yükümlülüğü korkusuyla evliliğini devam ettirme savı hayatın gerçekleriyle pek bağdaşmamaktadır. Aksine, zor durumda olup da evliliği sürdürenler genellikle kadınlardır. Erkekler, çoğu zaman boşanmak için bir adım atmamakta bu adımın karşı taraftan gelmesini beklemektedir. Böylece, kendince boşanmanın sorumluluğunu üstüne almayacaklarını düşünmektedirler. Öte yandan geçmişten günümüze kadınların kolay bir şekilde boşanamadığı da tarihsel bir gerçekliktir.⁶⁵⁷

*“Anayasamızın ... 2. maddesinde devletimizin **insan haklarına saygılı bir hukuk devleti** olduğu açıklanmaktadır. ... Türk Medeni Kanununun 175. maddesinin 2. fıkrasının Anayasamızın devletin niteliklerini açıklayan ve devletimizin insan haklarına saygılı bir devlet olduğunu 2. maddesine aykırı olduğunu düşünmekteyiz. Yine bağlanacak nafakanın açıkça hangi hallerde hükmedileceğini hangi koşullarda*

⁶⁵⁷ “Osmanlı’dan Bugüne Kadınlar Neden Boşanamıyor? (Podcast)”, 2020,

<https://www.youtube.com/watch?v=-4YvbQ7YtcE>, (Erişim Tarihi: 07.12.2020)

kaldırılmasının istenebileceğini açıklamaması sebebi, davacı ve davalının ekonomik durumlarının ne şekilde dikkate alınacağı gibi hususları açıklamaması sebebi ile Anayasamızın devletin niteliklerini açıklayan ve devletimizin sosyal bir hukuk devleti olduğunu açıklayan 2. maddesine aykırı olduğunu düşünmekteyiz.”

Mahkeme, yoksulluk nafakasının süresiz istenebilmesine yönelik maddenin, Anayasa’nın 2. Maddesine aykırı olduğunu iddia etmiştir çünkü ilgili maddenin insan haklarına aykırı olduğunu ifade etmiştir. Ancak, insan haklarına neden aykırı olduğuna dair sarih bir gerekçelendirme yapmamıştır. İnsan hakları esasen insan onurunu ve değerlerini koruyan ve insanın olanaklarını geliştirmesine imkân tanıyan haklardır. Bir davranışın insan haklarına aykırı olduğunu söylemek için o davranışın bir değer harcıyıp harcamadığına ve insan olanaklarının geliştirip geliştirmedigine bakmak gerekmektedir. Yoksulluk nafakasının süresiz olmasının koruduğu değerle harcadığı değer arasında bir karşılaştırma yapmak gerekmektedir. Öte yandan, feminist pratik akıl yürütme metodunca yapılacak değerlendirmeler her olay için ayrı olmalıdır. Kısaca tarafların durumunu, yaşanan olayları bilmeden genel-geçer bir değerlendirme yaparak sorunu tanımlamak ve soruna çözüm üretmeye çalışmak doğru olmayacaktır. Bu hususta özellikle hâkimlerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Hâkimler, somut olayda karar verirken toplumsal gerçeklikleri de göz önünde bulundurmalıdır. Hâkimlerin yukarıdaki hususları göz önüne alıp karar vermeleri insan haklarına saygılı hukuk devleti olma açısından oldukça büyük önem arz etmektedir.

Başvuruda, nafakanın unsurlarına ilişkin belirsizlik olduğundan ötürü de Anayasa’nın 2. Maddesine aykırı olduğunu belirtilmiştir. Bu unsurların açıkça kanunda yer alıp almaması gerektiği bir başka tartışma konusudur ancak kanun bazı hususlarda bilinçli boşluk bırakmaktadır. Böylece hâkime takdir yetkisi tanımaktadır ancak bu noktada belki Yargıtay içtihatlarıyla bu unsurlar belirgin hale getirilebilir. Bu unsurların

belirtilmemesinin Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasıysa zorlama bir iddiadır. Ancak, bu unsurlarla hâkimlerin somut olayı daha derinlemesine analiz etmesine olanak sağlanabilir. İlgili unsurlar uygun bir şekilde hazırlandığında, hâkimler bu unsurları değerlendirirken hem kadın sorusunu sorabilir hem erkek sorusunu sorabilir hem pratik akıl yürütme metodunu kullanabilir. Her ne kadar hâkimlere takdir yetkisi tanınması, ataerkil zihniyetin hâkim olduğu bir toplumda hâkimlerin taraflı değerlendirme yapabileceği endişesini doğursa da en azından aile mahkemesinde görevli hâkimlerin toplumsal cinsiyet bilgisini haiz hâkimlerden seçilecek olması, aile mahkemelerinde bilincin yükseltme metoduna uygun olacak böylece verilecek kararlar toplumsal cinsiyet adaletini sağlama konusuna daha etkin olacaktır.

Mahkeme, 10. ve 41. Maddelere ilişkin aykırılık iddialarını kısaca dile getirmiştir. Anayasa Mahkemesi ilgili maddelerle ilgili kural arasında bir bağlantı görememiştir. Eşitlik açısından nafaka hükmedilme konusunda kadın – erkek açısından erkekler aleyhine bir eşitsizlik olsa da bu eşitsizliğin temel sebebi kadınlar aleyhine olan toplumsal cinsiyet adaletsizliğidir.

b. Anayasa Mahkemesi

Anayasa Mahkemesi esastan incelemesinde öncelikle “sosyal hukuk devleti” kavramını açıklamıştır.

“Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan 'sosyal hukuk devleti', vatandaşlarına asgari bir yaşama düzeyi sağlamayı kendisine görev bilen ve bu yüzden devletin sosyal ve ekonomik yaşama aktif müdahalesini meşru ve gerekli gören bir anlayışı ifade eder. Vatandaşların sosyal durumlarıyla ilgilenen sosyal hukuk devleti, 'insan onuru'nun korunmasını amaçlar ve bunun için sosyal adaleti sağlamaya

*çalışır. Sosyal hukuk devleti, **kişi ve toplum yararı arasında denge kuran**, toplumsal dayanışmayı üst düzeyde gerçekleştiren, **güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak eşitliği, sosyal adaleti sağlayan ve toplumsal dengeleri gözetten devlettir**”*

*“176. maddenin üçüncü fıkrası uyarınca, yoksulluk nafakası, nafaka alacaklısının evlenmesi ya da taraflardan birisinin ölümü halinde kendiliğinden, alacaklının evlenmeden fiilen evli gibi yaşaması, yoksulluğun ortadan kalkması ya da haysiyetsiz hayat sürmesi, nafaka yükümlüsünün ödeme gücünün tamamen yitirilmesi durumlarında ise mahkeme kararıyla ortadan kalkmaktadır. İtiraz konusu 'süresiz olarak' ibaresi, nafaka alacaklısının her zaman ölünceye kadar yoksulluk nafakası alacağı anlamına gelmemektedir. Kanun koyucunun 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu'nun 175. maddesinde 'süresiz olarak' ibaresine yer vermesinin amacı, boşanmadan dolayı yoksulluğa düşecek olan eşin diğer eş tarafından, **şartları bulunduğu sürece** ekonomik yönden desteklenmesi ve asgari yaşam gereksinimlerinin karşılanmasıdır.”*

Yukarıda mahkeme sosyal devlet tanımını yaparken “kişi ve toplum yararı arasında denge kuran” ve “güçsüzleri güçlüler karşısında koruyan” gibi iki ifade kullanmaktadır. Öncelikle Mahkeme’nin yaptığı tanım gereği sosyal hukuk devleti, vatandaşlarına asgari yaşam düzeyini sağlamakla yükümlüdür. Başta kadın ve çocuk yoksulluğu olmak üzere yoksullukla mücadele etmek devletin sorumluluğundadır. Bu noktada sorumluluğun boşanan çiftlerden diğerine yüklenmesi en başta sosyal devletin tanımına aykırılık teşkil etmektedir. Devletin güçsüzleri güçlülere karşı koruması bir başka deyişle toplumda dezavantajlı olanları avantajlı olanlara karşı koruması toplumsal cinsiyet açısından gereklidir. Öte yandan güçlü ve güçsüz belirlenirken genellemelerden kaçınılmalıdır. Bütün erkekler avantajlı konumda olmadığı gibi bütün kadınlar da tamamen dezavantajlı konumda bulunmamaktadır.

Burada mahkeme süresiz ifadesinin mütemadiyen ömür boyu olarak algılanmaması gerektiğini vurgulamakta ve yoksulluk nafakasını ortadan kaldıran durumları saymaktadır. Öte yandan “şartları bulunduğu sürece” ifadesinden de anlaşılacağı gibi o şartlar hiçbir zaman gerçekleşmeyebilmektedir. Ayrıca, ilgili kaldırılma sebeplerinin varlığının boşanan çiftlerin birbirini sürekli izlemesine, gözetlemesine sebep olacağı dile getirilmişti. Mahkeme kararında süresiz olarak hükmedilmesinin sebebinin asgari yaşam gereksinimlerinin karşılanması olarak ifade etmiştir. Ancak, kararın başında asgari bir yaşam düzeyi sunmanın sosyal devletin bir görevi olduğu ifade edilmişti. Bu noktada sosyal devlet, bu yükümlülüğü kendisi üstlenmeyip vatandaşlarına rücu ederek, sosyal devlet yükümlülüğünü yerine getirmemektedir.

“Evlilik birliğinde eşler arasında geçerli olan dayanışma ve yardımlaşma yükümlülüğünün, evlilik birliğinin sona ermesinden sonra da kısmen devamı niteliğinde olan yoksulluk nafakasının özünde, ahlaki değerler ve sosyal dayanışma düşüncesi yer almaktadır. Yoksulluk nafakasının amacı nafaka alacaklısını zenginleştirmek değildir. Yoksulluk nafakasıyla, boşanma sonucunda yoksulluk içine düşen eşin asgari yaşam gereksinimlerinin karşılanması düşünülmüştür. Yoksulluk nafakasına hükmedilebilmesi için nafaka talep eden eşin boşanma nedeniyle yoksulluğa düşecek olmasının yanı sıra, nafaka talep edilen eşin de nafaka ödeyebilecek ekonomik gücünün bulunması gerekmektedir. İtiraz konusu kuralda, boşanma sebebiyle yoksulluğa düşen eşi korumak için diğer eşin, koşulları bulunduğu sürece, herhangi bir süre sınırı olmaksızın yoksulluk nafakası vermesi düzenlenmiş olup bu yükümlülüğün sosyal hukuk devleti ilkesinin gereği olarak getirildiği kuşkusuzdur. Açıklanan nedenlerle, itiraz konusu kural Anayasa'nın 2. maddesine aykırı değildir. İptal isteminin reddi gerekir.”

Yoksulluk nafakasının özünde ahlaki değerler ve sosyal dayanışma olduğunu ifade eden Mahkeme, nafakaya yönelik ekonomik yaklaşımı gözden kaçırmaktadır. Ekonomik yaklaşım, kadının ev içi emeğinin karşılığını alması gerektiğini belirtmektedir. Yani nafaka sadece yoksullukla hak edilen bir hak değildir ancak bu kararda incelenen “yoksulluk nafakası” olduğundan bu hususa çok değinilmeyecektir. Yoksulluk nafakasının temelinde var olan ahlaki değerleri açıklamaması da gerekçe açısından eksiktir. Yoksulluk nafakası hangi ahlaki değerleri koruduğu önemlidir. Erkeklikler hukuk teorisi açısından da bir karar etikten ayrı olmamalıdır ancak bu noktada kararın bu etik gerekçelendirmeyi yapmaması argümanın havada kalmasına yol açmaktadır.

Evlilik birliğinde geçerli olan dayanışma yükümlülüğünün evlilik bittiğinde neden kısmen geçerli olmasının gerekçesi de yeterince açıklanmamıştır. Evliliğin bitmesi bireyler arasındaki ilişkiyi sona erdirmektedir. Dayanışma ve yardımlaşmanın sürdürülmesini istemek kadınları nafakaya muhtaç bırakmaktır. Aile reisliğini üstlenen erkeğin, aile birliği bozulduktan sonra dahi bu toplumsal cinsiyet rolünü sürdürmesinin istenmesi hakkaniyetle bağdaşmamaktadır. Nafakanın, kadının ev içi emeğinin karşılığı başta olmak üzere birçok verilme gerekçesi olabileceği yukarıda ifade edilmişti. Ancak, bu gerekçelerin bir zemini varken Mahkeme’nin ileri sürdüğü gerekçenin temellendirilmesi yeterince yapılmamıştır.

Anayasa Mahkemesi, nafaka talep edilen eşin ekonomik ödeme gücü bulunmasının da gerekli olduğunu ifade etmektedir. Yargıtay, asgari ücretin yoksulluğa engel olmadığını belirtmekte fakat asgari ücretli birisinin de yoksulluk nafakası ödeyebilecek ekonomik güce sahip olduğunu da söylemektedir. Bir başka deyişle, hâlihazırda yoksul olan birisini yoksulluk nafakası ödemekle mükellef kılınmaktadır. Sosyal hukuk devleti ilkesi, hukuk devleti bizi yoksulluğa düşen bireylerine kendisi

el uzatmalıdır. Yoksullukla mücadele edecek olan erkekler değil devlettir. Çeşitli sebeplerden ötürü ortaya çıkacak yoksulluğun sorumlusu olarak boşanılan eşin (genellikle erkeklerin) görülmesi yanlıştır. Hükmedilen nafaka miktarlarının ortalaması 370 TL olmakla birlikte bu verilen nafaka miktarı özellikle nafaka yükümlüsü eşin geliriyle doğru orantılı olmaktadır. Nafaka yükümlüsü eşin geliri arttıkça hükmedilen nafaka miktarları da artmaktadır. Diğer bir durum ülkemizde 2020 yılı itibariyle asgari ücret yaklaşık 2400 TL olmakla birlikte açlık sınırının altında bir ücrettir. 370 TL'nin asgari yaşam gereksinimlerini sağlayamayacağı kesindir fakat yoksul olan nafaka yükümlüsü nafaka ödeyerek daha yoksullaşmaktadır. Bu noktada sosyal hukuk devleti ilkesi gereği devlet, toplumsal hayatta kadınları, kadınlara nazaran daha avantajlı dolayısıyla daha güçlü olan erkeklere karşı koruyup toplumsal dayanışmayı gerçekleştirmekteyken güçsüz erkekleri de göz ardı etmektedir. Ataerkil düzende erkek olmak bir bedel ödemeyi gerektirmektedir. Bu bedeli ödeyenlerse toplumda var olan alt düzey erkekliklerle madunlaştırılmış erkekliklerdir. Hegemonik erkeklik ideolojisinin merkezinde olan erkekler açısından nafaka herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Devlet, kendi üstüne düşen yoksulluğu giderme yükümlülüğünü boşanılan diğer bireyin (genellikle erkeklerin) üstüne yüklemektedir. Bu durum hem kadınlar hem erkekler için istenmeyen sonuçlar doğurmaktadır. Kadın cinayetlerinin ve kadına şiddetin bir unsuru haline gelen nafaka konusunda ilgili uygulamaların çözümden ziyade sorun çıkardığı ortadadır. Hâlihazırda yapılan görüşmelere göre nafakaların büyük bir kısmı ödenmemektedir. Erkekleri nafaka ödememeye iten sebepler çeşitlidir. Yoksulluk, ilgili yükümlülüğün ömür boyu olduğuna dair düşünce bunlardan birkaçıdır. Sosyal devlet anlayışı yoksulluk gibi önemli bir sorunun çözümünü bireylere hiçbir denetim sağlamadan bırakmamayı gerektirmektedir.

Son olarak AYM toplumsal cinsiyet açısından hiçbir inceleme yapmamıştır. Karar, bu yönüyle eksiktir. Kadının ve erkeğin toplumsal konumları, kadınların

yaşadıkları sorunlar, kadın yoksulluğu, kadının ev içi hizmeti, kadının çocuk bakımı, erkeğe yüklenen aile reisi rolü, nafakanın ekonomik ve feminist perspektifle incelenmesi, yoksul erkeklikler gibi konuları es geçip sadece sosyal devlet ilkesine göre değerlendirme yapması yetersizdir. Hâlbuki aile hukuku toplumsal cinsiyet çalışmalarının hukukta en fazla kendisini gösterdiği alanlardan birisidir. En azından yoksulluk nafakasıyla kadın yoksulluğu arasında ilişki kurulabilir ve ilgili yoksulluk nafakasına dair mevzuata toplumsal cinsiyete dayanarak daha makul gerekçeler öne sürebilirdi. Anayasa Mahkemesi yoksulluk nafakası gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kendini en çok gösterdiği bir konuda toplumsal cinsiyete dair bir değerlendirmeye girmemesi izahtan varestedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin az olduğu ve sosyal devlet anlayışı gelişmiş ülkelerde nafakaya dair tartışmaların yok denecek kadar az olması toplumsal cinsiyet ve nafaka arasındaki sıkı bağı göstermektedir.

c. Karşı Oy Yazısı

Çoğunluğun görüşüne katılmayan Anayasa Mahkemesi üyesi **Hicabi Dursun**, karşı oy yazısına nafaka kavramını açıklayarak başlamış devamında da hukukun, hakkaniyet ve nesafet ilkesine dayandığını belirtmiştir.

“İnsanların boşanarak aralarındaki hukuki ilişkiyi bitirmiş olmalarına rağmen evlilik birliğinde var olan sorumluluklarının ömür boyu devam etmesi, hem insaflı değil, hem de hakkaniyete aykırıdır. Boşanmadan kaynaklanan bir nafaka alacağının varlığının belli koşullar altında, nafaka borçlusunun veya nafaka alacaklısının yaşamı boyunca, sanki mülkiyet hakkıymış gibi sürekli olması, hak düşürücü süre ve zaman aşımı kavramlarının kabul edildiği bir hukuk sisteminde adalet duygusunu zedelemektedir.”

Dursun, var olan sorumlulukların ömür boyu devam etmesinin hakkaniyete aykırı olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu hususun hakkaniyete aykırılığı yeterince açıklanmamıştır. Hakkaniyetin bir sosyal gerçek karşısında değer hükmü gerektirdiğini ifade eden **Dursun**, bir başka deyişe yoksulluk nafakasının süresiz olmasının değer harcadığını ifade etmektedir. Nafakanın, mülkiyet hakkı gibi süresiz olmasına da karşı çıkmaktadır. Adalet duygusunu zedeleyeceğini belirtmekte olup bu hükmün adil olup olmayacağını bir bilgi meselesi haline getirip tartışmamıştır. Süresiz yoksulluk nafakasının bireylerin birbirini izlemesine sebebiyet vereceğini de ileri süren **Dursun**, bu durumun psikolojik bir baskı yapabileceğini belirtmiştir. Esasında yukarıda da ifade edildiği gibi eski eşlerin birbirini takip ettiğine şahitlik edilmektedir. Özellikle erkekler, kadınları takip etmekte ve boşandıktan sonra dahi rahat vermemektedir. Nafakaya süresiz olarak hükmedilmesi kimi erkeklerde ekonomik açıdan kapana kısılmış hissi vermekte ve bu hissiyattan kurtulabilmek için sürekli bir açık aramaktadır. Yargıtay'ın da içtihatlarıyla her olayı kendi içinde yeterince inceleme yapmadan mahkemelerin doğrudan nafakaya süresiz olarak hükmetmesi pratik akıl yürütme metoduna aykırıdır. Böylece, hakkaniyetsiz durumlar ortaya çıkmakta bu durumdan hem erkekler hem kadınlar zarar görmektedir. Hakkaniyetsizliğin olduğu az sayıda olay göz önünde tutulup gerçekten nafakaya ihtiyacı olan kişilerin nafaka haklarının tehlikeye girmesine yol açmaktadır.

*“Yoksulluk nafakasının süresiz olması bu nafakayı alan tarafın, karşı tarafı ömür boyu cezalandırmak amacıyla **gelir getirici bir işte çalışmama ve evlilik akdi yapmadan birlikte yaşama gibi** davranışlara itebilecektir. ... Tarihin hiçbir döneminde, hiçbir hukuk sistemi boşanan eşlerden biri yoksulluğa düşecek diye diğeri için ömür boyu sürebilecek yoksulluk nafakası yükümlülüğü öngörmemiştir. Dolayısı ile yoksulluk nafakasının süresiz uygulanmasının nedeni ahlaki ve sosyal gerekçelerle açıklanamaz.”*

Dursun, nafaka alan kişinin karşı tarafı ömür boyu cezalandırma amacıyla belirli davranışlar sergileyebileceğini ileri sürmüştür. Bu iddia gerçeklerle pek örtüşmeyen bir iddiadır. Genellikle boşanan taraflar olayların sıcaklığıyla ve kızgınlık ilk zamanlar karşı tarafı cezalandırma niyetiyle mahkeme sürecini uzatma, nafaka isteme gibi davranışlara başvursalar da cezalandırmak amacıyla kayıtlı çalışmanın getirilerini veyahut evlilik yapmamalarını ileri sürmek doğru değildir. Yoksulluk nafakasına süresiz olarak hükmedilmesi, nafaka alan insanları belirtilen davranışlara itebilmekte ayrıca nafaka yükümlüsü insanlarınsa nafaka ödememek için kayıt dışı çalışmasına sebep olabilmektedir. **Dursun**’un ifade ettiği yoksulluk nafakasının süresiz uygulanmasının sebebinin ahlaki ve sosyal gerekçelerle açıklanamayacağı ifadesi haklılık payı bulundurmaktadır. Mahkemeler, yoksulluk nafakalarına karşı taraf istediği takdirde süresiz olarak hükmetmek zorundadır. Somut olayı inceleyip süresiz hükmetmeyen birinci derece mahkemelerin kararlarının Yargıtay tarafından bozulduğu yukarıda belirtilmişti. Süresiz olarak hükmedilen nafakalara dair bir diğer sıkıntı ilgili “süresiz”liğin kâğıt üstünde kalmasıdır. Sosyal gerçekliklerden uzak bir şekilde tayin edilen nafakaların büyük bir kısmı ödenmemektedir. Hukuk bir yönüyle erkekleri mağdur ederken, kadınlara süresiz nafakaya dair kâğıt üstünde sahte bir güvence vererek onları da mağdur etmektedir.

“Devletin aktif olarak mücadele etmesi gereken yoksulluğun sorumluluğunun, boşanan taraflardan birisinin üzerine ömür boyu yüklenmesi, kanımca, sosyal devlet ilkesine, hakkaniyete ve mantığa da uygun bir çözüm değildir.”

Dursun’un karşı oy yazısının sonunda belirttiği bu ifadeye biz de katılmaktayız. Yoksulluğun sorumluluğu boşanan tarafa ömür boyu yüklenmemelidir. Bu noktada çağdaş ekonomik yaklaşım ve feminist yaklaşım harmanlanıp belirli unsurlar göz önünde tutularak belirli bir miktar belirlenmelidir. Evlilik içinde kadının ev içi emeği,

çocuk varsa annelik emeği, evlilik süresi, sağlık durumu, psikolojik ve fiziksel yıpranma gibi hususlar göz önünde bulundurularak uygun bir sürede makbul bir miktarın belirlenmesi daha uygun olacaktır.

d. Genel Değerlendirme

Gerek başvuruda gerek AYM kararına gerek karşı oy yazısında toplumsal cinsiyetle alakalı hiçbir şey içermemesi büyük bir eksikliktir. Aile hukuku, toplumsal cinsiyete ilişkin rollerin ve değerlerin hukukta kendini en fazla belirli alandır. Kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet açısından farklı konumlarda olması farklı muameleyi gerektirmektedir. Farklı muameleyle eşitlik arasında denge kurulması feminist hukuk teorisi açısından önem arz etmektedir. Kadınların ve erkeklerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunlara yeterince yer verilmemesi, sadece kavramlar üzerinden değerlendirme yapılması da önemli bir eksikliktir. Feminist hukuk teorisi ve erkeklikler hukuk teorisi yapısı gereği pratikle teoriyi bütüncül bir şekilde ele almaktadır. Bu başvuru pratiklere dair içerikten de yoksundur. “Erkeklerin Çetin İmtihanı: Nafaka” başlığı altında belirtilen sorunlardan yalnızca nafakanın unsurları sorununa ve erkeklere nafaka verilmemesine üstün körü değinilmesi başvurunun ve kararın ne kadar dar kaldığını göstermektedir. Ayrıca başvuru ve karar nafakanın toplumsal temelini açıklamaktan da aciz kalmıştır. Son olarak Anayasa Mahkemesi’nin kararında uygulamaya ilişkin hiçbir ifade bulunmaması bir başka deyişle teoriyle pratiği ayırması, kararın içeriğini fakirleştirmiştir.

2. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru: Esat İnevi

Esat İnevi, 2015 tarihinde, boşandıktan sonra nafaka ödemenin kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkını ihlal ettiğini öne sürerek Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur. Nafakaya süresiz olarak hükmedilmesinin haklarını ihlal ettiğine dair iddiasını yargılama süresince hiçbir şekilde dile getirmediği için başvurunun ilgili kısmı başvuru yollarının tüketilmemesi sebebiyle reddedilmiştir.

Öte yandan, nafakanın kaldırılmamasına ilişkin kısım Mahkeme tarafından detaylıca incelenmiştir. Mahkeme, menfaatler dengesi kurulurken adil olunması gerektiğini vurgulamış ve bu dengelemenin adil olup olmadığının tespitindeyse mahkeme kararlarının gerekçelerinin büyük önem taşıdığını ifade etmiştir. Yerel mahkemenin gerekçelendirmesinin gayet açık olduğunu belirten Mahkeme, başvurunun ilgili kısmını açıkça dayanaktan yoksun olması sebebiyle reddetmiştir.

İlgili somut olayda başvurucunun geliri 1111 TL iken (emekli maaşı) nafaka alacaklısının geliri 860 TL'dir. Hükmedilen nafaka miktarı ilkin 225 TL iken nafaka azaltma davasıyla bu miktar 125 TL'ye düşürülmüştür. Emekli maaşı alan bir insanın yeniden bir işte çalışmasının güç olacağı aşikârdır öte yandan maaşının %11'ine yakın bir kısmını nafaka olarak vermektedir. Yoksulluk nafakasının sosyal hukuk devleti ilkesiyle bağdaştığı Mahkeme'ce ileri sürülse de burada devletin vatandaşa ilişkin sorumluluğunu boşanan çiftlerin üzerine yıktığını görmekteyiz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun "Asgari ücret seviyesinde gelire sahip olunmasının yoksulluk nafakası bağlanmasını engellemez" şeklinde bir yerleşik içtihadı bulunmaktadır. Ancak asgari ücretten daha düşük maaş alan bir bireyin cüzi miktarda da olsa nafaka ödemesi sosyal devlet ilkesiyle bağdaşmamakta ve erkeğe yüklenen eve ekmek getirme rolünün evlilik sonrası da zoraki şekilde devam ettirilmesine bir örnek teşkil etmektedir.

Hem bu başvuru hem başvurunun değerlendirilmesi de toplumsal cinsiyete dair bir şey içermemektedir. Mahkeme menfaatler dengesinin kurulmasının önemli olduğundan bahsetse de menfaat dengesi ve toplumsal cinsiyet ilişkisi açısından bir incelemeye girmemesi eksiklik olarak görülebilir.

3. Yargıtay

Bu başlık altında Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 2019/1180 numaralı kararı incelenecektir. Somut olaya göre çift boşandıktan sonra boşanan erkek, işini kaybetmiş ve bunalıma girmiştir. Boşanan kadınsa anaokulunda çalışmaya başlamıştır. Mahkemeye nafakanın kaldırılması talebiyle başvuran davacının talebini yerel mahkeme, başvurucunun nafaka ödemesi yoksulluğa düşen erkeğin yoksulluğunu daha da arttıracığından kabul etmiş ancak davalının temyize götürmesi sonucunda Yargıtay 2. Hukuk Dairesi tarafından ilk derece mahkemesinin kararının yoksulluğunun sona ermediği bu yüzden tümünden kabulünün doğru olmadığı, miktarda indirimle gidilmesi gerekçesiyle bozulmuştur. Ancak yerel mahkeme kararında direnmiştir.

Yargıtay uyuşmazlığı ele almadan önce yerleşik içtihadına atıfta bulunarak yoksulluğun tanımı yapmıştır. Yargıtay’a göre yoksulluk “yeme, giyinme, barınma, sağlık, ulaşım, kültür, eğitim gibi bireyin maddi varlığını geliştirmek için zorunlu ve gerekli görülen harcamaları karşılayacak düzeyde gelire” sahip olamamaktır. Daha sonra yukarıda da sıkça belirttiğimiz gibi asgari ücret ve biraz üstü ücret almanın yoksulluk nafakasını engellemeyeceğini ancak hükmedilen nafaka miktarı konusunda etkili olabileceğini ifade etmiştir.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu ilk önce TMK’nın 176. Maddesinin 3. ve 4. fıkrasını ele almıştır. Üçüncü maddede yoksulluk nafakasının hangi koşullarda

kaldırılabilirliği sayılırken dördüncü maddede yoksulluk nafakasının maddi duruma göre artırılıp azaltılabileceği ifade edilmektedir. Mahkeme, mali gücün önemli ölçüde azalmasının yoksulluk nafakasının kaldırılıp kaldırılmamasına imkân sağlayıp sağlamadığını tartışmış ve TMK 1. Maddeye atıfta bulunup korunmak istenen menfaat dengesinin yorum yaparken göz önünde bulundurulmasını ifade edip amaca göre yorum yaparak kaldırılmasına olanak verdiği sonucuna varmıştır.

*“TMK’nın 1. maddesi hâkime önüne gelen uyuşmazlığı **adil bir şekilde çözmesi için oldukça önemli bir hareket serbestisi** tanımaktadır. Hâkim önündeki sorunu kanun hükmünün sözüyle tam olarak çözemiyorsa, o zaman **kanunun özüne uyan konuluş amacına giderek karar verecektir**. Yoksulluk nafakasını düzenleyen TMK’nın 175. maddesinin sözünde de özünde de nafaka borçlusunun mal gücünün varlığı yatmaktadır. Bu nedenle sadece tazminat ve nafakanın ödenme biçimini düzenleyen TMK’nın 176. maddesi değerlendirilerek sonuca ulaşmak kanunun sözünden ve özünden çıkan anlamla bağdaşmamaktadır.”*

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, bu kararında TMK 1. maddenin hâkime önemli bir hareket alanı sağladığını ifade etmiştir. Ancak, Yargıtay hâkimin bu ifade alanını TMK’nın 175. maddesinin uygulanmasında hâkimlere tanımamaktadır. Şöyle ki yukarıda değindiğimiz kararlarda hâkimler yoksulluk nafakasını süreli ya da toptan ödenmesine ilişkin verdiği kararlar Yargıtay tarafından bozulmakta, hâkimin bu konuda takdir yetkisi olmadığı söylenmektedir. Ancak, bu kararında TMK 1. maddeye dayanarak kanunda açıkça yazan ve tahdidi şekilde sayılmasına rağmen mali güçte olumlu ölçüde azalmayı nafakanın kaldırılmasına imkân vermesine olanak sağladığını ifade etmektedir. Bu noktada Yargıtay’ın çelişkili davrandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü çok kısa süren ve iki tarafın da çalışabilme potansiyelinin yüksek olduğu evliliklerde kanunun lafzına ve ruhuna uygun bir şekilde nafakaya süreli hükmedildiğinde Yargıtay bu kararı bozmuştur. Yargıtay, hâkimin uyuşmazlıkları katı

kalıplara sıkışmadan, insana ve gerçeklere sırtını dönmeden, insan kokusu taşıyan çözümler getirmesi gerektiğini ifade ederken, bir yönden bunu sağlamaya çalışan hâkimlerin elini kolunu bağlamaktadır. Böylece, yanlış içtihat oluşturarak birçok erkeğin ve kadının mağdur olmasına sebep olabilmektedir. Nafakaya ilişkin sorunların çözümünde Kadın ve Demokrasi Derneği'nin ifade ettiği gibi Yargıtay içtihatlarında değişikliğe gidilmesi ilk adım olarak etkili olabilir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları da hukukta pratik akıl yürütme metodunun kullanılmasını istemektedir. Her bir olay kendine özgü bir şekilde değerlendirilmeli, sorun tespit edilmeli ve çözüm bulunmalıdır. Bu yapılırken de toplumsal cinsiyet çalışmalarının ilkeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Yargıtay'ın kararları bozması ilk başta kadınların lehine gibi gözükse de uzun vadede kadınların aleyhinedir. Nafaka hakkının istismar edilmesi, nafaka hakkına ihtiyaç duyan insanların hakka ulaşımını engellemektedir. Bugün nafaka mevzuatına karşı çıkan bireyler ve gruplar “2 ay evli kalıyor, ömür boyu nafaka alıyor...” vb. cümleleri sıkça dile getirmekte ve toplumda nafakaya dair yanlış bir algıya sebep olmaktadır. Bu yanlış algı, toplumu ve nihayetinde hukuku da etkilemektedir.

Öte yandan somut olayda dikkati çeken iki husus daha bulunmaktadır. İlki, erkeğin boşanma etkisiyle bunalıma girmesi, kekelemeye başlaması ve çalışma isteğini kaybetmesidir. Erkek, boşanmayla birlikte ağır bir depresyona girmiştir. Erkeklerin, boşandıktan sonra sanılanın aksine zorlu bir süreç geçirdiği yukarıda belirtilmişti. Sürekli güçlü olma baskısını üstünde hisseden erkek birkaç başarısızlıktan sonra özsaygısını yitirmektedir. “Ben nasıl erkeğim?” “Benden adam olmaz” gibi ifadelerle kendilerini suçlayan erkekler, diğer erkeklerin ve hatta kadınların da kendisini böyle sorguladıklarını düşünüp ruhsal çöküntü yaşamaktadırlar. Hegemonik erkeklik ideolojisinin erkeğe verdiği zararı göstermesi açısından bu somut olay iyi bir örnektir. Sanılanın aksine çok az erkek ataerkil düzenin belirlediği kriterleri sağlamaktadır. Bu

durum erkekleri sürekli bir rekabet içine sokmakta ve bu imaja dair aldıkları en ufak bir yara erkekleri derinden etkilemektedir. Patriarkal yapı erkeğin duygularını da ifade etmesini zayıflık olarak addedip erkeklere bunu aşıladığından duygularını ifade edemeyen erkekler, ya şiddete yönelmekte ya bağımlı madde kullanmaya başlamaktadır. Yargıda, erkek deneyimlerine daha çok yer verilmesi bu noktada önem taşımaktadır. Böylece, hemen hemen toplumun her kesiminde var olan erkekliğe dair ön yargıların yıkılması, erkek sorusunun sorulması madalyonun diğer tarafının görülebilmesi açısından önemlidir.

İkinci husussa, boşanma sebebinin hâlihazırda erkeğin ekonomik gücünün yeterince iyi olmamasıdır. Bu durumu bizzat boşanan kadının kardeşi dile getirmiştir. Erkeğin özellikle belirli bir yaştan sonra (25 ve üstü) düzenli geliri olmaması sadece kadınlarda değil, toplumun genelinde bir olumsuz etki oluşturmaktadır. Normalde ikisinin birlikte olan gelirleri ekonomik açıdan bir evi geçindirmeye zor da olsa yetebilecekken, erkek üstüne düşen eve ekmek getiren erkek rolünü başarıyla üstlenemediği için evde geçimsizlik başlamaktadır. “Sen ne biçim erkeksin” gibi ifadelerin kullanımını ve yargı kararlarına yansımaları ikinci bölümde kararlar incelenirken ele alınmıştır. Ekonomik açıdan yeterli olmadığı için bir erkek hem eşini hem işini hem de psikolojik sağlığını kaybetmiştir. Bu tür erkeklerin durumu bir başka deyişle yoksul erkekliklerin durumu hukuki uygulamalarda göz önünde bulundurulmamaktadır. Kanunları yapan eril zihniyet, erkeği genellikle güçlü olarak imgelemiş ve metni kaleme alırken bu projeksiyonun etkisinde kalmıştır. Ataerkil yapı yalnızca kodifikasyon aşamasında değil, muhakeme aşamasında da güçsüz, madunlaştırılmış erkekleri dikkate almamıştır, almamaktadır. Hegemonik erkeklik ideolojisi bir yönüyle erkek cinsiyetini de kendi idealleri ve elit zümresi uğruna kurban etmektedir. Hukuki pratiklerde erkeklerin bu yönünün değerlendirmeye alınabilmesi ancak ve ancak feminist hukuk metodolojisinin de en önemli metodu olan bilinç

yükseltmeyle mümkündür. Hukukun iktidar ilişkilerini yansıttığı ve menfaat gruplarının çıkarlarını koruduğu gerçeği akıldan çıkarılmamalıdır. Hegemonik erkeklik ideolojisinin yalnızca kadınlar ve erkekler üzerinde tahakküm kurmadığı, aynı zamanda hukuk üzerinde de tahakküm kurduğu görülmektedir. Erkeklerin deneyimlerine yer verilerek bireysel tecrübelerden kamusal alana geçmek mümkün olacaktır. Bilinç yükseltme metodunun yargıda kullanılması hem mağdurlara yönelik hakkaniyetli kararlar verilmesini hem toplumsal değişmeyi sağlayacaktır.

Öte yandan Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun ilgili kararına katılmayan iki hâkim de kadındır. Elbette karşı oy yazılarında belirttikleri gerekçeler tutarlıdır. Ancak eleştirel hukuk teorisi açısından baktığımız zaman muhalefet etme sebeplerinin yalnızca hukuki olduğunu söylemek pek mümkün olmayabilmektedir. Günümüzde kadın haklarına yönelik yapılan ihlaller, kadın cinayetlerine yönelik yargının ciddiyetsizliği doğal insanlarda kadınları korumacı bir anlayış oluşmasını sağlamaktadır. Bazen bu anlayış yanlış kamuoyu oluşmasına sebep olmakta ve bu durum feminizme de zarar vermektedir.⁶⁵⁸ Kadını korumak ve toplumsal cinsiyet adaletsizliğini ortadan kaldırmaya dek kadınlara pozitif ayrımcılık yapılmasında bir sorun bulunmamaktadır. Ancak, bu sağlanırken zaten ataerkil yapıdan zarar gören erkeklerin daha da mağdur edilmesine yönelik hareket etmek toplumda bir tepkiye sebep olmaktadır. Bu yüzden kadın haklarına ilişkin diğer hususlarda sosyal medyada neredeyse tam destek verilirken, nafaka hususundaysa bu durum çatışmalıdır. Sonuç olarak muhalefet şerhlerinde kadın hâkimlerin kadınlara yönelik korumacı yaklaşığınla ilişkin bir ihtimal olduğunu söylemek mümkündür, tıpkı senelerdir erkeklerin erkeklere karşı korumacı yaklaşması gibi.

⁶⁵⁸ Tartışmalı Nevin Yıldırım olayı ve suçsuz erkeğe bana tecavüz etti diyerek iftira atan kız bu duruma bir örnek olarak verilebilir.

SONUÇ

Eleştirel erkeklik çalışmaları öncelikle erkeklik kavramının sosyal olarak inşa edildiğini ve erkekliğin evrensel ve tek tip olmadığını ırk, sınıf, cinsel yönelime göre farklı farklı erkekliklerin olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, erkeklerin ataerkil düzende bütün erkekler için mevcut bulunan ayrıcalıklardan yararlanmak için istemese dahi bedel ödediğini, güçlü olmalarına rağmen güçsüz hissettiklerini vurgulamaktadır. Hegemonik erkekliğin yalnızca kadınlar üstünde değil, diğer erkeklikler üstünde de tahakküm kurduğunu, sosyal yapıların ve kültürlerin de bu ideolojiye uygun üretildiğini belirtmektedir. Erkekliğin tanımının yapılmasının kolay olmadığını, ancak erkekliği tanımlarken en sık kullanılan iki temel negatif özellik olan kadın olmamak ve eşcinsel olmamak olduğunu açıklamaktadır. Erkeklikler, erkeklerin kadınlarla olan ilişkisinden ziyade birbirleriyle olan ilişkilerine odaklanmakta bu durum erkeklik çalışmalarında kadın konusunun yeterince ele alınmamasına ve feminist hedeflere ulaşma konusunda erkeklerin rolünün net olmamasına sebep olmaktadır.⁶⁵⁹

Hegemonik erkeklik ideolojisi, erkeklere hemen hemen her alan bir toplumsal cinsiyet normu dayatmakta ve uyulmadığı takdirde o erkekleri dışlamaktadır. Özellikle erkeklerden her alanda başarılı olması beklenmekte, her zaman, ekonomik açıdan güçlü, sağlıklı, cesur ve lider olması istenmektedir. Medya ve askeriye bu ideolojiyi pekiştirmektedir. Öte yandan, erkeklikler doğası gereği birçok disiplinle iç içedir. Böylece eril davranışların ve kurumların ortaya çıkarılması ve onlara meydan okunması daha kolay olmaktadır.

⁶⁵⁹ DOWD, 2008, ss. 229–235.

Eleştirel erkeklikler çalışmalarının nihai amacı toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve bunun için sağlam stratejiler oluşturmaktır. Bu amacı sağlama noktasında ne derece yol kat ettiği veya edebileceği tartışmalı olsa da eleştirel erkekliklerle bir başka deyişle erkeklikler hukuk teorisiyle hukuka bakmak, hukuktaki görülen sorunları çözecek ve var olan ancak henüz tespit edilemeyen sorunların da tespitini sağlayacaktır.

Erkeklikler, toplumsal cinsiyet çalışmalarının bir alt alanı olmakla birlikte erkeklikler ve hukuk alanında yapılan çalışmalar özellikle ataerkil yapının erkeklere verdiği zararı anlatmaktadır. Erkeklikler ve hukuk alanına ait çalışmaları erkeklikler hukuk teorisi kavramı altında anlatmak mümkündür. Her ne kadar bu alanda yapılan çalışmalar feminist hukuk teorisi alanında yapılan çalışmalara nazaran oldukça az olsa da erkeklikler, içinden çıktığı feminist hareketin hukuk çalışmalarından da faydalanmakta ve hızlı bir şekilde gelişmektedir.

Eleştirel erkeklik çalışmaları başlığı altında, erkeklikleri sorgulamanın mevcut toplumsal cinsiyet düzeninde erkeklerin de zarar gördüğünü, çoğu erkeğin hegemonik erkeklik ideolojisi yüzünden ödemek istemeyecekleri bir bedel ödedikleri belirtilmişti. Dayatılan ideal eril forma uymayan erkekler dışlanmaktadır. İlgili ideal eril form, bir bütün halinde olup bir erkeğe özellikle ekonomik ve fiziki açıdan güçlü olmasını, heteroseksüel ve iyi cinsel performansa sahip olmasını dikte etmekte ve erkeğin her açıdan güçlü olması gerektiğini belirtmektedir. Bu form bir bütün halinde olmakta ve herhangi bir unsurun eksikliği halinde “erkeklik” kaybedilmektedir. Erkeklikler hukuk teorisi, eleştirel erkeklik çalışmaları gibi çok boyutlu bir yaklaşım sergilemektedir. Böylece, erkeğe/erkekliğe dair sorunlar sadece hukuki analizle sınırlı kalmamakla, toplumsal cinsiyete dayalı sosyolojik araştırmalarla sorunun daha kapsamlı ve detaylı incelenmesi sağlanmaktadır.

Erkeklikler ve hukuk alanında yapılan çalışmalar ilk olarak hukuk adamı ve hukukta erkek sorusu üzerinden ortaya ıkımış daha sonra kapsamı genişlemiştir. Eleştirel erkeklik çalışmaları ve hukuk bağlamında yapılan çalışmalar, erkeklerin erkekliklerinin, bedenlerinin, öznelliklerinin, haklarının, sorumluluklarının ve görevlerinin hukuki söylem içerisinde nasıl inşa edildiğini çok boyutlu bir yaklaşım kullanarak araştırmakta ve toplumsal cinsiyet tarafsızlığı ideallerine ilişkin aykırı yasaların ifşa edilmesini, erkekliğin ve erkeklerin hayatlarının birçok yönünün normatif anlayışlarını dönüştüren bir süreci nasıl meydana getirdiğinin farkında olmayı sağlamaktadır.

Ayrıca hukuka erkeklikler bakış açısıyla bakmak, hukuki mekanizmalarda, hukuki alanlarında, hukuk camiasında ve modern yönetim biçimlerinde var olan erkeklik rollerini görünür kılma konusunda bizlere yardımcı olmakta ve geleneksel yasal kategorileri bozma ve hukukun gizli cinsiyetine odaklanma girişimine katkıda bulunmaktadır. Sadece hukuk üzerinde değil, kültür üzerinde de etkili olan eleştirel erkeklik çalışmaları, bireylere ve kurumlara farkındalık kazandırıp hukuktaki ataerkil yapıya çift taraflı meydan okumaktadır çünkü hukuk ve kültür yapıcıdır ve kültürel normlar hukuku etkilemektedir.

Erkeklik alışmaları, liberal özerk özne modelinin de hegemonik erkeklik ideolojisine ait değerlerden oluştuğunu ifşa etmektedir. Böylece, hukukta objektif gözüken özerk birey aslında eril öznedir. Bu cinsiyetçi özerk özne modeliyle bağlantılı olarak, hukuktaki çalışmalar erkekliğin somut doğasını araştırmış ve bedene dair sosyolojik çalışmalar yapılmıştır.

Erkeklikler, tüm getirdiği farklı perspektifler, kazandırdığı farkındalık ve yitdiği ön yargılar⁶⁶⁰ ile eylemlerin yorumlanmasında bir başka bakış açısı kazandırmıştır. Bu sayede davranışların farklı yorumlanmasını sağlayarak hâkimleri adalete zorlamak mümkün olabilir. Özellikle hukukun eril öznesinin/hukukun makul insanının ataerkil kodlarla inşa edildiğinin farkında olmak, toplumdaki tecavüze uğramış veya cinsel tacize uğramış erkeklerin, aile bakıcısı olmak isteyen erkeklerin, işyerinden ceza adalet sistemine kadar cinsiyetçi erkeklikleri ve renkli erkeklikleri sorunlarının daha objektif bir şekilde çözülmesini sağlayacak ve yasaların ve kurumların bu erkeklikleri nasıl marjinalleştirildiğinin ifşasında yardımcı olacaktır. Kısaca, yargı organları erkeklere ve erkekliklere dair ön yargılarından kurtulup veya bu ön yargılarının bilincinde olup kararlarında daha hakkaniyetli olabilirler. Bu değişikliklerin sonucunda da daha adil bir topluma ve toplumsal cinsiyet düzenine bir adım daha yaklaşılabilir.

Hukuki metotların ve muhakemenin hali hazırda cinsiyetlendirilmiş olup olmadığı sorgulanmaktadır. Özellikle hukukun, eril olarak oluşturulduğunu savunan düşünürler, hukuki muhakemenin de eril olduğunu ve bu durumun cinsiyetsizleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Esasında karar incelemelerine bakıldığında erkekliklere dair sorun içeren davalarda yapılan muhakemelerin eril nitelik taşıdığı görülmektedir.

Hukuki söylemlerde en önemli husus, erkeklerin hukuk tarafından eşit şekilde korunmuyor oluşunun ortaya konulmasıdır. Her ne kadar bütün erkeklerin hegemonik erkeklik ideolojisinden fayda sağladığı ileri sürülse de madunlaştırılmış ve ezilen

⁶⁶⁰ Gülriz Uygur'a göre toplumsal cinsiyet adaletsizliğini görmek için bu adaletsizliği destekleyen ve sürdüren ön yargılar hakkında farkındalık oluşturup, bu ön yargıları hukuki metinlerden ve hukuki muhakemeden kaldırmak gerekmektedir. Bkz. UYGUR, 2015, s. 132.

erkeklikler hukuk karşısında oldukça güç durumdadırlar. Karşıt-özcülük akımının da etkisiyle bütün erkeklerin aynı öze sahip olduğu düşüncesine karşı çıkılmakta ve erkeklikler çalışmalarıyla hukukta erkeklerin çoğulluğundan bahsedilip, erkeğin doğası sorgulanmaktadır.

Öte yandan, her ne kadar bu söylemler afaki gibi gözükse de hukukta erkeklik ve erkeklikler her yeredir. Sadece aile hukuku ya da ceza hukukunda değil, hukukun bütün alanlarında erkeklikler mevcuttur ancak bu konuda yeteri bilinç oluşmadığı için fark edilememektedir.⁶⁶¹ Erkekliklere ait ilk çalışmalar özellikle aile hukukunda gerçekleşmiş, eril öznenin sıkça gözüktüğü tespit edilirken diğer öznelere yokluk alanı olarak bırakılmıştır. Ayrıca aile hukukunda yine erkeğe yüklenen eve ekmek getiren rolü, başarılı cinsel performans rolü gibi yükler erkeklikler hukuk çalışmalarıyla daha görünür kılınmaktadır. Aynı şekilde, çocuk adalet sistemindeki suçlu çocukların büyük çoğunluğunun erkek olması, şiddet ve erkeklik arasında güçlü bir bağ olmasının bir sonucu olmakta ve erkeklikler alanında yapılan çalışmalar bu sorunları çözmek için stratejiler geliştirmektedir.

Connell, hegemonik erkeklığe karşı en etkili mücadelenin eğitimle olacağını ifade ederken, hukukta erkeklikleri görünür kılmanın en etkili yolu da hukuk eğitiminde bu bilincin kazandırılmasıdır. Bunun için önce hukuk akademisindeki toplumsal cinsiyet ve hukuk ilişkisini meşrulaştırmak için işlev gören pratiklere meydan okumak gerekmektedir. Ayrıca hukuk akademisyenleri de bu alanlarda bilinçlendirilmelidir.

⁶⁶¹ Benzer sıkıntıları feminist hukuk çalışmaları da ilk başta yaşamış ancak daha sonra yapılan çalışmalar idare hukukundan ticaret hukukuna kadar kapsamlı olmuştur. İlgili çalışmalar için bkz. UYGUR, ÖZDEMİR, 2019.

İncelenen davalar erkekliklerin, nasıl bir bakış açısı kazandırabileceğini ve var olan erkekliklerin nasıl ifşa edileceğini, meydan okunacağını ve nihayetinde toplumsal cinsiyet adaletine nasıl katkıda bulunacağını göstermektedir.

Erkeklikler hukuk teorisi çok yeni bir alandır, bu yapılan çalışmalar bu alana dair atılmış ilk adımlardır. Erkeklikler bakış açısıyla hukuka bakmak, hukuktaki adaletsizliğin farklı yönlerini görmemizi sağlamaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar öncelikle ön yargıları yıkacak, hukuktaki eril düzeni görünür kılacak ve buna meydan okuyacaktır. Böylece hukuktaki farklı sesleri⁶⁶² duymak mümkün olacaktır.

Toplumsal gerçeklikler göz ardı edilerek yapılacak hukuki düzenlemeler bir yönüyle eksiktir. Hukuki düzenlemelere bakıldığında, sosyolojik çalışmalardan pek faydalanılmadığı daha çok var olan yerleşik düşüncelerle hareket edildiği görülmektedir. Son yıllarda nafakaya dair yapılan tartışmalar bazı kurum ve kuruluşları sosyo-hukuki çalışmalara yönlendirse de bu çalışmaların gerek verilere ulaşımının kısıtlı olması gerek erkek deneyimine çok yer vermemesi ve sayılarının az olması hâlâ bu konuda alınacak çok yol olduğunu göstermektedir. Medyada nafakaya dair yükselen menfi tutum, kamuoyunu etkilemektedir. Etkilenen kamuoyuysa siyasetçileri dolayısıyla yasama organını etkilemekte ve bu durum olası hakkaniyetsiz düzenlemelere sebep olabilmektedir. Hakkaniyetten uzak verilen her bir karar, ilgili hakka muhtaç insanlara saplanan bir bıçaktır.

Nafaka erkeklikler ve erkeklikler hukuk teorisiyle incelenmesi en başta hakkaniyetli bir çözüm arayışına girmektir. Böylece, nafaka tartışmalarında eksik olan erkek sorusu ele alınmıştır. Erkeklerin yaşadıkları sorunlar bu alanda çalışan insanların dikkatini çekmemekte çekse dahi bu sorunlar üzerine çalışmalar yapılmamaktadır. Öte yandan erkeklerin sorununu dile getiren grup tepkisel erkeklik öğelerini barındırmakta,

⁶⁶² UYGUR, 2015, s. 127.

bütünöyle feminizme ve onun kazandırdığı hak ve özgürlöklere savaşı açmaktadırlar. Ancak bu çalışma da, nafakaya yönelik erkeklerin ve erkekliklerin sorunları ele alınırken kadınların yaşadıkları sorunlar da göz önünde tutulmuştur çünkü erkeklikler feminizmin içinde doğmuş ve kadın sorununu her daim göz önünde bulundurmuştur. Aile hukuku, boşanma gibi nafakayla yönelik unsurlar, sorunlar, STK'ların çalışmaları ve ilgili mahkeme kararları eleştirel erkeklik çalışmaları ve erkeklikler hukuk teorisiyle incelenmiştir. Nafakaya dair sorunlar belirtilmiş, bu sorunların çözümüne ilişkin düşüncelere yer verilmiştir. Bu incelemeler yapılırken olabildiğince toplumsal cinsiyet ve hukuk çalışmalarının bilgisi ve metodolojisi kullanılmaya çalışılmıştır. Erkekliklerle nafaka tartışmalarının erkeklik yönüne toplumsal cinsiyet çalışmalarının bilgisiyle yaklaşmış ve toplumsal cinsiyet adaletinin sağlanması için stratejiler üretilmiş, pratik ve teori bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Nafakaya dair özellikle ampirik çalışmaların artması önemlidir. Nafakaya dair yapılacak sosyolojik, psikolojik ve medyaya ilişkin araştırmalarla nafakaya dair hakkaniyetli bir düzenleme yapılabilir. “*Nafaka aile ekonomisini nasıl etkiler? Nafaka ödenmesine ilişkin nasıl düzenlemeler yapılmalıdır? Nafaka ödenmesi aile içi ve aileler arasındaki sosyal ilişkileri nasıl etkilemektedir? Eski eşlerin ve çocuklarının gelecekteki ekonomik ve duygusal refahı açısından nafakanın etkileri nelerdir? Nafaka ödemek, nafaka alacaklısı ve nafaka yükümlüsünün toplulukdaki statülerini ve psikolojik durumlarını nasıl etkilemektedir? Nafakaya süreli veya süresiz olarak hükmetmenin uzun vadeli sonuçları nelerdir? Nafaka, mahkemeler tarafından toplumsal cinsiyet açısından ne derece nötr olarak ele alınmaktadır? Nafaka ve medya arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?*” gibi birçok soruya ilişkin özellikle yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Nafakaya ilişkin nicel verilerin toplanmaması da bu konuda araştırma yapacak kişiler için sınırlayıcı özellik göstermektedir. Bu çalışmada da yukarıda sayılan hususlar tezin sınırlılığı olarak söylenebilir.

Sonuç olarak, **Collier'in** de ifade ettiği gibi ister boşanma hukuku ve uygulaması, ister nafaka hukuku ve pratikleri, ister evlilik, ebeveynlik veya erkeklerin istihdamla ilişkisiyle ilgili olsun, aile hukukunda erkeklik kavramının çeşitli şekillerde uygulandığını görmek mümkündür ve aile hukukunda hakkaniyetin sağlanabilmesi için erkeklik çalışmalarından faydalanılması mecburidir.⁶⁶³ Bu çalışmada eleştirel erkeklik çalışmalarıyla Türk Aile Hukuku'nda nafaka kurumu incelenmiştir. Bu yapılırken eleştirel erkeklik çalışmaları ve hukuk arasındaki ilişki de ele alınmış ve bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Daha sonra oluşturan bu çerçeveyle Türk Aile Hukuku'nda nafaka çalışmanın imkân verdiği ölçüde geniş bir şekilde ele alınmıştır. Böylece, nafaka tartışmalarında eleştirel erkeklik çalışmalarıyla hem toplumsal cinsiyet eşitliği hem erkeklerin sorunları bir arada değerlendirmek mümkün olmuş, nafakaya ilişkin farklı sorunlar belirlenmiş ve çözüm nerileri dile getirilmiştir. Nihayetinde, nafaka konusunda hukuktaki adaletsizlik gösterilmeye çalışılmış, toplumsal cinsiyet adaletine ve hakkaniyetli bir çözüme ulaşmak için çaba gösterilmiştir.

⁶⁶³ COLLIER, 2006, s. 243.

KAYNAKÇA

- “2 Kadının Tecavüzüne Uğrayan Erkek”, <https://eksisozluk.com/2-kadinin-tecavuzune-ugrayan-erkek--2898647?p=2>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)
- “2. Uluslararası Erkekler ve Erkeklikler Sempozyumu”, 2019, <https://www.ozyegin.edu.tr/tr/etkinlikler/8705/2-uluslararasi-erkekler-ve-erkeklikler-sempozyumu>, (Erişim Tarihi: 06.10.2020)
- “399 Sıra Sayılı Meclis Araştırması Raporu”, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss399.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)
- “ABD Anayasa Mahkemesi'nden Trump'ın Orduda Eşcinsel Yasağına Onay”, <https://tr.euronews.com/2019/01/22/abd-anayasa-mahkemesi-nden-trumpin-orduda-escinsel-yasagina-onay>, (Erişim Tarihi: 08.09.2020)
- “Alimony”, <https://www.lexico.com/en/definition/alimony>, (Erişim tarihi: 20.02.2020)
- “Ankara Barosu Kadın Hakları Merkezi Tüm Yönleriyle Nafaka Çalıştayı Sonuç Bildirgesi”, <http://www.ankarabarusu.org.tr/haberduyuru.aspx?duyuru&=2361>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)
- “Anti-özcülük”, <http://omer-demir.net/sosyalbilimlersozlugu/antiozculuk/> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- “Arap Ülkelerinde Tecavüze Uğrayan Erkekler”, <https://eksisozluk.com/arap-ulkelerinde-tecavuze-ugrayan-erkekler--6105700>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)
- “Arizona Statutory Rape Victim Forced to Pay Child Support”, <https://www.azcentral.com/story/news/arizona/politics/2014/09/02/arizona-statutory-rape-victim-forced-pay-child-support/14951737/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2020)

“Asgari Ücret Ne Kadar? Nasıl Hesaplanıyor?”,

<https://www.evrensel.net/haber/392631/asgari-ucrer-ne-kadar-nasil-hesaplaniyor#:~:text=2020%20y%C4%B1l%C4%B1%20i%C3%A7in%20asgar%C3%BCcret,lira%2070%20kuru%C5%9F%20olarak%20belirledi.,>

(Erişim Tarihi: 12.10.2020)

“AYM 2015/68 E., 2017/166 K. Tarih: 29.11.2017”,

<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6e55c0b8-bb09-480f-9737-57c9b0199fa0?excludeGerekce=False&wordsOnly=False,> (Erişim Tarihi:

07.09.2020)

“Badem Bıyık”, <https://eksisozluk.com/badem-biyik--79515,> (Erişim Tarihi:

22.11.2020)

“Bayev and Others v. Russia, (Başvuru No. 67667/09)”,

<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=003-5755355-7315126&filename=Judgment%20Bayev%20and%20Others%20v.%20Russia%20-%20legislation%20banning%20the%20promotion%20of%20homosexuality.pdf,>

(Erişim Tarihi: 10.09.2020)

“Boşanmaktan Nafakaya Giden Yol: Öldürölmekten Kurtulmak”,

<https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/215938-bosanmaktan-nafakaya-giden-yol-oldurulmekten-kurtulmak,> (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

“Boşanmalarda Asıl Mağdur Erkekler”,

<https://sozcu.com.tr/2018/gundem/bosanmalarda-asil-magdur-erkekler-2326701/,> (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

- “Cinsiyet Adaleti için Erkekler ve Oğlan Çocuklar: Delhi Deklarasyonu ve Eylem İçin Çağrı”, http://menengage.org/wp-content/uploads/2014/11/Delhi-Declaration-and-Call-to-Action_Turkish_final.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2020)
- “Critical Race Theory”, <https://www.britannica.com/topic/critical-race-theory>, (Erişim Tarihi: 12.04.2020)
- “Danıştay Trans Erkeklerin Beklediği Kararı Verdi”, <https://odatv4.com/danistay-trans-erkeklerin-bekledigi-karari-verdi-12071933.html>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- “Davutoğlu, Evlenemeyen Gençlere Eş Bulma Vaadinde Bulundu”, <https://www.haberler.com/basbakan-davutoglu-sanliurfa-da-7805017-haberi/>, (Erişim Tarihi: 23.04.2020)
- “Denizli’de Nafaka Cinneti: 2 Ölü”, <https://www.haberturk.com/denizli-haberleri/60752953-denizlide-nafaka-cinneti-2-olubirikmis-nafaka-borcu-cinnet-gecirttilah-seslerinin>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)
- “Difference, Dominance, Differences: Feminist Theory, Equality, and the Law”, <https://lawcat.berkeley.edu/record/1113667>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)
- “Disparate Impact”, <https://www.britannica.com/topic/disparate-impact>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)
- “Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş Ne Dedi Eşcinsel Açıklaması Kriz Çıkardı”, <https://www.internethaber.com/diyanet-isleri-baskani-ali-erbas-ne-dedi-escinsel-aciklamasi-kriz-cikardi-2098414h.htm>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- “Doctrinal”, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/doctrinal?q=doctrinal>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)
- “Erkeğe ‘Tecavüz’ Eden Kadına 15 Yıl İstendi”, <https://t24.com.tr/haber/erkege-tecavuz-eden-kadina-15-yil-istendi,23019>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

“Erkeklerin, Uğradıkları Cinsel İstismarı Anlatmak için Kelimeleri Yok!”,

<https://kaosgl.org/haber/lsquoerkeklerin-ugradiklari-cinsel-istismari-anlatmak-icin-kelimeleri-yokrsquo>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

“Eski Eşine Nafaka için Tartıştığı Yeni Eşini Öldürüp, İntihar Etti”,

<https://www.hurriyet.com.tr/eski-esine-nafaka-icin-tartistigi-yeni-esini-ol-40833333>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

“Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2019”,

<https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33708#:~:text=Bo%C5%99Fanan%20%C3%A7iftlerin%20say%C4%B1s%C4%B1%202018%20y%C4%B1%C4%B1nda,binde%201%2C88%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.&text=Y%C4%B1llara%20g%C3%B6re%20ortalama%20ilk%20evlenme,ilk%20evlenme%20ya%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n%20artt%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC.,> (Erişim Tarihi: 15.12.2020)

“Feminist Philosophy of Law”, <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-law/>,
(Erişim Tarihi: 12.09.2020)

“Feminizm Herkes İçindir”, <http://www.yeniduzen.com/feminizm-herkes-icindir-94584h.htm>, (Erişim Tarihi: 17.04.2020)

“Feminizm”, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=feminizm>, (Erişim Tarihi: 10.11.2020)

“Frontiero v. Richardson”,

<http://cdn.loc.gov/service/ll/usrep/usrep411/usrep411677/usrep411677.pdf>,
(Erişim Tarihi: 12.12.2020)

“Gender Equity and Male Engagement”, https://www.icrw.org/wp-content/uploads/2018/04/ICRW_Gender-Equity-and-Male-Engagement_Full-report.pdf, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

“Gross Indecency”, https://en.oxforddictionaries.com/definition/gross_indecency,
(Erişim Tarihi: 26.08.2020)

“Gündem Tartışmaları: Nafaka Sistemi Çalıştayı”,

<http://www.hazardernege.org/gundem-tartismalari-nafaka-sistemi-calistayi/>,

(Erişim Tarihi: 12.10.2020)

“Halo Effect”, <https://www.britannica.com/science/halo-effect>, (Erişim Tarihi:

31.08.2020)

“Hamm v. Weyauwega Milk Products, Inc. ”, [https://casetext.com/case/hamm-v-](https://casetext.com/case/hamm-v-weyauwega-milk-products-inc)

[weyauwega-milk-products-inc](https://casetext.com/case/hamm-v-weyauwega-milk-products-inc), (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

“Haysiyet”, <https://sozluk.tdk.gov.tr/?kelime=haysiyet>, (Erişim Tarihi: 07.11.2020)

“Important Concepts Underlying Gender Mainstreaming”,

<http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/factsheet2.pdf>, (Erişim Tarihi:

15.09.2020)

“İstanbul Sözleşmesi’nin Tüm Maddeleri”, [https://bianet.org/bianet/toplumsal-](https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/229375-istanbul-sozlesmesi-nin-tum-maddeleri)

[cinsiyet/229375-istanbul-sozlesmesi-nin-tum-maddeleri](https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/229375-istanbul-sozlesmesi-nin-tum-maddeleri), (Erişim Tarihi:

21.11.2020)

“İstihdam”, <https://www.sbb.gov.tr/istihdam/>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

“Jespersen v. Harrah Operating Company Inc.”, [https://caselaw.findlaw.com/us-9th-](https://caselaw.findlaw.com/us-9th-circuit/1438457.html)

[circuit/1438457.html](https://caselaw.findlaw.com/us-9th-circuit/1438457.html), (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

“KADEM'den Nafaka Tartışmalarına İlişkin Çözüm Önerileri”,

[https://www.sabah.com.tr/kadin/2019/04/23/kademdem-nafaka-tartismalarina-](https://www.sabah.com.tr/kadin/2019/04/23/kademdem-nafaka-tartismalarina-iliskin-cozum-onerileri)

[iliskin-cozum-onerileri](https://www.sabah.com.tr/kadin/2019/04/23/kademdem-nafaka-tartismalarina-iliskin-cozum-onerileri), (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

“Kadın Cinayetlerinin Çoğu Nafakanın Ödenmemesi Nedeniyle Yapılan Sağlıksız

Görüşmeler Sonucu Meydana Geliyor”, [https://t24.com.tr/haber/kadin-](https://t24.com.tr/haber/kadin-cinayetlerinin-coğu-nafakanin-odenmemesi-nedeniyle-yapilan-saglıksiz-gorusmeler-sonucu-meydana-geliyor,836618)

[cinayetlerinin-coğu-nafakanin-odenmemesi-nedeniyle-yapilan-saglıksiz-](https://t24.com.tr/haber/kadin-cinayetlerinin-coğu-nafakanin-odenmemesi-nedeniyle-yapilan-saglıksiz-gorusmeler-sonucu-meydana-geliyor,836618)

[gorusmeler-sonucu-meydana-geliyor,836618](https://t24.com.tr/haber/kadin-cinayetlerinin-coğu-nafakanin-odenmemesi-nedeniyle-yapilan-saglıksiz-gorusmeler-sonucu-meydana-geliyor,836618) , (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

“Kesişimsellik ve Feminizm”, [https://www.sivilsayfalar.org/2017/05/30/kesisimsellik-](https://www.sivilsayfalar.org/2017/05/30/kesisimsellik-ve-feminizm/)

[ve-feminizm/](https://www.sivilsayfalar.org/2017/05/30/kesisimsellik-ve-feminizm/), (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

“Lenore J. Weitzman”, <https://jwa.org/encyclopedia/author/weitzman-lenore>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020)

“Leyla şahin v. Türkiye (Başvuru No. 44774/98) (Grand Chamber)”,
<https://www.cambridge.org/core/journals/international-legal-materials/article/european-court-of-human-rights-echr-grand-chamber-case-of-leyla-sahin-v-turkey/DF1C4EEE2D1AF9ADD49471101581553F>, (Erişim Tarihi: 22.11.2020)

“Leyla şahin v. Türkiye (Başvuru No. 44774/98)”,
<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-142301&filename=CASE%20OF%20LEYLA%20%C5%9EAH%C4%B0N%20v.%20TURKEY%20->, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

“Masculinities: Male Roles and Male Involvement in the Promotion of Gender Equality: A Resource Packet.”, http://www.unicef.org/emergencies/files/male_roles.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

“Men Building Gender Equality Guide”, <https://xyonline.net/content/men-building-gender-equality-guide-xys-content#Menfeminism>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

“Men, Masculinities and Changing Power”,
<https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/Men-Masculinities-and-Changing-Power-MenEngage-2014.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

“Mustafa Ceceli’nin Eski Eşi Sinem Gedik ile İntizar İlişkisinde Son Gelişmeler”,
https://www.sozcu.com.tr/hayatim/magazin-haberleri/mustafa-cecelinin-eski-esi-sinem-gedik-ile-intizar-iliskisinde-son-gelismeler-iddialari-yalanladi/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber, (Erişim Tarihi: 06.11.2020)

“Nafaka Borcu İntihara Sürükledi”, <https://www.ih.com.tr/aydin-haberleri/nafaka-borcu-intihara-surukledi-aydin-152514/>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

“Nafaka İntiharı”, <https://www.posta.com.tr/nafaka-intihari-124638>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

“Nafaka Mağduru Adam İntiharın Eşiğinden Döndü”,
<https://m.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/690601.aspx>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

“Nafaka Raporu”, <http://bilka.org.tr/tr/369/nafaka-raporu.html>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

“Nafaka”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020)

“Nafaka”, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=nafaka> (Erişim tarihi: 20.02.2020)

“Neden Kadınların ‘Nafaka Hakkına Dokunmayın’ Diyoruz”
<https://www.morcati.org.tr/attachments/article/499/neden-kadinlarin-nafaka-hakkina-dokunmayin-diyoruz.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

“‘No-fault’ Divorce Bill Backed by MPs”, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-52964429#:~:text=A%20bill%20introducing%20%22no%2Dfault,has%20been%20backed%20by%20MPs.&text=Currently%2C%20in%20order%20to%20start,or%20desertion%20has%20taken%20place>, (Erişim Tarihi: 30.12.2020)

“Norway Penal Code”, https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

“Ortalama Nafaka Sadece 370 TL: Nafakalar Ödenmiyor”,
<https://www.birgun.net/haber/ortalama-nafaka-sadece-370-tl-nafakalar-odenmiyor-274674>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

“Osmanlı’dan Bugüne Kadınlar Neden Boşanamıyor? (Podcast)”, 2020,
<https://www.youtube.com/watch?v=-4YvbQ7YtcE>, (Erişim Tarihi: 07.12.2020)

“Özcülük”, <http://omer-demir.net/sosyalbilimlersozlugu/ozculuk/>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

“Penis Boyu Tabusu”, <https://www.cised.org.tr/icerik/175/penis-boyu-tabusu>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

“Polonya’da Kürtaj Yasağını Protesto Eden Kadınlar Grevde”,
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54719857>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

“Price Waterhouse v. Hopkins”, <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/490/228/>,
(Erişim Tarihi: 31.08.2020)

“Robber Who Broke into Hair Salon is Beaten by Its Black-Belt Owner and Kept as a Sex Slave for Three Days... Fed Only Viagra”,
<https://www.dailymail.co.uk/news/article-2013870/Robber-broke-hair-salon-beaten-black-belt-owner-kept-sex-slave-days-fed-Viagra.html/>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

“Ruth Bader Ginsburg Neden Farklı Bir Hukukçuydu?”,
<https://www.gazeteduvar.com.tr/ruth-bader-ginsburg-kimdir-haber-1500173>,
(Erişim Tarihi: 12.12.2020)

“Solcu Bıyığı”, <https://eksisozluk.com/solcu-biyigi--2180821>, (Erişim Tarihi: 22.11.2020)

“Sosyal Medyada İstanbul Sözleşmesi Yaşatır Kampanyası”,
<https://m.bianet.org/bianet/kadin/212195-sosyal-medyada-istanbul-sozlesmesi-yasatir-kampanyasi>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

“Sosyobiyooloji Sosyal Davranışların Evrimci Açıklaması”,
<https://evrimagaci.org/sosyobiyooloji-sosyal-davranislarin-evrimci-aciklamasi-9009>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

“State Ex Rel. Hermesmann v. Seyer”, <https://law.justia.com/cases/kansas/supreme-court/1993/67-978-3.html>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

“Süresiz Nafaka Mağdurlarının Gözü Bakanlıkta”,

<https://www.dha.com.tr/istanbul/suresiz-nafaka-magdurlarinin-gozu-bakanlikta/haber-1601836>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

“Süresiz Nafaka Mağdurları Yasal Düzenleme Bekliyor”,

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suresiz-nafaka-magdurlari-yasal-duzenleme-bekliyor/1060805>, (Erişim Tarihi: 15.12.2020)

“Taraflı Örnekleme Mantık Hatası, Aceleci Genelleme Safsatası ve İlişkili Diğer

Safsatalar”, <https://evrimagaci.org/tarafli-ornekleme-mantik-hatasi-aceleci-genelleme-safsatasi-ve-iliskili-diger-safsatalar-227>, (Erişim Tarihi: 08.09.2020)

“Tecavüze Uğrayan Erkek Öğrencinin İntihar Etmesi”, <https://eksisozluk.com/tecavuze-ugrayan-erkek-ogrencinin-intihar-etmesi-5088644>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

“The 29 Countries Around The World Where Same-Sex Marriage is Legal”,

<https://www.businessinsider.com/where-is-same-sex-marriage-legal-world-2017-11>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020)

“The Global Gender Gap Report”,

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

“The Red Pill”, <https://www.reddit.com/r/TheRedPill/>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

“The Silence Breakers”, <https://time.com/time-person-of-the-year-2017-silence-breakers/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

“Tığ v. Türkiye (Başvuru No. 8165/03)”,

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-69258%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-69258%22]}), (Erişim Tarihi: 22.11.2020)

“TÜBAKKOM Nafaka Çalıştayı Sonuç Bildirgesi”,

<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/tubakkom-nafaka-calistayi-sonuc-bildirgesi-80777>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

“Türk Kanunu Medenisi”, <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/turk-kanunu-medenisi-743>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020)

“Türk Medeni Kanunu”, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020)

“Türk-İş Hesaplaması: Açlık Sınırı 2 Bin 448, Yoksulluk Sınırı 7 Bin 973 TL”, <https://www.birgun.net/haber/turk-is-hesaplamasi-aclik-siniri-2-bin-448-yoksulluk-siniri-7-bin-973-tl-316896>, (Erişim Tarihi: 16.10.2020)

“Türkiye Geneli Hâkim ve Savcı Kadro Durumu (2019)”, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/a062014e-6b7b-4ff7-bc47-4ba6a4478b6b.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020)

“Ülkücü Bıyığı”, <https://eksisozluk.com/ulkucu-biyigi--230810>, (Erişim Tarihi: 22.11.2020)

“Verilerle TBMM ve Kadın: Meclis Kadın Erkek Eşitliğinde Ne Noktada? Dünden Bugüne TBMM ve Kadın Vekiller”, <https://dokuz8haber.net/toplumsalcinsiyet/verilerle-tbmm-ve-kadin-meclis-kadin-erkek-esitliginde-ne-noktada-dunden-bugune-tbmm-ve-kadinlar/>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

“We Launch the Fifth Wave”, https://www.womensequality.org.uk/we_launch_the_fifth_wave, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

“Weinberger v. Wiesenfeld”, <http://cdn.loc.gov/service/ll/usrep/usrep420/usrep420636/usrep420636.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.12.2020)

“What the 'Ideal' European Man Looks Like, Country by Country”, 2015, <https://bigthink.com/strange-maps/average-or-ideal-mugshots-of-europe>, (Erişim Tarihi: 22.11.2020)

“Yılmaz Vural: ‘Bize Resmen Tecavüz Ettiler!’”,

<https://www.milliyet.com.tr/skorer/yilmaz-vural-bize-resmen-tecavuz-ettiler-1690193>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

“Yoksulluk Nafakasında Yeni Bir Yasal Düzenlemeye İhtiyaç Yoktur”,

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=14590&Desc=Yoksulluk-Nafakas%C4%B1nda-Yeni-Bir-Yasal-D%C3%BCzenlemeye-%C4%B0htiya%C3%A7-Yoktur.>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

“Zeytin Dalı’nın Kadın Subayları”, <https://aa.com.tr/tr/dunya/zeytin-dalinin-kadin-subaylari/1078925>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020)

ABRAHAMS Jessica, “Everything You Wanted to Know About Fourth Wave

Feminism—But Were Afraid to Ask”, 2017,

<https://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/everything-wanted-know-fourth-wave-feminism>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

AKÇABAY F. Ceren, “Feminist Hukuk Metodolojisi: Hukuk Uygulaması, Feminizm ve Politika”, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* içinde (Derleyen: Gülriz UYGUR, Nadire ÖZDEMİR), Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

AKÇABAY F. Ceren, “Yoksulluk Nafakası Araştırması (Sosyo-hukuki Bir İnceleme)”, <http://kadinlaricin hukuk.org/wp-content/uploads/2019/12/Yoksulluk-Nafakas%C4%B1-Raporu.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

AKÇAY Sinan, TAŞKIN Mervenur, “İntihar ve Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Hizmet

Perspektifinden Bir Değerlendirme”, 2019,

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/916589>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

AKINTÜRK Turgut, “Türk Medeni Kanununun Evlilik Hukukuna İlişkin

Hükümlerinde Yapılması Öngörülen Değişiklikler”, 1972,

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42766/516317>, (Erişim Tarihi:

05.11.2020)

AKŞİT Gökçesu, VARIŞLI Berfin, “Türkiye’de Eleştirel Erkekler ve Erkeklikler

Konusunu Feminizm İçinde alışmak: Jeff Hearn ile Erkekler ve Erkekliklere

Ulusasıırı Yaklaşımlar Üzerine Bir Röportaj”, 2014,

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/938067>, (Erişim Tarihi:

15.12.2020)

ALLEN Mike, “First-Wave Feminism”, 2017,

[http://methods.sagepub.com/Reference/the-sage-encyclopedia-of-](http://methods.sagepub.com/Reference/the-sage-encyclopedia-of-communication-research-methods/i5709.xml)

[communication-research-methods/i5709.xml](http://methods.sagepub.com/Reference/the-sage-encyclopedia-of-communication-research-methods/i5709.xml), (Erişim Tarihi: 04.10.2020)

ALMAS Ingvild, MOEN Espen R., KODSADAM Andreas, ROED Knut, “The

Economics of Hypergamy”, 2019, <http://ftp.iza.org/dp12185.pdf>, (Erişim Tarihi:

01.11.2020)

ANAND Tara, “A Brief Summary of the Second Wave of Feminism”, 2018,

<https://feminisminindia.com/2018/04/25/summary-second-wave-of-feminism>,

(Erişim Tarihi: 04.10.2020)

ASHE Fidelma, “Deconstructing the Experiential Bar: Male Experience and Feminist Resistance”, 2004,

[https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1097184X03257524?journalCode](https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1097184X03257524?journalCode=jmma)

[=jmma](https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1097184X03257524?journalCode=jmma), (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

ATKINSON Ti-Grace, “Radical Feminism”, *Radical Feminism: A Documentary*

Reader içinde (Derleyen: Barbara A. CROW), New York University Press, New

York 2000.

BARLETT Katherine T., “Feminist Legal Methods”, 1989,

[https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1119&context=fac](https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1119&context=faculty_scholarship)

[ulty_scholarship](https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1119&context=faculty_scholarship), (Erişim Tarihi: 05.12.2020)

- BAYAR Öznur, HASCAN AVCI Özlem, KOÇ Muharrem, “What’s Expected of Men in Turkish Culture: Perceptions of Male University Students”, 2020,
<http://www.ijassh.com/index.php/IJASSH/article/view/28>, (Erişim Tarihi: 23.04.2020)
- BOLANOS Anita, “Do Real Men Get Alimony?”, 1996,
https://www.sdfllaw.com/resources/e30d:pyrhu12tl/files/1128019zfc2966e2/fn/Do_Real_Men_Get_Alimony.pdf, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)
- BRIDGEMAN Jo, MILLNS Susan, *Law and Body Politics: Regulating the Female Body* (Kitap İncelemesi), (İnceleyen: Julia SOHRAB), 1995.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/096466399700600111>, (Erişim Tarihi: 11.10.2020)
- BROD Harry, “Some Thoughts on Some Histories of Some Masculinities: Jews and Other Others”, *Theorizing Masculinities* içinde (Derleyen: Harry BROD ve Michael KAUFMANN), Sage Publications, Kaliforniya 1994.
- BUCHBINDER David, *Masculinities and Identities*, Melbourne University Press, Melbourne 1994.
- BURR Vivien, *Gender and Social Psychology*, 2002,
<https://www.taylorfrancis.com/books/9780203130414>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020)
- BURROW John, ISOM SCOTT Deena A., MIKELL Toniqua, “No Man’s Land: The Denial of Victimisation in Male Statutory Rape Cases”, 2019,
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13552600.2019.1643504?src=recsys&journalCode=tjsa20>, (Erişim Tarihi: 12.12.2020)
- BUTLER Judith, "Contingent Foundations., *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange* içinde (Derleyen: "Seyla BENHABİB ve arkadaşları) Routledge, New York 1995.

- BUVINIC Mayra, “Women in Poverty: A New Global Underclass”, 1998,
[http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/12D2A22FAC60DA74C22579A6002D950A/\\$file/womeninpoverty.pdf](http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/12D2A22FAC60DA74C22579A6002D950A/$file/womeninpoverty.pdf), (Erişim Tarihi: 29.11.2020)
- CAMCI Ömer, *Boşanma Tazminatı ve Yoksulluk Nafakası*, İstanbul 1998.
- CARBADO Devon W., “Masculinity by Law”, *Masculinities And The Law: A Multidimensional Approach* içinde (Derleyen: Ann C. MCGINLEY ve Frank Rudy COOPER), New York University Press, New York 2012.
- CARBADO Devon W., GULANDI G. Mitu, RAMACHANDRAN Gowri, “Makeup and Women at Work”, 2006,
https://www.researchgate.net/publication/228189791_Makeup_and_Women_at_Work, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)
- CARRIGAN Tim, CONNELL Bob, LEE John, “Toward A New Sociology of Masculinity” *Feminism and Masculinities* içinde, (Derleyen: Peter F. MURPHY), Oxford University Press, New York 2004.
- CENTER Nur, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Cinsel Saldırı Suçu ve Cinsel Suçlar Değişiklik Tasarısı’nın Değerlendirilmesi”, 2012,
<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-99-1160>, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)
- CEYLAN Ebru, *Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları*, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.
- CHAKRAVARTY Debjani, *Men and Feminism* (Kitap İncelemesi), (İnceleyen: Shira TARRANT), 2013,
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00497878.2013.794083?scroll=top&needAccess=true&journalCode=gwst20>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)
- CLATTERBAUGH Kenneth, “What is Problematic About Masculinities?”, *Feminism and Masculinities* içinde, (Derleyen: Peter F. MURPHY), Oxford University Press, New York 2004.

COCHRANE Kira, “The Fourth Wave Of Feminism: Meet The Rebel Women”, 2013,
<https://www.theguardian.com/world/2013/dec/10/fourth-wave-feminism-rebel-women>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

CODE Lorraine, *Encyclopedia of Feminist Theories*, Routledge, Londra 2001,
<https://www.taylorfrancis.com/books/9780203195598>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

COLLIER Richard, “Masculinities, Law, and Personal Life: Towards a New Framework for Understanding Men, Law, and Gender,” *Harvard Journal of Law and Gender*, Cilt 33 (2010a), Sayı 2.

COLLIER Richard, “Feminist Legal Studies and the Subject(s) of Men: Questions of Text, Terrain and Context in the Politics of Family Law and Gender.” *Feminist Perspectives on Family Law* içinde, (Derleyen: Alison DİDUCK, Katherine O'DONOVAN), Routledge-Cavendish, New York 2006.

COLLIER Richard, “Straight Families, Queer Lives” *Sexuality in Legal Arena* içinde (Derleyen: Didi HERMAN, Carl F. STYCHIN), Athlone Press, Londra 2000.

COLLIER Richard, “The Paedophile, the Dangerous Individual and the Criminal Law: Reconfigurations of the Public/Private Divide” , *Personal Autonomy, the Private Sphere and the Criminal Law: A Comparative Study* içinde (Derleyen: Christine Harriet BRANTS, Peter ALLDRIDGE), Hart, Oxford 2001.

COLLIER Richard, *Men, Law and Gender: Essays on the ‘Man’ of Law*, Routledge, New York 2010b.

COLLINSON Mike, “In Search of the High Life: Drugs, Crime, Masculinities and Consumption”, 1996, <https://academic.oup.com/bjc/article-abstract/36/3/428/639295?redirectedFrom=PDF> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

COLTRANE Scott, “Theorizing Masculinities in Contemporary Social Science”,
Theorizing Masculinities içinde (Derleyen Harry BROD ve Michael
KAUFMANN), Sage Publications, Kaliforniya 1994.

CONNELL Raewyn W., “On Hegemonic Masculinity and Violence: Response to
Jefferson and Hall.”, 2002,
[https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/136248060200600104?journalCo
de=tcra](https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/136248060200600104?journalCo
de=tcra), (Erişim Tarihi: 11.09.2020)

CONNELL Raewyn W., “Globalization, Imperialism and Masculinities”, *Handbook of
Studies on Men and Masculinities* içinde (Derleyen: Micheal S. KIMMEL, Jeff
HEARN, Raewyn W. CONNELL), Sage Publishing, Kaliforniya 2005.
<http://sk.sagepub.com/reference/handbook-of-studies-on-men-and-masculinities>,
(Erişim Tarihi: 10.12.2020)

CONNELL Raewyn W., *Erkeklikler*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2019.

CONNELL Raewyn W., *Masculinities*, University of California Press, Kaliforniya
1995.

CONNELL Raewyn W., *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*,
Polity Press, Cambridge 2003.

COURTEMANCHE Elenaor, “Fourth and Fifth Waves”,
<https://arcade.stanford.edu/blogs/fourth-and-fifth-waves>, (Erişim Tarihi:
11.11.2020)

CZAPANSKIY Karen B., “Volunteers and Draftees: The Struggle for Parental
Equality”, 1991,
[https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1268&c
ontext=fac_pubs](https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1268&c
ontext=fac_pubs), (Erişim Tarihi: 02.12.2020)

ÇINAR Alev, *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey*, University of Minnesota
Press, Minneapolis 2005.

- DAVIS Nira Yuval, *Gender and Nation* (Kitap İncelemesi), (İnceleyen: Yasmeen ABU-LABAN), 1997, <https://era.library.ualberta.ca/items/a83c5f4e-7cd3-498d-adf2-2878093c7b83/download/ea68e272-e932-4726-8a98-fe1005848eef>, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)
- DEDE İsmail, “Türk Boşanma Hukukuna Farklı Bir Yaklaşım: Zina ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Arasındaki Keskin Sınır”, 2017, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/456992>, (Erişim Tarihi: 06.11.2020)
- DOWD Nancy E., “Masculinities and Feminist Legal Theory”, 2008, <https://scholarship.law.ufl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1421&context=facultypub>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)
- DOWD Nancy E., LEVIT Nancy, MCGINLEY Ann C. “Feminist Legal Theory Meets Masculinities Theory”, *Masculinities and the Law: A Multidimensional Approach* içinde (Derleyen: Ann C. MCGINLEY ve Frank Rudy COOPER), New York University Press, New York 2012.
- DOWD Nancy, *The Man Question: Feminist Jurisprudence, Masculinities and Law*, NYU Press, New York 2010, <https://www.jstor.org/stable/j.ctt9qfdjg#:~:text=The%20study%20of%20masculinities%2C%20inspired,In%20this%20groundbreaking%20work%2C%20feminist>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)
- DRUCKER Sally Ann, “Betty Friedan: The Three Waves of Feminism”, 2018, <http://www.ohiohumanities.org/betty-friedan-the-three-waves-of-feminism>, (Erişim Tarihi: 04.10.2020)
- DURAL Mustafa, ÖĞÜZ Tufan, GÜMÜŞ Mustafa Alper, *Türk Özel Hukuku Cilt III: Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2014.

- EAGLY Alice H., KARAU Steven J., “Role Congruity Theory of Prejudice Toward Female Leaders”, 2002, <https://psycnet.apa.org/record/2002-13781-007>,
(Erişim Tarihi: 31.08.2020)
- ELLMAN Ira Mark, “The Theory of Alimony”, 1989,
https://www.researchgate.net/publication/228236333_The_Theory_of_Alimony,
(Erişim Tarihi: 22.10.2020)
- EPSTEIN Debbie, ELWOOD Janette, HEY Valerie, MAW Janet, *Failing Boys: Issues in Gender and Achievement*, 1999,
https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=VTIAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Failing+Boys:+Issues+in+Gender+and+Achievement,&ots=Ygtm4M4r4B&sig=3S-8hfVhUSoSkJ5WrZkqzp4R-uk&redir_esc=y#v=onepage&q=Failing%20Boys%3A%20Issues%20in%20Gender%20and%20Achievement%2C&f=false, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- ERSÖZ Oğuz, “Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Sebebiyle Boşanma”, 2018,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/669463>, (Erişim Tarihi: 06.11.2020)
- FALUDI Susan, *Stiffed: The Betrayal of the American Man*, William Morrow Paperbacks, New York 1999.
- FARELL Warren, *Why Men Are the Way They Are: the Male-Female Dynamic*, Berkley Books, New York 1988.
- FIELDING Nigel, “Cop Cantine Culture”, *Just Boys Doing Business* içinde (Derleyen: Tim NEWBURN, Elizabeth Anne STANKO), 1994,
https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=7CCBIXcu1nUC&oi=fnd&pg=PA46&dq=N.+Fielding,+%E2%80%98Cop+Canteen+Culture%E2%80%99&ots=TGISzVa7dQ&sig=SGoT35O-FCSLlyps3zwCkAwSmg8&redir_esc=y#v=onepage&q=N.%20Fielding%2C%2

[0%E2%80%98Cop%20Canteen%20Culture%E2%80%99&f=false](#), (Erişim

Tarihi: 26.08.2020)

FINEMAN Martha Albertson, “Challenging Law, Establishing Differences”, 1990,

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2132315, (Erişim Tarihi:

06.12.2020)

FINEMAN Martha Albertson, “Feminist Legal Theory”, 2005,

<http://ssrn.com/abstract=213223>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020)

FINEMAN Martha Albertson, “Implementing Equality: Ideology, Contradiction and Social Change”, 1983,

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2132217, (Erişim Tarihi:

02.12.2020)

FINEMAN Martha Albertson, *The Autonomy Myth: A Theory of Dependency*, The New Press, New York 2004.

FINEMAN Martha Albertson, *The Illusion Of Equality: Rhetoric and the Reality of Divorce Reform*, University of Chicago Press, Chicago 1991.

FINEMAN Martha Albertson, “The Limits of Equality: Vulnerability and Inevitable Equality”, *Research Handbook on Feminist Jurisprudence* içinde, (Derleyen: Robin WEST, Cynthia Grant BOWMAN), Edward Elgar Publishing, Northampton 2019.

FLOOD Michael, “Frequently Asked Questions about Pro-Feminist Men and Pro-

Feminist Mens Politics”, 2009, [http://xyonline.net/content/frequently-asked-](http://xyonline.net/content/frequently-asked-questions-about-pro-feminist-men-and-pro-feminist-mens-politics#ArepartofMM)

[questions-about-pro-feminist-men-and-pro-feminist-mens-](http://xyonline.net/content/frequently-asked-questions-about-pro-feminist-men-and-pro-feminist-mens-politics#ArepartofMM)

[politics#ArepartofMM](http://xyonline.net/content/frequently-asked-questions-about-pro-feminist-men-and-pro-feminist-mens-politics#ArepartofMM), (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

FLOOD Michael, “Men and Gender Equality”,

<https://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/Engaging%20Men%20in%20Buildin>

- [g%20Gender%20Equality%20-%20Flood%20chapter.pdf](#), (Erişim Tarihi: 21.11.2020)
- FOLDY Micheal S., *The Trials of Oscar Wilde: Deviance, Morality, and Late-Victorian Society*, Yale Universtiy Press, New Haven 1997.
- FRIEDERSDORF Conor, “The Understudied Female Sexual Predator”, 2016,
<https://www.theatlantic.com/science/archive/2016/11/the-understudied-female-sexual-predator/503492/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2020)
- FUCHS Victor R., “Women's Quest for Economic Equality”, 1989,
<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.3.1.25>, (Erişim Tarihi: 02.12.2020)
- GARCHA Natasha, “COVID: The Fifth Wave of Feminism”, 2020,
<https://medium.com/@natashagarcha16/covid-the-fifth-wave-of-feminism-f2e3d2a2a123>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)
- GATENS Moria, *Imaginary Bodies; Ethics, Power and Corporeality*, 1996.
http://scholar.google.com.tr/scholar_url?url=http://www.academia.edu/download/ad/56767398/Moira_Gatens_Imaginary_Bodies_Ethics_Power_andBookFi.pdf&hl=tr&sa=X&scisig=AAGBfm2uUrzHgW6qi15p6vK1hnhzahZnpNQ&nossl=1&oi=scholar, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)
- GENÇCAN Ömer Uğur, *Öğreti ve Uygulamada Boşanma Tazminat-Nafaka Bilimsel Açıklama, İçtihatlar ve İlgili Mevzuat*, Yetkin Yayınevi, Ankara 2000.
- GOODEY Jo, “Boys Don’t Cry: Masculinities, Fear of Crime and Fearlessness”, 1997,
<https://www.jstor.org/stable/23637949?seq=1> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- GORDON Lewis R., “A Short History of the 'Critical' in Critical Race Theory”, 2006,
<https://web.archive.org/web/20120301005859/http://www.habermas.org/critrace/th01bk.htm>, (Erişim Tarihi, 12.04.2020)

- GÖLE Nilüfer, *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1996.
- GRADY Constance, “The Waves of Feminism, and Why People Keep Fighting Over Them, Explained”, 2018, <https://www.vox.com/2018/3/20/16955588/feminism-waves-explained-first-second-third-fourth>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)
- GRAYCAR Regina, MORGAN Jenny, *The Hidden Gender of Law*, Federation Press, Sydney 1990.
- GRBICH Judith E., “The Body in Legal Theory”, 1991, <http://www.austlii.edu.au/au/journals/UTasLawRw/1992/3.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- GROOMBRIDGE Nic, “Masculinities and Crimes Against the Environment”, 1998, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1362480698002002006>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- GÜLSEVEN Ayşe Seda, “Türk Aile Hukukunda Toplumsal Cinsiyet Rollerı”, 2017, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-132-1686>, (Erişim Tarihi: 13.12.2020)
- GÜNAR Gülay, BENER Özgür, “Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerı Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri”, 2011, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423935120.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.12.2020)
- GÜRİZ Adnan, *Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1997.
- GÜRİZ Adnan, *Hukuk Felsefesi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.
- HAMZAÇEBİ Mehmet, “Boşanma Öncesinde ve Sonrasında Nafaka”, Yargıtay Dergisi, Cilt 26 (2000), Sayı 3.

- HARRIS Angela P., “Race and Essentialism in Feminist Legal Theory”, 1990,
<https://www.jstor.org/stable/pdf/1228886.pdf?seq=1>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- HEARN Jeff, “From Hegemonic Masculinity to the Hegemony Of Men”, 2004,
https://www.researchgate.net/profile/Jeff_Hearn/publication/249744523_From_Hegemonic_Masculinity_to_the_Hegemony_of_Men/links/58382a2008ae3a74b49ccd62.pdf, (Erişim Tarihi: 24.04.2020)
- HEARN Jeff, “From Masculinity to Masculinities and Back to Men ... and Fame Too ...”, 2016, <https://discoversociety.org/2016/03/01/from-masculinity-to-masculinities-and-back-to-men-and-fame-too/>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)
- HEARN Jeff, *The Violences of Men*, Sage Publishing, Londra 1998.
- HEINS Marjorie, “Masculinity, Sexism and Censorship Law”, *Constructing Masculinity* içinde (Derleyen: Maurice BERGER, Brian WALLIS, Simon WATSON, Carrie Mae WEEMS), Routledge, Londra 1995.
<https://www.routledge.com/Constructing-Masculinity/Berger-Wallis-Watson/p/book/9780415910538> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- HORNEY Karen, “The Dread of Woman: Observations on a Specific Difference in the Dread Felt by Men and Women Respectively for the Opposite Sex”, *Female Sexuality* içinde, (Derleyen: Russell GRIGG), Routledge, Londra 2018.
- HOWSON Richard, *Challenging Hegemonic Masculinity*, Routledge, New York 2006.
- JAVOID Aliraza, “Male Rape, Masculinities, and Sexualities”, 2017,
<https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2017.12.003>, (Erişim Tarihi: 08.12.2020)
- JEANDIDIER Bruno, LIM Helen, “Is There Justification for Alimony Payments? A Survey of the Empirical Literature”, 2015,
http://scholar.google.com.tr/scholar_url?url=http://www.beta-umr7522.fr/productions/publications/2015/2015-

[30.pdf&hl=tr&sa=X&ei=q5mQX7-7IoyNy9YPlKOFsAw&scisig=AAGBfm2SpT1z8CHTQZYxrcDx147FBaG71g&noss1=1&oi=scholar](#), (Erişim Tarihi: 22.10.2020)

JOHNSON Emma, “Why Do So Few Men Get Alimony?”, 2014,
<https://www.forbes.com/sites/emmajohnson/2014/11/20/why-do-so-few-men-get-alimony/#12d7cd5c54b9>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

JONES Stephen, *Understanding Violent Crime*, Open University Press, Buckingham 2000.

JONS Ragna Rok, “Is the 4th Wave of Feminism”,
<http://bluestockingsmag.com/2013/08/19/is-the-4th-wave-of-feminism-digital/>,
(Erişim Tarihi: 11.11.2020)

KAGANAS Felicity., SCLATER Shelley Day, “Contact Disputes: Narrative Constructions of ‘Good’ Parents”, 2004,
<https://link.springer.com/article/10.1023/B:FEST.0000026077.03989.70>,
(Erişim Tarihi: 11.11.2020)

KARAKAYA Handan, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/ Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ rneği”, 2018,
https://www.researchgate.net/publication/338334505_Toplumsal_Cinsiyet_Bağlamında_Boşanma_Boşanma_Sureci_ve_Kadin_Elaziğ_Ornegi, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

KAUFMAN Michael, “Erkek Kaynaklı şiddetin 7 Nedeni”, 1999,
<http://www.michaelkaufman.com/wp-content/uploads/2008/12/kaufman-erkek-kaynakli-siddetin-7-nedeni-turkish.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020)

KAY Herma Hill, “Equality and Difference: A Perspective on No-Fault Divorce and Its Aftermath”, 1987, [https://lawcat.berkeley.edu/search?p=035:\[\(bepress-path\)facpubs/1220](https://lawcat.berkeley.edu/search?p=035:[(bepress-path)facpubs/1220), (Erişim Tarihi: 02.12.2020)

- KAYNAK Özgür, “Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)”, İstanbul 2011,
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/48118.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.11.2020)
- KELLY Robert F., FOX Greer Litton, “Determinants of Alimony Awards: An Empirical Test of Current Theories and a Reflection on Public Policy”, 1993,
https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/syrlr44&id=651&men_tab=srchresults, (Erişim Tarihi: 12.05.2020)
- KILMARTIN Christopher, SMILER Andrew M., *The Masculine Self*. Sloan Publishing, New York 2015.
- KIMMEL Michael S., KAUFMAN Michael, “Weekend Warriors: The New Men's Movement”, *Theorizing Masculinities* içinde (Derleyen: Harry BROD ve Michael KAUFMANN), Sage Publications, Kaliforniya 1994.
- KIMMEL Michael S., “Globalization and Its Mal(e)contents: The Gendered Moral and Political Economy of Terrorism”, *Handbook of Studies on Men and Masculinities* içinde, (derleyen: Michael S. KIMMEL, Jeff HEARN, Raewyn W. CONNELL) Sage Publishing, Thousand Oaks 2004.
- KIMMEL Michael S., “Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity”, *Theorizing Masculinities* içinde (Derleyen: Harry BROD ve Michael KAUFMANN), Sage Publications, Kaliforniya 1994.
- KIMMEL Michael S., “Masculinity as Homophobia”, *Feminism & Masculinities* içinde (Derleyen: Peter F. MURPHY), Oxford University Press, Oxford 2004.
- KIMMEL Michael S., “Men's Responses to Feminism at the Turn of the Century”, 1987, <https://www.jstor.org/stable/189564?seq=1>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)
- KIMMEL Michael S., *The Gender of Desire: Essays on Male Sexuality*, State University of New York Press, Albany 2005.

- KİRAZ Selin, KESTEL Seyra, “Kadınların Madun Sorunsalı ve Bir Alternatif Olarak Yeni Medyada Dijital Aktivizm: Change.org”, 2017,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394856>, (Erişim Tarihi: 21.11.2020)
- KOCABAŞ Gediz, “Evlilik Sonrası Dayanışma İlkesi ve Bu İlkenin Sınırı Olarak Clean Break İlkesi Doğrultusunda Yoksulluk Nafakasını Belirleyici Ölçütler”, 2013,
<http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/5979>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)
- KONDA YOKSULLUK NAFAKASI DOSYASI, 2020,
<https://konda.com.tr/tr/rapor/nafaka-dosyasi/>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)
- KRAUSKOPF Joan M., “Theories of Property Division/Spousal Support: Searching for Solutions to the Mystery”, 1989, www.jstor.org/stable/25739809, (Erişim Tarihi: 02.12.2020)
- LAW Sylvia A., “Homosexuality and the Social Meaning of Gender”, 1988,
<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/wlr1988&div=12&id=&page=>, (Erişim Tarihi: 28.11.2020)
- LEVIT Nancy, VERCHICK Robert, MINOW Martha, *Feminist Legal Theory: A Primer*. NYU Press, New York 2016.
- LEVIT Nancy, “Feminism for Men: Legal Ideology and the Construction of Maleness”, 1996,
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1297365#:~:text=Various%20legal%20doctrines%20send%20distinct,gender%20roles%20diminish%20importance. (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- LEWIN Roger, *Complexity: Life at the Edge of Chaos*, University of Chicago Press, Chicago 2000.

- LIDDLE A. Mark, “State, Masculinity and Law: Some Comments on English Gender and English State Formation”, 1996, <https://academic.oup.com/bjc/article-abstract/36/3/361/639278>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- LINDSEY Linda L., *Gender Roles: A Sociological Perspective*, 2016, <https://www.taylorfrancis.com/books/e/9781315664095>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020)
- MACKINNON Catharine A., *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Metis Yayınları, İstanbul 2015.
- MACKINNON Catharine A., “Intersectionality as Method”, 2013, <http://blog.richmond.edu/criticalracetheory/files/2019/01/Intersectionality-as-a-Method.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.12.2020)
- MALDONADO Solangel, “Beyond Economic Fatherhood: Encouraging Divorced Fathers to Parent”, 2005, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=569363#:~:text=Drawing%20on%20the%20rich%20scholarship,a%20part%20of%20their%20children's, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)
- MCGINLEY Ann C., COOPER Frank Rudy, “Masculinities, Multidimensionality And Law: Why They Need One Another”, *Masculinities And The Law: A Multidimensional Approach* içinde (Derleyen: Ann C. MCGINLEY ve Frank Rudy COOPER), New York University Press, New York 2012.
- MELLI Marygold S., “Alimony Trends”, 1996, <https://repository.law.wisc.edu/s/uwlaw/media/21895>, (Erişim Tarihi: 22.10.2020)
- MESSERSCHMIDT James W., *Masculinities and Crime: Critique, and Reconceptualization of Theory*, 1993,

<https://books.google.com.tr/books?id=xo0gTQg5oi8C&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

MESSERSCHMIDT James W., “Masculinities, Crime and”, 2007,

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781405165518.wbeosm039>,
(Erişim Tarihi: 12.09.2020)

METZ Charles V., *Divorce and Custody for Men*, 1968,

https://books.google.com.tr/books?redir_esc=y&hl=tr&id=1v0_AAAAIAAJ,
(Erişim Tarihi: 10.08.2020)

MNOOKIN Robert H., KORNHAUSER Lewis, “Bargaining in the Shadow of the Law:

The Case of Divorce”, 1979, <https://www.law.upenn.edu/live/files/5145-mnookin-and-kornhauser---1979---bargaining-in-the>, (Erişim Tarihi:
22.10.2020)

MORAN Leslie J., “A Study of the History of Male Sexuality in Law: Non-Consummation”, 1990,

https://link.springer.com/article/10.1007%2F978-0-229-00439-6_11, (Erişim Tarihi:
26.08.2020)

MORAN Leslie J., “The Homosexual(ity) of Law ”, Routledge, Londra 1996.

<https://www.routledge.com/The-Homosexuality-of-law/Moran/p/book/9780415079532> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

MORGAN David H. J., *Discovering Men: Sociology and Masculinities* (Kitap

İncelemesi), (İnceleyen: Daniel NINA), 1992,
https://www.jstor.org/stable/4065532?seq=1#metadata_info_tab_contents
(Erişim Tarihi: 07.09.2020)

MORGAN Leslie A., “Economic Well-Being Following Marital Termination: A Comparison of Widowed and Divorced Women”, 1989,

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/019251389010001005>, (Erişim

Tarihi: 14.12.2020)

MULVEY Shannon, “How is Western-Influenced Contemporary Performance Practice in Dialouge with Fifth Wave Feminism”, 2018,

<https://kar.kent.ac.uk/73585/1/272Shannon%20Mulvey%20Master%20of%20Art%20by%20Practice%20as%20Research%20in%20Drama%20Dissertation%20H.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

MUNRO Ealasaid, “Feminizm: A Fourth Wave?”, 2013,

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/2041-9066.12021>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

MURPHY Peter Francis, *Feminism and Masculinities*. Oxford University Press, Londra 2004.

MUSGRAVE L. Ryan, “Liberal Feminism, from Law to Art: The Impact of Feminist Jurisprudence on Feminist Aesthetics”,

<https://www.cambridge.org/core/journals/hypatia/article/liberal-feminism-from-law-to-art-the-impact-of-feminist-jurisprudence-on-feminist-aesthetics/E66A323B7F1A019E47C04EF56BFA900D>, (Erişim Tarihi: 11.04.2020)

NICE Julia A., “The Gendered Jurisprudence of the Fourteenth Amendment”, *Research Handbook on Feminist Jurisprudence* içinde, (Derleyen: Robin WEST, Cynthia Grant BOWMAN), Edward Elgar Publishing, Northampton 2019.

ÖZDEMİR Hayrunnisa, “Yargıtay Kararları Işığında Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası”, 2014,

[https://jurix.com.tr/article/2674#:~:text=T%C3%BCrk%20Medeni%20Kanunun%20bu%20durum,.%20364\)%20h%C3%BCkm%C3%BC%20ile%20d%C3%BCzenlenmi%C5%9Ftir.](https://jurix.com.tr/article/2674#:~:text=T%C3%BCrk%20Medeni%20Kanunun%20bu%20durum,.%20364)%20h%C3%BCkm%C3%BC%20ile%20d%C3%BCzenlenmi%C5%9Ftir.), (Erişim Tarihi: 28.02.2020)

ÖZDEMİR Nadire, “İlişkisel Özerklik Bağlamında Evli Birey (Doktora Tezi)”, Ankara 2016,

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Br_XTptK8CZ70f0JGX9xEgG7MeDa73qK1XmwgK77R9J82JrydtXGQypcFLqYFaPl, (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

ÖZKÜRALPLİ İlkey, “Male as the Victim of Rape: An Ontology of Rape Out of the Ethical Critique of Power (Yüksek Lisans Tezi)”, İstanbul 2012,

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=rcbWnuqW6HxCZ_98ARapgs-x2uJ3uToT_Yt68gUVY1vQ2aqNo75jwYIjLDIHnn, (Erişim Tarihi: 12.12.2020)

ÖZTAN Bilge, “Medeni Kanunun 70'inci Yılında Aile Hukuku”, 1995,

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/629588>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

ÖZUĞUR Ali İhsan, *Nafaka Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara 2015.

PEELE Catherine Groves, “Social and Psychological Effects of the Availability and the Granting of Alimony on the Spouses”, 1939,

<https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1955&context=lcp>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

RAMPTON Martha, “Four Waves of Feminism”, 2008,

<https://pacificu.edu/magazine/four-waves-feminism>, (Erişim Tarihi: 04.10.2020)

RATOFF Gregory, *Oscar Wilde (film)*, Walton Studios, İngiltere 1960.

RICHARDS Barry, “Masculinity, Identification, and Political Culture”, *Men*,

Masculinities & Social Theory içinde, (Derleyen: Jeff HEARN and D. H. J.

MORGAN), Routledge, Londra 2015.

ROSE Sonya O., *Limited Livelihoods: Gender and Class in Nineteenth Century England*, Taylor and Francis, London 2012.

- RUHİ Ahmet Cemal, *Nafaka Hukuku*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2010.
- SANCAR Serpil, *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, Metis Yayınları, İstanbul 2009.
- SANDS Roberta, NUCCIO Kathleen, "Postmodern Feminist Theory and Social Work: A Deconstruction", [doi:10.1093/sw/40.6.831](https://doi.org/10.1093/sw/40.6.831). *ISSN 1545-6846*, (Erişim tarihi: 23.04.2020)
- SCHAFFNER GOLDBERG Gertrude, KREMEN Elenaor, *The Feminization of Poverty Only in America?*, Praeger Publishers, New York 1990.
- SCLATER Shelley Day, PIPER, Christine, *Undercurrents of Divorce*, 2019, <https://www.taylorfrancis.com/books/e/9780429242755>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)
- SCOURFIELD Jonathan, "Gender and Child Protection", Palgrave Macmillan, Londra 2003.
- SEIDLER Victor J., "Men, Heterosexualities and Emotional Life", *Mapping the Subject: Geographies of Cultural Transformation* içinde (Derleyen: Nigel THRIFT, Steve PILE), 1995, <https://www.taylorfrancis.com/books/e/9780203976012/chapters/10.4324/9780203976012-19>, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)
- SELEK Pınar, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İletişim Yayınları, Ankara 2011.
- SEVİM Yelda, GÜLDESTE Ayşenur, ÖNER Canan, "Boşanan Erkeklerin Sorunları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Elazığ İli Örneği)", 2016, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatsbed/issue/31635/346938>, (Erişim Tarihi: 10.12.2020)
- OSTER Sharon M., "A Note on the Determinants of Alimony", 1987, <https://www.jstor.org/stable/352672?seq=1>, (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

- SHELDON Sally, “ReConceiving Masculinity: Imagining Men’s Reproductive Bodies in Law”, 1999, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-6478.00119> (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- SHEHAN Constance L., BERARDO Felix M., OWENS Erica, BERARDO Donna H., “Alimony: An Anomaly in Family Social Science”, 2002, <https://www.jstor.org/stable/3700328>, (Erişim Tarihi: 14.12.2020)
- SINGER Jana B., “Alimony and Efficiency: The Gendered Costs and Benefits of the Economic Justification for Alimony”, 1994, https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1752&context=fac_pubs, (Erişim Tarihi: 22.10.2020)
- SINGER Jana B., “Divorce Reform and Gender Justice”, 1989, <https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3263&context=nclr>, (Erişim Tarihi: 02.12.2020)
- SMART Carol, *Feminism and the Power of Law*, Routledge, Londra 1989.
- SMART Carol, *The Ties That Bind: Law, Marriage And The Reproduction Of Patriarchal Relations*, Routledge, Londra 1984.
- STACK Steven, GUNDLACH James H., SUMRALL Ellen, “The Impacts of Human Capital and Need on Alimony”, 1992, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00380237.1992.10570606>, (Erişim Tarihi: 04.04.2020)
- STETSON Dorothy McBride, *Women’s Rights in the U.S.A.: Policy Debates and Gender Roles*, 1997, <https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=6SbjthGiUOkC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Women%E2%80%99s+rights+in+the+U.S.A.:+Policy+debates+and+gender+roles.&ots=IgN7iuh4AG&sig=fhhFNqwb-bZ617X->

[yQ9JaEA4mAA&redir_esc=y#v=snippet&q=alimony&f=false](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=-L8ilcwn9ZRRc_YMKxXW1r2nInmSwHR2AsFKp9uxrr7NH4TM038BQX0Bwp_9zmy-), (Erişim Tarihi: 22.10.2020)

SUK Julia C., “Feminism and Family Leave”, *Research Handbook on Feminist Jurisprudence* içinde, (Derleyen: Robin WEST, Cynthia Grant BOWMAN), Edward Elgar Publishing, Northampton 2019.

şAHİN Fatma Süzgün, “Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji (Yüksek Lisans Tezi)”, Ankara 2006, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=-L8ilcwn9ZRRc_YMKxXW1r2nInmSwHR2AsFKp9uxrr7NH4TM038BQX0Bwp_9zmy-, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

şAHİN Mustafa, “Türk – İsviçre Medeni Kanunlarına Göre Evlilik Sonrası Katkının (Yoksulluk Nafakasının) şartları”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/788942>, (Erişim Tarihi: 05.11.2020)

şAHİN Yılmaz, “Cumhuriyet Döneminde Türk Kadın Hareketleri”, 2018, <http://www.ankarabaros.org.tr/siteler/ankarabaros/hgdmakale/2018-ozel/12.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.04.2020)

şENER Ülker, “Kadın Yoksulluğu”, TEPAV Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Ankara 2009.

TAş Gün, “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri”, 2016, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/269956>, (Erişim Tarihi: 04.10.2020)

TAYLOR Ian, “The Political Economy of Crime”, *The Oxford Handbook of Criminology* içinde (Derleyen: Mike MAGUIRE, Rod MORGAN, Robert REINER), OUP, Oxford 1994.

THOMAS Keith, “‘The Rule of Law’ and Other Legal Fictions”, *Constructing Masculinity* içinde, (Derleyen: Maurice BERGER, Brian WALLIS, Simon WATSON) Routledge, Londra 1995, <https://www.routledge.com/Constructing->

[Masculinity/Berger-Wallis-Watson/p/book/9780415910538](https://doi.org/10.1017/9780415910538) (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

THORNTON Margaret, “Authority and Corporeality: The Conundrum for Women in Law”, 1998, <https://link.springer.com/article/10.1007/BF03359628>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

THORNTON Margaret, “Neoliberal Melancholia: The Case of Feminist Legal Scholarship”,
https://www.researchgate.net/profile/Margaret_Thornton/publication/228219361_Neoliberal_Melancholia_The_Case_of_Feminist_Legal_Scholarship/links/540f88980cf2d8daaad0a5ca.pdf , (Erişim Tarihi: 26.08.2020)

THURNELL-READ Thomas, PARKER Andrew, “Men, Masculinities and Firefighting: Occupational Identity, Shop-Floor Culture and Organisational Change”, 2008, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1755458609000061>, (Erişim Tarihi: 31.08.2020)

TONG Rosemarie, *Feminist Thought A More Comprehensive Introduction*, Routledge, New York 2019.

TÜZÜNER Özlem, “Yargıtay Hukuk Dairelerinin Eşcinsellik Hakkında Tutumu”, 2015, https://www.academia.edu/21724360/Yarg%C4%B1tay_Hukuk_Dairelerinin_E%C5%9Fcinsellik_Hakk%C4%B1nda_Tutumu, (Erişim Tarihi: 07.09.2020)

UĞURLUBİREL Özten, “Eleştirel Hukuk alışmaları Bağlamında Hukuki Belirsizlik Tezi (Yüksek Lisans Tezi)”, İstanbul 2017, <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11129/4294>, (Erişim Tarihi: 29.11.2020)

ULUSOY Neslihan, “Türk Medeni Hukukunda Nafakalar (Yüksek Lisans Tezi)”, Konya 2019.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=jNRDC1RLfVd4_T7x7Z

[XmmepJ1ZvBrP5ZT8tWsQEYOIUUPSscHuxlBjU7EKqOifC6](#), (Erişim Tarihi: 15.12.2020)

UYGUR Gülriz, “Adaletsizlik Perspektifinden Yargılama: Toplumsal Cinsiyet Ön Yargıları ve Klišeleri Bağlamında İstanbul Sözleşmesi”, 2020,
<https://kockam.ku.edu.tr/adaletsizlik-perspektifinden-yargilama-toplumsal-cinsiyet-on-yargilar-kliseler-baglaminda-istanbul-sozlesmes-gulrz-uygur>, (Erişim Tarihi: 29.11.2020)

UYGUR Gülriz, “Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir”, 2015,
<http://www.ankarabaros.org.tr/siteler/ankarabaros/tekmakale/2015-4/6.pdf>,
(Erişim Tarihi: 10.09.2020)

UYGUR Gülriz, ÖZDEMİR Nadire, “Giriş”, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* içinde (Derleyen: Gülriz UYGUR, Nadire ÖZDEMİR), Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

UYGUR Gülriz, ÖZDEMİR Nadire, “Hukuk Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Problemler ve Çözüm Önerileri: Etik Temelde Bir Arayış Dönüşüm İlkesi I”, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde*, (derleyen: Gülriz UYGUR, Nadire ÖZDEMİR), Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

ÜMİT ATILGAN Eylem, *Türkiye’deki İç Hukuk Kültürü Üzerine Sosyo-Hukuki Bir Araştırma; Haksız Tahrik Kararlarında Eril Tahakküm Kodları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2015.

VOJDIK Valorie K., “Turkish Headscarf Ban”, *Masculinities And The Law: A Multidimensional Approach* içinde (Derleyen: Ann C. MCGINLEY ve Frank Rudy COOPER), New York University Press, New York 2012,

WALKER Alicia, *Men, Validation and Infidelity*, 2020,
<https://www.palgrave.com/gp/book/9783030498177>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020)

- WEITZMAN Lenore J., *The Divorce Revolution: The Unexpected Social and Economic Consequences for Women and Children in America* (Kitap İncelemesi), (İnceleyen: Helena Z. LOPATA), 1988, www.jstor.org/stable/41601424, (Erişim Tarihi: 02.12.2020)
- WENDELL Susan, "A (Qualified) Defense of Liberal Feminism", 1987, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1527-2001.1987.tb01066.x>, (Erişim Tarihi: 23.04.2020)
- WHITEHEAD Stephen M., BARRETT Frank J., "The Sociology of Masculinity", *The Masculinities Reader* içinde (Derleyen: Stephen M. WHITEHEAD & Frank J. BARRETT), Polity Press, Kaliforniya 2001.
- WHITEHEAD Stephen, "Identifying the Professional "Man"ager: Masculinity, Professionalism and the Search for Legitimacy", *Gender and the Public Sector* içinde (Derleyen: Jim BARRY, Mike DENT, Maggie O'NEILL), 2003, https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=Vn6BAgAAQBAJ&oi=fnd&pq=PP1&dq=Gender,+Professionalism+and+Managerial+Change:+An+International+Perspective&ots=fyljMEmHG&sig=FN9tTK-9AqgYX2eW5_k3EPbtARs&redir_esc=y#v=onepage&q=Gender%2C%20Professionalism%20and%20Managerial%20Change%3A%20An%20International%20Perspective&f=false, (Erişim Tarihi: 10.09.2020)
- WILLIAMS Patricia J., "Meditations on Masculinity", 1996, <https://www.jstor.org/stable/3300544?seq=1>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020)
- YAVUZ Nihat, *Nafaka, Nişan ve Eşlerin Katkı Payı ile İlgili Davalar*, Turhan Kitabevi, Ankara 2008.
- YÜCEDAĞ Nafiye, "Kadının Talep Ettiği Yoksulluk Nafakası", 2016, <https://www.lexpera.com.tr/literatur/kitaplar/kadinin-talep-ettigi-yoksulluk-nafakasi-woman-s-alimony-978-605-152-658-4/1>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

YÜKSELBABA Ülker, “Feminist Perspektiften Hukuk”, 2016,

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/292206>, (Erişim Tarihi:

26.08.2020)

YÜKSELBABA Ülker, “Feminist Perspektiften Hukuk”, 2017,

<https://www.hukukpolitik.com.tr/2017/05/15/feminist-perspektiften-hukuk/>,

(Erişim Tarihi: 26.08.2020)

ÖZET

Çalışma, eleştirel erkeklik çalışmalarıyla Türk Aile Hukuku'nda nafaka kurumunu ele almaktadır. Son zamanlarda özellikle yoksulluk nafakasına ilişkin kamuoyunda çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Ancak yapılan tartışmalar ya toplumsal cinsiyet açısından değerlendirme yapılmadığından ya erkekler göz ardı edildiğinden eksik kalmaktadır. Bu iki eksikliği eleştirel erkeklik çalışmalarıyla gidermek mümkündür. Bu nedenle ilk bölümde eleştirel erkeklik çalışmaları kısaca anlatılmıştır. İkinci bölümde erkeklikler hukuk teorisinin kapsamı, amacı, alanları ve yargı kararlarıyla inşası üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümdeyse ilgili nafaka mevzuatı kısaca verildikten sonra STK raporları, sosyo-hukuki sorunlar ve yargı kararları eleştirel erkeklik çalışmaları ve erkeklikler hukuk teorisi perspektiflerinden incelenmiştir. Böylece erkekliklerle yaklaşmanın hem farklı bir perspektif sağlayacağı hem tartışmalardaki eksiklikleri tamamlayacağı gösterilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

The study deals with masculinities studies and alimony in Turkish Family Law. There have been various public debates regarding alimony recently. However, the discussions are incomplete either because there is no assessment in terms of gender or because men are ignored. It is possible to overcome these two shortcomings with masculinities. For this reason, masculinities is briefly explained in the first chapter. In the second part, the scope, purpose, fields and construction of the legal theory of masculinities are emphasized. In the third part, after the related alimony legislation is given briefly, NGO reports, socio-legal problems and judicial decisions are examined from the perspectives of masculinities and masculinities legal theory. Thus, it has been tried to demonstrate that approaching with masculinities will provide a different perspective and complete the deficiencies in discussions.